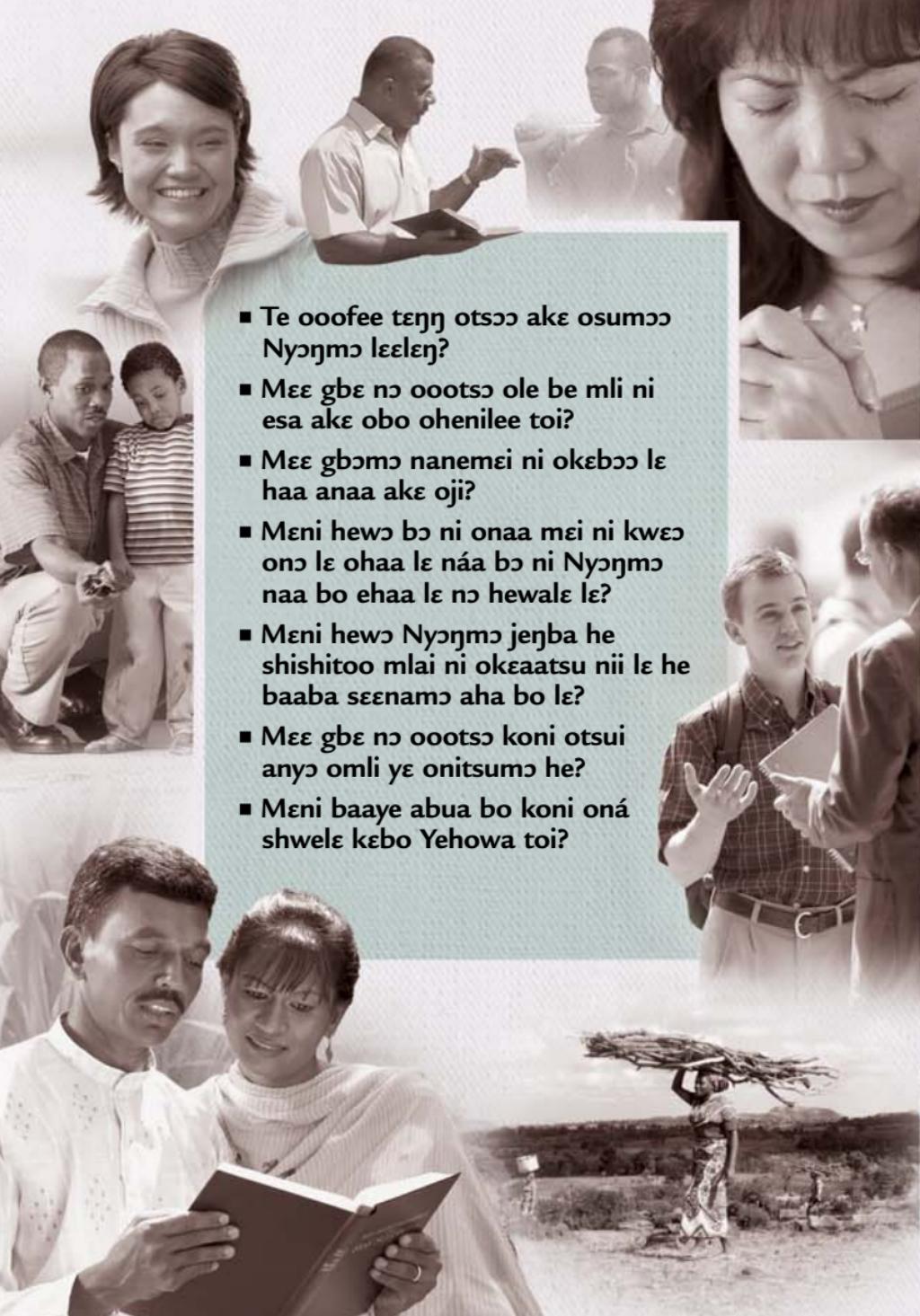

AH3YAN,
CMCS CMUICNY
LIM 37'

-
- Te ooofee teñej otsca ake osuniso ccamiso Nyçjymo cseleñej?
 - Mee gbe nô oootsa ole be mli ni esa ake obo ohenilee toi?
 - Mee gboçmo nanem ei ni okebca le haa onaa ake oji?
 - Meni hewc bô ni onaa mei ni kweç ono le ohaa le náa bô ni Nyçjymo naa bo ehaa le nô hewale le?
 - Meni hewc Nyçjymo jerjba he shishitoo mlai ni okeatsu nii le he baaba seenamc aha bo le?
 - Mee gbe nô oootsa koni otsui anya omli ye onitsumc he?
 - Meni baaye abua bo koni oná shweli këbo Yehowa toi?

AHINY, CMCS CMUICY LE MLI'

WOLO NEE NTSCTN JI

Hei ni Mfonirii le Je: ■ Baafa 14: © COMSTOCK Images/age fotostock ■ Baafa 134:
Mixa/age fotostock ■ Baafa 201: © bilderlounge/Tips RF/age fotostock

© 2008

Watch Tower Bible and Tract Society of Pennsylvania
Ehe Hegbe FEE Ji Wɔnɔ

'Nyehia Nyehia cmwac Sins le cmwac Mli'

MEI NI FEE

Watchtower Bible and Tract Society of New York, Inc.
Brooklyn, New York, U.S.A.

Akala ye afi 2012

Ahɔɔɔ wolo nee. Efata jeŋ muu fee Biblia mli tsɔsem
ko ni aiɔ cmwac mli atsuɔ onia akefio see le he.

Kε okadi ko etsccɔ le, bele Iŋmalei ni atse le je Ga Biblia le mli.

He ni NW yoo Iŋmale ko see le, bele shishitsccɔmɔ le

je ŋmenenŋmenɛ Iŋleshi wiemɔ

New World Translation of the Holy Scriptures

—With References le mli.

"Keep Yourselves in God's Love"

Ga (lv-GA)

Made in the United States of America

Afee ye United States, Amerika

EMLI SAJI

YITSO	BAAFA
1. “Enε Ji Nyɔŋmɔ Sumsɔmɔ Lε”	5
2. Te Ooofee Tεŋŋε Ohie Henilee Kpakpa Mli?	14
3. Ná Sumsɔmɔ Oha Mei ni Nyɔŋmɔ Sumɔɔ Lε	25
4. Meni Hewɔ Esa akε Wɔbu Mei ni Kwεɔ Wɔnɔ Lε?	36
5. Bɔ ni Ooofee Otsi Ohe Kεjε Je le He	50
6. Bɔ ni Ooofee Ohala Hiɛtserɛjimɔ Kpakpa	62
7. Ani Obuɔ Wala Taakε Nyɔŋmɔ Buɔ Wala Lε?	74
8. Nyɔŋmɔ Sumɔɔ Mei ni He Tse	86
9. “Nyεjoa Ajwamaŋbɔɔ Naa Foi”	97
10. Gbalashihile—Nikeenii ni Je Nyɔŋmɔ ni Yɔɔ Sumsɔmɔ le Ijɔɔ	110
11. “Awo Gbala Hiε Nyam”	121
12. Oke Wiemɔi ‘ni Hi ni Haa Mɔ Nane Mɔɔ Shi’ Atsu Nii	133
13. Gbijurɔyelii ni Esaaa Nyɔŋmɔ Hiε	144
14. Ye Anɔkwa ye Nii Fεε Mli	160
15. Gbo Deŋme ni Oye Emli Nii Kpakpai le Amlı Ijɔɔmɔ	171
16. Tee Shi Owɔ Abonsam kε Enaatsɔi Lε	183
17. ‘Tswaa Ohe Oma Hemɔkεyeli ni He Tse le No’	196
Saji Krokomεi ni Fata He	206

Naanyo Krakpa ni Sumcc Yehowa:

Yesu kεε ake: "Nyεaaale anɔkwale le, ni anɔkwale le aaaha nyεye nyεhe." (Yohane 8:32) Wiemɔi nee wɔɔ mɔ hewale waa! Hεε, abaanyε ale anɔkwale le yε "naagbee gbi" ní jaraa ni amale eyi mli obo nee mli po. (2 Timoteo 3:1) Ani okai be ni oná ole Nyɔηmɔ Wiemɔ le mli anɔkwale le kleŋkleŋ kwraa le? Iwanejee ko be he ake eha oná miishεe dieŋtse!

Eyε mli ake ehe miihia ni wɔná anɔkwale le he nilee ni ja ní wɔgba he sane wɔtsɔɔ mei krokomei daa moŋ, shi esa ake wɔha wɔjεŋba hu ke anɔkwale le akpā gbee. Bɔni afee ni wɔnyε wɔfee enε le, ehe miihia ni wɔhi Nyɔηmɔ cmwɔns cmwɔns le mli. Meni enε tsɔɔ? Wiemɔi ni Yesu wie gbεke ni enɔ jetsere mɔ le agbe le le haa sanebimɔ nee hetoo. Ekeε ebɔfɔi anɔkwafoi le ake: "Kεji nyεye mitkai le anɔ le, nyεaahi misunɔ cmwɔns le mli; taake bɔ ni mi hu miye mitse kitai le anɔ ni mihi esihin cmwɔns cmwɔns le mli le."

—Yohane 15:10.

Kadimɔ ake Yesu hi Nyɔηmɔ cmwɔns cmwɔns le mli ketsɔ e-Tse le kitai le anɔ ni eye le nɔ. Wɔ hu esa ake wɔfee nakai nyεne. Ké wɔhi shi yε anɔkwale le naa daa gbi le, no baaha wɔhi Nyɔηmɔ cmwɔns cmwɔns le mli. Ye nakai gbεke le nɔηη mli le, Yesu kεε ake: "Kεji nyεle nii nee ni nyεye nɔ le, ajɔɔ nyε."—Yohane 13:17.

Wɔye hiɛnɔkamɔ dieŋtse ake wolo nee baaye abua bo ní oya nɔ ohi shi yε anɔkwale le naa ní no aha ohi 'Nyɔηmɔ cmwɔns cmwɔns le mli, koni oná naanɔ wala.'

—Yuda 21.

Yehowa Odasefoi a-Nɔyeli Kuu

“Enε Ji Nyɔŋmo Sums Lε”

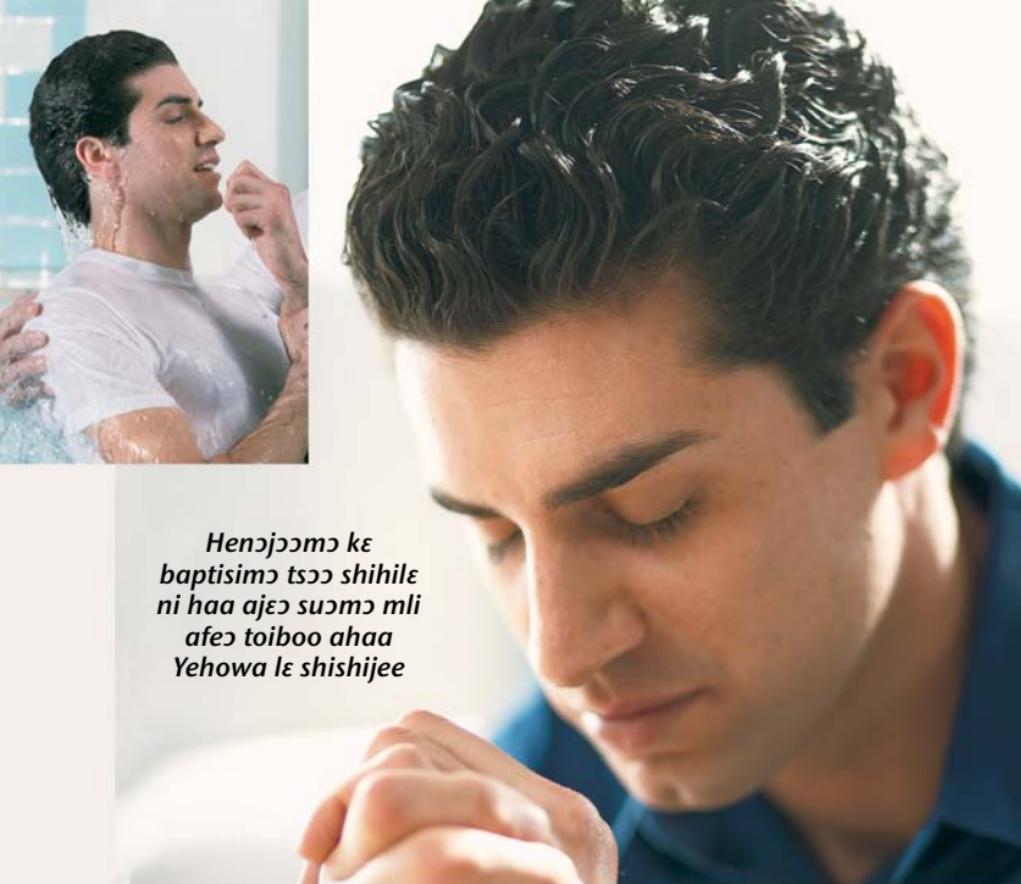
“Enε ji Nyɔŋmo Sums le, ake wɔye ekitai le nɔ; ni
ekitai le waaa [loo jeee jatsu].”—1 YOHANE 5:3.

ANI osum cōmū Nyɔŋmo? Ké ojɔɔ ohe nɔ oha Yehowa Nyɔŋmo momo le, ŋwanejee ko be he ake obaaha hetoo ake hεε—ni osane ja! Nilee ye mli ake wɔcsus m Yehowa. Ake-ni Nyɔŋmo sum cōmū wɔ hewo le, wɔ hu wɔcsus le. Biblia le wie he ye neke gbe nɔ ake: “Wɔcsus le, ejaa ke le [Yehowa] tsutsu esum cōmū wɔ.”—1 Yohane 4:19.

² Yehowa tsutsu jie cōmū kpo etsɔɔ wɔ. Efee shikρoŋ fefeo eha wɔ ake wɔhi nɔ. Ehaa wɔ gbɔmɔtsoŋ ke heloona hiāmɔ nii. (Mateo 5:43-48) Nɔ ni he hiaa waa hu ji ake ehaa wɔ nibii ni baaha wɔke le ten wekukpāa le mli awa. Eke e-Wiemɔ ni ji Biblia le eha wɔ. Kefata he le, eha wɔ hegbe ake wɔtsi wɔbεŋke le ye sɔlemon mli, ni ewo wɔ shi ake ebaabo wɔ toi, ni eke emumɔ krɔŋkrɔŋ le baaha wɔ koni eye ebua wɔ. (Lala 65:3; Luka 11:13) Nɔ ni fe fee le, etsu e-Bi ni esum cōmū le naakpa le kεba ake Krɔmɔnɔ, koni anye ajie wɔ keje esha ke gbele mli. Mεε cōmū kpele po Yehowa jie cōmū kpo etsɔɔ wɔ neke!—Yohane 3:16; Romabii 5:8.

³ Yehowa miisum cōmū ni wɔná esum cōmū le he see kεya naanɔ. Shi kεji wɔbaaná enε he see jio, wɔnaŋ he see jio le, edam cōmū wɔnɔ. Nyɔŋmo Wiemɔ le wɔ wɔ ηaa ake: ‘Nyehia

-
- 1, 2. Meni kanyaa bo koni osum cōmū Yehowa Nyɔŋmo?
 3. (a) Ké wɔoya nɔ wɔhi Nyɔŋmo cōmū le mli le, meni ebi ni wɔfee? (b) Mεε sanebimɔ ni he hiaa esa ake wɔsusu he, ni negbe wɔbaana hetoo le ye?

*ε κωμεγενε
baptisit cest cimisile
ni haa caja mli
afe toiboo ahaa
Yehowa le shishijee*

‘ε κωμεγενε λε mli koni nyená naanaa wala.’ (Yuda 21) Wiem ni ji ‘nyehia’ λε cest ake kέ ayaaw cu wāhi Nyēnja le mli λε, esa ake wāfee cu ko ye he. Ehe miihia ni wāfee nibii pōtēs komēi ketscā ake wāhu cwsawcu hu cwsawcu hu λε. No hewā λε, sanebim cu he hiaa ni esa ake susawcu he ji ake, ‘Meni manye mafee ketscā ake misumawcu Nyēnja?’ Hetoo λε jē kpo ye wiemci ni ake mumo cōsire bōfo Yohane ni eñma nēs mli ake: “Ene ji Nyēnja cōsire λε, ake wāye ekitai λε anā; ni ekitai λε waaa [loo jeee jatsu].” (1 Yohane 5:3) Esa ake wāde cu iedāni ni wiemci nēs mli jogbañj, ejakē wāmiisumaw cu wāha Nyēnja ana ake wāsumaw λε jogbañj.

"ENε CMUCS CMUCYNY JI ENε"

⁴ Beni bəfo Yohane ወማ wiemc ni ji "Nyūcūs cūmūcūs" le, "no mli le meni yoo ejwenejmo mli? Wiemc nee etscc ni Nyūcūs cūmūcūs ni Nyūcūs cūmūcūs keha wā, shi moŋ etscc ni Nyūcūs cūmūcūs wācū keha le. Ani okai be mli ni obci cmuc námkeha Yehowa le?

⁵ Hemc be fioo kesusu kleŋkleŋ be ni okase anɔkwalei ni koo Yehowa ke eyiŋtoi le ahe nii, ni obci emli hemckekeyeli námkeha le he. Obaná ole ake eye mli ake afi bo ake eshafeelc ke mokroŋ ye Nyūcūs hie moŋ, shi Yehowa tsə Kristo nō egbele gbe keha bo koni onine ashē emuuyeli ni እምድ Adam le nō, koni oná naanaa wala. (Mateo 20:28; Romabii 5:12, 18) Obci sucmo kpele ni Yehowa jie le kpo ketse e-Bi ni esumc le naakpa le ni eha ebagbo keha bo le nō le shishinumc. Enε ta otsui mli, ni obci cmuc námkeha Nyūcūs ní jie sucmo kpele tamc neke kpo etscc bo le.—1 Yohane 4:9, 10.

⁶ Shi henumc ni oná nee ji anɔkwa sucmo ni anáa kehaa Yehowa le shishijee keke. Sucmo jeee henumc folo ko keke ni anáa; ni asan ejeee nō ni ake naabu keke wiec. Anɔkwa sucmo ni ayoo keha Nyūcūs le bič babao fe kese-mo keke ni aaakee ake, "Misumc Yehowa." Taake hemckekeyeli ji le, nitsumc aŋatatsa anaa ake mo ko ye anɔkwa sucmo. (Yakobo 2:26) Nō ni enε tsə dienjtse ji ake, kē mo ko sumc mo ko le, efec nibii ni baasa mo le hie. No hewo le, beni sucmo keha Yehowa bci shihemc ye otsui mli le, obaná he miishhee ake ooohi shi ye gbe ni baasa oŋwei Tse le hie le nō. Ani abaptisi bo ake Odasefonyo? Ké nakai ni le, sucmo ni mli kwā ni oyoo keha Yehowa ke anɔkwa

4, 5. (a) Meni wiemc ni ji "Nyūcūs cūmūcūs" le? (b) Tsəccmo ba ni fee ni obci sucmo námkeha Yehowa.

6. Mee gbe no atscc aŋajie aŋatatsa kpo, ni meni sucmo ni oyoo keha Nyūcūs le tsire bo ni ofee?

ni otaoč oye le le hewč ni okpe yin ni he hiaa fe feę neę ye oshihile mli le. Ojč ohe no oha Yehowa ake obaafee esumcsnnaa nii, ni oke baptismi fee ohençjēcən cəməcüy le he okadi. (Romabii 14:7, 8) Ké wəbaanye wəhi shi ye wəhe no ni wəha Yehowa le naa le, no le ebaabi ni wəfee no ni bəfo Yohane wie kənyie səe le.

“CAN A LE EYCM EKITAI LE”

⁷ Yohane cəts Niçəmcs cəməcüy ni no cəts Niçəmcs cəməcüy ji le mli ake: “Wəye ekitai le anı.” Meni ji Niçəmcs kitai le? Yehowa ewo wə nifeemci pətəe koməi ahe kitai ye e-Wiemo ni ji Biblia le mli. Áke nočkəmcs le, egən nifeemci tamc dāatcə, ajwamənbəcə, wənjaməc, juu, kə malemc. (1 Korintobii 5:11; 6:18; 10:14; Efesobii 4:28; Kolosebii 3:9) Ké wəhi shi ye gbe ni ke Biblia mli jeňba he mlai ni mli kā shi faňŋ le kpāa gbee no le, no tsəc ake wəca Nyəmcs kitai le anı.

⁸ Shi ké wəbaasa Yehowa hie le, ebič ni wəfee babaoo fe nifeemci pətəe koməi ahe kitai ni ewo le anı ni wəcye kəkə. Yehowa woko mlai ye wədaa gbi shihile mli nifeemci feę ahe. No hewč le, ekole wəkə shihilei babaoo baakpe ye wədaa gbi shihilei amli ni awoko kitai pətei ye he ye Biblia le mli. Te wəcfee teňŋ wəle no ni ké wəfee le ebaasa Yehowa hie ye shihilei neę amli? Saji ni mli kā shi faňŋ ni cəts bə ni Nyəmcs susus nii ahe ehaa le ye Biblia le mli. Beni wəkasec Biblia le, wəbalec nibii ni Yehowa sumcə ke nibii ni enyēc. (Lala 97:10; Abei 6:16-19) Wəyəsəc sui ke nifeemci ni esumcs. Ké wəkase Yehowa sui ke egbəi le ahe nii babaoo le, no baaha esusumo akudə wəyinlkrei ke wənifeemci jogbaňŋ. No hewč le, ké wəkə shihile ko ni

7. Meni ji Niçəmcs kitai le ekoməi, ni meni baatscə ake wəyəc eneęməi anı?

8, 9. Ké wəkə shihile ko ni awoko mla pətəe ko ye he ye Biblia le mli kpe po le, te wəcfee teňŋ wəle no ni ké wəfee le ebaasa Yehowa hie le? Okę ene he nočkəmcs aha.

awoko mla p̄t̄eε ko yε he yε Biblia lε mli kpe po lε, w̄baanyε w̄cyyoo 'nii ni ji Yehowa sucm̄naa nii.'—Efesobii 5:17.

⁹ Áke n̄okwem̄cu lε, Biblia lε woko mla p̄t̄eε ko akε w̄kakwε sinii loo TV n̄o nifeem̄oi ni yiwale loo b̄olena-
m̄oŋ jeŋba shara ȳo mli lε. Shi ani ehe miihia ni awo mla
p̄t̄eε ko k̄egu nibii neε akwem̄o dani w̄ona akε esaaa akε
w̄kweč? W̄ole Yehowa susum̄o ye nibii neε ahe. E-Wiem̄
lε gbaa mli kpoø ekeø w̄o akε: 'M̄o ni sum̄o yiwale lε, Ye-
howa susuma nȳeč lε.' (Lala 11:5) Ekeø hu akε: "Ajwaman-
b̄ol̄i ke gbalan̄kul̄i lε, Nȳeq̄m̄o baakojo amε." (Hebrubii
13:4) Ké w̄cywεŋ wiem̄i ni aje muom̄i aŋma neε anɔ lε,
w̄baanyε w̄cyyoo nii ni ji Yehowa sucm̄naa nii lε faŋŋ. Ni
enε baaha w̄kp̄e w̄cyyiŋ akε w̄cywεŋ nifeem̄oi ni w̄o-
Nȳeq̄m̄o lε nȳeč lε kejien̄ w̄chietserε. W̄ole akε kέ w̄kwa
jeŋba shara ni je neε kelakaa mei akε ej̄i hietserej̄em̄o ni
yeee awui lε, esaa Yehowa hie.*

¹⁰ Meni ji n̄o tuuntu hew̄o ni w̄cyeaȳo Nȳeq̄m̄o kitai anɔ
lε? Meni hew̄o w̄csuŋni daa gbi lε w̄ohi shi yε gbe ni
ke Nȳeq̄m̄o susum̄o kpāa gbee n̄o lε? Jeee toigbalam̄o naa
foi ni w̄ctaŋ akε w̄cjo loo haom̄i ni baa mei ni efeee
Nȳeq̄m̄o sucm̄naa nii lε anɔ lε ni w̄csuŋni ake eko baa
w̄cu lε keke hew̄o w̄ck̄o gbe ni tam̄ nakai lε. (Galatabii
6:7) Ye no najian̄ lε, w̄cbuŋ toiboo ni w̄cfeč w̄chaa Yeho-
wa lε akε ej̄i hegbe kpele ni w̄onáa kejien̄ ni w̄cyeaȳo
keha lε lε kpo. Taake gbek̄ebii sum̄ni ametsemei asu-
m̄o amesane lε, nakai n̄oŋŋ w̄o hu w̄cfeč ni sucm̄naa ni Yehowa
asum̄o w̄csane. (Lala 5:13) Lε ji w̄o-Tsε, ni w̄csuŋni lε. Ké
w̄oná w̄ole akε w̄om̄ihi shi yε gbe ni haa 'w̄ohie baa nyam

* Ké ootao saji ni k̄o b̄o ni w̄cfeč w̄chala hietserej̄em̄oi ni sa he lε,
kwem̄o wolo neε Yitso 6 lε.

10, 11. Meni hew̄o w̄cfeč toiboo w̄chaa Yehowa lε, ni meε toiboo neke
esa akε w̄cfeč w̄chaa lε?

ye Yehowa hié' nō le, ehaa wɔnáa miishéé waa diéntse ni wɔtsui nycc wɔmli jogbañj, ni nō ko be ni haa wɔnáa miishéé fe ene.—Abei 12:2.

¹¹ Belə, jeee mligbigbilimɔ̄ mli wɔjɛ̄ wɔfē̄ toiboo; wɔfee toiboo ye nibii komei amlí ní wɔgbo ekrokomei anɔ̄ toi, ni asan̄ jeee sseenamɔ̄ ko hewɔ̄ wɔfē̄ toiboo.* Wɔhalaaa ake wɔbaabo Nyēmā kitai ni amenoyeli waaa kɛha wɔ̄ le pē̄ atoi. Nō ni tamcc nakai le, 'wɔjɛ̄ wɔtsui fiaa mli wɔboc' ekitai le 'atoi.' (Romabii 6:17) Wɔnūn he taake Biblia mli lalatse le nu he, beni ej̄ma ake: "Okitai le ahe mimii sheɔ̄, ejaake nomei misumɔ̄" le. (Lala 119:47) H̄ee, wɔscw ni wɔbo Yehowa toi. Wɔkpelɛ̄ cu ak̄e le ji mɔ̄ ni sa ak̄e wɔj̄e wɔtsui muu feē mli wɔbo le toi, ni wɔkpaaa nō ko gbe kej̄eē toiboo ni tamɔ̄ nek̄e ni wɔfē̄ wɔhaa le le mli, ni nakai etaoo ni wɔfee. (5 Mose 13:1) Wɔmiisumɔ̄ ni Yehowa awie wɔhe taake awie Noa he ye Nyēmā Wiem̄ le mli le. Biblia le wie blematse anɔ̄kwafo neē ni jie sc̄mɔ̄ ni eycc kɛha Nyēmā le kpo kētɔ̄ toiboo ni efee afi nyēm̄mai abɔ̄ le nō le he ake: "Noa fee nakai; bɔ̄ ni Nyēmā fā̄ le le, nakai p̄ep̄ēp̄ē efee." —1 Mose 6:22.

¹² K̄ē wɔj̄ē wɔscw mli wɔfee toiboo wɔha Yehowa le, te enū he ehaa t̄enj? E-Wiem̄ le kē ake ene haa 'etsui nycc emli.' (Abei 27:11) Ani ej̄i anɔ̄kwale ake toiboo ni wɔfē̄ le haa jen̄ muu feē Mañtse le tsui nycc emli? H̄ee, ehaa etsui nycc emli—ni ye yiñtoo kpakpa hewɔ̄! Yehowa bɔ̄ wɔ̄ ake mei ni anyeñ amenɔ̄ kɛha nō ko feem̄. En̄ tsɔ̄ ake wɔȳē hegbe ni wɔkēbaahala nibii ni wɔscw; wɔbaa-

* Mum̄i fj̄i po baanyé aj̄e mligbigbilimɔ̄ mli am̄fee toiboo. Beni Yesu fā̄ daimonioi le ake ameje mei ni ameycc amemli le amlí le, ene nycc amenɔ̄ ni amekp̄ele hegbe ni eycc le nō ni ameje mligbigbilimɔ̄ mli amebo le toi.—Marko 1:27; 5:7-13.

nye wākpe wāyin ake wābaabo Nyčηmō toi, loo wākpe wāyin ake wāboq le toi. (5 Mose 30:15, 16, 19, 20) Ké wājē wācnsawā mli wākpe wāyin ake wābaafee toiboo wāha Yehowa, ni cmočas ni wāyin keha le le hewā ni wākpe wāyin nakai le, ehāa wājwēi Tse le tsui nycc emli ni enāa mii-shēe babaoo. (Abei 11:20) Etscc hu ake wākshihile gbe ni hi fe fee le.

'EKITAI LΕ JEEE JATSU'

¹³ Bəfo Yohane kec wā nu ko ye Yehowa taomō nii le ahe ni haa wātsui nycc wāmli jogbañj: "Ekitai le waaa [loo jeee jatsu]." Hela wiemō ni atscc shishi ake 'jatsu' ye 1 Yohane 5:3 le shishi dienjtse ji "etsii."^{*} Biblia shishitsccōmko kroko tscc ḥmale nee shishi ake: "Ekitai le haaa etc wā." (*New English Translation*) Yehowa taomō nii le jeee jatsu. Adesai ni yeee emuu baanye aye emlai le anō.

¹⁴ Wābaanye wāfee ene he nōkwemōnō ye neke gbe no. Onaanyo ko ni osumcc esane waa le kēe bo ake obaye obua le koni efā keyahi he kroko. Eye adekai babaoo ni esa ake ato keya. Ekomei amlı etsiii, ni mā kome baanye atere, shi ekomei amlı tsii, ni ebaabi ni mēi enyō ahole. Onaanyo le tscc bo adekai ni eesumō ni ohole. Ani ebaakee bo ake ohole adekai ni ele ake okome onyeñ owo le? Dabi. Ehañ okome too ohole adekai nee ní okeye ohe awui. Nakai nōñj hu Nyčηmō ni ycc cmočas ke mli-hile le woko mlai ni amençyeli wa waa koni wāye no.

* Ye Mateo 23:4 le, ake wiemō nee tsu nii ketscc 'jatsui ke tsiimō,' ni ji mlai babaoo ke adesai akusumii ni wolōñmalci le ke Farisifoi le keshwie manjbii le anō le mli. Atscc nakai wiemō le nōñj shishi ye Bəfoi le Asaji 20:29, 30 le ake "fulci" loo yitsoñwalci, ni ene kō hemōkeyeli kwalci ni yitsoñ wa, ní "wieñ nii ni ejaaa," ni amesumcc ake amelaka mei le ahe.

13, 14. Meni hewo abaanye ake ake Nyčηmō 'kitai le jeee jatsu' le, ni abaanye afee ene he nōkwemōnō ye mēe gbe no?

(5 Mose 30:11-14) Ebiŋ wɔ kɔkɔkɔ ni wɔtere jatsu ni tsii tam neke. Yehowa le wɔnycmɔ, ejaake “ele wɔsu ke wɔbaŋ, eka ake sū keke ji wɔ.”—Lala 103:14.

¹⁵ Yehowa mlai le jeee jatsu kwraa; sɛenamɔ babaoo ye he kɛha wɔ. (Yesaia 48:17) No hewɔ ni Mose nyɛ ekeɛ ble-
ma Israelbii le ake: ‘Yehowa wo wɔ kitā, ake wɔye neke
akpɔi nee fɛe nɔ, koni wɔshe Yehowa, wɔ-Nycjmɔ le, gbe-
yei, *ní ahi aha wɔ daa nee*, ni wɔyi aná wala, taake bɔ ni
eyɔɔ ñmene nee.’ (5 Mose 6:24) Wɔ hu wɔbaanye wɔná
hekenɔfɔ ake wɔhilékhamɔ hewɔ Yehowa ke emlai le ha
wɔ le, eesumɔ ni ahi aha wɔ daa kɔya naanɔ. Ani Yehowa
baawo mla ko ni baaha wɔna nɔ? Yehowa ji Nyçjmɔ ni
anyen aja enilee le sɛe mo. (Romabii 11:33) No hewɔ le,
ele nɔ ni hi kɛha wɔ. Kefata he le, Yehowa ye cmcsas fe mɔ
fɛe mo. (1 Yohane 4:8) Sūcmɔ ni ji esu titri le náa ewiemɔi
ke enifeemɔi fɛe anɔ hewale. Sūcmɔ mli ejɛ ewo mlai fɛe
ni ekɛha etsuji le.

¹⁶ Enɛ etsɔɔ ake ehe ehiaaa ni wɔmia wɔhiɛ kefee toiboo wɔha Nyçjmɔ. Nɔ hewɔ ji ake esa ake wɔwu wɔshi
hewale ni jeŋ ni “kā mɔ fɔŋ le mli,” ní efɔŋfeemɔ eyi mli
le baanye aná ye wɔnu le. (1 Yohane 5:19) Agbɛnɛ hu esa
ake wɔwu wɔshi wɔgbɔmɔtso ni yeee emuu, ní tsireɔ wɔ
koní wɔtɔ Nyçjmɔ mlai le anɔ le. (Romabii 7:21-25) Shi
ni wɔyɔ keha Nyçjmɔ le baanye aha wɔye oma-
nye. Yehowa jɔɔ mei ni fe toiboo amɛhaa le ní ameketɔɔ
ake amesumɔɔ le le. Eke emumɔ kɔŋkɔŋ le haa “mei ni
boɔ le toi le.” (Bɔfoi le Asaji 5:32) Mumɔ nee haa wɔwɔ
yibii kpakpai—sui kpakpai ni baanye aha wɔya cu wɔfee
toiboo le.—Galatabii 5:22, 23.

15. Meni hewɔ wɔbaanye wɔná hekenɔfɔ ake wɔhilékhamɔ hewɔ Yehowa ke emlai le ha wɔ le?

16. Ye hewale ni jeŋ ní efɔŋfeemɔ eyi mli ke wɔgbɔmɔtso ni yeee emuu le baanye aná ye wɔnu le fɛe sɛe le, meni hewɔ wɔbaanye wɔfee toiboo le?

¹⁷ Wɔbaasusu Yehowa shishitoo mlai ke jeñba he mlai ke saji babaoo ni haa anaa esumonaan nii le he ye wolo nee mli. Beni wɔfeç ene le, ebaabi ni wɔha otii komei ni he hiaa ahi wɔjwεñmɔ mli. Nyεhaa wɔhaa ehia wɔjwεñmɔ mli ake Yehowa enyeeε wɔcɔ ní wɔye emlai ke eshitoo mlai le anç; eesumɔ ni wɔcɔje cɔmɔscaw ke wɔtsui feε mli wɔfee toiboo wɔha le. Nyεkahaa wɔhiε kpaa ní ake Yehowa miibi wɔ ni wɔkɔ gbe ko ni baaha wɔná jɔcmɔc i babaoo amrɔ nee, ní agbene hu wɔná naana wala wɔcɔse. Ni nyεhaa wɔcɔsea hu ake toiboo ni wɔcɔje wɔtsui mli wɔfeç wɔhaa Yehowa le ji hegbe kpele ni wɔketsɔɔ le ake wɔcɔsumɔ le jogbañj.

¹⁸ Bɔni afee ni wɔnyε wɔle ekpakpa ke efɔŋ mlikpamɔ le, Yehowa ejε suɔmɔ mli eha wɔ henilee. Shi kε wɔhenilee le baafee nɔ ni ke gbetsɔɔmɔ kpakpa baaha wɔ le, esa ake wɔtsɔse le, taake wɔbaasusu he ye yitsø ni nyie sεe le mli le.

17, 18. (a) Meni he wɔbaasusu ye wolo nee mli, ni beni wɔsusun he le meni esa ake wɔha ehi wɔjwεñmɔ mli? (b) Meni he wɔbaasusu ye yitsø ni nyie sεe le mli?

TE OBAAHA HETOO OHA TEÑJ?

- Mεε toiboo nεke Yehowa kpaa gbe kejεɔ ejálɔi adεñ, ni meni hewɔ wɔhilekehəmɔ hewɔ ekpaa ene gbe kejεɔ wɔdεñ le?—5 Mose 5: 28-33.
- Te Yehowa buɔ toiboo ni wɔfeç wɔhaa le le ake ehe hiaa ha teñj?—1 Samuel 15:22, 23.
- Meni wɔbaanyε wɔkase kejε toiboo ni Yesu fee eha Nyɔñmɔ le mli?—Yohane 8:29.
- Meni hewɔ ejə gbe ake wɔfee toiboo wɔha Yehowa le?—Krojimɔ 4:11.

Te Ooofee Tεηη Ohiε Henilee Kpakpa Mli?

'Hiemə henilee kpakpa mli.'—1 PETRO 3:16.

MEELE kudələ ko miikudə emeеле ye ɳshə hie; shisharalə ko miishara shi ye ɳa kpalanaa ko nɔ; kɔcycə ləle kudələ ko miikudə ekcocyə ləle kəmiitsə atatui amli. Ani ole nɔ kome ni mei nee fee hie? Ké ameteŋ mɔ ko ehiɛɛɛ gbetsətsə (kɔmpase) le, ebaanyɛ eke naagba wulu akpe—titri le kɛ ehiɛɛɛ ɳmenenemene bean tɔnei ni tsu nitsumɔ ni kompa-se tsu le hu eko le.

² Kɔmpase ji tɔne pɛmpeoo ko, ni bei pii le dade hwiaa ní nigbalamə hewale haa ekwə̄ kooyigbe be feɛ be le ye mli. Ké eetsu nii jogbanjə le ehan mɔ abote oshara mli, titri le keji akwə shikrɔŋ he mfoniri kpakpa hu mli kəfata he le. Abaanayɛ aketo nikeenii ni səenamɔ yɔɔ he waa ní Yehowa keha wɔ, ni ji henilee le he ye gbèi komei anɔ. (Yakobo 1:17) Keji

1, 2. Meni hewə gbetsəcmə tɔne ji nɔ ko ni he hiaa waa le, ni abaanayɛ aketo henilee he ye meɛ gbe nɔ?

wōbe henilee kule, wōnauŋ nō ko ni baatsaas wō gbe. Ké wōke-tsū nii jogbaŋ le, ebaaye ebua wō ni wōna gbe kpakpa ni esa ake wōkō ye wōshihile mli, ní wōya nō wōnyiš nō. No hewō le, nyehaa wōsusua nō ni henilee ji, ke bō ni etsuas nii ehāa le he. No sēe le wōbaasusu otii nēe ahe: (1) Bō ni wōfee wōtsōse wōhenilee, (2) nō hewō ni esa ake wōsusu mei krokomei ahenilee he, ke (3) sēenamōi ni yōc henilee kpakpa he.

NC IN HENILEE JI KE CB NI ETSUAS NII EHAA

³ Hela wiemō ni atsō shishi ake “henilee” yē Biblia le mli le shishi ji “mō dienjtse he nilee ni eyōc.” Áke mei ni tamcōcō shikrōŋ le nō bōc nii krokomei le, Nyçñmō eha wō nyemō ni wōbaanye wōkélé wō dienjtse wōhe. Yē shishinumō ko naa le, wōbaanye wōpei wō dienjtse wōmli wōkwé ake wōjēnba hi loo ehiii. Wōhenilee le baanye atsu nii ake kojolō, epēi wō-nifeemō, wōsui, ke wōyinlkpei amli. Ebaanye ekudō wō koni wōkpē yinj kpakpa, loo ebc wō kōkō koni wōkakpē yinj gbo-nyo. Ké wōkpē yinj kpakpa le, wōhenilee le baaha wōná mii-shēe, ni kē wōkpē yinj gbo-nyo le, ebaayi wō.

⁴ Akē nyemō nēe bō gbōmō. Adam ke Hawa ke amenifeemō tsōc ake ameyē henilee. Hięgbele ni mōmō ame beni amefee esha le tsōc nakai. (1 Mose 3:7, 8) Mōbō sane ji ake, nō ko kpakpa ko be ni amēhenilee ni yi ame yē nakai beanj le baanye afee aha ame. Amēje gbe amegbo Nyçñmō mla le nō toi. No hewō le, ame dienjtse amēhala ake amēbaafee atuatselō, ni ji Yehowa Nyçñmō henyelō. Akēni amēji ade-sai ni eye emuu hewō le, amele nō ni amefee le, ni no hewō le amēnyē amēbēnke Nyçñmō dōjēj.

⁵ Adesai ni yeee emuu le aten̄ mei babao bo nō ni amē-henilee kēe ame le toi ni amekcōc gbe ni Adam ke Hawa

3. Meni ji Hela wiemō ni atsō shishi ake “henilee” le shishi, ni mēe nyemō ni adesai pē yōc le he ekō?

4, 5. (a) Te wōfeo tēnj wōlēc ake Adam ke Hawa yē henilee, ni meni je Nyçñmō mla le nō toi ni amegbo le mli kēba? (b) Mēe nōkwmēmōnii yōc ni tsōc ake anōkwafoi ni hi shi dani Kristo ba le ke amēhenilee tsu nii?

kɔ le. Áké nɔkwemcōnɔ le, nuu anɔkwafo Hiob nyé ekeɛ akɛ: "Mihie mijale le mli kpeñη, ni miñmən he; mitsui hu ewieee mihiie ye miwala gbii le eko hewɔ."* (Hiob 27:6) Hiob hi shi ye gbe ni ke ehenilee kpāa gbee nɔ. Ebo nɔ ni ehenilee kɛɛ le letoi jogbañη, ni eha ekudɔ enifeemɔi ke eyiñkprei. No hewɔ le, enye eke miishee dien̄tse kɛɛ akɛ ehenilee haooo le ni eyiii le koni ehiie agbo, ni enuuu he akɛ eyeɔ fɔ. Kadimɔ srɔtofeemɔ ni yɔɔ Hiob ke David nifeemɔi le amlı. David eyajieee bule kpo etsɔɔ Saul ni ji man̄tsəe ni Yehowa efɔ le mu le, ni "fee sse le eba mli akɛ David tsuin fo le wii." (1 Samuel 24:6) David ná ehenilee ni yi le le he sse, ni eye ebua le koni ekafee nɔ ko ni tamɔ nakai dɔñη.

⁶ Ani Yehowa tsuji pe yɔɔ niukeenii ni ji henilee le? Susumɔ wiemɔ ni akɛ mumɔ tsire bɔfo Paulo ni ewie le he okwɛ, ekeɛ akɛ: "Kéjenmajianbii ni be mla le ke amefɔmɔŋ su le tsuɔ mla naa nii le, ame ni amebe mla le ameji mla ha ame dien̄tse amehe; no ameketsɔɔ akɛ aŋma mla le nitsumɔ le ye ametsuui amlı, ni amehenilee hu ye odase, ni amesusumɔi le folɔfolɔ amena loo amejiyeɔ amena ye ameteñ." (Romabii 2:14, 15) Bei komei le, mei ni leee Yehowa mlai le ahe nɔ ko nɔ ko po le ahenilee tsireɔ ame koni amehee ame-nii ye gbe ni ke Nyɔñmɔ shishitoo mlai le kpāa gbee le nɔ.

⁷ Shi jeee be feɛ be henilee le tsuɔ nii jogbañη. Meni hewɔ? Ojogbañη, ké akɛ gbetsɔɔmɔ tsɔne ma dade ko ni nibalampɔ hewale yɔɔ mli masei le, ebaanye eha gbetsɔɔmɔ tsɔne le mli dade hwiaa le akwɛ he kroko moŋ fe kooyi-

* Wiemɔ ni ji "henilee" le ejeee kpo tɛɛ ye Hebri Iñmalei le amlı. Kéle, ekā shi fanjɔ akɛ wiemɔ ni Hiob ketsu nii le damɔ shi keha henilee. Bei pii le akɛ wiemɔ ni ji 'tsui' le damɔ shi kehaa mligbɛ gbɔmɔ le. Shi beni Hiob ke wiemɔ ni ji tsui le tsu nii le, ekā shi fanjɔ akɛ ee-wie mligbɛ gbɔmɔ le fā pɔtɛɛ ko ni ji ehenilee le he. Hela wiemɔ ni atsɔɔ shishi akɛ "henilee" le je kpo aaafee shii 30 ye Kristofoi a-Hela Iñmalei le amlı.

6. Meni tsɔɔ akɛ henilee ji niukeenii ni akɛha adesai feɛ?
7. Meni hewɔ jeee be feɛ be henilee le tsuɔ nii jogbañη le?

gbe. Ni keji akwéee shikrōj he mfoniri kpakpa hu mli ke-fataaa gbetsɔɔmɔ tsone le he le, gbetsɔɔmɔ tsone le he baŋ seɛnamɔ tsɔ. Nakai nɔŋŋi kɛ wɔha Ქkomɛŋfa susumɔi ni yɔɔ wɔtsuiiaŋ le ná wɔhenilee le nɔ hewale gbonyo le, wɔhenilee le baanyɛ akpala wɔ keya he ni esaaa. Ni keji wɔke wɔhe-nilee tsu nii ní Nyɔŋmɔ Wiemo le mli gbetsɔɔmɔ ni hi ke-wula shi le fataaa he le, no le ekole wɔnyeŋ wɔle ekkapra ke efɔŋ mlikpamɔ ye saji ni he hiaa le aten babao mli. Yɛ anɔkwale mli le, kɛ wɔhenilee le baatsu nii jogbaŋŋ le, no le Yehowa mumɔ krɔŋkɔŋ le gbetsɔɔmɔ he miihia wɔ. Paulo ɲma ake: “Mihenilee . . . ye mi odase ye Mumɔ krɔŋkɔŋ le mli.” (Romabii 9:1) Shi te wɔɔfee tεŋŋ wɔná nɔmimaa ake wɔhenilee ke Yehowa mumɔ krɔŋkɔŋ le kpāa gbee le? Ebio ni wɔtsɔse wɔhenilee le.

BC MSCSTCM SECCFEE WCHENILEE

⁸ Te ooofee tεŋŋ oje ohenilee mli okpe oyin le? Etamɔ nɔ ni mei komei pei amεhenenumɔi ke amesusumɔi amlı, keke le amεkpe amεyin. No sse le, ekole amεbaakɛe ake, “Enε gbaaa mihenilee naa.” Wɔtsuiiaŋ susumɔi le ye hewale bɔ ni ebaanyɛ ená wɔhenilee le nɔ hewale. Biblia le keɔ ake: “Tsui yɔɔ nεe, eyi tɔ ke kutumpɔo fe nii feɛ, ni esane ehii kwraa; namɔ aaanyɛ ale?” (Yeremia 17:9) Belɛ, esaaa ake nɔ ni wɔ-tsui shweɔ le feɔ nɔ ni he hiaa wɔ fe feɛ. Yɛ no najian le, esa ake wɔsusu nɔ ni baasa Yehowa Nyɔŋmɔ hie le he kleŋkleŋ.*

* Biblia le feɔ le faŋŋ ake bei pii le mɔ henilee ni *gbaaa* enaa le pε keke faaa. Áke nɔkwemɔnɔ le, Paulo kee ake: “Mileee nɔ ko [fɔŋ] ye mi diεntse mihe moŋ: shi kele jeee no hewɔ aaabu mi bem; shi mɔ ni ko-jɔɔ mi ji Nurŋtɔ le.” (1 Korintobii 4:4) Ekole mei po ni waa Kristofoi ayi taake Paulo hu fee be ko ni eho le, feɔ nakai ní amεhenilee gbaaa amenaα, ejaake amesusuɔ ake Nyɔŋmɔ kρεεɔ nɔ ni amεfeɔ le nɔ. Ehe miihia ni wɔná henilee ni gbaaa wɔnaa, ni ye nakai beaŋ nɔŋŋ le eyε krɔŋŋ ye Nyɔŋmɔ hie.—Bɔfoi le Asaji 23:1; 2 Timoteo 1:3.

8. (a) Mεε gbe nɔ ekole wɔtsui baanyɛ aná wɔhenilee nɔ hewale yε, ni meni esa ake efee nɔ ni he hiaa wɔ fe feɛ ye wɔyŋkpei amlı? (b) Meni hewɔ bei pii le Kristofonyo ko henilee ni gbaaa enaa yε nɔ ko he le pε keke faaa le? (Kwemɔ shishigbe niŋmaa le.)

⁹ Ké wəjə wəhenilee ni wətsəse le le mli wəkpe wəyinj le, wəbaajie Nyələmə gbeyeishemə sui akpo, ni wəyeee wətsui naa sane. Susumə enə he nəkwəmənəmə ko he okwə. Amralo anəkwafo Nehemia yə hegbe ake ehaa mei ni yə Yerusalem le tsu too ke onia koməi aməhaa le. Kəle efəee nakai. Məni hew? Esumentə ake ewaa Nyələmə webii le ayi ni no baha Yehowa mli fu le. Ekeə ake: "Nyələmə gbeyeishemə hewə le mifeee nakai." (Nehemia 5:15) Nyələmə gbeyeishemə, ni ji tsuinj təc ni ajəc akwəc koni akafee nə ko ni esan wəjwei Tse le hie le he miihia. Gbeyeishemə krapka nəe baatsire wə koni kə ehe bahia ni wəkpe wəyinj le, wətao għetscom cəjje Nyələmə Wiem cə mli.

¹⁰ Áke nəkwəmənəmə le, susumə sane ni kəc dāanum cə he le he okwə. Yiq ni ehe bahiaa ni wətej mei babaoo akpe kə wətee henaabuaməi ashishi ji, Minu dāa loo mikau? Kləŋ-kləŋ le, esa ake wəle enə he saji. Məe Biblia mli shishitoo mlai kəc sane nəe he? Ojogbañj, Biblia le eguuu dāa ni ake hieshikam cənu. Biblia le jieç Yehowa yi yə wein ni ekeduro wə le hew. (Lala 104:14, 15) Kəle, Biblia le guč dāatəc kə hoo ni ehaa afej le. (Luka 21:34; Romabii 13:13) Kefata he le, etsi dāatəc tā efataa eshai ni yə hiedča tam cə ajwamanġ-baċċa ke għbalafitem cə he.*—1 Korintobii 6:9, 10.

¹¹ Shishitoo mlai ni tam cə neke tsəse cə Kristofonyo henilee ni ehaa ehenilee le hie kāa. No hew cə le, kē wəmīikprə wəyinj ake wəbaanu dāa ye henaabuam cə ko shishi loo wənunu le, esa ake wəbi wəhe saji ni tam cə enəxmei: 'Məe henaabuam cə neke shishi miyaa le? Ani mei baanye aje aməxjele nə ní

* Esa ake wəkadi ake datrefoi babaoo kē ake mei ni yə dāanum cə he naagba le nyęq amekə hieshikam cə anu dāa; ye amegbəfən le, "hieshikam" ke nitsum cə biċċi ni amekanu dāa kwraa.

9. Məni ji Nyələmə gbeyeishemə, ni te esa ake enā wəhenilee nə he-wale eha teqej?

10, 11. Məe Biblia mli shishitoo mlai kəc dāanum cə he, ni te wəċċee teqej wənā Nyələmə yelikəbuam cə ni baaha wənye wəketsu nii le?

amefee hoo? Mεε nibii ahe minyaa? Ani minyaa dāa he, minuu n kekudoo mihenumoi ke minifeemoi, ni kē minuuu le minyees n̄ ko mafee? Ani manye maye mihe n̄ koni mikantu dāa babao? Beni wɔjwεnɔ Biblia mli shishitoo mlai le ke saji ni ehaa wɔbi wɔhe le an̄ le, esa ake wɔssole kεbi Yehowa gbetsɔɔm. (Lala 139:23, 24) Enε feemɔ tsɔɔ ake wɔmiibi Yehowa koni eke emumɔ kρɔŋkρɔŋ le atsɔɔ wɔ gbe. Etsɔɔ hu ake wɔmiitsɔse wɔhenilee koni eke Nyɔŋmɔ shishiitoo mlai le apkā gbee. Shi kεle oti kroko ko ye ni ehe hiaa ni wɔsusu he jogbaŋŋ kē wɔmiikpε wɔyin.

ΜΕΝΙ ΗΕΩ ΕΣΑ ΑΚΕ ΜΕΝΟΥΣΑΝΤΑ KROKOMEI AHENILEI AHE?

¹² Ekole bei komei le onaa kpeɔ ohe ye bɔ ni esoro Odasefonyo fεε Odasefonyo henilee le hewɔ. Ekole nyεmi ko buɔ nifeemɔ loo kusum ko ake ehiii; shi nyεmi kroko nyaa he ni enaaa tɔmɔ ko ye he. Áke nɔkwemɔnɔ le, nyεmi ko náa mii-shεε kē eke enanemei tara shi kεmiinu dāa gbεkε beni amεjɔ amεhe; shi nyεmi kroko hu naa nifeemɔ nee ake ehiii. Meni hewɔ srɔtofeemɔ ni tamɔ neke yɔɔ, ni te esa ake enε aná wɔyin kpei an̄ hewale eha tεŋŋ?

¹³ Gbɔmei amlı ye srɔto ye yin̄toi babaoo ahewɔ. Wɔjε shihilei srɔtoisrɔto amlı. Áke nɔkwemɔnɔ le, mei komei ahie ye amεgbɔjɔmɔ ni amεke hiemiamɔ tsu he nii be ko ni eho le mli le nɔ jogbaŋŋ—ekole jeee be fεε be amεnye amεda-mɔ naa. (1 Maŋtsemei 8:38, 39) Ekole amεteŋ mei ni dāanumɔ ji amεnaagba le baakwε amεhe nɔ jogbaŋŋ ye dāa he. Kε mɔ ko ni tamɔ neke basara bo ye oshia ní oha le dāa le, ekole ehenilee εŋmen le gbe ni enu. Ani enifeemɔ nee baagba onaa? Ani obaanye enɔ koni enu? Dabi. Kε ole yin̄toi ahewɔ ni efεɔ nakai, ní ekole esumɔɔ ake mɔ ko leɔ ye nakai bean̄

12, 13. Meni ji yin̄toi komei ahewɔ ni esoro Odasefonyo fεε Odasefonyo ke ehenilee le, ni te esa ake wɔfee wɔnii ye srɔtofeemɔ nee ahe wɔha tεŋŋ?

le jio, oleee jio le, nyemimei asumcō baatsire bo koni okanye eno.

¹⁴ Bofo Paulo yose ake Kristofoi ni hi shi ye kleŋkleŋ afii 100 le mli le hie henilei srtoisrto. No mli le, Kristofoi komēi ahenilee ejmeeē ame gbe ake ameye looi ni agbe aha wɔji. (1 Korintobii 10:25) Paulo henilee gbaaa enaa ake eeeye looi née ni ahoo ye jaji anō le eko. Ele ake wɔji ahe be sseenam;c; looi ni Yehowa bɔ le nyet afee wɔji anō kɔkɔkɔ. Kele, Paulo nu shishi ake esoro mei krokomei asusumc; ye sane née he. Eko le mei komēi ke amehe wo wɔnjam;c mli vii dani amebatcōm;c Kristofoi. No hewɔ le, mei née bu nō fee nō ni ke wɔnjam;c yoo tsakpāa ke nibii ni ke wɔnjam;c be tsakpāa dɔrɔŋ po le ake ehiii. Te Paulo tsu sane née he nii eha teŋŋ?

¹⁵ Paulo kee ake: "Shi wɔ mei ni wɔcycō hewale le, esa ake wɔkpeɔ mei ni be hewale le ke amegbɔjɔmɔi le, ni wɔhe aka-sa wɔ dienjtse wɔhiε. Ejaake Kristo hu haaa ehe asa ehie." (Romabii 15:1, 3) Paulo tsɔɔ mli ake esa ake wɔke wɔnyemimei le ahiamc; nii aye wɔnɔ le hie, taake Kristo fee le. Beni Paulo wieɔ sane ko ni kɔ ene he ye be kroko mli le, ekεε ake keji loo ni ebaaye le baatɔtɔ toi ni he yoo sseenam;c ni Kris-to gbo ha ame le aten mɔ kome nane le, no le eyen kwraa.
—1 Korintobii 8:13; 10:23, 24, 31-33.

¹⁶ Ye gbe kroko nō le, esaaa ake mei ni amehenilee ejmeeē ame gbe koni amefee nibii komei le wieɔ nyanyaanya ameshiɔ mei krokomei, ní amema nō mi doo ake mei krokomei ke ame apkā gbee ye saji ni ashi aha mɔ feε mɔ koni ejε ehenilee mli ekpε eyin ye he le amlı. (Romabii 14:10) Ye anɔkwale mli le, esa ake mɔ aha ehenilee akokojo le dienjtse, shi jeee ni ekokojo mei krokomei. Kaimɔ Yesu

14, 15. Mee sane neke Kristofoi ni hi shi ye kleŋkleŋ afii 100 le mli le hie henilee srtoi ye he, ni mee ኃላዎዏ Paulo keha ye he?

16. Meni hewɔ esaaa ake mei ni amehenilee ejmeeē ame gbe koni amefee nibii komei le kojɔ mei ni esoro amehenilee ye amenɔ le he le?

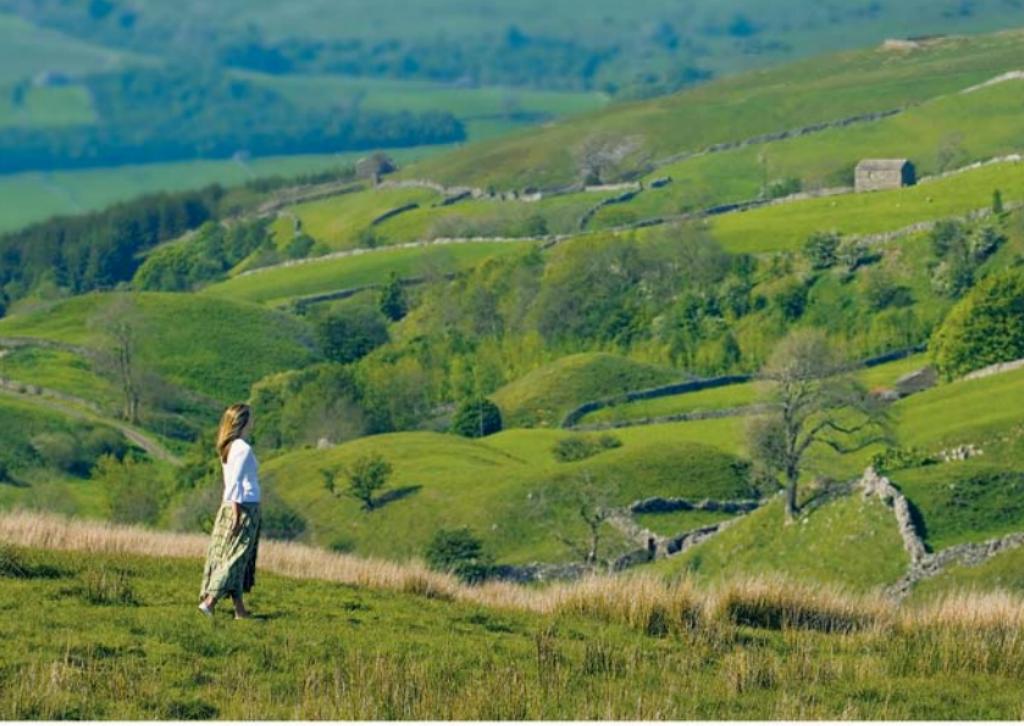
Ohenilee ni oke Biblia etsəse le le baanyę aye abua bo koni okpe oyin ake obaanu dāa loo onuŋ

wiemoi nee: "Nyekakojoa, koni akakojo nyę." (Mateo 7:1) Esa ake mei fee ni yoo asafo le mli le akwa amehenilee ni amekaaanye mei krokomei anč ye saji ni ashi aha mč fees mč koni eję ehenilee mli ekpe eyin ye he le amlı. Ye no najian le, esa ake wɔtao gbèi anč ni wɔctsawɔha mcsawɔkè ekomefeemc afa ye asafo le mli, ní wɔha mei krokomei anane amč shi, shi jeee ni wɔje amenijian wui.—Romabii 14:19.

SΞNΞS HENILEE KPAKPA MLI CMΞHITΛ MΛJ IN ICWANΞS

¹⁷ Bofo Petro ḥma ake: 'Nyeshia henilee kpakpa.' (1 Petro 3:16) Henilee ni yoo kroŋŋe ye Yehowa Nyɔŋmɔ hie le ji cmɔč kpele. Etamcc henilee ni mei babaoo yoo ḥmenε le.

17. Meni eba mei babaoo ahenilee no ḥmenε?

*Henilee kpakpa baanyę atsco wá gbe yé wóshihile mli,
koni wóná miishée ní wótsui anyú wómlí*

Paulo wie mei komei ahe ake “ashā ame diεntse amεhenilee he tamɔ ake dade ke la shāa nñ le.” (1 Timoteo 4:2) Ké ake dade ni he edɔ shā heloo le, ehaa atswā bakāa jemē, ni jemē heloo le nuuu nii ahe dəηj. Ké woowie he ye gbe kroko nɔ le, mei babao ahenilee egbo—eshā ni enuuu nii ahe, ni ebɔɔ ame kɔkɔ, ewieee eshiii ame, loo kέ amεfee esha le ehaaa amεhie agboi loo amεnu he ake amεye fɔ. Eŋɔ mei babao naa ɻmene ake ameku amεhie ameshwie fɔyeli henumɔ ni amεyɔ le nɔ.

¹⁸ Ye anɔkwale mli le, kέ wɔnu he ake wɔye fɔ ye nɔ ko mli le, ebaanyę efee ake wɔhenilee miikęe wá ake wɔfee nɔ ko ni

18, 19. (a) Mεε sεenamɔ yɔɔ fɔyeli ke hiεgbele henumɔ ni anáa le he?
(b) Mεni wɔbaanyę wɔfee kέ wɔhenilee miiya nɔ eehao wá ye wótsu tsu eshai ni wótsake wótsui ye he momo le he?

ehiii. Ké henumc ni tamc néké tsiré eshafeels ko ni etsake etsui le, abaanyé akéfa le, ekccó he eko bɔ ni esha ni efé le ji ha. Áké nökwméwé le, esha ni ycc hiédcó ni Mañtse David fee le ha enu he aké eye fó, shi etsui ni etsake ye anokwale mli le titri hewó ni aké ehe eshai le fa le le. Hetsé ni ená kéha gbe fñj ni ekó le ke efai shi ni etswa aké ebaaye Yehowa mlai le anó kejé nakai bean keyaa le ha ena aké Yehowa 'hi ni erøfaa mra.' (Lala 51:3-21; 86:5) Shi ké wɔnuc he aké wɔye fó ni wɔhié gboobeni wɔtsake wɔtsui ni aké wɔhe eshai le efa wɔ le fee sée le hu?

¹⁹ Bei komei le eshafeels ko henilee baanyé akojo le fe nine, ni beni ehenilee le eha etsake fee sée le, ebaanyé eha eya nō enu he aké eye fó. Ké ebale nakai le, ekole ehe baahia ni wɔná wɔle aké Yehowa da fe adesai fee atsui, koni no aha wɔtsé wɔtsui ni bu cù wɔ fó le wɔnjmè wɔmli. Ehe baahia ni wɔhe wɔye aké esumc wɔ ni eke eshai faa, ní wɔkpélé ené nō hu tamc bɔ ni wɔwɔ mei krokomei he-wale ni amefee le. (1 Yohane 3:19, 20) Ye gbe kroko nō le, henilee ni atsuu he le haa mɔ toin jcc le, ehaa mɔ tsui nycc emli, ni ená miishéé babao ní afcc námó yé je nee mli. Mei ni fee esha ni ycc hiédcó be ko ni eho le aten mei babao ená toinjéle ni nō be nee eko, ni améké henilee kpakpa miissomc Yehowa Nyçñmò ñmené.—1 Korintobii 6:11.

²⁰ Afee wolo nee koni eye ebua bo ní ohié henilee kpakpa mli ye Satan nibii agbèjançtoo nee naagbee gbii ni eshwé ni ji jaramc be le mli, koni oná miishéé. Ye anokwale mli le, wolo nee ewié mlai ke shishitoo mlai fee ni ycc Biblia le mli, ní ehe baahia aké osusu he ní okëtsu shihilei ni okëbaa-kpe daa gbi le ahe nii le ahe. Kefata he le, kaakpa gbe aké obaana mlai pøtei ni awo ni kɔ saji ni ashi aha mɔ fee mɔ koni ejé ehenilee mli ekpè eyin yé he le ahe le yé wolo nee

20, 21. (a) Afee wolo nee koni eye ebua bo ní ofee meni? (b) Áké Kristofoi le, mée heyeli wɔycc, ni te esa aké wɔkëtsu nii wɔha ténj?

mli. Aŋma wolo nee koni eye ebua bo ni okase bɔ ni oke Nyelum Wiem le aaatsu nii ye odaa gbi shihile mli ketsose ohenilee le koni etsu nii jogbaŋj. Áke no ni tamcc Mose Mla le, abio mei ni yoo "Kristo mla" le shishi le koni ameke amehenilee ke shishitoo mlai atsu nii titri moŋ fe mlai ni aŋmala ashwie shi. (Galatabii 6:2) No hewɔ le, Yehowa eha Kristofoi heyeli babao. Kele, e-Wiem le kai wɔ koni wɔke heyeli nee akafee "efəŋ nɔhaano" kɔkɔakɔ. (1 Petro 2:16) Ye no najian le, heyeli nee haa wɔnáa hegbe kpele koni wɔketsos ake wɔnsus Yehowa.

²¹ Ké oke solem susu bɔ ni ooofee oke Biblia mli shishitoo mlai atsu nii le ahe, ni oke yiŋ ni okpe yε eneemei ahe le tsuɔ nii le, obaaya nɔ onyiε gbe kpakpa ni okɔ beni oná ole Yehowa kleŋkleŋ kwraa le no. Ene ni 'ooof feemo' le baatsose 'ohenumo nii le.' (Hebrabii 5:14) Obaaná ohenilee ni oke Biblia le etsose le le he sεe owala gbii abɔ fee. Taake gbetsɔmɔ tsone tsɔɔ gbefalɔ gbe le, ohenilee le baaye abua bo koni okpe yiŋ ni baasa oŋwei Tse le hie. Ene ji gbe dienjtse ni obaanyε otsu nɔ ohi Nyelumis cewmias le mli.

TE OBAAHA HETOO OHA TEŋŋ?

- Te esa ake le ni wɔle ake Yehowa hiŋmei jwere wɔnɔ be feε be le aná wɔhenilee nɔ hewale eha teŋŋ?—Hebrabii 4:13.
- Mεε gbe nɔ Yosef henilee ye ebua le ni edamɔ kaa naa?—1 Mose 39:1, 2, 7-12.
- Meni hewɔ henilee ni mli tse ji taomɔ nii ni he hiaa ni atsɔɔ nɔ abeŋkec Yehowa le? —Hebrabii 10:22.
- Meni hewɔ esa ake wɔsusu mei ni heee yeee le ahenilee he le?—2 Korintobii 4:1, 2.

Ná Sumsá Oha Mei ni Nyęjumá Sumsá Le

“Má ni ke nilebi nyięc le, eeetsá nileb;”

—ABEI 13:20.

Ké WÖWIE he ye gbe ko nō le, adesai tamá kotsai; kotsai gbalaa nō fēe nō ni tamá nu ni ebôle ame le amewoo amemli. Ewaaa ake wökase mei ni wökewoo gbagbalii le asui, shishitoo mlai ni amehi shi ye naa, ke bō ni amebaaméje amehaa, beni wöhié be wöhe nō po.

² Biblia le wie anökwa sane ko ni anye ajo naa foi beni ekees ake: “Má ni ke nilebi nyięc le, eeetsá nileb; shi mō ni ke kwashiai bōc le, eená amane.” (Abesi 13:20) Jeee mō ko ni ole le keke he abe née wiec le. Wiemá ni ji “ke . . . nyięc” le tscc naanyoboo ni yaa nō ye mei ateŋ. Beni wolo ko ni wiec Biblia le he le wiec Abesi 13:20 le he le, etscc mli ake: “Ké oke mō ko nyięc le, no tscc ake osumcc le ni ejí onaanyo.” Aso okpéléee nō ake wösümcc ni wökase mei ni wösümcc ame le? Ye anökwalé mli le, akení wöcd mei ni wösümcc ame le he waa hewc le, amebaanyé amená wöchale kpackpa loo hewale gbonyo.

³ Ké wöcuya nō wöhi Nyęjumá sumsá le mli le, no le ehe miihia ni wöke mei ni baaná wöchale hewale kpackpa abo. Te wöcfee tẽnji wöfee ene? Ké wöcwie he ye gbe kuku nō le, ketsá ni wöchale mei ni Nyęjumá sumsá le, ni wöke enanemei afee wönanemei le nō. Susumá ene he okwé. Mee nanemei wöbaanyé wöchale ni hi fe mei ni yoo

1-3. (a) Mee anökwa sane ko ni anye ajo naa foi Biblia le wie? (b) Te wöcfee tẽnji wöhala nanemei ni baaná wöchale kpackpa?

sui ni Yehowa taoo ye mei ni esumcayi ame afee enanem ei le ahe le? Belə, nyehaa wəsusua mei ni Nyənəmə ame afee wəkwea. Ké Yehowa susumcayi sane nee he le fee fajən ha wə le, wəbaanyə wəhala nanem ei krapai.

CMWS CMWJCYN IN 13

⁴ Jeee mō feē mō Yehowa kebəcə naanyo. Ani ebe hegbe ake efəcə nakai? Eye hegbe, ejaa ke le ji jen muu feē Manjtsə, ni ejī hegbe kpele dienjtsə ake mō ko ke le aaabə naanyo. Belə, namei ehala ake enanem ei? Yehowa tsic ebən-jekə mei ni yəc hekençefi ke heməkeyeli kwraa ye emli le. Áke nəkweməcən le, susumcə blematse Abraham ni ale le ake ejī nuu ni yəc heməkeyeli waa le he okwə. Heməkeyeli he kaa ko be ni naa wa keha adesa tse ko fe ni aakəe le ake eke ebinuu ashā afəle.* Shi kele, Abraham 'rə Isak ake ekeashā afəle,' ejaa ke eyə heməkeyeli kwraa "ake Nyənəmə ye hewale ni ekeatee le shi keaaje gbohii aten tete." (Hebrubii 11:17-19) Akəni Abraham jie heməkeyeli kpo ni efee toiboo ni tamə nəke hewə le, Yehowa je su-mə mli etse le ake "mishienjtsə."—Yesaia 41:8; Yakobo 2:21-23.

⁵ Yehowa bu cə anəkwayeli ke toiboo ni afəcə ahaa le le ake ehe hiaa waa. Esumcə mei ni ke anəkwa ni ameyecə le le ye cə klenjkenj gbehe le. (2 Samuel 22:26, Ga Biblia Hee) Taake wəcəse ye wolo nee Yitsə 1 le mli le, Yehowa náa

* Yehowa fee bə ni eke e-Bi koome le baashā afəle le he mfoniri beni ekees Abraham ake eke ebinuu le ashā afəle le. (Yohane 3:16) Yehowa ke ehe wo Abraham sane le mli, ni eha le too agbo mon ní ekeashā afəle ye Isak najian.—1 Mose 22:1, 2, 9-13.

4. Meni hewə Yehowa yəc hegbe ake ehala mō ni esumcə ni ekəbə naanyo le, ni meni hewə Yehowa tse Abraham ake "mishienjtsə" le?

5. Te Yehowa bu cə mei ni ye cə anəkwa ni amefəcə toiboo aməhaa le le teñə?

mei ni jéč amesuńca mli ameboo le toi le ahe miishée waa. Abei 3:32 le kec ake: "Mei ni ja ekeboo." Yehowa jéč mlihilé mli efči mei ni hič shi ye etaomc nii le anaa le nine ake amebato 'ebuu' leq—eha ame hegbe ake amejá le ni amebaanyé ametsi amebenqé le ye sole mli be fée be. —Lala 15:1-5.

⁶ Yehowa sumc mei ni sumc Yesu ni ji e-Bi koome le. Yesu kés ake: "Keji mɔ ko miisumc mi le, eeeye miwie-mc le nɔ, ni mitse aaasumc le, ni wɔoba eŋčč, ni wɔkε eŋčč aaafee wɔshihile he." (Yohane 14:23) Te wɔɔfee teŋj wɔtscc ake wɔsumc Yesu? Ketsc ekitai le anɔ ni wɔcye le nɔ, ni famɔ ni ekεha wɔ ake wɔshie sanekpakpa le ni wɔ-fee kaselci le hu fata he. (Mateo 28:19, 20; Yohane 14:15, 21) Wɔtscc hu ake wɔsumc Yesu kέ 'wɔnyie enanemaah ei le asee kpaakpa,' ní wɔkase le ye wɔwiemci ke wɔni-feemci amli bɔ ni wɔcnye ake adesai ni yeee emuu. (1 Petro 2:21) Kέ suomc ni mei yɔɔ kεha Yehowa Bi le tsire ame ni amenyiie Kristo nanemahei le asee kpaakpa le, Yehowa tsui nyaa.

⁷ Sui ni Yehowa taoc ye mei ni esumc ake ametsomc enanemei le ahe le ekomei ji hemkeyeli, anɔkwayeli, toiboo, ke suomc ni ayɔɔ kεha Yesu ke ekitai le. Esa ake wɔteŋ mɔ fee mɔ abi ehe ake: 'Ani minanemei le ye sui ke jeńbai nee? Ani mike Yehowa nanemei efee minanemei?' Nilee ye mli ake wɔkε Yehowa nanemei aaabo. Mei ni yɔɔ sui kpakpai ni amekε ekāa shič Maŋtseyeli le he sanekpakpa le baanye aná wɔnɔ hewale kpakpa, koni wɔnye wɔhiie wɔfai shi ni wɔtswa ake wɔbaasa Nyúŋmá hie le mli.—Kwemc akrabatsa ni yɔɔ baafa 29 ni yitso ji "Namc Ji Naanyo Kpakpa?" le.

-
6. Te wɔɔfee teŋj wɔtscc ake wɔsumc Yesu, ni te Yehowa buč mei ni sumc e-Bi le ehaa teŋj?
 7. Meni hewɔ nilee yɔɔ mli ake wɔkε Yehowa nanemei aaabo le?

CN BIBLIA CĘJĘ KASEKWA IN AMLI MLI NDNCMWĘKNA

⁸ Ijmalei le amli eyi obo ke mei ni ke nanem ei kpakpai bɔ ní amená he sée le ahe saji. Obaanye okane naanyo ni Naomi ke eshaayoo Rut bɔ, naanyobɔɔ gbagbalii ni bakā Hebri oblahii ete le aten̄ ye Babilon, ke naanyo ni Paulo ke Timoteo bɔ le he sane ye Biblia le mli. (Rut 1:16; Daniel 3:17, 18; 1 Korintobii 4:17; Filipibii 2:20-22) Shi nyehaa wɔgbalaa wɔjwən̄mɔ̄ keyaa nɔkwemcɔ̄n̄ croko ni sa kadimɔ̄ waa, ni ji naanyobɔɔ ni kā David ke Yonatan ten̄ le n̄.

⁹ Biblia le kec̄ ake beni David gbe Goliat sée le, “Yonatan tsui mɔ̄ David, ni Yonatan sumɔ̄ le tamɔ̄ le dien̄tsé ehe.” (1 Samuel 18:1) Ene ha naanyobɔɔ ni mli wa waa bakā ameteñ, ní ye tipen̄foi ni amejeee le fee sée le, etee n̄o keyashi Yonatan gbo ye ta mli.* (2 Samuel 1:26) Meni ha naanyobɔɔ ni kā mei enyɔ̄ n̄ee aten̄ le mli wa waa le?

¹⁰ Sumɔ̄ ni David ke Yonatan yɔ̄ keha Nyęjtmɔ̄ ke shwele ni mli wa ni ameyɔ̄ ake amebaaya n̄o ameye le anɔ̄kwa le ji n̄o ni ha naanyobɔɔ ni kā ameteñ le mli wa waa le. Shwele ni hii enyɔ̄ n̄ee yɔ̄ ake amebaasa Nyęjtmɔ̄ hie le ha amefee ekome. Amejie sui ni ha amesumɔ̄ amehe kpo. Ijwanejee ko kwraa bē he ake Yonatan ná ekāa ke nuufeemɔ̄ ni oblanyo fioo n̄ee jie le kpo kefā Yehowa gbe i le he le he miishee jogbañ̄. Ekā shi fañ̄ ake David hu jie bulé kpo etsɔ̄ nuu onukpa n̄ee ni je anɔ̄kwayeli mli efi

* Beni David gbe Goliat le, no mli le ejí ‘gbeke kéké’—oblanyo fioo, ni beni Yonatan gbo le no mli le David eye aaafee afii 30. (1 Samuel 17:33; 31:2; 2 Samuel 5:4) Eeenye efee ake Yonatan ye David onukpa aaafee afii 30, ejaake Yonatan eye aaafee afii 60 beni egbó le.

8. Meni onáa he miishee ye naanyobɔɔ ni kā (a) Naomi ke Rut ten̄ le he? (b) Hebri oblahii ete le aten̄ le he? (d) Paulo ke Timoteo ten̄ le he?

9, 10. Meni ha David ke Yonatan bɔ naanyo le?

gbεjianci ni Yehowa to le sεe, ni eke David hiāmc nii ye eno le hie ni efeee ḥkomenfa le. Áke nōkwemōnca le, susumc nō ni ba beni David nijian je wui, ni ehi shi ake kobofo ye ḥna le nō koni ekejo Maṇtse Saul yiwalō, ni ji Yonatan tse le grimc le naa foi le he okwε. Yonatan 'yinj etee David ḥcc, ni eyawo le hewale ye Nyumcaw mli,' ni eketsccānac kwa ni eycc keha David. (1 Samuel 23:16) Kwε bō

NAM JI NAANYO KPAKPA?

Shishitoo mla: "Naanyo sumc bei fεe mli, ni afc le ake nyemī ha haomc be."—Abei 17:17.

Saji ni obaanyε obi ohe

- Ani minanemei le ji Yehowa ke Yesu nanemei?—Yohane 15: 14, 16; Yakobo 2:23.
- Ani minanemei le ye buaa mi koni manā sui kpakpai?—1 Korintobii 15:33.
- Ani minanemei le sumc mi bō ni kē mitō le amebaajaje mi kē ehe miihia ni amefee nakai?—Lala 141:5; Abei 27:6.
- Mεe naanyo miwiemci ke minifeemci tscc ake mij?—Abei 12:18; 18:24; 1 Yohane 3:16-18.

BCW NANEMEI KRAKPAI

- “Tsutsu ko le, ewa kəha mi ake mike mei aaabɔ naanyo ye asafo le mli. Shi miyɔse ake mihe ni mikewo shiemɔ nitsumɔ le mli babao le ye bua mi ni miná sui tamɔ tsuishitoo, tsuishinjmeɛ, ke cɔmcs ni haa ake he shaa afle. Beni miyaa nɔ mijij sui nee akpo le, miyɔse ake mei ni yɔɔ sui ni tamɔ neke le tsio bɛŋkeɔ mi, ni amrɔ nee miyɛ nanemei kpakpai.”—Shivani.
- “Misole koni maná nanemei kpakpai ye asafo le mli. Shi minu he ye be kpalaŋŋ mli ake ahako misolemo i le aheto. Naagbee le miyɔse ake mifeee nibii ni baaha maná nanemei. Mi tsutsu mitsɔɔ hiɛ keyataooo nanemei. Shi kejɛ beni mibɔi misolemo le he nitsumɔ nee le, minuɔ he dienjtse ake Yehowa eha misolemo le hetoo.”
—Ryan.

ni David mii baashɛ ehe eha beni enaanyo ni esumɔ le le bawo le hewale le!*¹¹

¹¹ Meni wɔkaseɔ ye Yonatan ke David nɔkwemɔnɔ le mli? Wɔna ake nɔ titri ni esa ake nanemei anya he ji shishitoo mlai ni haa amekɛ Nyɔŋmɔ teŋ wekukpāa le mli waa. Ké wɔtsi wɔbɛŋke mei ni wɔkɛ ame yɔɔ hemɔkεyeli ke jeŋba he mla kome, ní miisumɔ ni amεya nɔ amεye Nyɔŋmɔ anɔkwa le, wɔbaagba ame wɔcsumɔi, bɔ ni wa-

* Taake 1 Samuel 23:17 le tsɔɔ le, Yonatan wie nibii enumɔ kewo David hewale: (1) Ewo David hewale ní ekashe gbeyei. (2) Ema nɔ mi eha David ake Saul nine shɛŋ enɔ. (3) Etse David toi sɛe ake David baaye maŋtse taake Nyɔŋmɔ wo shi le. (4) Ewo David shi ake ebaaye le anɔkwa. (5) Ekees David ake Saul le po ake esumɔ le.

nii ahe wɔhaa, ke wɔniiashikpamoi, ni ame hu amebaagba wɔ amenɔ koni wɔkewo wɔhe hewale ní wɔtswa wɔhe wɔma shi. (Romabii 1:11, 12) Wɔbaaná nanemei ni jwəlɔ tsumɔŋ nibii ahe nee ye Kristofoi asafo le mli. Shi ani ene tsɔ ake mɔ fee mɔ ni baa kpee ye Maŋtseyeli Asa le nɔ le ji naanyo kpakpa? Jeee nakai doo.

ΙΜΕΝΑΝΨΑΚΕ ΜΧΑΛΑ ΝΙ ΙΜΥΑΝΤΑΨΑΚΕ ΜΧΑΛΑ ΝΙ ΙΜ

¹² Ké wɔnanemei aaafee mei ni wɔ co wɔ hewale koni wɔya wɔhiie ye tsumɔŋ le, jeee mɔ fee mɔ kekte esa ake wɔkewo ye asafo le mli po. Ani esa ake ene aha wɔnaa akpe wɔhe? Dabi. Ekole ebaahe Kristofoi komei ni yɔɔ asafo le mli le be kpalaŋŋ Dani amebaadara ye tsumɔŋ, taake aduawai ni yɔɔ tso nɔ le ekomei aseɛ tseɔ dani ametsuɔ le. No hewɔ le, esoro he ni Kristofoi fee ni yɔɔ asafo fee asafo mli le edara ye tsumɔŋ keshε. (Hebrubii 5:12–6:3) Ye anɔ-kwale mli le, wɔjiesɔ tsuishitoo ke sɔmɔɔ kpo wɔtsɔɔ tseɔ hei le loo mei ni he waaa ye tsumɔŋ le, ejaaKE wɔmiisumɔ ni wɔye wɔbuu ame koni amedara ye tsumɔŋ.—Roma-bii 14:1; 15:1.

¹³ Ekole shihile ko baate shi bei komei ye asafo le mli ni ebaabi ni wɔkwε mei ni wɔkewɔɔ le jogbaŋŋ. Ekole mei komei baaba amejeŋ ye gbe ni esaaa nɔ. Mei komei hu baawie nii ahe nyanyaanya. Asafoi ni hi shi ye kleŋkleŋ afii 100 le mli le ke naagbai ni tamɔ nεkε kpe. Eye mli ake asafoi nee amlı bii saŋŋ ye anɔkwa mon, shi ameteŋ mei komei baaa amejeŋ jogbaŋŋ. Akeni Korinto asafo le mli bii le atεŋ mei komei ehii shi ye Kristofoi atsɔɔmɔi le ekomei anaa hewɔ le, bɔfo Paulo bɔ asafo nee kɔkɔ ake: “Nyekahaa ashishiua nyε. Naanyobɔɔ fɔŋŋ fiteɔ jeŋba kpakpa.” (1 Korintobii 15:12, 33) Paulo bɔ Timoteo kɔkɔ ake mei

12, 13. (a) Meni hewɔ jeee mɔ fee mɔ esa ake wɔkewo ye Kristofoi asafo le mli po le? (b) Mεε naagba kleŋkleŋ afii 100 le mli asafo le kεkpe, ni mεε kɔkɔbɔi ni mli wala Paulo kεha ye ene he?

komei baŋ amejeŋ jogbaŋŋ yε Kristofoi asafo le mli po. Ekeε Timoteo ake etsi ehe keje mei nee ahe, ni eke ame akabɔ naanyo.—2 Timoteo 2:20-22.

¹⁴ Te wɔɔfee teŋŋ wɔke shishitoo mla ni yɔɔ Paulo kɔkɔbɔi le amlı le atsu nii le? Ketsɔ naanyo ni wɔke mei ni yɔɔ asafo le mli ke mei ni bε asafo le mli ni baanyε aná wɔnɔ hewale gbonyo le ebɔŋ lε no. (2 Tesalonikabii 3:6, 7, 14) Esa ake wɔbáa wekukpáa ni kā wɔke Yehowa teŋ lε yi. Kaimɔ ake taake kotsa gbalaa nu ewɔɔ emli le, wɔ hu wɔkaase mei ni wɔkebɔɔ le asui ke amenifeemɔi. Taake wɔnyεŋ wɔke kotsa awo fɔ mli koni efɔ ke nu le, nakai nɔŋŋ wɔnyεŋ wɔke mei ni náa mɔ no hewale gbonyo abɔ ní wɔkpa gbe ake wɔbaakase no ko kpakpa keje amedεŋ.—1 Korintobii 5:6.

¹⁵ Miishεe sane ji ake wɔbaanyε wɔná nanemei kpakpai babao yε Kristofoi asafo le mli. (Lala 133:1) Mee gbe no oootsɔ oná nanemei ni jwεŋɔ mumɔŋ nibii ahe yε asafo le mli? Ké ojie jeŋba kpakpai akpo le, ηwanejee ko bε he ake mei ni yɔɔ sui ni tamɔ nakai le baatsi amεbeŋke bo. Yε nakai beaŋ nɔŋŋ le, ekole ehe baahia ni ofee nibii pɔtei komεi ketao nanemei hei. (Kwεmɔ akrabatsa ni yɔɔ baafa 30 ni yitsɔ ji “Bɔ ni Wɔɔfee Wɔná Nanemei Kpakpai” lε.) Taomɔ mei ni jieŋ sui ni osumɔɔ ní oná le akpo le. Oke Biblia mli ḥaawoo ni kε ake “nyεmli aleɛa” le atsu nii, ni otao nanemei yε Kristofoi asafo le mli, ekɔɔ he eko weku mli ni ameje, amejakumaŋ, loo bɔ ni maŋ no ni ameje le mli bii feɔ amenii amεhaa. (2 Korintobii 6:13; 1 Petro 2: 17) Oke otipεŋfoi pe akabɔ. Kaimɔ ake Yonatan ye David onukpa kwraa. Onukpai babao yε ni kε oke ame bɔ naanyo le amεbaaha oná niiashikpamɔ ke nilee babao.

14. Te wɔɔfee teŋŋ wɔke shishitoo mla ni yɔɔ naanyobɔɔ he kɔkɔbɔi ni Paulo keha le amlı le atsu nii le?

15. Meni obaanyε ofee koni oná nanemei ni jwεŋɔ mumɔŋ nibii ahe yε asafo le mli?

Obaanyε oná nanemεi kpakpai yε asafo le mli

KÉ NAAGBAI TE SHI

¹⁶ Akəni asafo le mli bii le yε sui srɔtoi ni amεjε shihilei srɔtoisrɔtoi amli hewɔ le, naagbai baanyε ate shi yε be kε beanj. Ekole nyεmi ko baawie nɔ ko loo ebaafee nɔ ko ni baadɔ wɔ. (Abei 12:18) Bei komei le mei asui ni ayanyaaa he, shishinumɔ ni eyabaaa, loo gbeekpamɔ ni baaa le ji nɔ ni ke naagbai nee baa. Ani wɔbaaha naagbai nee atɔtɔ wɔnaji ní wɔshi asafo le? Ké wɔye anɔkwa naagbai le? Ké wɔye anɔkwa ni wɔfi sse. (Hebrbibii 13:17) No hewɔ le

¹⁷ Akəni Yehowa ji wɔ-Bɔlɔ ke Wala Yibaalɔ hewɔ le, le ji mɔ ni sa ake cumsɔwɔ ni cumsɔwɔ wɔhe kwraa wɔha le. (Krojienɔ 4:11) Kefata he le, esa ake wɔye asafo ni ekes- tsii le anɔkwa ni wɔfi sse. (Hebrbibii 13:17) No hewɔ le

16, 17. Ké nyεmi ko fee nɔ ko ni dɔ wɔ yε gbe ko nɔ le, meni hewɔ esaaa ake wɔshidɔ asafo le?

ké nyemí ko fee nō ko ni dō wō loo eha wōnīne nyé shi yé gbe ko nō le, wōshīj asafo le ní wōketso ake nō ni efee le egba wōnāa. Mēni hewō esa ake wōshī asafo le? Jeee Yehowa ji mō ni tē cuwā cmcsas. Le cuwā ni cmcsas ni wōcya keha Yehowa le hanj wōkpa ye eke ewebii le asee kōkōko!—Lala 119: 165.

¹⁸ 18 cmcsas ni wōcya keha nyemimēi le tsirē wō koni wōha toinjōle ahi asafo le mli. Yehowa kpaaa gbe ake mei ni esumcc le baaba amējen ake mei ni yē emuu, ni nakai nōlēj esa ake wōfee. cmcsas haa wōkuwā wōshwie tōmōi bibii anō, ni wōkai ake wō feē wōyeee emuu ni wōtē. (Abei 17:9; 1 Petro 4:8) cmcsas yē buaa wō ni wōyaa nō wōke nōmōtōi ‘fafaā wōhe.’ (Kolosebii 3:13) Jeee be feē be eyē mliō áke ake ḥaawoo nēe aaatsu nii. Ké wōha mlifi ye wō cuwā le, ekole ebaaha wōbe mei wōwo wōmli, ni ekole wōbaasusu ake wōkemīigbala mei ni etē wōcu le atoi. Shi yē anōkwale mli le kē wōbe mō ko wōwo wōmli le, ebaaye wō awui. Ké wōye yinjōi kpakpai ahewō ni esa ake wōke mei atōmōi afa amē ni wōfee nakai le, wōbaanā he see babao. (Luka 17:3, 4) Ehaa wōnāa toinjōle ni wōtsui nyē wōmli, ehaa toinjōle hiç asafo le mli, ni nō ni fe feē le, ebāa wekukpāa ni kā wōke Yehowa tenj le yi.—Matteo 6:14, 15; Romabii 14:19.

CC AKA CM CO CĀKA BE NI ESA

¹⁹ 19 Bei komei le abi ni wōke asafo le mlinyo ko afō bō. Enē baa le nakai beni ashwie aŋkro ko ni etē Nyējōmō mla le nō ní tsakeee etsui, loo aŋkro ko ni ekwa hemōkēyeli le ketso apasa tsōmōi ni etsō loo kēemō ni ekeē ake eke asafo le ebāa cōdōlēj le nō. Nyējōmō Wiemō le gbaa mli kpoō

18. (a) Mēni wōbaanye wōfee koni toinjōle ahi asafo le mli? (b) Ké wōye yinjōi kpakpai ahewō ni esa ake wōke mei atōmōi afa amē ni wōfee nakai le, mēe seeñamōi jēz mli baa?

19. Mēe shihilei kē eba le esa ake wōke asafo le mlinyo ko afō bō?

eked wā ake 'wōkē' mei ni tamō nēkē le "akabō."* (1 Korintobii 5:11-13; 2 Yohane 9-11) Ekole ebaawa waa ake wōkē mō ko ni ekole ejī wōnāanyo loo wōwekunyo le aaakpa bōc. Ani wōbaafi shi shinjē ketsōc ake wōkē anōkwa ni wōyeč Yehowa, kē ejale mlai le anō ni wōyē le yē klenklen gbehe? Kaimō ake Yehowa buč anōkwayeli kē toiboo ni afeč ahaa le le ake ehe hiaa waa.

²⁰ Shwiemō he gbejiančtoo le ji gbejianč ni Yehowa jē sučmō mli eto. Meni hewō? Kē ashwie eshafeelč ko ni tsakeee etsui le keje asafo le mli le, etsōc sučmō ni ayč kēha Yehowa gbei krōjkrōj le kē eshishitoo mlai le. (1 Petro 1: 15, 16) Shwiemō he gbejiančtoo le haa asafo le feč shwe-shweeshwe. Ebuc nyemimēi anōkwafoi le ahe koni eshafeelč ni tsakeee ametsui le akanā amēnč hewale gbonyo, ni ebaaha ameya nō amesčmō Yehowa kē hekenčfō ake asafo le ji he ko ni yōč shweshweeshwe yē jeŋ fōj nēe mli. (1 Korintobii 5:7; Hebrubii 12:15, 16) Toigbalamo ni mli wa nēe sučmō ni ayč kēha eshafeelč le. Ekole no ji kpāa ni kē aketswa le le ebaaha ehie aba ehe nō koni efee tsakemō ni baaha eku esee kēba Yehowa ḥcc.—Hebrubii 12:11.

²¹ Ye anōkwale mli le wōnanemēi baanyē anā wōnō he-wale waa, ni amēbaanyē amētsake wō. No hewō le, ehe miihia ni wōkē nilee ahala wōnanemēi. Kē wōkē Yehowa nanemēi fee wōnanemēi, ni wōnōsučmō ni Nyújum cōmcus mō le, ebaaha wōkē nanemēi kpakpai abō. Nō ni wōkaseč kējēč amēnč le baaye abua wō koni wōhi shi ye wōfai shi ni wōtswa ake wōbaasa Yehowa hie le naa.

* Kē ootao bō ni esa ákē ake mō ko ni ashwie le loo mō ko ni kēe eke asafo le ebōč dōnjē le aye aha le he saji babao le, kwemō Saji Krokomei ni Fata He ni yōč baafa 207-209 le.

20, 21. (a) Meni hewō shwiemō he gbejiančtoo le ji sučmō nifeemō le? (b) Meni hewō ehe hiaa ake wōkē nilee ahala wōnanemēi le?

Məni Hewč Esa ake Wčbu Məi ni Kwč cūc Lč?

"Nyewoa məi fę."—1 PETRO 2:17.

ANI ona bč ni gbekəbii feo amenii aməhaa kē akęe amę ake aməfee nō ko ní amenyaaa he le pęj? Ekole amebaanyarę aməhie ketsčo ake amenyaaa nō ni akęe aməfee le he. Amęle ake esa ake amęje bułe kpo amętsčo hegbe ni amęfbiči le yč. Shi ye shihilei komei amlı le, *amenyaaa he* ake amęaafee toiboo. Wč fę wčkē shihile ni tamč nakai kpeč yę be kę beanj.

² Jeee be fę be eyč mleč ake wčfee toiboo wčha məi ni kwč ęl. Ani bei komei le ewaa kęhaa bo ake ooojie bułe kpo iem cōts ni kwc ono le? Kę nakai ni le, jeee bo pę okę nakai shihile kpeč. Wčyę be ko ni məi fioo ko pę jieč bułe kpo amętsčo məi ni yč hegbe le mli. Kęl, Biblia le kę wč ake esa ake wčbu məi ni kwc ęl. (Abei 24:21) Ye anckwale mli le, kę wčmiisum Nyętęcni ni cōmcs cōmcs le mli le ehe mii-hia ni wčfee nakai. Enę tec sanebimci komei ashi. Məni hewčebaanyę ewa waa kęha wč ake wčcijie bułe kpo wčtsča ni iem cōts ni kwc ęl? Məni hewč Yehowa bič ni wčfee nakai, ni məni baaye abua ni wčbaa yę wčbaa ni kwc ęl? Męe gbeč anč wčbaanyę cōtsča ni kwc ęl?

WA CMEFFE IN CHEW CN

³ Nyęhaa yinčtoi enyč ahewč ni cōwča yętęcni ni ewa kęha wč ake wčcijie bułe kpo wčtsča ni kwc ęl? Męe sanebimci wčbaasusu he?

-
- 1, 2. (a) Məni hewč ewa kęha wč ake wčcijie bułe kpo wčtsča ni iem cōtsča ni kwc ęl? (b) Męe sanebimci wčbaasusu he?
- 3, 4. Te fee tęjŋ ni eshafeemo ke emuu ni ayeeč le je shishi, ni məni hewč emuu ni wčyeeč le haa ewaa kęhaa wč ake wčcijie bułe kpo wčtsča ni iem cōtsča ni kwc ęl?

klej le, woyeee emuu; no ni ji eny le mei ni kwea wocu le hu yeee emuu. Emuu ni adesai yeee ke eshafeem je shishi ye Eden abco le mli tso, beni Adam ke Hawa tse Nyolumco nocyeli le hie atua le. No hewo le atuatsemco ke eshafeem ba. Keje no see kebaa nee le, ake atuatsemco su fco adesai.—1 Mose 2:15-17; 3:1-7; Lala 51:7; Romabii 5:12.

⁴ Akeni woyeee emuu hewo le, ewaaa kehaaa woter mei pii ake ameaajie henowomo ke hepupuumo su kpo, ye be mli ni mei fioo pe jieci heshibaa ni ji su ni esa ake wokase ni wojie le kpo daa le kpo. Ke wokae afi pii eye Nyolumco anokwa po le, ebaanye eba ake wobaajie kuenjtimco ke henowomo su kpo. Akene nökwmomco le, Kora ke anokwayeli fi Yehowa webii le asee ye fimo shihilei babao mli. Fee see le, eshwe hegbei krokomei waa, ni ene ha enyi mei ahie ketse Mose ni ji nuu ni he jo fe gbomei fee ye nakai beanj le hie atua. (4 Mose 12:3; 16:1-3) Henowomo ha Manjtse Uzia hu tee Yehowa solemowe le ni eyashā tsofa-ke-ηma ni osocofoi le pe yoo hegbe ake ameshāa le. (2 Kronika 26:16-21) Agbala hii nee atoi waa ye ametuatsemco le hewo. Kele, wobaanye wokase nii ni he yoo seonamco ye nökwmomni gbohii ni amefee nee aml. Ehe miihia ni woye henowomo su ni haa ewaa kehaa wo ake wocjie bule kpo wocst ni kwea wocu le.

⁵ Ye gbe kroko no le, adesai ni yeee emuu ni yoo hegbei le anifeemco eba bule ni mei yoo keha mei ni yoo hegbe le shi. Ameteaj mei babao ayitsor wa, amefeo mei nisenianii, loo ameyeo mei anokwale mli le, no ni eyi adesai ayinɔsane mli obo ji hegbe ni aketsu nii ye gbe gbonyo no. (Jajel 8:9) Akene nökwmomco le, beni Yehowa ha awó Saul manjtse le, no mli le ej i gboemo kpakpa ni baa ehe shi. Kele, eha henowomo ke awujayeli na eno hewale; no see le ewa anokwaf David yi. (1 Samuel 9:20, 21; 10:20-22; 18:7-11) See mli le David batsa manjtsemel kpakpai ni ye Israel no le atej mo

5. Adesai ni yeee emuu le ke hegbe ni ameyoo le etsu nii ye gbe gbonyo no ye mee gbe no?

kome, shi eke ehegbe le tsu nii ye gbe gbonyo no beni ehé Uria ni ji Hitnyo le ḥa le ye edeŋ, ní eha ake nuu ni efeko no ko nee yadamc ta le mli he ni wa koni agbe le le. (2 Samuel 11:1-17) Hεε, emuu ni adesai yeee le haa ewaa kεhaa ame ake amεke hegbe ni amεyoo le aaatsu nii ye gbe kpakpa no. Ni kε mei ni yoo hegbe le ebuuu Yehowa le, ehaa sane le fitec kwraa. Beni Britain manj onukpa ko tscc bɔ ni Katolik paapai le eko-meい ha awa mei ayi ye hei babao le, ejma ake: "Hegbe haa gbomc fitec, ni hegbe ní husu be he le fitec mo kemc shi." Beni ene ccc mli le, nyehaa wɔsusua sanebimc nee he: Meni hewc esa ake wɔbu mei ni kwec le? cuwa

ΜΕΝΙ HEW ESA AKΕ WCBU ΜΕΝΙ KWCI NI IΩ?

⁶ Κεha Yehowa, wɔnaanyo gbowo, ke wɔ diεŋtsε wɔhe le ji yin̄toi titrii ahewc ni esa ake wɔbu mei ni kwec cuwa le. Wɔmiisumc ni wɔha Yehowa tsui anyo emli ejake le fe no fee no. (Abei 27:11; Marko 12:29, 30) Wole ake keje beni atse atua ye Eden nee le, atee no atswa hegbe ni Yehowa yoo ake eyec jeŋ muu le fee no le mpoa ye shikρoŋ le no, ni adesai babao eyafi Satan see ni amεkpo Yehowa noyeli le. Wɔmii shec wɔhe ye Yehowa noyeli le see ni wɔfio le hewc. Kε wɔkane kāfomc wiemci ni yoo Krojicm 4:11 le, etaa wɔtsuiian. Kwe bɔ ni ene tscc faŋŋ ake Yehowa pe ji jeŋ muu le fee Noyelo ni sa! Wɔfio Yehowa noyeli le see, ni wɔhi c shi ye enoyeli le gbetsccoci anaa daa.

⁷ Enε biɔ ni wɔbo le toi ye no fee no mli. Suci ni cuycu wɔcua kεha Yehowa le hewc ni wɔshashaooo shi ake wɔbo le toi le. Kεle, bei komεi le ewaa waa kεhaa wɔ ake wɔbo le toi. Kε eba-le nakai le, ehe bahiaa ni wɔba wɔhe shi taake ehe bahiaa ni gbekεbii ni wɔwie amεhe ketsɔ hie le aba amεhe shi le. Wɔkai ake Yesu ba ehe shi ni efee e-Tse le suwɔncaa nii beni eee-

6, 7. (a) Meni suwɔncaa ni wɔcua kεha Yehowa le tsirec wɔ koni wɔfee, ni meni hewc? (b) Mεε su baaye abua wɔ koni wɔfee toiboo ye no fee no mli, ni te wɔfee tεŋŋ wɔjie su nee kpo le?

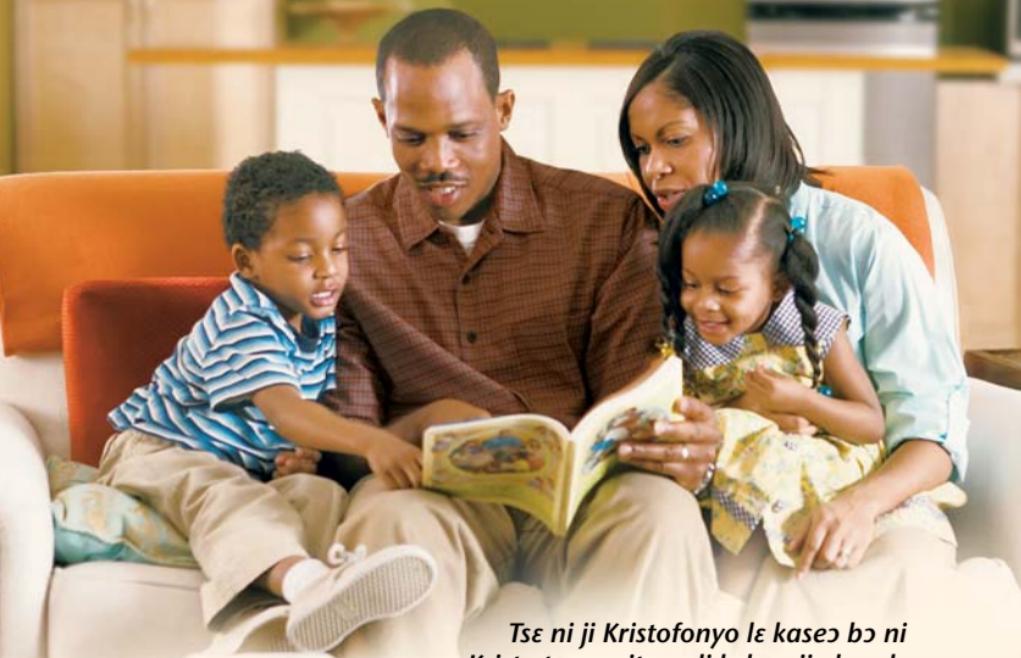
nye efee ake efeemci wa po keha le le. Ekees e-Tse le ake: "Jeee bo ni mi misumco le, shi moj bo ni bo osumco."—Luka 22:42.

⁸ Ye anokwale mli le Yehowa ke anjroaŋkroi ewieee t̄ee njmenē; eke wo wiec ketsco e-Wiemci le ke enajiaŋdamolci ni ji adesai ni yoo shikroŋ le no le no. No hewo le, bei pii le wotsa ake wobaa w̄che shi w̄chaa Yehowa n̄oyeli le ketsa buls kpo ni w̄cijewa w̄ctsaw enajiaŋdamolci ni ji adesai ni ehala loo ejeme ame gbe ni ameya no amekwe w̄cno le no. Ké w̄otse mei nee ahie atua—áke n̄okwemem le, ketsa Ijmale naa n̄aawoo ke jajemo ni amekehaa wo le ni w̄oakpoo ake w̄k̄eaatsu nii le no le—ebaaha w̄c-Nyɔŋmo le mli awo la. Beni Israelbii le wie huhuuhu ameshi Mose ni ametse ehiie atua le, Yehowa bu amenifeemci le ake le amefeo ameshio le.—4 Moses 14:26, 27.

⁹ Agbenie hu, cmcsu ni w̄cycu keha w̄onaanyo gbomci le haa mei ni kwea cmcsu le. Meni hewo eji nakai? Ojogbaŋj, n̄co le ake oji asraafonyo ye asraafoi akuu ko mli. Ké nyesraafoi akuu le baaye omanye ni abaa nyezi po le, no le esa ake nye-ten m̄ fee m̄ ke onukpai ni kwea nyenç le afee ekome, nyebo ame toi, ni nyejie buls kpo nyetco ame. Ké obaaa ohe shi ohaaa onukpai ni kwea nyenç le ni otse amehie atua le, ebaanya eke onanemei asraafoi le fee awala awo oshara mli. Eji anokwale ake njmenē le asraafoi akui kpataa nibii ahie waa ye je leŋ. Shi Yehowa ye asraafoi akui ni ye buaa mei jogbaŋj. Atse Nyɔŋmo ake "Yehowa Zebaot [loo Taiatse]" shii abo ye Biblia le mli. (1 Samuel 1:3) Le ji mumoŋ bɔɔ nii babao ni he wa le anɔ Tatsé. Bei komei le, Yehowa ke etsuji ni yoo shikroŋ le no le too asraafoi ahe. (Ezekiel 37:1-10) Ké w̄otse adesai ni Yehowa ehala ame ake amekwe w̄cno le ahie atua le, ani jeee w̄nanemei Kristofoi asraafoi le awala w̄kewoɔ oshara

8. (a) Ijmenē le, meni k̄e m̄ ko fee le etsco ake ebaa ehe shi ehaa Yehowa n̄oyeli le, ni meni haa w̄onaab bɔɔ ni Yehowa buɔ ene ehaa? (b) Meni baanye aye abua wo ni w̄obo n̄aawoo toi ni w̄okp̄ele tsɔsemco no? (Kwemci akrabatsa ni yoo baafa 46-47 le.)

9. Meni hewo eji keha w̄onaanyo gbomci le baatsire wo koni w̄obu mei ni kwea cmcsu le? Oke ene he n̄okwemem aha.

*Tse ni ji Kristofonyo le kase ni
Kristo tsuɔ eyitsoyeli le he nii ehaa le*

mli le? Kèji Kristofonyo ko tse onukpai ni ahala ame le ahie atua le, ebaanye eye asafo le mli bii krokomei le hu awui. (1 Korintobii 12:14, 25, 26) Ké gbeké ko tse atua le, ebaanye egba weku muu le fee naa. No hewɔ le, ké wɔbu adesai ni kwəcəwə le ni wɔkε ame fee ekome le, no ake cɔst oɔt cɔmɔnɔnem ei gbowei.

¹⁰ Kefata he le, wɔbu mei ni kwəcəwə le ejaaκe nakai feemɔ hi keha wɔ. Be fee be ni Yehowa biɔ wɔ koni wɔbu mei ni kwəcəwə le, bei pii le etsɔɔ wɔ ssəenamɔ ni yɔɔ nakai feemɔ mli. Áke nɔkwəmɔnɔ le, ekeɔ gbekebii ni amebo ameñɔbi atoi koni ahi aha ame ni amewala sɛe atse. (5 Mose 5:16; Efesobii 6:2, 3) Ekeɔ wɔ koni wɔbu asafoŋ onukpai le ejaaκe kέ wɔfee nakai le ebaafite wekukpāa ni kā wɔkε Yehowa teŋ le. (Hebribii 13:7, 17) Kefata he le, ekeɔ wɔ ni wɔbo hegbeí ni ye cɔ le atoi yε wɔ dienɔtse wɔhilekehəmɔ hewɔ.—Romabii 13:4.

10, 11. Mεε gbe nɔ shwele kpakpa ni wɔyɔɔ ake wɔcfee nii ni wɔbaaná he sɛe le tsireɔ wɔ koni wɔbu mei ni kwəcəwə le?

¹¹ Ani okpeleres nō ake yin̄toi ahewo ni Yehowa sumco ni wōfee toiboo le ni wōcysē le baaye abua wō koni wōbu mei ni kwēca wō le? Belə nyehaa wōsusua hei titrii ete ni wōbaanyē wōcie bule kpo wōctsā mei ni kwēca wō le he wōkwea.

BULE KPO NÍ AAAJIE YÉ WEKU LE MLI

¹² Yehowa dien̄tse to weku le he gbejiano. Akeni Nyɔ̄l̄mō ji gbejiançtolō kpakpa hewo le, eto weku le he gbejiano yé gbe ni baaha nō fee nō aya nō jogbañ̄ yé mli le nō. (1 Korintobii 14:33) Eke hegbe eha wumei ke ts̄em̄ei ake weku yitsei. Wumei jies bule kpo ametsō ame-Yitsō ni ji Kristo Yesu le ketsō gbe ni Yesu ke eyitsoyeli le ts̄u nii keye asafo le nō le ni amekase le nō. (Efesobii 5:23) No hewo le, esaaa ake wumei kū amehie ameshwiē ameyitsoyeli le nō, shi mōn̄ esa ake amekē nuufeem̄ atsu he nii; asan̄ esaaa ake amefec̄ mei ni k̄ ame-

wie le awieee eko loo mei ni yitson̄ wa, shi mōn̄ amejie mcs̄ ke mlihil̄e kpo, ní amefee mei ni cuu ni nii ashishi. Amehaa ehī amejwēlm̄ mli ake amehegbe le yawaa he ko—eyē Yehowa n̄oyeli le shishi.

¹³ Ḣamei ke nyem̄ei ji amewumei le ayelik̄ebuabi loo hefatal̄i. Ame hu ameyē hegbe ko yé weku le mli, ejaaKE Biblia le wiē

12. Meē hegbe Yehowa keha wumei ke ts̄em̄ei yé weku le mli, ni te amebaanyē ametsu nakai gbenaanii le he nii ameha t̄en̄?

13. Meē gbe nō Ḣamei ke nyem̄ei baanyē atsō atsu amewuku mli gbenaanii ahe nii yé gbe ni saa Yehowa hīe nō?

NAM TOI ESA AKE MABO?

Shishitoo mla: "Yehowa ji wəkojolə, Yehowa ji wətatsə [loo wəmlawolə], Yehowa ji wəmantse." —Yesaia 33:22.

Saji ni obaanye obi ohe

- Ké afā mi ake mifee nō ko ni teo shi woo Yehowa shishitoo mlai le, meni mafee?—Mateo 22:37-39; 26: 52; Yohane 18:36.
- Ké afā mi ake mikpa Yehowa kitai le anoyeli le, meni mafee?—Bəfoi le Asaji 5:27-29; Hebrubii 10: 24, 25.
- Meni baaye abua mi koni mabo mei ni yoo hegbe le atoi keje mitsuij?—Romabii 13:1-4; 1 Korintobii 11:3; Efesobii 6:1-3.

'nyemei amla' he. (Abei 1:8) Shi ye anokwale mli le, ameyye amewumei le ayitsoyeli shishi. Ijamēi ni ji Kristofoi le buo amewumei ayitsoyeli le ketsə yelikebuamo ni amekēhaa ameboni afee ni amenye ametsu sō ni kā ameno ake weku yitsei le ahe nii le nō. Amegbee amewumei le ayitsoyeli le he guo, amenāaa ameno hewale gbonyo, ni ameheeee ameyitsoyeli le ye ameden. Ye no najian le, amefio amesee ni amekē ame feo ekome. Ké amewumei kpe yir ko ni amenyaaa he po le, amejə bule mli ametsə amejwənjmə, shi ameyaa nō amebaa amehe shi. Ké amewumei le jeee Odasefoi le, ekole amekē naagbai baakpe, kélé amehe shi ni amebaa le baanye atsire amewumei le koni ametao Yehowa seegbe.—1 Petro 3:1.

¹⁴ Ké gbekəbii fee toiboo ameħha amefħbi le, Yehowa náa miishħee. No feemo hu woo amefħbi ahie nyam ni eħħaa ame-

14. Mee għe nō gbekəbii baanye ats ameħha amefħbi ke Yehowa anā miishħee?

náa miishee. (Abei 10:1) Gbekébi kе toiboo he shishitoo mla née nɔ̄ŋŋ tsuɔ nii ye fɔ̄l̄ kome wekui amlı, ni amele ake ehe miihia waa ni amefi amefɔ̄bi née asee ni amekē ame afee ekome. Wekui ni emli bii le tsuɔ gbenaanii ni Nyɔ̄ŋmɔ keha ame le ahe nii le náa toinjɔ̄le ke miishee babao. Ene woɔ Yehowa Nyɔ̄ŋmɔ, ni ji wekui fee a-Shishitolɔ le hie nyam.—Efesobii 3:14, 15.

BULE KPO NÍ AAAJIE YE ASAFO LE MLI

¹⁵ Yehowa ehala e-Bi le ake Kristofoi asafo le nɔ̄ Nɔ̄yeli. (Kolosebii 1:13) Yesu hu ke nitsumɔ ewo ‘etsulɔ anɔ̄kwafo ke nileb’ le dεŋ koni eye ebua Nyɔ̄ŋmɔ webii ni yɔ̄ shikrɔ̄ŋ le nɔ̄ le koni amejá Nyɔ̄ŋmɔ. (Mateo 24:45-47) Yehowa Odase-foi a-Nɔ̄yeli Kuu le ji tsulɔ kuu le najianḍamɔ̄lɔ. Taake ejí ye kleŋklen afi 100 le mli Kristofoi asafoi le agbεfan le, Nɔ̄yeli Kuu le tsɔɔ gbe ni yɔ̄ tε̄ɛ̄ loo amenajianḍamɔ̄lɔ tamɔ nɔ̄kwelɔ̄i gbeſalɔ̄i anɔ̄ amekē gbeſɔ̄omɔ̄i ke ḥaa onukpai le ḥmenε. Áke aŋkroaŋkroi le, kε wɔ̄bu Kristofoi onukpai ni kwɛ̄ wɔ̄cu le, belɛ wɔ̄miibo Yehowa toi.—Hebrubii 13:17.

¹⁶ Onukpai ke asafoŋ sɔ̄ɔlɔ̄i le yeee emuu. Amεye fatɔ̄i tamɔ wɔ̄ nɔ̄ŋŋ. Shi kεlε, onukpai le ji ‘hii ni ji nikenii’ ni akεduro asafoi le koni amεye amεbua asafoi le ní amεhe awa ye mumɔ̄ŋ. (Efesobii 4:8) Mumɔ kɔ̄ŋkɔ̄ŋ le nɔ̄ atsɔɔ aholeɔ onukpai. (Bɔ̄foi le Asaji 20:28) Ye mε̄e gbe nɔ̄? Hii née sheɔ̄ taomɔ nii ni yɔ̄ Nyɔ̄ŋmɔ Wiemɔ ni ajε mumɔ̄ŋ aŋma le mli le he dani aholeɔ ame ake asafoŋ onukpai. (1 Timoteo 3:1-7, 12; Tito 1:5-9) Kefata he le, dani onukpai le baakwε ake nyemimei hii komei sheɔ̄ Iŋmale naa taomɔ nii le ahe le, amekē hiɛdɔɔ sɔ̄leɔ kebiɔ Yehowa mumɔ kɔ̄ŋkɔ̄ŋ le gbeſɔ̄omɔ̄s.

15. (a) Te wɔ̄ɔfee teŋŋ wɔ̄tsɔɔ ye asafo le mli ake wɔ̄bu Yehowa nɔ̄yeli le? (b) Mε̄e shishitoo mlai baanyε aye abua wɔ̄ koni wɔ̄bo mei ni kwɛ̄ wɔ̄cu le atoi? (Kwemɔ akrabatsa ni yɔ̄ baafa 48-49 le.)
16. Atsɔɔ mumɔ̄ŋ kɔ̄ŋkɔ̄ŋ le nɔ̄ aholeɔ onukpai ye mε̄e shishinumɔ̄ naa?

¹⁷ Bei komei shec yé asafo le mli ni ekole onukpai ke asaforj soċċi le be ni amebaatsu amesji le ahe nii, tamo kpeei këha shiemiyaā nōkwm̄ nēke. Yé shihilei ni tamo eneṣem̄ aml̄ le, nyemi nuu ko ni abaptisi le baanyé atsu sō nēe he nii. Ké nyemi nuu ko ni abaptisi le be jem̄ le, no le nyemi yoo ko ni ji Kristofonyo ni sa baanyé atsu sō nēe he nii. Shi ké nyemi yoo ko miitsu sō ni bei pii le hii ni abaptisi ame tsu he nii le, esa akē ehà eyi nō.* (1 Korintobii 11:3-10) Taom̄ nii nēe baaa yei ashi. Yé no najiañ le, ehaa amenáa hegbe kējieg bulē kpo ametsō yitsoyeli he gbejianc ni Yehowa eto yé weku le ke agbene asafo le mli le.

BULE KPO NÍ AAAJIE ATCSU JE LĒN JE CAYCN ELII

¹⁸ Anċewwa Kristofoi jec amehenilee mli amek̄e shishitoo mlai ni ycc Romabii 13:1-7 le tsu nii. Beni okaneq qmale nēe le, obaana akē “hegbe ni yec nō” ni atsī tā le ji je lej nōyelii le. Yé be ni Yehowa kējme je lej nōyelii le agbe ni amehi shi le mli le, ametsu nibii ni he hiaa, ni ji gbejianctoo kpakpa ni amehaa ehī shi, ke hiām̄ nii ni amehaa mei anine shec nō le ahe nii. Wċebu nōyelii nēe ketċi mlai ni amewo le anō ni wċebu nōyelii nēe ketċi mlai ni amewo le anō ni wċebu nōyelii nēe ketċi mlai ni kċċ waħe, waħweku, waħnitsum, loo waħnibii ahe le anō. Kele, kē mei ni ycc hegbe yé je lej le bi ni wħfee nō ko ni esaaa Nyċċej hie le waħbooo ame toi. Yé no najiañ le, wħfee waħnii taake bɔfai ni hi shi yé blema le fee le, akē: “Esa akē aboċi Nyċċej moq̄ toi fe għomei.”—Bɔfai le Asaji 5:28, 29; kwem̄ akrabatsa ni yitso ji “Nam̄ Toi Esa akē Mabo?” ni ycc baafa 42 le.

* Saji Krokomei ni Fata He ni ycc baafa 209-212 le tsu shihilei komi ni abaanyé akē shishitoo mla nēe atsu nii yé mli.

17. Meni hewi bei komei le kē yei ni ji Kristofoi le miitsu s̄i komei ahe nii yé asafo le mli le, amehha ameyi nō le?

18, 19. (a) Te obaatsō shishitoo mlai ni ycc Romabii 13:1-7 le mli oħra tnejn? (b) Mee għe nō waħda waħna mei ni ycc hegbe yé je lej le?

¹⁹ Wobu mei ni yoo hegbe ye je leej le ketsa bo ni woke ame yeo haa le no. Ekole woke noyeli le najiandamoloi baakpe hie ke hie bei komei. Bofo Paulo ke noyeloi tamo Manjse Herode Agripa ke Amralo Festo kpe hie ke hie. Hii nee ajeuba ehiii kwraa, shi Paulo ke ame wie ye bule mli. (Bofoi le Asaji 26:2, 25) Ke woke mei ni hie hegbei wuji ye maaj le mli loo polisifonyo miiwie le, ehe miihia ni wofee woonii taake Paulo fee le. Kristofoi ni ji gbekewii le bco moden koni ameje su nee nojor kpo ametsco ametscoici, skul nockweli, ke nitsulci ni yoo skul le. Ye anokwale mli le, jeee mei ni ewieee eshiii wohemokyeeli le pe wojie bule ni tamo neke kpo wotsco; wobu mei ni teo shi wo Yehowa Odasefoi le hu. Hee, esa ake mei ni jeee Odasefoi le anye ana ake wobu.—Romabii 12:17, 18; 1 Petro 3:15.

²⁰ Nyekahaa woshashaa shi ake wojie bule kpo wotsca mei. Bofo Petro luma ake: "Nyewoa mei fee." (1 Petro 2:17) Ke mei na ake wojie wotsuiiaj wojie bule kpo wotsco ame le, ebaanye ena ameno hewale waa. Kaimo ake mei fioo pe jie su nee kpo lumen. No hewo le, su nee kpo ni wojie le ji gbe kome ni wotsco no wobu Yesu famo nee toi ake: "Nyehaa nyela atsoa ye gbomei ahie, koni amena nyenifeemnonii krapkai le, ni amewo nyetse ni yoo lwoei le hie nyam."—Mateo 5:16.

²¹ Gbomei ni hie tsui kpakpa le tsio benjekon momon la le yejen ni ewo dun nee mli. No hewo le, ke wojie bule kpo ye weku le mli, asafo le mli, ke hei krokomei le, ebaanye ena mei komei anu hewale ni etsire ame ni amekon wabanyie ye la le mli. Mee gbekpamo ni yoo nyam po ne! Shi ke etsireee mei koni ameba la le he po le, no kome ko ye ni wobaanye woonanomimaa ye he. Adesai ni wobu le saa Yehowa Nyognimo hie, ni eyo ebuua wo ni wohi cimcuse le mli. Aso no ko ye ni he ye seonamco fe ene?

20, 21. Ke wojie bule kpakpa kpo wotsco mei ni kwea wobu le, mee seonamco komei joo mli kebaa?

“ΒÓ ΉAAWOO TOI, NI OKPΕLΕ TCSΕTS”

Satan mumč ni ji naataamč ke atuatsemč su le eyi je leŋ občηmene. No hewč le Biblia le tsəc Satan ake “kçycč mli hewale le nō nōlumč,” ni etsī tā ake nō ni ejē elumøyeli le mli keba ji “mumč ni tsu nii ηmeneñmene ye toigbele bii amli le.” (Efesobii 2:2) Ηmene le, mei babaoo sumč kwraa ni mō ko yec ameno. Dole sane ji ake, neke heyeli mumč nē ená mei komei anč hewale ye Kristofoi asafo le mli. Áke nōkwemč le, ekole asafoñ onukpa ko baaję mlihilę mli ewo ḥaa ye osharai ni ycc hietserejiemč ni jenba shara loo yiwale ycc mli le he, shi ekole mei komei baakpoo ejaawoo nē loo amemli baafu ye he po. Ehe miihia ni wōteŋ mō feę mō ke wiemci ni ycc Abei 19:20 le atsu nii ake: “Bó ηaawoo toi, ni okpεlε tsəsemč, koni wāsēe ni ole nii.”

Mēni baanyę aye abua wā koni wāfee enē? Susumč yij-toi titrii ete ahewč ni mei kroc ḥaawoo loo tsəsemč le he, koni no sēe le okadi nō ni Ηmales le wiec ye he.

■ “Efeee mi ake ejī ḥaawoo kpakpa.” Ekole wābaasusu ake ḥaa ni coawā wā kcc wāhe loo mō coawā ni wā ḥaa le lee sane ni eba le feę. Ekole wābaagbe ejaawoo le he gū amri nōlēj. (Hebribii 12:5) Akēni wā feę wāyeeem emuu hewč le, ani enyęej efēe ake wā moj esa ake wātsake wāsusumč ye sane le he? (Abei 19:3) Ani enaaa nō ko dani ebawo bo ḥaa le? No hewč le, esa ake wāke wājwēnemč ama nō ni ena dani ebawo wā ḥaa le nō. Nyčjumč Wiemč le wā ḥaa ake: “Mč tsəsemč mli waa, kaanymee he! Oketo jogbañj, shi no ji owala.”—Abei 4:13.

■ “Minyaaa gbe nō ni etsč ewo mi ḥaa le he.” Eji anōkwale ake Nyčjumč Wiemč le tscc gbe ni hi fe feę ni abaanyę atsō nō awo ḥaa. (Galatabii 6:1) Kēlē, Biblia le hu kec ake: “Mei

fee efee esha, ni Nyelum cununyam le ebci ame." (Romabii 3:23) Gbemni ni cununye pese baanye awo wa njaakpa yey gbe ni hi kewulashi cu. (Yakobo 3:2) Yehowa ke adesai ni yeee emuu tsunu nii koni amewo wa njaakpa, no hewa le nilee yey mli ake wackwa wajweneju ni wakeraama gbe ni awo wa njaakpa le cu tsatu awo wa njaakpa le cu tsatu. Ye no naajan le, esa ake wogbala wajweneju kuya otii ni yoo njaawoo le mli le an, ni wackwa kesusu be ni wackfee waketsu nii le he.

- "Ejeee ni sa ake ewo mi njaakpa!" Ké efece wa ake co mawo ni njaakpa le fatci ahewa le seseenam be njaakpa ni ewo co mawo ni he le, esa ake wakai otii ni wackwa kesusu he ketsa hie le. Asaŋ ké efece wa ake afii ni wacye, niiashikpamci ni wacye, loo hegbe ni wacye ye asafo le mli le hewa le njaawoo he ehiaaa wa le, esa ake wotsake wajweneju. Aha manjsemei ni hi shi ye Israel le hegbe wuji, kélé ehe bahia ni amebo njaakpa ni gbalci, osocofoi, ke maŋbii krokomei woc ame le toi. (2 Samuel 12:1-13; 2 Kronika 26:16-20) Ùmene le, Yehowa asafo le halaa hie ni yeee emuu koni amewo njaakpa, ni Kristofoi ni edara ye munon le ke miishhee krepela cu, ni ameketsu nii. Ké wacye hegbe loo niiashikpamci babaoo fe mei krokomei le, esa ake wachie ahi wache cu jogbaŋŋ ake ehe miihia ni wackfee nökwenemci krapka ake mei ni krepela le njaawoo cu ni ameketsu nii, ni waketsca ake wacu nii ashishi ni wobaa wache shi.—1 Timoteo 3:2, 3; Tito 3:2.

Ye anokwale mli le, wacten mo ko be ni njaawoo he ehiaaa le. No hewa le nyehaa wotswaan wofai shi ake wacke miishhee baakpele njaawoo cu, wakebaatsu nii jogbaŋŋ, ni waje wactuijan woda Yehowa shi ake eke njaawoo, ni ji nikenee ni here yiwala le eduro wa. Njaawoo ji gbeti ni Yehowa tsatu kro otsa wacu cumsa caje cu csesa mli.—Hebribii 12:6-11.

"NYEBOA NYETSYATOI LE ICLOCSTYAO"

Ehe bahia ni ato blema Israelbii le ahe gbejianc jo-gbanj. Mose kome too nyees akwe gbom ei akpekpei abo ni nyie ja ni no yoo oshara no le an. Meni efee? "Mose hala Israelbii fes mli hii ni yoo hewale, ni ewo ame onukpai ye man le no, akpekpei-atsem ei, ohaha-atsem ei, nyenmai enumcenumc-tssem ei ke nyenmanyenmai-atsem ei." —2 Mose 18:25.

Ngmeni hu le, ehe miihia ni ato Kristofoi asafo le he gbejianc jogbanj. No hewo ni shiemcya aui yoo amenokwesi, onukpai yoo asafo le mli, asafoi le yoo kpokpaa nökwelebi, kpokpai sratoi le hu yoo kpokpaa wuji anokwesi, ni ayoo Mañ Ajinafoi Akuu loo Nitsumche Nine Ajinafoi Akuu ye maji amli le. Gbejianctoo nee haa nökwelebi le nyec amekwec Yehowa toi ni yoo ameshishi le an jogbanj. Nökwelebi nee baabu akontaa ameha Yehowa ke Kristo.—Böfoi le Asaji 20:28.

Gbejianctoo nee bïc ni wôtej mo fes mo afee toiboo ni eba ehe shi. Esaaa ake wökase Diotrefe ni be bulé kome po keha nökwelebi ni hi shi ye egbi le amli le su le koko-k. (3 Yohane 9, 10) Ye no najiañ le esa ake wöké böfo Paulo ñaawoo le atsu nii, ekëe ake: "Nyeba nyetsccbibi le atoi ni nyeba nyeha shi nyehaa ame; ejaaake ame amebuc nyesusumai le ahe ake mei ni baabu he akontaa, koni ameké miishëe afee nii nee, shi jeee ntsatsccbibi; ejaaake no ehii haaa nyé." (Hebribii 13:17) Mei komei feo toiboo amehaa onukpai le keji ameké gbetsccbomc ni amekéhaa ame le kpaa gbee, shi kë ake gbetsccbomc ko ni amenyaaa he loo ameleee yinjtoo ni yoo sas le ha ame le, ametece shi amewo ene. Shi ha ehi ojwënjomc mli ake, wöhe shi ni wöoba le bïc ni wöfee toiboo kë wönyaaa no ni ake wöfe le po

he. No hewa le, esa ake woter mō feē mō abi ehe ake, 'Ani mifē toiboo ni mibaa mihe shi mihaa mei ni kwez min cē?'

Eji anokwale ake Nyōjmo Wiemō le etsccō gbejiancōto i loo nifeemō gbēi feē ni baaha asafo le atsu nii jogbañj. Kēle, Biblia le kē ake: "Afee nii feē bō ni yōc fēo ke gbe-naa gbe-naa." (1 Korintobii 14:40) Nyelyi Kuu le ke shishi-too mla nee tsu nii ketsa nifeemō gbēi ke gbeatsccōmō ni sa, ní baaha asafo le atsu nii jogbañj ni afee nō feē nō gbe-naa gbe-naa le ni ekhaa le nō. Kristofoi hii ni yōc hegbe le hu tsu amegbefañjō ketsa gbeatsccōmō ni nee ni amekwē koni aketsu nii le nō, ni amekfē toiboo he nōkweomō. Agbenē hu amehaa 'amehiē kāa shi,' ni 'amebos' mei ni kwez ame-nō le 'atoi.' (Yakobo 3:17) Enē haa nyemimei ni yōc kuu feē kuu, asafoi, kpokpai, kpokpai wuji, ke maji amlī le fē mei ni efee ekome ní ato amehē gbejiancō jogbañj, ni ewo cōmishē Nyōjmo le hiē nyam.—1 Korintobii 14:33; 1 Timoteo 1:11.

Nō ni tamccō nakai le, Paulo wiemō ni yōc Hebrubii 13: 17 le hu tsu hewa nō toigbele su yē awui le. Ebaanyē eha mei ni yōc hegbe le ke "nōtsccōmō" atsu nitsumō ni akewo amedēj le. Kē asafoku le ke mei ni kwez amenō le efeee ekome ni amefee amehē atuatseli le, ebaanyē eha amenā amenitsumō ni abu le ake ejī sōccōmō kroñj hegbe le tamō jatsu. Nō ni baaje mli aba le baaye "nyē," ni ji asafo muu le feē awui. Yē anokwale mli le, kē mō ko baaa ehe shi ehāaa teokrase gbejiancōto le, eyē le awui yē gbe kroko nō. Kē ebāaa ehe shi le, ebaaha ekē ejewēi Tse le tej ajēkē, ni no baafite emumōj shidaamō. (Lala 138:6) Belē, nyehaa wō feē wōtswaa wōfai shi ake wōbaaya nō wōfee toiboo ni wōba wōhe shi.

Bɔ ni Ooofee Otsi Ohe Kεje Je le He

“Nyεjεes je lεη.”—YOHANE 15:19.

YE GBI gbekε ni enɔ jetsεremɔ le agbe Yesu le mli le, Yesu tsɔɔ ake esumɔɔ ni nibii aya nɔ jogbaŋŋ aha esεeniyielɔi le wɔsεε. Esɔle ye sane nεe po he eha e-Tse le ake: “Mibiii ake ojie amε keje je le mli, shi moŋ ake ojie amε keje mɔ fɔŋ le dεŋ ni oto amε shweshweeshwe. Amεjεes je le mli, tamɔ bɔ ni mi hu mijεes je le mli le.” (Yohane 17:15, 16, Ga Biblia Hee) Yesu tsɔɔ ye nii ni ejε etsuiŋ ebi le mli ake eyε sɔmɔsɔ ni mli kwɔ kεha esεeniyielɔi le, ni áke wiemɔi ni ji “nyεjεes je lεη,” ni etsɔ hie ewie nakai gbeke le he miihia waa. (Yohane 15:19) Ekā shi faŋŋ ake Yesu sεeniyielɔi le ahe ni amεaatsi keje je le he le kā etsui nɔ waa!

² “Je le” ní Yesu tsī tā le kɔɔ adesai feε ní etsi amεhe keje Nyɔŋmɔ he, ni Satan yeɔ amεnɔ, ni amεtɔmɔ nyɔŋji amεha ᯥkomenfa kε henɔwɔmɔ mumɔ ni Satan woɔ he hewale le. (Yohane 14:30; Efesobii 2:2; 1 Yohane 5:19) Hεε, “je nεe hedɔɔ le Nyɔŋmɔ nyεε ni.” (Yakobo 4:4) Shi te aaafee tεŋŋ ni mei feε ni sumɔɔ ni amεhi Nyɔŋmɔ sɔmɔ le mli le aaahi je lεŋ ni nakai beaŋ nɔŋŋ le amεtsi amεhe keje he le? Wɔbaasusu gbɛi enumɔ ahe: anɔkwa ni wɔɔya nɔ wɔye Nyɔŋmɔ Maŋtseyeli le ni Kristo yeɔ nɔ le, wɔhe ni wɔkewoooo maŋkwramɔŋ saji amlı, je le mumɔ le ni wɔɔte shi wɔwo, hie ni gboɔ nɔ ni wɔkεaasaa wɔhe, wɔhiŋmεii anɔ ni wɔɔha etse, kε mumɔŋ tawuu nii le ni wɔɔwo.

-
1. Meni Yesu ma nɔ mi ye gbi gbekε ni enɔ jetsεremɔ le agbe le le mli?
 2. Meni ji “je le” ni Yesu tsī tā le?

АНЌKWAYELI KE HE NI AKEWOOO МАЊKWRAMCИ SAJI AMLI

³ Ye no najian ni Yesu ke ehe aaawo maňkwramc̄ saji amlı beni eyc̄ shikc̄n le no le, eke Nyč̄jm̄ Maňtseyeli le ni ji ḥwej noyeli ni ebaaye no Maňtse wɔs̄ee le shiemc̄ fee enitsumc̄. (Daniel 7:13, 14; Luka 4:43; 17:20, 21) No hewc̄ ni beni Yesu ycc̄ Roma Amralo Pontio Pilato hic̄ le, enye eke eke: "Mimanjtseyeli le jeeę je neŋ." (Yohane 18:36) Eseniyelci ančkwafoi le kaseč enčkwemc̄n le ketc̄ ančkwa ni ameyec̄ Kristo ke e-Maňtseyeli le, ke Maňtseyeli nee ni ameshieč ametsc̄ je le no. (Mateo 24:14) Bofo Paulo ḥma ake: "No hewc̄ le wɔj̄i bɔfɔi [loo najiaňdamc̄lci] ye Kristo najiaŋ, . . . wɔdamc̄ Kristo najiaŋ wɔkpaa nyę fai ake: nyehaa akpataa nyę ke Nyč̄jm̄ teŋ!"*—2 Korintobii 5:20.

⁴ Akeni maŋ najiaňdamc̄lci damc̄ maji amlı ni ameję le anajiaŋ hewc̄ le, amek̄e amehe wooo maji amlı ni amesomc̄c̄ ye le maňkwramc̄ saji amlı. Kele, amefōč noyelii ni amedamo amenaňaj le anč mli. Nakai noŋŋ ej̄i ye Kristo seeniyelci ni af̄ ame mu ní 'amemaj ycc̄ ḥwei' le agb̄efan̄. (Filipibii 3:20) Ye ančkwale mli le, ekāa ni amekshieč Maňtseyeli le eye ebua Kristo "toi krokomei" akpe-kpei abo ni 'akpata amek̄e Nyč̄jm̄ teŋ.' (Yohane 10:16; Mateo 25:31-40) Toi krokomei nee fič Yesu nyemimei ni af̄ ame mu le aseę. Áke mei ni efee ekome kemijaje Mesia

* Kεje afi 33 I.J.B. Pentekoste gbi le no kεbaa nee le, Kristo miisomc̄ ake eseniyelci ni af̄ ame mu ni ycc̄ shikc̄n le no le anč Maňtse. (Kolosebii 1:13) Awó Kristo "je neŋ manjtseyeli" le no maňtse ye afi 1914. No hewc̄ le, Kristofoi ni af̄ ame mu le s̄omc̄ ake Mesia Maňtseyeli le najiaňdamc̄lci.—Kpojiemc̄ 11:15.

3. (a) Beni Yesu ycc̄ shikc̄n le no le, te ebu maňkwramc̄ saji eha teŋŋ? (b) Meni hewc̄ abaanye ake eke Yesu seeniyelci ni af̄ ame mu le ji Maňtseyeli le najiaňdamc̄lci le? (Oke shishigbe niŋmaa le afata he.)
4. Mee gbe no ančkwa Kristofoi fee etsc̄c̄ ye ake ameyec̄ Nyč̄jm̄ Maňtseyeli le ančkwa? (Kwemc̄ akrabatsa ni ycc̄ baafa 52 le.)

MRA BE MLI KRISTOFOI LE KE AMEHE WOOO MAJJKWRAMCJI SAJI AMLI

Odaseyelii babaoo ye yinçsane he woji amli ni tsɔɔ ake mra be mli Kristofoi le ke amehe wooo maŋkwramcji saji ke tai amli. Wolo ko ni wieç Kristojamɔ he (*The Beginnings of Christianity*) le tsɔɔ mli ake: "Kristojamɔ klenklen̄ hienyielci le kwe jogbaŋj koni mra be mli Kristofoi le akaná su ko ni baaha ameké amehe awo maŋkwramcji saji amli." Nakai nɔŋŋi hu yinçsane he wolo ko (*On the Road to Civilization*) kɛɛ ake: "Mei ni ye wɔŋjalci amaji anɔ le eyanuuu mra be mli Kristofoi le ashishi, ni amenáaa amehe miishee. . . . Kristofoi le kpoo ake ameaatsu nitsumɔ kom ei ni akpaa gbe ake mei ni yɔɔ Roma nɔyeli le shishi le atsu le. . . . Amekpelɛɛɛɛ maŋkwramcji hegbe i ni aha ame le anɔ."

Germannyo Nyɔŋmɔjamɔ he nilel̄ Peter Meinhold ɣma bɔ ni mra be mli Kristofoi le fee amennii ameha ye asraafoi anitsumɔ he le he ake: "Amesusumɔ ji mɔ ko nyɛŋ afee Kristofonyo ni nakai beaŋ nɔŋŋi le efee asraafonyo." Nyɔŋmɔjamɔ he sane ni Jonathan Dymond ɣma ye sane ni yitso ji "Tsakpāa ni Yɔɔ Tawuu ke Kristofoi Ashishitoo Mlai Aten" le mli le tsɔɔ mli ake ye Yesu gbele le sse le, eseneyielci le "kpoo ake ameké amehe aaawo [tawuu] mli; ni jemɔ, loo tsuŋwoo, loo gbele ni baanyɛ ajɛ mli aba le po gbaaa amenaa." Dymond kɛfata he ake: "Saji nee ji anɔkwale shiishi." Yinçsanenjimalɔ kroko kɛɛ ake, beni "Kristojamɔ kpɔtɔ" le pe ni Kristofoi ke amehe wo asraafoi anitsumɔ mli.

Maŋtseyeli le, kui enyɔ nee amli bii le ke amehe wooo je lɛŋ maŋkwramcji saji amli kwraa.—Yesaia 2:2-4.

⁵ Jeee anɔkwa ni anɔkwa Kristofoi yeɔ Kristo le pe hewɔ amekε amεhe wooo maŋkwramɔŋ saji amlı le. Wɔtamɔccɔ blema Israelbii le ní Nyɔŋmɔ ha amε shikrɔŋ pɔtɛs ko ni amεhi nɔ le, ejaake wɔjɪ mei ní efee ekome ni yɔɔ maji srɔtoisrɔtoi amlı. (Mateo 28:19; 1 Petro 2:9) No hewɔ le, kέ wɔkε wɔhe yabɔ maŋ ni wɔyɔɔ mli le maŋkwramɔŋ kuu ko le, wɔnyεŋ wɔkε ekāa ashie Mantseyeli le he shεes sane le, ni ebaanyε efite ekomefeemɔ ni yɔɔ wɔterŋ le. (1 Korintobii 1:10) Kefata he le, ye ta beaŋ le ebaaha wɔwuu wɔshi wɔnyemimεi ni awo wɔ kita ake wɔsumɔ amε le. (Yohane 13:34, 35; 1 Yohane 3:10-12) No hewɔ le, yin-toο kpakpa hewɔ ni Yesu kεs ekaselɔi le ní amekε amεhe akawo tawuu mli le. Ekeε amε ni amεsumɔ amεhenyeεi po.—Mateo 5:44; 26:52; kwεmɔ akrabatsa ni yitso ji “Ani Mike Mihe Wooo Maŋkwramɔŋ Saji Aml?” ni yɔɔ baa-fa 55 le.

⁶ Áke anɔkwa Kristofoi le, wɔjɔɔ wɔhe nɔ wɔha Nyɔŋmɔ, shi jeee adesa ko, asafo ko ni gbɔmεi to, loo maŋ ko. Korintobii Akleŋklen̄ Wolo le yitso 6:19, 20 le kεs ake: ‘Nyε-jeee nyε diεntse nyenɔ, ejaake ahé nyε ke jara ni wa.’ No hewɔ le, Yesu sεenyielɔi le ke “Kaisare” nii haa Kaisare kεtɔ woɔ ni amekεhaa le, too ni amεwoɔ, ke emlai ni eteee shi ewooo Nyɔŋmɔ mlai le ni amεyeɔ nɔ le nɔ, ni ye nakai beaŋ nɔŋŋ le amekε ‘Nyɔŋmɔ nii haa Nyɔŋmɔ.’ (Marko 12: 17; Romabii 13:1-7) Amekε ‘Nyɔŋmɔ nii haa Nyɔŋmɔ’ kεtɔ já ni amεjáa le, susuma muu feε mli ni amεyeɔ amεsumɔ le, anɔkwa ni amεyeɔ le ke toiboo ni amεfeɔ amεhaa le le nɔ. Kε ehe bahia ni amεgboi ye Nyɔŋmɔ suɔmɔnaa ni-feemɔ hewɔ le, amεbaafee nakai.—Luka 4:8; 10:27; Bɔfoi le Asaji 5:29; Romabii 14:8.

-
5. Mεε srɔtofeemɔ yɔɔ Kristofoi asafo le ke blema Israelbii le atεŋ, ni srɔtofeemɔ nεε haa Kristofoi le feɔ amenii ye mεε gbe nɔ?
 6. Te ohe nɔ ni ojɔɔ oha Nyɔŋmɔ le saa bɔ ni okε Kaisare yeɔ ohaa le he ehaa tεŋŋ?

OMCW SHI CTWC FEECM IN CB "JE NENJ MUM LE" 3

⁷ Gbe kroko ni Kristofoi tsas cu ametsi amehe kejeo je le he ji emum o gbonyo le ni ameteo shi amewoo. Paulo jma ake: "Jeee je neñ mum o le wɔná, shi moñ Mum o ni je Nyçñm o mli le." (1 Korintobii 2:12) Ekees Efesobii le ake: "Nii ni nyenyie ye mli sá ye je neñ su le naa, ye kɔɔyoo mli hewale le no lum o le, ni ji mum o ni tsas nii ñmeneñmene ye toigbele bii aml i le naa le."—Efesobii 2:2, 3.

⁸ Je le "kɔɔyoo", loo mum o le ji hewale ni tsirec mei koni amegbó Nyçñm o no toi, ni haa mei di "heloo le seedií nii le ke hinjmeii le aseedií nii le" asees le. (1 Yohane 2:16; 1 Timoteo 6:9, 10) No ni tsas ake je le mum o le ye "hewale" ji ake ehaa enibii feo heloo ni yeee emuu le akon o, eyé nigii, enaa baaa shi, ni ehe shi ye he fee he tam o kɔɔyoo. Kefata he le, 'etsas nii' ye mei aml i kets o sui gbohii tam o ñkomenfa, henowomo, hieoomo, ke atuatsem o ni ehaa amenáa le ke agbene hu ametsui naa sane ni ehaa ameyeo le no.* Ke wɔɔwie he ye gbe kuku no le, je neñ mum o le haa Abonsam sui le heo shi ye gbomei atsuii aml i.—Yohane 8:44; Bofoi le Asaji 13:10; 1 Yohane 3:8, 10.

⁹ Ani je neñ mum o le baany e ahe shi ye ojwæñm o ke otsui mli? Hæe, shi ja ohaaa ohie ahi ohe no. (Abei 4:23) Bei pii le hewale ni enáa ye mei an o le jeo shishi ye gbe nigii no, ekole kets o mei ni amehie tsas ake ameji gbomei kpakpai shi ye anokwale mli le amebe sucm o keha Yehowa ni akebow o le no. (Abei 13:20; 1 Korintobii 15:33) Agbene hu woji ni esaaa, Internet le no hei ni boñenam o he mfoni-

* Kwem o Reasoning From the Scriptures le baafa 389-393 ni Yehowa Odasefoi fee le.

- 7, 8. Meni ji "je neñ mum o le," ni te 'etsas nii' ye mei aml i ehaa teñj?
9. Mee gbe aho je neñ mum o le baany e ats o abote wɔjwæñm o ke wɔtsui mli?

rii loo hemokkeyeli kwalci ahe saji yoo, hietserejiem ci gbo-hii, ke shwemci ni ashio akaŋ waa ye mli, ke no fee no ni Satan loo je le susumci jie ci kpo ye mli le baanye aha ona mumci gbonyo nee.

¹⁰ Te wɔbaafee teŋŋi wɔte shi wɔwo je neŋ mumci ni yoo niglii le ni wɔhi Nyɔŋmɔ cmɔnsu le mli le? Gbe pe ni wɔbaa-nye wɔfee nakai ji gbεjianci ni Yehowa eto koni

10. Te wɔfee teŋŋi wɔte shi wɔwo je neŋ mumci le?

ANI MIKE MIHE WOOO MAŋKWRAMCIJ SAJI AMLI?

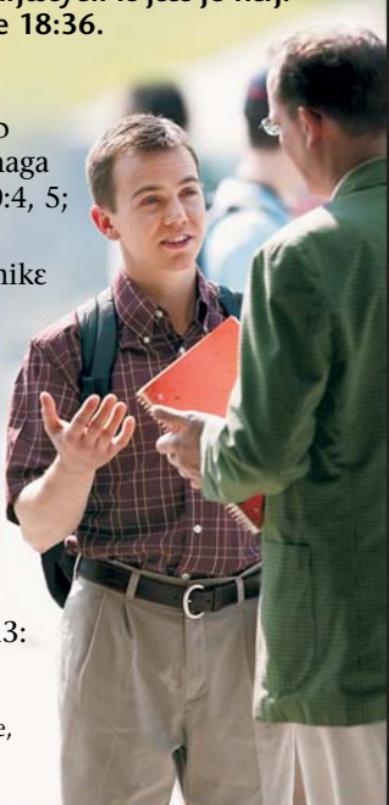
Shishitoo mla: “Mimaŋtseyeli le jeee je neŋ.”
—Yohane 18:36.

Saji ni obaanye obi ohe

■ Te mafee teŋŋi magbála no hewo ni aſlaŋaa ḥamci ji amaga jamci le mli le?*—2 Mose 20:4, 5; 1 Yohane 5:21.

■ Ké miigbála no hewo ni mike mihe wooo maŋ gbijurçye-lii komei amli le, te mafee teŋŋi majie bule ni mli kwɔ kpo matsɔɔ mei ni ke mihemokkeyeli le kpaaa gbee le?—1 Petro 3:15.

■ Mee yiŋtoi ahewo mifiii maŋkwramɔŋ kui aſee loo mike mihe wooo asraafoi anitsumci mli le?—Yohane 13:34; 1 Yohane 3:10-12.

* Kwemci Saji Krokomei ni Fata He, ni yoo baafa 212-215 le.

eha wekukpāa kpakpa ahi wōke le teŋ le ni wōkeatsu nii jogbaŋŋ, ke sōlemc ni wōccole daa kēbi mumc krcŋkrčn le nō. Yehowa ye hewale kwraa fe Abonsam loo jeŋ fōŋ ni ycc Satan kudcm shishi le. (1 Yohane 4:4) Belɛ, kwe bō ni ehe hiaa ake wōtsi wōbeŋŋke Yehowa ye sōlemc mli!

HIΞ NI GBODA IN N̄ KOKΕΑΑSAAA WCHε IN 3I

¹¹ Mōtadewoo, ehesaamc ke efalefalefeemc ji kprongbε okadi ni tsōc mumc ni kudcō le. Ye maji pii amli le, shishitoo mlai ni kudcō atadewoo le eba shi aahu ake tēlivishin nō nifeemc nōkwelc ko kee ake eshwε fioo ni anaŋ nō ko ni baaha ayɔse ashawo yei. Gbekεbii yei bibii po saa amεhe ye nakai gbe nō, ni adafitswaa wolo ko kee ake "amεwo atadei ni haa anaa amεgbcm̄tso le hei babao." Hesaamc basabasa ni tsōc atuatsemc su ke bule ni abe le ji hesaamc gbe kroko ni miihe shi.

¹² Áke Yehowa tsuji le, wōmiisumc ake wōsaa wōhe jo-gbaŋŋ, ni tsōc ake wōwo atadei ni he tse, nō ni ycc hiŋmεi nō, ni sa keha he ni wōyaa ke he ni wōycc le, ni ene ja gbe. Be fee be le esa ake wōke "hie ni gbo c nō ke jwεŋmō ni sa" awula wōhe, hesaamc ni kē ake "nitsumc krapkpa" fata he le, ebafe nō ni sa keha hii ke yei fee "ni tsōc amεhe ake Nyčŋmō jálci le." Esaaa ake oti ni wōkesaa wōhe le feo mei ajwεŋmō ní wōcgbala keba wōnō, shi moŋ esa ake eha 'wōhi Nyčŋmō cmwacS le mli.' (1 Timoteo 2:9, 10; Yuda 21) Hεε, wōmiisumc ni wōhewulamc ni ycc feo fe fee le afee 'wōtsuiiaŋ gbm̄c ni aŋttee le, ni ji nō ni jara wa ye Nyčŋmō hie' le.—1 Petro 3:3, 4.

¹³ Ha ehi ojwεŋmō mli hu ake atadei ni wōcō ke wōhesaamc baanye aná bō ni mei bua anokwa jamc amεhaa le nō hewale. Kē ake Hela wiemc ni atscō shishi ake

11. Mεε gbe nō je neŋ mumc le ená shishitoo mlai ni kudcō atadewoo nō hewale ye?

12, 13. Mεε shishitoo mlai esa ake ekudc wōtadewoo ke hesaamc?

"hie ni gbo co n̄" le tsu nii kēkō jejba he le, etsco mei ahenumoi ke amesusumoi ni ajwəŋ̄ he dani akpe yin̄. No hewc le, oti ni esa ake ema wohie ji ni wɔcsus mei krokomei ahenilei ahe babaoo fe hegbe ni wɔc̄a ake wɔsaa wɔhe ye gbe ko no le. No ni he hiaa fe fee le, wɔmiiusumɔ ni wɔfee nibii ni ke woo baaha Yehowa ke ewebii le, wɔke wɔhe atso ake Nyɔŋ̄cɔmɔ, n̄i iclɔs cɔmɔ, n̄i 'wɔfee no fee no kewo Nyɔŋ̄mɔ hie nyam.'—1 Korintobii 4:9; 10:31; 2 Korintobii 6:3, 4; 7:1.

¹⁴ Wɔtadewoo, hesaamɔ, ke falefalefeemɔ he hiaa waa beni wɔke wɔhe wo shieshi nitsumɔ le mli loo beni wɔyaa Kristofoi akpee le. Bi ohe ake: 'Ani mihesaamɔ ke bɔ ni mikwraa migbɔmɔtso le mihaa le gbalaa mei ajwəŋ̄mɔ kebaa minɔ bɔ ni esaaa? Ani egbaa mei krokomei anaa? Ani mibuc hegbe ni miycɔ ye mihesaamɔ ke migbɔmɔtso le kwramɔ mli le ake ehe hiaa fe mihe ni aaasa kɛha sɔmɔcɔ hegbei ye asafo le mli?'—Lala 68:7; Filipibii 4:5; 1 Petro 5:6.

¹⁵ Biblia le woko mlai pɔt̄ee ye Kristofoi atadewoo, amehesaamɔ, ke falefalefeemɔ he. Yehowa sumɔcɔ ni enyeɔ ni wɔfee no ko loo ejwəŋ̄ eha wɔ. Ye no najiaŋ̄ le,

*Ani mihesaamɔ ke woo
haa Yehowa?*

14. Ye wɔhesaamɔ ke falefalefeemɔ gbefan̄ le, mee saji esa ake wɔbi wɔhe?

15. Meni hewc Nyɔŋ̄mɔ Wiemɔ le woko mlai pɔt̄ee ye atadewoo, he-saamɔ, ke falefalefeemɔ he le?

eesumō ni wəctsəw ni cəmctsəw ni edara ye mumɔŋ ní ke Biblia mli shishitoo mlai susus nii ahe, mei ní “fɔ ni amefɔ fee-mɔ le eha aməhenenum nii le ele ekpakpa ke efəŋ mlikpacɔ.” (Hebribii 5:14) Nɔ ni he hiaa fe fəe le, eesumō ni cəmctsəw jí ni, cəmctsəw kəha Nyɔŋmɔ cəmctsəw le akudə cə wa. (Marko 12:30, 31) Gbèi srɔtoi babaoo ye ni wəbaa-nye wəctsəw cu cətsəw atadei ni wəsaa wɔhe beni wɔkə shishi-too mlai tsən tsən nii le. Anaa ene ye atadei fefəji srɔtoisrɔtoi ni Yehowa webii ni cɔy miishéε le wɔo keyaa he fəe he ni amebuaa aməhe naa ye shikɔŋ le nɔ le.

AHÇCM IN CAN IIMJUICHM 'ETSE'

¹⁶ Je le mumɔ le lakaat mei akpekpei abɔ ni enyɛc amənɔ, ni amedio shika ke heloonaa nibii aseɛ ake nɔ ni baaha

16. Mee srɔtofeem cɔy je ləŋt meumɔ le ke Yesu tsən tsən teŋ, ni mee saji esa ake wɔbi wɔhe?

amená miishées. Kεle, Yesu kεe ake: “Jeee gbɔmɔ nii ni ená ni eteke nɔ le mli ewala yɔɔ.” (Luka 12:15) Yesu etsccɔ ake mɔ akaye ḥɔcmɔ yε shihile mli, shi mon eetscc ake mei ni ji “mumɔ lεn̄ ohiafoi le [loo mei ni le ake Nyɔŋmɔ he mii-hia ame]” ke mei ni yaa nɔ amehaa amehiŋmεii anɔ ‘tseɔ,’ ni tsɔ ake amekε amejwεŋmɔ maa mumɔŋ nibii anɔ le náa anɔkwa miishées yε shihile mli. (Mateo 5:3; 6:22, 23) Bi ohe ake: ‘Ani miheɔ nɔ ni Yesu tsɔ le miyeɔ lεlεn̄, loo “malemo tse” le náa minɔ hewale? (Yohane 8:44) Meni mi-wiemɔi, otii ni mikemamɔ mihiɛ, nibii ni mikeyeo klen-klen gbehe, ke bɔ ni mibaa mijεŋ mihaa le haa anaa yε mihe?’—Luka 6:45; 21:34-36; 2 Yohane 6.

¹⁷ Yesu kεe ake: “Abu nilee bem yε enitsumɔi le anaa.” (Mateo 11:19, Ga Biblia Hee) Susumɔ seɛnamɔi ni mei ni yaa nɔ amehaa amehiŋmεii anɔ tseɔ le anine shεɔ nɔ le ekomei ahe okwε. Maŋtseyeli sɔɔcmɔ nitsumɔ le haa ametsui nyɔɔ amemli dien̄tsε. (Mateo 11:29, 30) Amεfeeee ye-yeeye yε gbe ni esaaa nɔ, ni no hewɔ le ameyeo amεhe ke-jεj jwεŋmɔŋ ke henumɔŋ piŋmɔi babaoo ahe. (1 Timoteo 6:9, 10) Akεni amemli amεhe ke-jεj jwεŋmɔŋ ke henumɔŋ piŋmɔi babaoo ahe. (1 Timoteo 6:9, 10) Akεni amεfeeo mei ejurɔ bɔ ni amεaanyε hewɔ le, amenáa miishées babaoo ni jεc nɔchamɔ mli baa le eko. (Bɔfoi le Asaji 20:35) Ni ameyε ‘hiɛnɔkamɔ ní eteke nɔ,’ toinjɔlε ke miishées. (Romabii 15:13; Mateo 6:31, 32) Nɔ ko be ni ke jɔɔmɔ i nεe yεg bɔ!

NYΞHΙEA “TAWUU NII LE FEE MLI”

¹⁸ Abuc mei ni yaa nɔ amehiɔ Nyɔŋmɔ sɔmɔnɔ le mli le ahe kejεɔ mɔdεŋ ni Satan, mɔ ni sumccɔ ake Kristofoi náa

17. Tsii seɛnamɔi ni mei ni haa amehiŋmεii anɔ tseɔ le anine shεɔ nɔ le ekomei atā.

18. Te Biblia le wie wshenyεlɔ le, gbεi ni eketsuɔ nii, ke mple ni wɔ-shiɔ le he eha tεŋŋ?

miishée ke naaná wala le boc koni eha améka já Nyeljum le he. (1 Petro 5:8) Paulo kee aké: "Jeee heloo ke lá wókena nóm le, shi moj wóke onukpayelii ke hegbei ke je nej lumei ni yoo bene be duñ le mli le, ke mumoi fíji asafo ni yoo ñweiniiañ le." (Efesobii 6:12) Wiemó ni ji "nóm" ni aketsu nii le tsco aké mō ni wókenocc le dama wóhiis kpaakpa ni eteko ehe. Kefata he le, wiemó ni ji "onukpayelii," "hegbei," ke "je nej lumei" ni aketsu nii le tsco aké aje gbe ato tutuamoi ni mumoi fíji le kebaa wóna le ahe gbejianca jogbañ.

¹⁹ Ye emuu ni wóyeee ke wófatci le fee see le, wóbaanyé wóye omanye. Ye mée gbe no? Ketso "Nyeljum tawuu nii le fee" mli ni wóhiis le no. (Efesobii 6:13) Efesobii 6:14-18 le wie wóta wuuu nii le ahe aké: "No hewo le nyedamoa shi, ni nyeké anókwale afia nyehé, ni nyewoa jale dama le, ni nyeké hejole sanekpakpa le he saamo-ke-too awoa nyenaji; fee see le nyehiea hemókkeyeli tséñ le mli, nō ni nyekaanyé mō fóñ le gaimlibii ní tsco le fee nyegbe le; ni walaheremo da-defai [loo hiénokam] le hu nyebua, ke mumoi klante ni ji Nyeljum wiemó le; ni nyeké sclemo ke faikpamo fee asclea daa ye mumo mli."

²⁰ Akéni Nyeljum ji mō ni ke mumoi tawuu nii le ha wó hewo le, ké wóhiis mli daa le wó nine enyéñ shi kókóko. Áke mei ni tamoco asraafoi ni hiç shi be kpalañj ni amewuu ta le, Kristofoi miiwu wala ke gbele ta ko ni baaya no daa keyashi Nyeljum aaakpata Satan je le hiç ni eke mumoi fíji fee awo bu kwóñkwóñ le mli le. (Krojimo 12:17; 20:1-3) No hewo le, ké oke gbojcmoi loo akónoi gbohii ko miishi mple le onijiañ akaje wui, ejaake ja wó fee 'wógbala' wóhe mai dani wóbaanyé wóya no wóye Yehowa anókwa. (1 Korintobii 9:27) Héé, esa aké egba wónaa moj ké wókpa mple le shii!

19. Tsco Kristofoi amumoi tawuu nii le mli.

20. Mée srótofeemo cco ta ni wówóca le ke asraafoi anó le teñ?

²¹ Kefata he le, wɔnyeŋ wɔye omanye ye wɔhewale naa. No hewɔ le, Paulo kai wɔ ake ehe miihia ni wɔtsi wɔbɛŋkε Yehowa ye sɔlemɔ mli “daa ye mumi mli.” Ye nakai bean tuŋj le, esa ake wɔbo Yehowa toi ketsɔ e-Wiemɔ le kase-mɔ ke wɔnyemimiei ‘tabilɔi’ krokomei ni wɔkeaaabɔ be fee be ni wɔɔná hegbe le nɔ, ejaakε jeee wɔ pe wɔcwa ta le! (Filimon 2; Hebrībī 10:24, 25) Jeee omanye pe mei ni ye aŋkwa ye nibii nee fee amli le baaye, shi moŋ amebaanyε amekε ekā babao afā amehemɔkeyeli le he kε ate shi awo ene le.

SAAMOHE OTO KEFĀ OHEMɔKEYELI LE HE

²² Yesu kεe ake: ‘Akeni nyεjεeε je leŋ hewɔ je le nyεc nyε le.’ (Yohane 15:19) No hewɔ le, esa ake Kristofoi asaa amε-he amεto kefā amehemɔkeyeli le he ye bule ke mlijɔlε mli. (1 Petro 3:15) Bi ohe ake: ‘Ani minuɔ no hewɔ ni be komεi le Yehowa Odasefoi feo amenii ye gbe ni mei babao nyaaa he nɔ le shishi? Kε ehe bahia ni makɔ gbe ni tamɔ neke le, ani miyin tsɔɔ jogbaŋj ake nɔ ni Biblia le ke tsulɔ kuu le keɔ le ji nɔ ni ja? (Mateo 24:45; Yohane 17:17) Ni kε ehe bahia ni mafee nɔ ni ja ye Yehowa hie le, ani mifee klalo ake mafee nakai ni miye he miishεe hu ake eesoro mi ye je le he?’—Lala 34:3; Mateo 10:32, 33.

²³ Shi bei pii le, wɔke shwele ni wɔyɔɔ ake wɔtsi wɔhe kεje je le he le he kai ni yɔɔ nigii waa le kpeɔ. Áke nɔkwemɔ-nɔ le, taake atsī tā ketsɔ hie le, Abonsam bɔɔ mɔdeŋ ake elaka Yehowa tsuji koni amekε je le abɔ ketsɔ je le hietsere-jiemɔi anɔ. Te wɔɔfee tεŋj wɔhala hietserejiemɔ kpakpa ni baaha wɔná miishεe ni eha wɔhenilee he atse le? Abaasu-su sane nee he ye yitsø ni nyie sεe le mli.

21. Mεe gbe pe nɔ wɔbaanyε wɔtsɔ wɔye omanye ye wɔmumɔŋ tawuu le mli?

22, 23. (a) Meni hewɔ esa ake wɔsaa wɔhe wɔtɔ be fee be kefā wɔhemɔkeyeli le he, ni mεe sanebimɔi esa ake wɔbi wɔhe? (b) Mεe sane abaasusu he ye yitsø ni nyie sεe le mli?

Bɔ ni Ooofee Ohala Hietserejiemɔ Krakpa

"Nyεfea fεe nyεkewoa Nyɔŋmɔ hiε nyam."

—1 KORINTOBII 10:31.

॥ 1 le akε ohie aduawa ko ni ɳɔɔ ní obaaye, shi oyase akε eheko ekpɔtɔ. Meni obaafee? Ojogbaŋŋɔ, obaanyɛ oye aduawa tso muu le fεe ke he ni ekpɔtɔ le hu; obaanyɛ oshe aduawa tso muu le fεe ofɔ; loo obaafø he ni ekpɔtɔ le oshe ofɔ ní oye he ni hi le. Te enεεmεi amlı nɔ ni obaafee le?

² Ye gbe ko nɔ le, hietserεjiemɔ tamɔ aduawa nεe. Bei komεi kε ootao ojie ohietserε le, oyase akε hietserεjiemɔ baaboo ni yɔɔ ɳmene le woɔ jeŋba gbonyo he hewale. No hewɔ le, te ofeɔ onii ye enε he ohaa tεŋŋɔ? Mei komεi baakpelε hietserεjiemɔ ni ehiii le nɔ, ni amεke amεhe baawo hietserεjiemɔ fεe ni yɔɔ je le mli le mli. Mei krokomei baakpoo hietserεjiemɔ fεe koni nibii gbohii akaná amεnɔ hewale. Mei krokomei hu ke henɔkwemɔ kpoɔ hietserεjiemɔ gbohii, shi bei komεi le amεke amεhe woɔ hietserεjiemɔ ni hi bɔ ni sa le amlı. Te nifeemɔ nεe atεŋ nɔ ni esa akε ohala koni no aha ohie Nyɔŋmɔ cmɔns le mli le?

³ Wɔteanɔ mei pii baahala nifeemɔ ni ji etε le. Wɔkpε-
le nɔ akε ehe miihia ni wɔjie wɔhietsere bei komεi, shi
wɔkε wɔhe awo hietserεjiemɔ ni sa pε mli.
No hewɔ le, ehe miihia ni wɔcsusu bɔ ni wɔbaafø wɔna
hietserεjiemɔ ni hi ke nɔ ni ehiii le he. Shi klenɔklen le, nyε-

-
1. 2. Mεε yin ehe bahiaa ni wɔkpε ye hietserεjiemɔ he?
 3. Meni he wɔbaasusu amrɔ nεe?

haa wɔsusua hewale ni hietserejiemɔ ni wɔhalaa le baanye aná ye cmwɔcwa ni cmwɔcwa

"NYEFEA FEE NYEKWOA NYAM 3IH CMUJCYN"

⁴ Odasefonyo ko ni egbo ni abaptisi le ye afi 1946 le wie be ko ni eho ake: "Mikefee oti ni ma mihié ake mahi baptisimɔ he wiemɔ fee wiemɔ ni ahaa le shishi ni mabo

toi jogbaŋj, oookee mifata mei ni abaabaptisi ame le he." Meni hewɔ? Etsɔɔ mli ake, "Mihenɔjɔcmɔ le ni mihaa ehi mɔjwɛnɔmɔ mli be fee be le ji nɔ titri ni ye ebuaa mi ni miyyaa nɔ miyeɔ anɔkwa le." Ijwanejee ko be he ake oke le kpaa gbee. Yehowa shi ni owo ake oke owala fee baasamɔ le le ni oooha ehi ojwɛnɔmɔ mli daa le baaye abua bo koni oya nɔ oye le anɔkwa. (Jajelɔ 5:3; Hebrubii 10:7) Ye anɔkware mli le, jeee Kristofoi asɔcmɔ nitsumɔ le pɛ oheneɔjɔcmɔ le ni oooha ehi ojwɛnɔmɔ mli le baaná nɔ hewale, shi moŋ ebaaná owala shihile mli nibii krokomei fee ni hietserejiemɔ hu fata he le anɔ hewale. Bɔfo Paullo ma anɔkwa sane nee nɔ mi beni ejma keha Kristofoi ni hi shi ye ebeanj le ake: 'Ké nii nyεyeɔ jio, nii nyεnεuɔ jio, aloo nɔ kroko ni nyεfeɔ jio, nyεfea fee nyεkwoa Nyɔŋmɔ hiε nyam.'—1 Korintobii 10:31.

-
4. Te esa ake wɔhenɔjɔcmɔ le aná hietserejiemɔ ni wɔhalaa le nɔ hewale eha teŋŋ?

⁵ Nō fee nō ni ofe yē oshihile mli le saa jamc ni okēhaa Yehowa le he. Paulo ke wiemc ko ni shishinumc yaa shōnjy tsu nii yē wolo ni ejma Romabii le mli, ni ekema anckwa sane nēe nō mi eha enanem ei Kristofoi le. Ewo ame hewale ake: 'Nyēhia nyegbōmōtsei le nyēdamo shi ake afōle nī hie kā ni he tse nī saa Nyēhia hie nī nyējamc le afee mu-mōj jamc [loo nō ni nyējwējmc kudcc].' (Romabii 12:1) Ojwējmc, otsui, ke onyemc fata nibii ni yōc ogbōmōtso le mli le ahe. Oke eneem ei fee tsu nii kesomc Nyēhia. (Marko 12:30) Paulo kees ake abaanyē ake susuma muu fee mli ni ajē asomc Nyēhia le ato afōleshāa he. Kōkōbō ko yē wiemc ni ji "afōle" ni Paulo ketsu nii le mli. Ye Mose Mla le mli le, Nyēhia kroo afōle ni kpa yōc he le. (3 Mose 22: 18-20) Nakai nōnōj kē kpa yē mumōj afōle ni Kristofonyo ko shāa le he yē gbe ko nō le, Nyēhia baakpoo. Shi te ene aaafee tēnōj aba le nakai?

⁶ Paulo wo Kristofoi ni hi Roma le ḥaa ake: "Nyēkaṇja nyēhenii ["nyegbōmōtsei le fāi," *New International Version*] le nyēhaa esha." Paulo kees ame hu ake 'amēgbe he-loo le nitsumcī le.' (Romabii 6:12-14; 8:13) Etsō hie ewie nibii ni ji "heloo le nitsumcī" le ekomei ahe yē wolo nēe mli momo. Ewie adesai eshafeelci ahe ake: 'Loomc eyi *amēdaṇ obō.*' '*Amēnane* yē oya ke lashishwiemc.' Nyēhia gbeyeishemc ko be *amēhiṇmeiaṇ.*' (Romabii 3:13-18) Kē Kristofonyo ko ke 'ehenii' loo egbōmōtso le fāi fee eshai ni tamc eneem ei le kpa baaba efōleshāa le he. Áke nōkwemcō nō le, kē Kristofonyo ko je gbe ekwe nibii gbohii tamc bōlē-namc he mfonirii loo ekwe awuiyeli nifeemc kējie ehietserē le, 'eeṇō ehījmei eeha esha,' ni no baaha kpa aba afōle ni eke egbōmōtso le shāa le he. No hewc le, ssomcs fee mōj ni ekeahha Nyēhia le baafee afōle ni he tsee, ni esan

5. Mee gbe nō 3 Mose 22:18-20 le yē ebuaa wō ni wōnaa kōkōbō ni yōc Romabii 12:1 le?

6, 7. Meni kē Kristofonyo ko fee le ebaaha kpa aba afōle ni eshāa le he, ni meni baanye ajē mli kēba?

Nyɔŋmɔ hie. (5 Mose 15:21; 1 Petro 1:14-16; 2 Petro 3:11) Kwe oshara kpele ni hietseresiemɔ gbonyo ni aketsu nii le haa ebaa mɔ nɔ!

⁷ Ekā shi faŋŋ ake nibii ni jɛɔ hietseresiemɔ ni Kristofonyo ko ketsu nii le mli baa le ji wala ke gbele sane. No hewɔ le, wɔmisiimɔ ni wɔhala hietseresiemɔ ni baaha afɔle ni wɔshāa kεhaa Nyɔŋmɔ le asa ehiɛ, shi jeee nɔ ni baaha kpa aba he. Agbenɛ nyɛhaa wɔsusua bɔ ni wɔɔfee wɔnɔ hietseresiemɔ ni hi ke nɔ ni ehiɛ le he.

“NYΞHIA EFCI KWRAA”

⁸ Abaanyɛ ake hietseresiemɔ awo kui enyɔ mli. Ekome ji hietseresiemɔ ni Kristofoi kpoɔ kwraa; ekroko le ji hietseresiemɔ ni Kristofonyo fεε Kristofonyo baahala ameteŋ nɔ ni esumɔɔ. Kleŋkleŋ le, nyɛhaa wɔsusua hietseresiemɔ ni Kristofoi kpoɔ kwraa le he.

⁹ Taake wɔkadi yε wolo nεε Yitso 1 le mli le, anaa nibii ni Biblia le efee le faŋŋ ake amehii le yε hietseresiemɔ komei amlı. Áke nɔkwemɔnɔɔ le, anaa awuiyeli ni akejiesiɔ hietserɛ, daimonioi anifeemɔi, bɔlənamɔ he mfonirii loo jeŋba shara ni be hiŋmei nɔ yε Internet le nɔ hei komei, sinii ke TV nɔ nifeemɔi komei ke lalai komei amlı, loo awɔɔ nifeemɔi nεε ahe hewale yε enεεmei amlı. Eyε mli ake abuɔ hietseresiemɔ gbohii nεε ake sane ko kwraa be amehe mon, shi esa ake anɔkwa Kristofoi akpoo enεεmei ejaa ake ameteŋ shi amewɔɔ shishitoo mlai loo mlai ni yɔɔ Biblia le mli le. (Bɔfoi le Asaji 15:28, 29; 1 Korintobii 6:9, 10; Kpojiemɔ 21:8) Ké okpoo hietseresiemɔ gbohii le, ohaa Yehowa naa ake yε anɔkwale mli le ‘ohiɔ efɔŋ kwraa’ ni ‘owioɔ efɔŋ’ daa. Ni ke ofee nakai le, no tsɔɔ ake oyε “hemɔkεyeli ni apasa ko be mli.”—Romabii 12:9; Lala 34:15; 1 Timoteo 1:5.

8, 9. (a) Mεε kui enyɔ abaanyɛ ake hietseresiemɔ awo mli? (b) Mεε hietseresiemɔ wɔkpoɔ, ni mεni hewɔ?

¹⁰ Shi ekole mei kom ei baasusu ake hietseremcio ni jejba shara nifeemci yoo mli le yeee awui. Amebaakce ake, 'Manye makwe ye sinii amli loo TV no, shi mike mihe woon nifeemci ni minaa le amli kokooco.' Susumci ni tamc neke le lakaam no ni eye oshara. (Yeremia 17:9) Ké wóke nibii ni Yehowa wiec eshi le jiec wóhietsere le, ani wóbaanye wókce ye anokwale mli ake 'wóhi efej kwraa'? Jejba gbohii ahe nibii ni wóokwe, wóokane loo wóobo toi le baagbe wóhenilee. (Lala 119:70; 1 Timoteo 4:1, 2) Nifeemci nee baa-nye aná wójenja loo bo ni wóbuu eshai ni mei krokomei feo wóhaa le no hewale.

¹¹ Eji no ko ni miiya no amro nee ake Kristofoi kom ei ke amehe wojejba shara mli ye hewale ni nibii ni amefoo kwemci le náa ye ameno le hewo. Ké eke ame yawo oshara mli dani amena ake "nō pe ní gbooo dūc le, no nōtjé ebaakpa hu." (Galatabii 6:7) Shi abaanye ajo oshara nee naa foi. Ké oke henokwemci du nibii kpakpai ye ojwenejmo mli le, oke miishée baakpa nibii kpakpai.—Kwemci akrabatza ni yitso ji "Mee Hietseremcio Esa ake Mihala?" ni yoo baafa 67 le.

CM DAMC BIBLIA MLI SHISHITOO MLAI AND

¹² Nyehaa wósusua hietseremcio kuu ni ji enyu le he —no ni Nyenjmo Wiemo le ewieko eshiko ni asanj ewieee no ko ketscooc ake ekpelees no le. Ye hietseremcio nee agbefaj le, esa ake Kristofonyo fee Kristofonyo akpe eyin kehala ameten no ni esusuu ake ehi le. (Galatabii 6:5) Shi kele, woye no ko ni baatscoo wó gbe kehala no ni hi. Shishitoo mlai loo anokwalei ni be hooo ye Biblia le mli ni

10. Mee susumci ní yoo oshara mei hie ye hietseremcio he, ni meni hewo eyoo oshara le?
11. Mee gbe no Galatabii 6:7 le baa mli ye hietseremcio gbefaj?
12. Mee gbe no Galatabii 6:5 le koo hietseremcio he, ni mee gbetscooc ni baaye abua wó ni wókpé wóyin?

MΞΞ HΙΕΤΣΕΡΞΙΕΜΞ ESA AKΞ MIHALA?

Shishitoo mla: “Nyεhia efɔŋ kwraa; nyεkρετεа
ekpakpa he.”—Romabii 12:9.

Ani Nyɔŋmɔ baaná he miishεe kέ . . .

- wiemɔi ni yɔɔ lalai ni mibɔɔ toi le amlı le haa
ewaa kεhaa mi ake majwεŋ nibii ni he tse he?
—1 Korintobii 6:9, 10.

- mikaseɔ mei ni yɔɔ sinii ni mikwεɔ le amlı le
anifeemɔi ke wiemɔ sha ni amewieɔ le?—Luka 6:40.
- mishwεɔ vidio nɔ shwεmɔi ni haa mifeɔ mihe tamɔ
awuiyelɔ loo mɔ ni ke ehe woo jeŋba shara mli ye
mli le?—Lala 11:5, 7.

- mike shishitoo mlai
ni mishieɔ ye he mitsɔɔ
mei krokomei le tsuuu
nii kέ miikpε miyiŋ ye
hietserejiemɔ he le?
—Romabii 2:21.

baaye abua wā koni wācōse Yehowa susumoi ye saji ahe. Ké wōkase shishitoo mlai nēe jogbaṇj le, wābaanyē wāyoo 'nii ni ji Yehowa suñmōnaa nii' ye nō fēe nō mli, ni hietsere-jiemō ni wāhalaa hu fata he.—Efesobii 5:17.

¹³ Ekā shi fanj akē, esoro nyemōi ni Kristofonyo fēe Kristofonyo yōo ni ekekpaā ekpakpa kē efōj mli. (Filipibii

13. Meni baatsire wā koni wākpoō hietserejiemō ni esaaa Yehowa hie le?

**Ké wāke Nyi'le shishitoo mlai tsu nii kē wāmiiikre wāyīn ye
hietserejiemō he le, ehaṇ wāye wāhe awui ye tumcōṇ**

1:9) Kefata he le, Kristofoi le ake esoro hietserɛjiemɔ ni ameteŋ mɔ fee mɔ sumɔɔ. No hewɔ le, esaaa ake wɔkpaα gbe ake Kristofoi fee baakpe yiŋ kome. Fee sɛe le, kɛ wɔha Nyɔŋmɔ shishitoo mlai le ná wɔnɔ hewale jogbaŋŋ le, wɔbaasumɔ waa ake wɔkpoo hietserɛjiemɔ ni esaaa Yehowa hie le.—Lala 119:11, 129; 1 Petro 2:16.

¹⁴ Ké ookpe oyin yɛ hietserɛjiemɔ ni okɛ ohe baawo mli le ahe le, esa ake osusu obe ni ji oti kroko ni he hiaa le he. Eye mli ake nibii ni yɔɔ hietserɛjiemɔ ni osumɔɔ le mli le haa anaa nifeemɔ ni osusɔ ake ehi le mon, shi bei ni oyɛ yɛ he le haa anaa nibii ni okεyeɔ kleŋkleŋ gbehe yɛ oshihile mli. Ye anɔkwale mli le, Kristofoi ke mumɔŋ nibii yeɔ kleŋkleŋ gbehe yɛ ameshihile mli. (Mateo 6:33) No hewɔ le, meni obaanyɛ ofee koni okɛ Maŋtseyeli le he nibii le aye kleŋkleŋ gbehe yɛ oshihile mli daa? Bɔfo Paulo ŋma ake: “Nyekwɛa bɔ ni nyεaafee ní nyɛkɛ hietɛjɛmɔ anyiɛ, jeee tamɔ mei ni leee nii, shi mon tamɔ nilebi, mei ni tsuɔ amedekā he nii.” (Efesobii 5:15, 16) Hɛɛ, kɛ oto bei abɔ ni obaaye kejie ohietserɛ le, no baaye abua bo koni oná bei keha “nii ni hi titri le”—nifeemɔ ni baaha ohe awa yɛ mumɔŋ le.—Filipibii 1:10.

¹⁵ Agbenɛ hu, nilee yɛ mli ake wɔchala hietserɛjiemɔ ni sane ko kwraa bɛ he. Meni enɛ tsɔɔ? Susumɔ nɔkwemɔnɔ ni kɔɔ aduawa he le he ekonŋ okwɛ. Bɔni afee ni aleenɔ okaye he ni ekpotɔ le eko le, ofoo he ni hi le eko ofataa he ni ekpotɔ le he osheɔ ofɔɔ. Nakai nɔŋŋ nilee yɔɔ mli ake wɔchala hietserɛjiemɔ ni sane ko kwraa bɛ he. Jeee hietserɛjiemɔ ni ekā shi faŋŋ ake eteɔ shi ewɔɔ Biblia mli shishitoo mlai le pe Kristofonyo ni hiɛ kā shi le kpoɔ, shi ekpoɔ

14. (a) Meni esa ake wɔsusu he kɛ wɔmiikpe wɔyin yɛ hietserɛjiemɔ he? (b) Te wɔɔfee teŋŋ wɔke Maŋtseyeli le he nibii le aye kleŋkleŋ gbehe yɛ wɔshihile mli le?

15. Meni hewɔ nilee yɔɔ mli ake ooohala hietserɛjiemɔ ni sane ko kwraa bɛ amɛhe le?

hietserejiemci ní yiŋ eteεε mɔ̄ ye he loo ameteŋ nɔ̄ ni eee-nye efee ake nibii ni baanyε aye wɔ̄ awui ye mumɔ̄ yɔ̄ mli le hu. (Abei 4:25-27) Ké oke Nyɔ̄ŋmɔ̄ Wiemɔ̄ le tsu nii jogbaŋŋ lε ebaaye ebua bo ni ofee nakai pεrεεpε.

'NII FEE NI HE TSE'

¹⁶ Anɔ̄kwa Kristofoi jwεŋɔ̄ Yehowa susumɔ̄ he klesklen̄ dani amekpε̄ ameyiŋ ye hietserejiemɔ̄ he. Yehowa susumɔ̄ ke eshishitoo mlai le ye Biblia le mli. Áke nɔ̄kwemɔ̄-no le, Maŋtse Salomo tsī nibii srɔ̄toi ni Yehowa nyɛ̄, tamɔ̄ "apasa lilei, ke niji ni shwieɔ̄ lá ni eye bem shi, tsui ni shwieɔ̄ eyiŋ jwεŋmɔ̄ fɔ̄ji, naji ni he yɔ̄ oyá ke foijee ke efɔ̄ŋ mli yaa" le atā. (Abei 6:16-19) Te esa ake Yehowa susumɔ̄ aná osusumɔ̄ anɔ̄ hewale eha tεŋŋ? Lalatse le woɔ̄ wɔ̄ hewale ake: "Nyε̄ mei ni nyεsumɔ̄ Yehowa le, nyεnεya efɔ̄ŋ!" (Lala 97:10) Esa ake nibii ni okεjε̄ ohietserε le atsɔ̄ ake onyɛ̄ nibii ni Yehowa nyɛ̄ le leelε̄. (Galatabii 5:19-21) Agbenε hu, kaimɔ̄ ake nɔ̄ ni haa anaa nɔ̄ gbɔ̄mɔ̄ ní oji diεŋtse ji nibii ni ofε̄ ye teemɔ̄ŋ, shi jeee nibii ni ofε̄ ye mei ahie le. (Lala 11:4; 16:8) No hewɔ̄ le, kε ye otsuiŋ tɔ̄ le oosumɔ̄ ake ye nɔ̄ fee nɔ̄ mli le ofee onii ye gbe ni ke Yehowa susumɔ̄ kpāa gbee nɔ̄ le, obaaha oyinjkpei fee ke Biblia

16. (a) Te woɔ̄fee tεŋŋ wɔ̄tsɔ̄ ake wɔ̄susumɔ̄ ye jenba he le ke Yehowa susumɔ̄ kpāa gbee le? (b) Mεε gbe nɔ̄ obaanyε otɔ̄ oha Biblia mli shishitoo mlai ke nitsumɔ̄ atsɔ̄ osu?

Dani Kristofoi aaakpε ameyiŋ ye hietserejiemɔ̄ ko he le, amεbiɔ̄ amεhe ake

- Te ebaasa wekukpāa ni kā mike Nyɔ̄ŋmɔ̄ teŋ le he eha tεŋŋ?
- Te ebaasa mi diεŋtse mihe eha tεŋŋ?
- Te ebaasa mei krokomei ahe eha tεŋŋ?

mli shishitoo mlai akpā gbee. Nakai ni ooofee le baaha etsɔ osu.—2 Korintobii 3:18.

¹⁷ Meni ekonj̄i obaanye ofee koni oha onifeemɔi ke Yehowa susumɔi akpā gbee beni okpɛɔ oyin ye hietserɛjiemɔ he le? Susumɔ sanebimɔ nɛɛ he, ‘Te ene baasa mi ke mishidaamɔ ye Nyɔŋmɔ hie le he eha tɛŋŋ?’ Áke nɔkwemɔnɔ le, dani oookpɛ oyin ake obaakwɛ sini ko le, bi ohe ake, ‘Te sini nɛɛ mli nifeemɔi le baasa mihenilee he eha tɛŋŋ?’ Nyɛhaa wɔsusua shishitoo mlai ni kɔɔ sinikwemɔ he le he wɔkwea.

¹⁸ Shishitoo mlai ni he hiaa ni wɔbaanye wɔkɛkpɛ wɔyin ye ene he le atenj̄ ekome ye Filipibii 4:8 le, jɛmɛ keɔ ake: ‘Nii abɔ ni ji anɔkwa, nii ni sa woo, nii ni ja, nii ni he tse, nii ni adɔɔ he, nii ni yɔɔ gbeí kpakpa le fɛɛ, kɛ jeŋba kpakpa ko ye, kɛ yijiemɔ ko hu ye le, *enεεεmei anɔ nyɛjwɛŋa!*’ Paulo miiwie nibii ni esa ake wɔsusua he ye wɔtsuiiaŋ ni ji nibii ni saa Nyɔŋmɔ hie le ahe ye kuku nɛɛ mli, shi jeee hietserɛjiemɔ he. (Lala 19:15) Shi wɔbaanye wɔkɛ shishitoo mla nɛɛ atsu nii kɛ wɔmiikpɛ wɔyin ye hietserɛjiemɔ he le. Ye mɛɛ gbe nɔ?

¹⁹ Bi ohe ake, ‘Ani sinii ni mikwɛɔ, vidio nɔ shwemɔi ní mishwɛɔ, lalai ni miboo toi loo nibii krokomei ni mikej̄ieɔ mihietsere le haa mijwɛŋmɔ mli yiɔ ke ‘nii fɛɛ ni he tse’ le?’ Áke nɔkwemɔnɔ le, kɛ okwɛ sini ko otã le, mɛɛ susumɔi heɔ shi ye ojwɛŋmɔ mli? Kɛ ejí susumɔi ni hi, ni yɔɔ kɔŋŋ, ni tswaa mɔ emaa shi le, no le ejí hietserɛjiemɔ kpakpa. Shi kɛ sini ni okwɛ le ha osusu nibii ni he tseeɛ he le, ejeee hietserɛjiemɔ kpakpa, ni ebaaye bo awui

17. Dani wɔɔkpɛ wɔyin ye hietserɛjiemɔ ko he le, mɛɛ saji esa ake wɔbi wɔhe?

18, 19. (a) Mɛɛ gbe nɔ shishitoo mla ni yɔɔ Filipibii 4:8 le baanye aye abua wɔ koni wɔna hietserɛjiemɔ ni hi le? (b) Mɛɛ shishitoo mlai krokomei baanye aye abua bo ni ohala hietserɛjiemɔ kpakpai? (Kwɛmɔ shishigbe niŋmaa le.)

po. (Mateo 12:33; Marko 7:20-23) Meni hewç? Ejaake kę osusu nibii ni he tsee he le ebaafite miishęe ni oyč le, ebaaha atswā aba ohenilee ní oke Biblia le etsəse le le he, ni ebaanyę efite wekukpāa ni kă oke Nyələmə teŋ le. (Efesobii 5:5; 1 Timoteo 1:5, 19) Akəni hietserejiemci ni tamč neke baaye bo awui hewç le, esa ake otswa ofai shi ake obaa-kpoo ame kwraa.* (Romabii 12:2) Feemo onii tamč lalatsę ni tsi ebeŋkə Yehowa ye səleme mli ni ekees ake, "jiemč mihię keje yaka nii akwəmč nō" le fee le.—Lala 119:37.

FÓ MΕΙ KROKOMEI ANČ MLI

²⁰ Paulo tsī Biblia mli shishitoo mlai ni he hiaa ni esa ake wəsusu he ke wəmiikpę wəyinę ye saji ni esa ake mō feę mō ke ehenilee akpę eyinę ye he le ateŋ ekome tā. Ekees ake: "Wəye nibii feę hegbe, shi jeee nibii feę haa mō nane mō shi. Mō ko mō ko akapele miiha ehe, shi moŋ mō feę mō apele aha enaanyo." (1 Korintobii 10:23, 24) Mee gbe nō shishitoo mla nęe kō yinę ni wəkpęc ye hietserejiemci ni hi le ahe? Esa ake obi ohe ake, 'Te hietserejiemci ni mihala nęe baasa mei krokomei ahe eha təŋŋ?'

²¹ Ohenilee baanyę aŋme bo gbe koni oke ohe awo hietserejiemci ko ni osusuc ake 'oyę hegbe' ake oke ohe woč mli loo ehi le mli. Shi kę ona ake ančkwa Kristofoi krokomei ni aməhenilee haa ametsič amehe keječ nibii babaoo he le nyaaa oyinčkpeč le he le, ekole obaakpę oyinę ake oke ohe woŋ mli. Meni hewç? Ejaake osumčča ni 'oſeč onyemimei le esha'—loo taake Paulo wie le 'oſeč esha oſič Kristo' po—ketsč ančkwa Kristofoi krokomei ni oooha ewa keha ame ake ameaaya nō ameyę Nyələmə ančkwa le nō.

* Obaanyę ona shishitoo mlai krokomei ni obaanyę okekpe oyinę ye hietserejiemci he le ye Abei 3:31; 13:20; Efesobii 5:3, 4; ke Kolosebii 3: 5, 8, 20.

20, 21. Mee gbe nō 1 Korintobii 10:23, 24 le kō yinę ni wəkpęc ye hietserejiemci ni hi le ahe?

Ohaa kɔkɔbɔɔ ni ji akε, "nyekatsɔmɔa pampii" le kāa otsui nɔ. (1 Korintobii 8:12; 10:32) Ijmenɛ le, anɔkwa Kristofoi ke Paulo ḥaaawoo ni mlihilɛ ke nilee yɔɔ mli le tsuɔ nii ketso hietseresiemɔ ni 'amɛyɔɔ hegbe' akε amɛke amɛhe woɔ mli shi ehaaa 'mɔ nane amɔ shi' le ni amekpoo le nɔ.—Romabii 14:1; 15:1.

²² Shi wɔbaanyɛ wɔsusu sane ni kɔɔ mɛi krokomei anɔ mli ni wɔɔfo le he ye gbe kroko nɔ. Esaaa akε Kristofonyo ni ehenilee haa etsiɔ ehe kejɛɔ nibii babao he le maa nɔ mi doo akε mɔ fεe mɔ ni yɔɔ Kristofoi asafo le mli le ke le akpā gbee ye hietseresiemɔ ni esusun akε ehi le ahe. Ké efee nakai le, eefee enii tamɔ tsɔne kudɔlɔ ko ní maa nɔ mi doo akε tsɔne kudɔlɔ krokomei ni ke le nyiɛ gbejegbe ko nɔ le awo amelɔlei le afoi tamɔ bɔ ni ewo enɔ le foi le. Ké efee nakai le no tsɔɔ akε eke mlilɔle tsuuu nii. Esa akε mɔ ni ehenilee haa etsiɔ ehe kejɛɔ nibii babao he le ajɛ suɔmɔ mli ajie bulɛ kpo etsɔɔ anɔkwa Kristofoi krokomei ni nyaa hieseresiemɔ krokomei ni eteee shi ewooo Kristofoi ashishitoo mlai ahe le. Ké efee nakai le, ehaa 'gbɔmɛi fεe leɔ emlijɔle' le.—Filipibii 4:5; Jajelɔ 7:16.

²³ Ké wɔɔmuu naa le, te ooofee tɛŋŋ ohala hietseresiemɔ kpakpa? Kpoomɔ hietseresiemɔ fεe hietseresiemɔ ni anaa jenja shara nifeemɔ ni Nyɔŋmɔ Wiemɔ le eha efee farŋŋ akε ehhii ye mli le. Oke Biblia mli shishitoo mlai ni abaanyɛ akɛtsu nii kɛkpe yin ye hietseresiemɔ ni awieko he tɛɛ ye Biblia le mli le atsu nii. Oke ohe akawo hietseresiemɔ ni baaye ohenilee awui le mli, ni ná he miishɛɛ akε ooookpoo hietseresiemɔ ni baanyɛ agba mɛi krokomei anaa, titri le nyemimei Kristofoi le. Eba akε ofai shi ni otswa akε obafee nakai le baawo Nyɔŋmɔ hie nyam ni eha oke oweku le ahi esuɔmɔ le mli.

22. Mɛni hewɔ Kristofoi efeee sheii ye saji ni ebis ni mɔ fεe mɔ ke ehenilee akpε eyiŋ ye he le?

23. Te ooofee tɛŋŋ ohala hietseresiemɔ kpakpa?

Ani Obuɔ Wala Taakε Nyɔŋmɔɔ Cwɔɔ Wala Lε?

“Bo oŋɔɔ wala nubu yɔɔ.”—LALA 36:10.

Wɔɔnyɛ Tse le kε nɔ ko ni he hiaa waa eduro wɔ—no ji wala ni wɔɔcɔ ake adesai ni susun nii ahe ni baanyɛ ajie esui le akpo le. (1 Mose 1:27) Nikeenii ni he hiaa waa nεe haa wɔɔnyɛ wɔɔnnaa sεenamɔi ni yɔɔ Biblia mli shishitoo mlai ahe. Kε wɔkε shishitoo mlai nεe tsu nii le, wɔbaanyɛ wɔdara yε mumɔŋ ake mei ni sumɔɔ Yehowa ní ‘wɔhenumɔ nii le ele ekkapka ke efɔŋ mlikpamɔ.’—Hebruibii 5:14.

² Nyɛmɔ ni wɔɔcɔ ni haa wɔɔnyɛ wɔɔsusun Biblia mli shishitoo mlai ahe le he miihia waa ŋmenɛ, ejaaKE nibii ni ehe miihia ni wɔkpε wɔyin yε he yε shihile mli le efa babao aahu ake anyɛŋ awo mla yε eko fε eko he. Enε jeɔ kpo faŋŋ yε helatsamɔ saji amlı, titri le tsofai ni ake lá mli nibii fee kε helatsamɔ mli nifeemɔ ni kɔɔ lá he le ahe le. Mei fε ni mii-sumɔ ni amɛbo Yehowa toi le haa sane nεe he hiaa amɛ. Ke-fata he le, kε wɔɔnna Biblia mli shishitoo mlai ni kɔɔ sane nεe he le shishi le, esa ake wɔɔnyɛ wɔkpε yin kpakpai ni gbaŋ wɔ-henilee naa ni baaha wɔhi Nyɔŋmɔɔ suɔɔnɔ le mli. (Abei 2: 6-11) Ha wɔɔsusun shishitoo mlai nεe ekomei ahe wɔkwɛ.

WALA KE LÁ YΕ KRɔŋKRɔŋ

³ Beni Kain gbe Habel le sεe etsεeɛ nɔŋŋ ni Yehowa ha ana ake wala ke lá yε krɔŋkrɔŋ, ni agbenɛ hu tsakpāa ni he hiaa waa kā wala ke lá teŋ. Nyɔŋmɔ kεe Kain ake: “Onyɛmi le lá

1, 2. Meni Nyɔŋmɔ kεduro wɔ ni he hiaa waa ŋmenɛ, ni meni hewɔ ehe hiaa waa le?

3, 4. Mεɛ be aha efee faŋŋ yε ʃmalεi le amlı ake lá yε krɔŋkrɔŋ, ni mεɛ shishitoo mlai anɔ edamɔ?

gbee miibolo miitsé mi kəmijje shikrɔŋ sū le mli!” (1 Mose 4:10) Ye Yehowa hiε le, Habel lá le damɔ shi ha wala ni atso yiwaα nɔ aha eje edεŋ le. Bele abaanyε akεε akε, Habel lá le bo tsɛ Nyɔŋmɔ koni etɔ owele.—Hebribrii 12:24.

⁴ Ye Nu Afua ni ba ye Noa wala bean̄ le sεε le, Nyɔŋmɔ ημε adesai agbe koni amεye kooloi shi jeee kooloi alá. Nyɔŋmɔ kεε akε: “Shi loo ke elá ni ji esusuma le, nyεkayea. Shi anɔ-kwa mabi nyelá hu shi ye nyεsεsumai ahewɔ.” (1 Mose 9: 4, 5) Kita nεε kɔɔ Noa seshibii ni hi shi ye nakai bean̄ kebashi ημεnε le fεε ahe. Emaa shishinumɔ ni yɔɔ wiemɔ ni Nyɔŋmɔ ke Kain wie mra mli le sεε le nɔ mi akε, lá feɔ adebɔɔ nibii fεε asusumai loo amεwala he mfoniri. Nakai kita le hu tsɔɔ faŋŋ akε Yehowa ni ji wala Halɔ le baagbala mei fεε ni ebuuu wala ke lá le atoi.—Lala 36:10.

⁵ Anaa anɔ-kwa saji enyɔ ni be hooo nεε hu ye Mose Mla le mli. Aŋma ye 3 Mose 17:10, 11 le akε: “Ni mɔ fεε mɔ . . . ni yeɔ lá fεe lá le, majie mihiε maka nakai susuma le, ni mafo le keaaŋ̄ emaŋ̄ le teŋ̄ mashe mafɔ. Ejaake heloo le wala ye elá le mli, ni mi le miŋ̄ha nyε ye afɔleshāa late le nɔ, koni aŋɔ-kpātā ahā nyεsεsumai le; ejaaķe lá akεkpātā ahaa susuma.”* —Kwεmɔ akrabatsa ni yitso ji “Bɔ ni Lá Kpātāa Wɔkε Nyɔŋmɔ Teŋ̄,” ni yɔɔ baafa 76 le.

⁶ Kε akε kooloo ni agbe le lá tsuuu nii ye afɔleshāa late le nɔ le, atsio ashwieɔ shikrɔŋ. No hewɔ le ye mfonirifeemɔŋ̄ le, akε wala le kuɔ sεε haa wala Halɔ le. (5 Mose 12:16; Eze-kiel 18:4) Shi kadimɔ akε, ehe ehiaaa ni Israelbii le abɔ mɔ-deŋ̄ akε amεbaajie lá le fεe kejε kooloo ni amegbe le loo le

* Beni adebɔɔ nibii ahe nilee adafitswaa wolo ko (*Scientific American*) wieɔ wiemɔ ni Nyɔŋmɔ wie akε “heloo le wala ye elá le mli” le he le, ekeε akε, “Eye mli akε lá feɔ wala he mfoniri moŋ̄, shi abaanyε akεε akε lá ji wala dieriŋtse: kε mɔ ko wala yibii yeji le ke wala yibii tsuji le fεe tsuuu nii jogbaŋŋ le enyεŋ̄ ehi wala mli.”

5, 6. Mεε gbe nɔ Mose Mla le ha ana akε wala ye krɔŋkrɔŋ ni ejara wa waa? (Kwεmɔ akrabatsa ni yɔɔ baafa 78 le hu.)

JE TE CMUJCYN ƏWÇKÄ IN CB

Akə lá damcə shi kəhaa wala ye Nyçəmə Wiemə le mli. No hewə le ye blema Israel le, kə mə ko ku Yehowa mla mli le ni etsake etsui le, ye nə najian ní aaagbala etoi le, ebaanyə eke kooloo ashā afəle ye Nyçəmə afəleshää late le nə. (3 Mose 4:27-31) Afəleshää nəe kpätää eke Nyçəmə teŋ be ku-kuoo pe.

Ye Biblia le mli le wiemo ni ji "kpätämə nə" le tscc "nə ko ni akəmiiye nə ko najian," loo "nə ko ni akəbuñ nə ko naa" tamə akə kpulu naa nə bu kpulu naa le. Ekā shi farŋj akə, kooloo ko bə ni baanyə "ajie" adesai eshai loo ekpätä aməkə Nyçəmə teŋ kewula shi. Shi kooloi afəlei ni ashā ye blema Israel le fee kpätämə afəle ni hi kewula shi ní abaashā wəsəe le he mfoniri.—Hebrubii 10:1, 4.

Akə kpätämə nə nəe ha "ketsə Yesu Kristo gbo-mətsə ní ekeha shikome nyçəlo le nə." (Hebrubii 10:10) Kristo "mə ni tamə toobi ni he bə kpa loo ɳəməməñəñ ko le lá ni jara wa le" feç ewala akə gboñəñ ni yeç emuu ni ke wala ni ɳəməe Adam le yeç egbo pərəeəre le he mfoniri. (1 Petro 1:19) No hewə le, Yehowa je səmcə mli eye jalesane ni hi kewula shi koni wənyəñ wəná "naanç kpəmə." —Hebrubii 9:11, 12; Yohane 3:16; Kpojiemə 7:14.

mli ni eko akashwə ye mli. Kə afə kooloo le sə ye gbe kpakpa nə, ni afəse elá le ashwie shi jogbaŋj le, Israelnyo fəe Israelnyo baanyə aye ní ehenilee gbaaa enaa, ejaa kə elá le ní afəse ashwie shi jogbaŋj le tscc akə abu Wala Halɔ le.

⁷ David ni ji 'nuu ní Nyçəmə yəcə ehe tsui' le nu shishitoo

7. Məe gbe nə David tscc akə enaa lá akə nə ko ni yəcə krəŋkrəŋ?

mlai ní yɔɔ mla ni Nyɔŋmɔ wo ni kɔɔ lá he le mli le ashishi. (Bɔfoi le Asaji 13:22) Be ko beni kumai miye le waa le, hii ní kε le yɔɔ le atεŋ mεi etε gbá kεtsɔ henyelbi le ḥsra le mli ekāa naa, ni amεyayε nu kεjε nubu ko mli amεbaha le. Te David fee enii yε amenifeemɔ le he eha tεŋŋ? Ekeε ake: "Ani jeee hii ní shere amεhe ameshwie le alá nε?" Yε David hie le, nu le ji hii etε le alá ní feɔ amεwala he mfoniri le yε gbe ko nɔ. No hewɔ le, yε bɔ ni kumai yεɔ le le feε sεε le, 'efɔse nu le eshwie shi eha Yehowa.'—2 Samuel 23:15-17.

⁸ Beni ake famo ha Noa yε lá he le sεε aaafee afii 2,400 le, kε beni afee Mla kpajmɔ le sεε aaafee afii 1,500 le, Yehowa kε mumɔ tsire mra be mli Kristofoi asafo le nɔyeli kuu le ni amεŋma ake: "Esa Mumɔ krɔŋkrɔŋ le hie ni esa wɔ hu wɔhiε ake, wɔkε jatsu ko akafɔ nyεnɔ dɔŋŋ, ake ja nii ni he hiaa nεε nɔŋŋ: ake nyεhi looi ni agbe aha wɔjι ke lá ke kooloi ni ashɔtɔ ke ajwamanŋbɔɔ."—Bɔfoi le Asaji 15:28, 29.

⁹ Ekā shi faŋŋ ake mra be mli nɔyeli kuu le yɔse ake lá yε krɔŋkrɔŋ ni ke aketsu nii yε gbe ni ejaaa nɔ le ejí esha taake wɔŋŋjamɔ loo ajwamanŋbɔɔ jí le nɔŋŋ. Anɔkwa Kristofoi ni yɔɔ ŋmene le hie nakai susumɔ le nɔŋŋ mli. Kefata he le, yε nɔ najian ní amεaakpa gbe ake awo mlai pɔtεe komεi aha amε le, amεsusunɔ Biblia mli shishitoo mlai ahe ní amεketsu nii, ni no haa amεyinŋkpei yε lá he le saa Yehowa hie.

LÁ KE NITSUMɔ YΕ HELATSAMɔ MLI

¹⁰ Yehowa Odasefoi nuɔ shishi ake 'lá ní aaahi' le tsɔɔ ake esaaa ake amεheo lá, amεhaa lá loo amεjεɔ ní akεto koni sεε mli le akεha amε. Kefata he le, amεke lá fai titrii ejwε ni ji wala yibii yεjí, wala yibii tsuji, *platelets*, ke *plasma* tsuuu nii yε helatsamɔ mli, ejaaKE amεbuɔ Nyɔŋmɔ mla le.

8, 9. Ani Nyɔŋmɔ susumɔ yε wala ke lá he le tsake be mli ni ato Kristofoi asafo le shishi le? Tsɔɔmɔ mli.

10, 11. (a) Meni ji Yehowa Odasefoi asusumɔ yε lá kε nibii titrii ejwε ní feɔ lá le ní agbalaa awɔɔ mɔ mli le ahe? (b) Mεε saji ni kɔɔ lá he Kristofoi baanyε aná susumɔi srɔtoi yε he?

NÁ BULE OHA KOOLOI AWALA

Eye mli ake Yehowa n̄məc gbe ni wɔgbe koo-loi k̄ha niyenii k̄ hehaanc̄ loo koni amekaye wɔ awui moŋ, shi esa ake wɔk̄e mlihilé k̄ p̄p̄eere-ηm̄ee atsu hegbe nee he nii. (1 Mose 3:21; 9:3) Wɔsumɔŋ ni wɔgbe kooloi k̄k̄e k̄je wɔhietsere. Ye no najiaŋ l̄e, esa ake wɔkase Yehowa, m̄ ni miisumɔ n̄í kooloi f̄ee n̄í afilimatai bibii po fata he l̄e ashihilé ahi l̄e.—Yona 4:11; Mateo 10:29.

Anaa suom̄ ni Nyelum yɔɔ k̄ha kooloi l̄e ye Mose Mla l̄e mli. (2 Mose 23:4, 5, 12; 5 Mose 22: 10; 25:4) Ye Mla nee ke gbeekpām̄ naa l̄e, Abei 12:10 l̄e k̄e ake: "Jal̄ nuɔ he ehā eshia kooloo tete; shi mei foji amusuŋtsɔl̄e tete l̄e, yiwaan ni." Eshwē fioo ni ef̄n̄feel̄i k̄ amenifeem̄i l̄e baaho aya.

¹¹ Ijmenē l̄e, abaanyē ajie nibii krokomei k̄je nibii titrii ejwe n̄í feo lá l̄e aml̄i koni aketsu nii ye gb̄ei sr̄toin an. Ani Kristofonyo ko baanyē akpel̄e n̄í ake nibii n̄í ajie k̄je nibii titrii ejwe n̄í feo lá l̄e aml̄i l̄e atsa l̄e? Ani enaa nibii n̄í ajie k̄je nibii titrii ejwe n̄í feo lá l̄e aml̄i l̄e ake eji "lá"? M̄ fees m̄ baakp̄e eyin̄ ye sane nee mli. Ye helatsam̄ mli nifeem̄i tam̄ *hemodilution, cell salvage*, ke *hemodialysis* n̄í ake helatse l̄e lá etooo shi aketsu nii amr̄o nɔŋŋ̄ l̄e agbefaŋ̄ l̄e, m̄ fees m̄ baakp̄e eyin̄ ake ebaakpel̄e n̄oo loo ekp̄elen̄ n̄oo.—Kwem̄ Saji Krokomei ni Fata He ni yɔɔ baafa 215-218 l̄e.

¹² K̄e ashi aha aŋkroaŋkroi n̄í amekp̄e ameyin̄ ye sane ko he l̄e, ani no tsɔɔ ake Yehowa baakp̄ele yin̄ fees yin̄ n̄í amebaa-kp̄e l̄e n̄o? Dabi, ejaake wɔsusum̄i k̄ wɔyin̄toi ahe hiaa l̄e.

12. Te esa ake wɔna saji n̄í eb̄i n̄í wɔj̄e wɔhenilee mli wɔkp̄e wɔyin̄ ye he l̄e wɔha teŋŋ̄, n̄í te esa ake wɔfee wɔnii ye he wɔha teŋŋ̄?

(Abei 17:3; 21:2; 24:12) No hewo le, kē wōsole ketao saji amlí ye tsofa ko loo helatsamō mli nifeemō ko he le see le, esa ake wōbo wōhenilee ní wōke Biblia le etsōse le le toi. (Romabii 14:2, 22, 23) Esaaa ake wōhaa mei krokomei kpe yin ame-haa wō, loo amenyeas wōca koni wōke ame akpe yin kome, ni asaŋ esaaa ake wōbi ame ake, "Meni obaafee kē oyé shihile ní miyoo mli nee mli le?" Ye saji nee amlí le, esa ake Kristofonyo fée Kristofonyo 'atere le dienjtse ejatsu."*—Galatabii 6:5; Romabii 14:12; kwemō akrabatsa ni yitso ji "Ani Mi-buu Lá ake Eye Krɔŋkrɔŋ?" le ní ccy baafa 81 le.

YEHOWA MLAI 31 CCS T EJ CMCS CCY IN 35 TS

¹³ Mlai ke shishitoo mlai ni ccy Biblia le mli le haa wōnaa ake Yehowa ji Mlawolo ni le nii waa ke Tse ni cmcs ccy ni cmcs ccy etsuinj tɔ̄ esusun ebii ahilekhamo he. (Lala 19:8-12) Eye mli ake famo ni ji 'ahi lá' le jeee hewalənamo he gbetsōmō mon, shi ebū wōhe kejəc la hemo he naagbai ahe. (Bɔ̄foi le Asaji 15:20) Ye anɔ̄kwale mli le, datrefoi babaoo naa opiresinfeemō ni ake lá tsuuu nii ye mli le ake ḥmenejmenē bean helatsamō mli nifeemō "ni nɔ̄ be." Kéha anɔ̄kwa Kristofoi le, susumoi ní tamō neke ní mei náa le maa nɔ̄ mi ake Yehowa ji Tse ni ycc cmcs, ni anyee enilee le see mo aja.—Yesaia 55:9; Yohane 14:21, 23.

¹⁴ Mlai ni Nyūjum wo blema Israelbii le babaoo tsco ake esumō ame. Áke nɔ̄kwemōnō le, akeni Israelbii le fɔ̄ nifeemō ye ametsūi ayitej hewo le, ewo ame kita ake amefo afabanj kēbōle ametsūi le ayitej koni amekexo osharai anaa foi.

* Kwemō August 2006 *Awake!* le baafa 3-12 ni Yehowa Odasefoi fee le.

13. Meni Yehowa mlai le ke eshishitoo mlai le haa anaa ye ehe? Oke ene he nɔ̄kwemōnō aha.

14, 15. (a) Mee mlai haa anaa ake Nyūjum sumō ewebii le? (b) Mee shihile amli obaanyé oke shishitoo mlai ni hā awo shweshweeshwe shihile he kitai nee atsu nii?

(5 Mose 22:8; 1 Samuel 9:25, 26; Nehemia 8:16; Bəfoi 1e Asa-jı 10:9) Nyəjəmə wo kitā hu ake awo tsina ní shiç mei 1e tsuŋ. (2 Mose 21:28, 29, Ga Biblia Hee) Ké mə ko ke kitai nəe tsuuu nii 1e, no tsəc ake esusuuu mei krokomei ahe kwraa ni nə ni baanyə aje mli kəba ji láyisəyeli.

¹⁵ Məe shihilei amlı obaanyə oke shishitoo mlai ni hā awo kitai nəe atsu nii? Ekomei ji bə ni okudəcə otsəne ke bə ni okwəcə nə ohaa, bə ni okwəcə okooloi anə ohaa, bə ni ojiesə ohietserə ohaa, ke onitsuməhe ke oshia shikamə. Yə maji koməi amlı 1e, nə ni gbeə oblahii ke oblayei waa ji osharai ni tsənei náa, ejaake bei pii 1e aməke aməhe woo osharai amlı yakatswaa. Shi oblahii ke oblayei ni miisuməni aməhi Nyəjəmə cəməns əl mli 1e buç wala waa, ni aməbəccə mə-dejə ake aməke nibii ni he yoo oshara 1e aaashwə koni aməkenə aməhewənə miishee. Aməkpeleesə susumə ní nilee bə mli ni ji ake oshara ko nyən ashara oblahii ke oblayei 1e nə. Yə no najian 1e aməkpoo shihile ni baanyə aye amə awui, ni no haa amenáa miishee ake oblahii ke oblayei.—Jajelə 11: 9, 10.

¹⁶ Gbekə ni ahie 1e hə po wala jara wa waa yə Nyəjəmə hiə. Yə blema Israel 1e, kē mə ko pila yoohələ ni yoohələ 1e loo gbekə ní ehie 1e hə 1e gbo 1e, Nyəjəmə naa mə ni fee nə-kai 1e ake gbəməgbələ ni no hewə 1e esa ake mə 1e aŋj 'esu-suma eto susuma najian.'* (2 Mose 21:22, 23) No hewə 1e, feemə bə ni Yehowa baanu he eha kē ena ake yə hejələ ni mei taç amená loo bəlenamə mli jeŋba shara ni ehe shi hewə 1e, aməjeç gbe aməjieç həi babaoo 1e he mfoniri okwe.

* Hebri wiemə he nilebə keç ake bə ni aŋma wiemə ni yoo 2 Mose 21:23 1e aha 1e hewə 1e, "etamo nə ni anyən akəs ake wiemə ni aketsu nii 1e kəc pilamə ni apila yoohələ 1e pə he." Kadimə hu ake, Biblia 1e ekeee ake yə sane nəe mli 1e Yehowa kwəc nyəjı abə ni hə 1e eye dani ekojoç sane 1e.

16. Məe Biblia mli shishitoo mla kəc həjjiemə he? (Kwəmə shishigə niŋmaa 1e hu.)

ANI MIBUD LÁ AKΕ EYΕ KRCJJKRCJU?

Shishitoo mla: ‘Nyɛhia . . . lá’
—Bɔfoi lε Asaji 15:20.

Saji ni obaanyε obi ohe

- Te magbála srɔtofeemɔ ni yɔɔ nibii titrii ejwε ni feo lá le ke nibii ni anáa kejɛɔ nibii titrii ejwε ni feo lá le amli lε mli maha tεŋŋ?^{*}
- Meni hewɔ esa akε mi dientse makpe miyin akε makpele nibii ni anáa kejɛɔ nibii titrii ejwε ni feo lá le amli loo helatsamɔ mli nifeemɔi komεi ni akε mi dientse milá baatsu nii yε mli le nɔ loo mikpεleŋ nɔ lε?—Romabii 12:2; Galatabii 6:5.
- Te magbála nɔ hewɔ ní mikpεleɔ nibii ni anáa kejɛɔ nibii titrii ejwε ni feo lá le amli lε nɔ loo nɔ hewɔ ni mikpɔɔ ene lε mli maha midatrefonyo lε maha tεŋŋ?
—Abei 13:16.

* Ene he sane fitso-fitso yε Saji Krokomεi ni Fata He ni yɔɔ baaf-a 215-216 lε.

¹⁷ Ni kέ yoo ko kρɔ hɔ dani ebale Biblia mli anɔkwale le lε hu? Ani Nyɔŋmɔ enaŋ le mɔbɔ? Ebaana le mɔbɔ! Yε

17. Te ooofee tεŋŋ osheje mɔ ko ni kρɔ hɔ dani ebale Nyɔŋmɔ shishi-to mlai lε mii?

anɔkwale mli le, ké mɔ ko etsake etsui leeleñ le, Yehowa baadamo Yesu lá ni afɔse ashwie shi le nɔ ekɛfa le. (Lala 103:8-14; Efesobii 1:7) Hεε, Kristo dienjtse kee ake: "Mibaaa jalci atsemɔ, shi mon̄ eshafeelɔ ha tsuitsakemo."—Luka 5:32.

KAABE MC OWO OMLI!

¹⁸ Ye awui ni Yehowa sumcɔ ni wɔyeɔ mei krokomei le sée le, eesumɔ ni wɔfā nyēe ni ji nɔ ni haa agbeɔ mei babaoɔ le ke eshishi fee keje wɔtsui mli. Bɔfo Yohane ḥma ake: "Mɔ fee mɔ ni nyē enyemi le, gbowɔgbelɔ ji le." (1 Yohane 3:15) Jeee sumcɔ pe mɔ ni nyē enyemi le be keha le, shi mon̄ ená ni enyemi le egbo. Ekole nibii ní ebaafee ni akebaana ake enyē enyemi le ji enaa ní eeefolɔ ye gbe ni ehii kwraa nɔ loo eeewie wiemɔ ní ké ejí anɔkwale le no baatsɔ ake esa ake Yehowa agbala enyemi le toi le eshi le. (3 Mose 19:16; 5 Mose 19:18-21; Mateo 5:22) No hewɔ le, kwe bɔ ni ehe hiaa waa ake wɔfā nyēe ní ekole wɔná keha mɔ ko le ke eshishi fee keje wɔtsui mli!—Yakobo 1:14, 15; 4:1-3.

¹⁹ Mei ni buɔ wala taake Yehowa buɔ wala ní amemiisumɔ ní amehi Nyēmūn cōmcus le mli le hu kpoɔ yiwale nifeemɔi fee. Lala 11:5 le ke ake: 'Mɔ ni sumcɔ yiwale le, Yehowa susuma nyēc le.' Jeee Nyēmūn sui le ahe nii pe wɔkaseɔ ye ḥmale née mli; wɔnaa shishitoo mla ní náa bɔ ni wɔhiɔ shi wɔhaa le nɔ hewale hu ye mli. Etsireɔ mei ni sumcɔ Nyēmūn le ní amekpoo hietserɛjiemɔi fee ni baanyɛ eha amesumcɔ yiwale nifeemɔ le. Nakai nɔŋŋ wiemɔ ni ji ake Yehowa ji "hejɔle Nyēmūn" le tsireɔ etsuji le ni amehaa susumɔi ní adɔɔ he, ajieɔ yi, ní haa mɔ baa ejen̄ jogbaŋŋ ni ke toinjɔ-le baa le yi amejwəŋmɔ ke ametsuui amlı obɔ.—Filipibii 4:8, 9.

-
18. Mee gbe nɔ Biblia le haa wɔnaa nɔ ni haa agbeɔ mei babaoɔ le?
 19. Te mɔ ni ke Biblia mli shishitoo mlai tsuɔ nii le naa ḥmalei tamɔ Lala 11:5 ke Filipibii 4:8, 9 le ehaa tɛŋŋ?

*Te magbála yiŋ ní mikpre yε nibii ni anáa kejε nibii titrii ejwε ni
fε lá lε mli matscɔ datrefonyo ko maha tεŋŋ?*

OKÈ GBΕJΙΑΝCTOI NI YE C LÁ YI Sጀ Lε AKABɔ KWRAA

²⁰ Ye Nyɔŋmɔ hie lε Satan jeŋ muu lε fεe eye lá yi sጀ. Je neŋ nɔyelii lε ní akε kooloi awuiyelɔ feɔ amεhe mfoniri yε Ƞmalei lε amlı lε egbe mei akpekpei abɔ ní Yehowa tsuji babaoo fata he. (Daniel 8:3, 4, 20-22; Kpojiemɔ 13:1, 2, 7, 8) Je neŋ jarayelɔ ke adebɔɔ he nilelɔ ená nii waa, ejaakε amεkε nɔyelɔ ní feɔ amenii tamɔ kooloi lε efee ekome ni amεfee tawuu nibii ní kpataa nii ahiɛ waa. Kwε bɔ ni ejí anɔkwale akε, “jeŋ muu lε fεe kā mɔ fɔŋ lε mli”!—1 Yohane 5:19.

²¹ Akεni Yesu seenyielɔ lε ‘jeeɛ je lεŋ’ ni amεkε amεhe woɔɔ je neŋ maŋkwramɔŋ saji ke tawuu amlı kwraa hewɔ lε, ameyeee lá yi sጀ akε asafo ke agbenε hu akε aŋkroaŋkroi.* (Yohane 15:19; 17:16) Ni akεni amεkaseɔ Kristo hewɔ lε, kε

* Kwεmɔ Yitso 5 ni hie saneyitso ake “Bɔ ni Ooofee Otsi Ohe Kεjε Je lε He” lε.

20-22. Te Kristofoi feɔ amenii yε je lε he amεhaa tεŋŋ, ni mεni hewɔ amεfeɔ nakai lε?

awa ame yi le amekē basabasafeemē fāaa amehe. Ye no na-jiaŋ le, amejieč cōmcus kpo ametsccā amēhenyelci le, ni ame-sōleč amēhaa ame po.—Mateo 5:44; Romabii 12:17-21.

²² Nō ni fe fee le, anōkwa Kristofoi tsīc amēhe kwraa kejēc mei ni eye lá yi sō fe fee ni ji apasa jamci fee ni yōc je lēn ni atsēc ame ake “Babilon Kpetenkpēle” le he. Nyēmūn Wiemēc le kec ake, “emli ana gbalci ke krēnkrēnbii ke mei fee ni agbe ye shikrōn nō le alā le ye.” No hewō le abōc wō kōkō ake: “Nyējea emli, mimaŋ.”—Krojimēc 17:6; 18:2, 4, 24.

²³ Wōhe ní wōbaatsi kwraa kejē Babilon Kpetenkpēle le he le bič babao fe wōgbēni aaajie kejē apasa jamc ko woji amlī kekē. Kefata he le, esa ake wōnyē nifeemēc fōjī ní apasa jabi krepēc nō loo amēwo efeemēc he hewale le—nifeemēc tamō jeŋba shara, he ni akewoo maŋkwramōn saji amlī, ke hiékō ní aketiūn ninamō sēe. (Lala 97:10; Krojimēc 18:7, 9, 11-17) Kwē bō ni bei pii le nifeemēc nēe haa ashwiec lá shi!

²⁴ Beni wōbaleko anōkwa jamc le, no mli le wōtēn mō fee mō yēc lá yi sō, ejakē wōfi Satan je le sēe ye gbe ko nō. Shi, akēni wōtsake wōjeŋba, wōnā hemōkeyeli ye Kristo kpēmō afōleshāa le mli, ní wōjōc wōhe nō wōha Nyēmūn hewō le, Nyēmūn naa wō mōbō ni ebāa wekukpāa ní kā wōkē le tēn le yi. (Bōfoi le Asaji 3:19) Ake blema Israel abobaa maji le fee yi-baamō nēe he mfoniri.—4 Mose 35:11-15; 5 Mose 21:1-9.

²⁵ Te gbejianōtoo nēe tsu nii eha tēnē? Ké Israelnyo ko nine yakpa ye mō ko nō ní mō le gbo le, esa ake ejo foi keya abobaa maji le atēn ekome mli. Ké maŋ le nō kojolci le kojo sane le, esa ake mō ni ejeee gbe egbe gbwōc nēe ahi abobaa maŋ le mli keyashi osōfonukpa le aaagbo. No sēe le, eyē he-gbe ake ehio he fee he ní esumōc. Eji Nyēmūn mōbōnale ke bō ni adesa wala jara wa ha le he nōkwemōn ni sa kadimō jogbaŋ! Iŋmenē le, taake eji ye blema Israel abobaa maji le

23. Meni Babilon Kpetenkpēle le mli ni akēs wōje le tsōc?

24, 25. Meni nō Nyēmūn baanyē adamc ana mō ko ni eye lá yi sō ní etsake etsui le mōbōc, ni te afee enē he mfoniri ye blema Israel aha tēnē?

amli le, Nyɔŋmɔ eto gbɛjianɔ ketsɔ Kristo kpɔmɔ afɔleshħāa le nɔ, ní ekεbaa wɔyi kejɛ gbele mli, ejaaKE wɔjeee gbe wɔku Nyɔŋmɔ mla ni kɔɔ bɔ ni wala ke lá yɔɔ krɔŋkrɔŋ ha le he le mli. Ani ohie sɔɔ gbɛjianɔtoo nee waa? Mεε gbe nɔ obaanyε otsɔ otsɔ ake ohie sɔɔ? Gbe kome ji, ketsɔ mei anine ní ooofɔ ní amεbaFata ohe ye mfoniRifeemɔ abobaa maŋ le mli, titri le akεni “amanehulu babaoo” le miibεŋkε oyayaayai le hewɔ.—Mateo 24:21; 2 Korintobii 6:1, 2.

SHIEMɔ MAJTSEYELI SHEE SANE LE KETSCɔ AKE WALA JARA WA KΕHA BO

²⁶ Nitsumɔ ní akεwo Nyɔŋmɔ webii adεŋ ɻmene le haa wɔkaic blema gbalɔ Ezekiel, mɔ ni Yehowa to le bulɔ eha Israel we le koni ebo ame kɔkɔ le. Nyɔŋmɔ kεε le ake: “Bó midaaŋ wiemɔ le toi, ní obo ame kɔkɔ oha mi.” Eji Ezekiel tsuuu nitsumɔ ní akεwo edεŋ le kule, abaabi mei ní akpata amεhiε beni agbala Yerusalembi le atoi le alá shi ye edεŋ. (Ezekiel 33:7-9) Shi Ezekiel fee toiboo ni eyeee lá yi sɔɔ.

²⁷ ɻmene le, etseŋ ni wɔbaana Satan jeŋ muu le fee naagbee. No hewɔ le, Yehowa Odasefoi naa ake ejí sɔɔ ní kā amεnɔ ke agbene hu hegbe ni amená ake amεjaje Nyɔŋmɔ “oweletoɔ gbi” le kεfata Majtseyeli shee sane le he. (Yesaia 61:2; Mateo 24:14) Ani okε ohe woɔ nitsumɔ ní he hiaa nee mli kεmɔɔ shi? Bɔfo Paulo ke hiedɔɔ tsu eshiemɔ nitsumɔ le. No hewɔ ni enye ekeε ake: “Miyeee nyeten mɔ ko mɔ ko lá yi sɔɔ; ejaaKE mijaje Nyɔŋmɔ yin̄too muu le fee mitsɔɔ nyε ni mishiuuu eko nɔ.” (Bɔfoi le Asaji 20:26, 27) Mεε nɔkwemɔnɔ kpakpa ni esa ake wɔkase po ne!

²⁸ Shi ye anɔkwale mli le kε wɔchi Yehowa ni ji wɔtse le ni haa mɔ tsui nyɔɔ emli le mli le, esa ake wɔfee babaoo fe wala ke lá ní wɔcsusu he taake Yehowa susuɔ he le. Esa ake wɔya nɔ wɔhiε hetsemɔ mli, loo wɔfee krɔŋkrɔŋ ye ehie, taake wɔbaana ye yitso ní nyie see le mli le.

26-28. Mεε gbe nɔ nitsumɔ ní akεwo wɔdεŋ ɻmene le tamɔ gbalɔ Ezekiel nɔ le nɔŋŋ, ni te wɔfee tεŋŋ wɔhi Nyɔŋmɔ le cmɔnsɔ mli le?

Nyumsum Mei ni He Tse

"Hetselə le, oke ohe tsəc le ake mə ni he tse."

—LALA 18:27.

YOOFOYOO ko miisaa ebinuu fioo ko he koni ebinuu le aje kpo. Eju ebi le he ni ewo le atade ni he tse ni sa. Ele ake falefalefeem c haaná gbmotsou hewale. Ele hu ake ebinuu le hesaam c tsəc nñ fəlci ni eyə ame shishi.

2 Yehowa, wənwei Tse le sumc c wəni etsuji ahe atse. E-Wiem c le kec ake: "Hetselə le, oke ohe tsəc le ake mə ni he tse."* (Lala 18:27) Yehowa sumc wə; ele ake kē wəhe tse le wəbaaná he səe babaoo. Áke e-Dasefoi le, ekpaa gbe hu ake wənifeem c aha mei ajie eyi. Həe, kē wəfee falefale ni wəba wəjən jogbaŋj le

* Hebrew wiem c ni atsəc shishi ake "he tse" le kcc c falefalefeem c pə he, shi moŋ ekc c jenja loo jamoŋ hetsem c hu he.

1-3. (a) Meni hewc yoofayoo bcc mədeŋ koni eha ebinuu he atse ní ewo atadei ni sa le? (b) Meni hewc Yehowa sumc ni ejálci ahe atse, ni meni tsirec wə koni wəha wəhe atse le?

ewo Yehowa ke egbe i kroŋkrɔŋ le hie nyam, shi egbe ee ehe gu. —Ezekiel 36:22; 1 Petro 2:12.

³ Le ni wɔle ake Nyonya ni iem cwoms cwoms Nyonya koni wɔha wɔhe atse. Wɔmiisum ní wɔke wɔjeŋba awo Nyonya mɔ hie nyam, ejaa ke wɔsum hu ni wɔya nɔ wɔhi esu i mli. No hewɔ le, nyehaa wɔdɛia nɔ hewɔ ni esa ake wɔha wɔhe atse, nɔ ni wɔhe ní wɔcha etse le cɔts, ke bɔ ni wɔcfee wɔha wɔhe atse le mli wɔkwɛa. Niiamlipɛim ní tamɔ neke ní wɔcfee le baanyɛ aye abua wɔ ní wɔna hei ni esa ake wɔfee tsakemɔ i yɛ.

MENI HEWESA AKE WACHA ATSE?

⁴ Gbe kome ni Yehowa cwocwemewo nɔ gbe ji nɔkwe ní efə ehaa wɔ. E-Wiemɔ le wo wɔ hewale koni ‘wɔfee Nyonya mɔ kaselɔ.’ (Efesobii 5:1) Naa yinntoo tuuntu hewɔ ni esa ake wɔhe atse le: Yehowa Nyonya ní wɔjáa le le he tse, ni eyɛ kroŋkrɔŋ yɛ nɔ fee nɔ mli.—3 Mose 11:44, 45.

⁵ Anaa Yehowa sui ke egbe i babaoo ke ehetsemɔ le ye adebɔɔ nibii ní wɔhiŋmei nyɛ enaa le amlı. (Romabii 1:20) Afee shikrɔŋ le ake adesai ashia ní mli tse. Yehowa eto adebɔɔ mli nifeemɔ komei ahe gbejiaŋ koni eha kɔɔyɔ nɔ cwɔmɔ ní ke nui ni wɔnun le mli atse ye be ke bean. Muawai komei tsuɔ nii oookee ameji falefalefeemɔ nitsumɔhe ko, ni ametsakee koo mli nibii ní he yɔɔ oshara le kefɔɔ nibii ni he be oshara. Adebɔɔ he nilelɔ ke muawai nɛɛ ekomei yashwie hei ní mū ni anáa petrol kejɛ mli le eyashwie le, ke hei krokomei ni adesai etso ŋkomenfa ke hiɛkɔɔ nɔ amewo jɛmɛ muji le, ni muawai nɛɛ ha jɛmɛ fee falefale. Enɛ tsɔɔ ake, ‘shikrɔŋ le Feels’ le sumɔ ní enibii ahe atse. (Yeremia 10:12) Esa ake wɔ hu wɔha wɔnibii ahe atse.

- 4, 5. (a) Meni ji yinntoo tuuntu hewɔ ni esa ake wɔha wɔhe atse le?
 (b) Mɛɛ gbe nɔ anaa Yehowa hetsemɔ le ye adebɔɔ nibii ní wɔhiŋmei nyɛ enaa le mli?

⁶ Yinetoo kroko hu hewo ni esa ake wōha wōhe atse ji ake, Yehowa ni ji wō-Jen Muu FEE Noyelo le kpaan gbe ake ejālōi ahe atse. Mla ni Yehowa keha Israelbii le tsō ake hetsemō ke jamō yē tsakpāa. Mla le fā ame ake yē Kpātāmō Gbi le nō le, esa ake osōfonukpa le aju ehe shii enyō shi jeee shi kome. (3 Mose 16: 4, 23, 24) Akpaa osōfoi ni eshe ame nō ake amesomō le agbē ake amēbaafōlō amenijī ke amenaji ahe dani ameyashā afle amēha Yehowa. (2 Mose 30:17-21; 2 Kronika 4:6) Mla le tsō nibii aaafee 70 ni haa mō ko feō mō ni he tseeē yē gbōmōtson. Añmeeē Israelnyo ni he tseeē le gbe nō eke ehe awo jamō nīfeemōi amlī—nī yē jamō nīfeemōi komē agbefān le kē mō ko ni he tseeē ke ehe wo mli le agbēn le. (3 Mose 15:31) Mō feō mō ni ke ehe wooo hetsuumō kusumii nī ehejuu ke etadei ahe fōmō fata he le mli le, ‘asheō le kejēō asafo le mli afō.’—4 Mose 19:17-20.

⁷ Eye mli ake wōbē Mose Mla le shishi moj, shi eyeō ebuaa wō ni wōnaa Nyōnjō susumō yē saji ahe. Ekā shi fanj ake, Mla le ma nō mi ake esa ake blema Israelbii le ni ji Nyōnjō jálibi le aha amēhe atse. Yehowa tsakeko. (Maleaki 3:6) Kē wōjāmō le baasa ehiē le, no le esa ake efee nō ni “he tse ni ehe bē muji ko.” (Yakobo 1:27) No hewo le, esa ake wōle nō ni ekpaa gbe yē wōdēj yē ene gbefān.

CCTS ፩ ከርድ ን ዘመን ከ ስነ

⁸ Ye Biblia le mli le, kē aawie hetsemō he le ekōo gōbōtsonset pē he. Hetsemō yē Nyōnjō hie le kō wōshihile mli nō feē nō he. Yehowa miikpa gbe ake wōbaaha wōhe atse yē nibii titrii ejwē amlī—jamōj, jenban, jwēnjōj, ke gbōmōtson. Nyehaa wōsusua nō ni hetsemō yē eko feē eko mli le tsō le he.

⁹ Jamō mli hetsemō. Kē wōcfo le kuku le, kē mō ko ke apasa jamō futuuu anōkwa jamō le, no tsō ake ehe tse yē jamōj.

6, 7. Mee gbe nō Mose Mla le ma nō mi ake Yehowa miikpa blema Israelbii le ni ji ejālōi le agbē ake amēhe atse?

8. Mee nibii amlī Yehowa kpaan gbe ake wōbaaha wōhe atse yē?

9, 10. Meni ji jamō mli hetsemō, ni meni anōkwa Kristofoi kpo ake amēaafee?

Beni Israelbii le ku amesee kεjε Babilon kεyaa Yerusalem le, ehe bahia ni amebo gbetsɔɔmɔ ni aje mumɔŋ aŋma nεe toi ake: “Nyεjea kpo kεjε jεi! Nyεkataa nɔ ko ní he tsee he! . . . nyεtsuuu nyεhe.” (Yesaia 52:11) Nɔ tuuntu hewɔ ni Israelbii le ku amesee kεba Yerusalem ji ni amεto Yehowa jamɔ amεma shi ekɔŋŋ. Esa ake jamɔ nεe he atse—esaaa ake amεkε Babilonbii ajamɔ mli tsɔɔmɔi, nifeemɔi, ke kusumii ní ke woo haaa Nyɔŋmɔ le buleɔ amεjamɔ le.

¹⁰ Ɲmene le, áke anɔkwa Kristofoi le esa ake wɔkwε wɔhe nɔ jogbaŋŋ koni wɔkaha apasa jamɔ bule wɔjamo le. (1 Korintobii 10:21) Esa ake wɔha wɔhiε ahi wɔhe nɔ waa, ejaa ke apasa jamɔ ebɔle wɔhe kεkpe ni ebaanyε ená wɔnɔ hewale. Ye maji pii amlı le, kusumii ke nifeemɔi komεi ke apasa jamɔ tsɔɔmɔi tamɔ susuma ni gbooo le ye tsakpaa. (Jajelɔ 9:5, 6, 10) Anɔkwa Kristofoi ke amεhe wooo kusumii ni ke apasa jamɔ yɔɔ tsakpaa le amlı.* Wɔŋmεŋ gbe ni mei krokomεi anye wɔnɔ koni wɔbule jamɔ ni he tse ni damɔ Biblia mli shishitoo mlai anɔ le.—Bɔfoi le Asaji 5:29.

¹¹ *Jeŋba mli hetsemɔ*. He ni atsiɔ kεjε bɔlenamɔ mli jeŋba shara he le fata nibii ni haa mɔ he tseɔ ye jeŋba mli le ahe. (Efesobii 5:5) Ehe miihia ni wɔhe atse ye jeŋba mli daa. Taake wɔbaana ye wolo nεe yitsɔ ni nyis sεe le mli le, kε wɔɔhi Nyɔŋmɔ suɔmɔ le mli le, esa ake ‘wɔjɔ ajwamanjɔɔ naa foi!’ Ajwamanjɔɔlɔi ní tsakeee le “anine sheŋ Nyɔŋmɔ maŋtseyeli le nɔ.” (1 Korintobii 6:9, 10, 18) Ye Nyɔŋmɔ hie le, mei ni feɔ nakai le fata “mei ni feɔ nihii nii” le ahe. Kε ametsakeee ni amεhe atse ye jeŋba mli le, ‘amεgbenaa baafee gbele ni ji enyɔ le.’—Kpojiemɔ 21:8.

* Kε ootao ole gbijurɔyelii ke kusumii pɔtei komεi ni anɔkwa Kristofoi ke amεhe wooo mli le ahe sajì fitsofitso le, kwεmɔ wolo nεe Yitsɔ 13 le.

11. Meni ji jeŋba mli hetsemɔ, ni meni hewɔ ehe hiaa ni wɔha wɔhe atse ye jeŋba mli le?

¹² *Jwənjmɔ̄ mli hetsemɔ̄.* Wɔ̄susumɔ̄ náa wɔ̄nifeemɔ̄ aŋ he-wale. Ké wɔ̄ha susumɔ̄ gbohii yi wɔ̄jwənjmɔ̄ ke wɔ̄tsui mli obo le, wɔ̄baafee nibii ni he tsee amrɔ̄ nɔ̄tʃŋ̄ loo ye sse mli. (Mat-teo 5:28; 15:18-20) Shi ké wɔ̄ha susumɔ̄ ni yoo kɔ̄tʃŋ̄, ni he tse yi wɔ̄jwənjmɔ̄ mli obo le, ebaanye etsire wɔ̄ koni wɔ̄ba wɔ̄jeŋ̄ ye hetsemɔ̄ mli daa. (Filipibii 4:8) Te wɔ̄fee tɛ̄tʃŋ̄ wɔ̄ha wɔ̄he atse ye jwənjmɔ̄ mli le? Nɔ̄ kome ni esa ake wɔ̄fee ji ake wɔ̄kpoο hietseresiemɔ̄ feε hietseresiemɔ̄ ní baanye abule wɔ̄susumɔ̄.* Kefata he le, wɔ̄baanye wɔ̄ha wɔ̄jwənjmɔ̄ mli ayi obo ke susumɔ̄ ni he tse ketsɔ̄ Nyiem ci mli Wiem ci le ni wɔ̄okase daa le nɔ̄. —Lala 19:9, 10.

¹³ Ké wɔ̄ohi Nyiem ci mli daa le, no le ehe miihia ni wɔ̄ha wɔ̄he atse ye jamɔ̄, jeŋ̄baŋ̄, ke jwənjmɔ̄. Agbála nibii ete neε ni esa ake wɔ̄ha wɔ̄he atse ye mli le amlı fitsofitso ye wolo neε mli yitsei krokomei amlı. Nyehaa wɔ̄susua nɔ̄ ni ji ejwe ni ji gboomtsonj hetsemɔ̄ le he.

TE Wɔ̄FEE Tɛ̄tʃŋ̄ Wɔ̄HA Wɔ̄HE ATSE YE GBOMCGB 3 YOSOTCMGB?

¹⁴ Gboomtsonj hetsemɔ̄ b̄i ni wɔ̄ha wɔ̄gb̄omtso ke he feε he ni wɔ̄yɔ̄ le atse. Ani wɔ̄gb̄omtso ke he feε he ni wɔ̄yɔ̄ le ni wɔ̄ohi etse le ji wɔ̄ pe wɔ̄sane ní esaaa ake mɔ̄ ko ke ehe woɔ̄ mli? Ye Yehowa jálb̄i agb̄efan̄ le ebe le nakai. Taake wɔ̄na momo le, jeee sse ni wɔ̄náa babao le pe kɛ̄kɛ hewɔ̄ ni wɔ̄gb̄omtsonj hetsemɔ̄ le he hiaa Yehowa le, shi moŋ̄ akəni enáa bɔ̄ ni mei naa Yehowa amehaa le nɔ̄ hewale hu hewɔ̄. Susumɔ̄ nɔ̄kwemɔ̄nɔ̄ ní aketsu nii ye klenklen̄ kuku le mli le he okw̄. Ké onaa gbeke ko ake be feε be le ehe ewo muji loo ewooo atade ni sa le, aso oyin̄ efer̄ bo kɔ̄shikɔ̄shi ye efɔ̄lbi ahe? Wɔ̄susumɔ̄ ni wɔ̄hesaamɔ̄ ke bɔ̄ ni wɔ̄baa wɔ̄jeŋ̄ wɔ̄haa le ke hegub̄gbee aba wɔ̄njwei Tse le nɔ̄ loo egbala mei ajwənjmɔ̄ kejɛ sane

* Agbála bɔ̄ ni wɔ̄fee wɔ̄hala hietseresiemɔ̄ kpakpa le mli ye wolo neε Yitsɔ 6 le.

12, 13. Mee tsakpaa yoo susumɔ̄ ke nifeemɔ̄ teŋ̄, ni te wɔ̄fee tɛ̄tʃŋ̄ wɔ̄ha wɔ̄he atse ye jwənjmɔ̄ mli le?

14. Meni hewɔ̄ gboomtsonj hetsemɔ̄ jeee mɔ̄ aŋkro sane kɛ̄kɛ le?

Gəbəcəmətsəson ətse i cib cəməcəbəcə ni cib cəməcəbəcə

ni wəshiqi le cən. Nyiem le keç ake: "Ni asaq wəctooom mə ko mə ko pampi yə nə nə ko mli, koni akagbe cəməccəs le he gəc; shi mon, nə fee nə mli le wəkə wəhe cətsə ake Nyiem cəccə iči." (2 Korintobii 6:3, 4) No hewə le, te wəfee tənəj wəha wəhe atse yə gbəmətsəson¹⁵?

¹⁵ *Wəfalefalefeemə ke wəhesaamə.* Eye mli ake esoro maŋ fee maŋ kusum ke shihile ni ameyəcə mli mon, shi wə fee wəbaanıye wəná samala ke nu bə ni sa koni wəkeju wəhe daa ni wəke wəbii le ahe atse. Nibii ní ké wəfee le etsə ake wəfee falefale ji, wədəŋ ni wəccə ke samala ke nu dani wəyəcə nii cəməcə niyyenii mli, beni wətee nii aseə wəba, ke beni wəju abifao he wətə loo beni etee nii amlı ni wətsake ehe səe le. Wədəŋ ní wəccə ke samala ke nu le haaa hela amo wə, ni ebaa wala yi. Ehaaa muawai ni ke hela baa le agbə ashwa, ni enə yəc ebuaa koni musuňtsəmə helai akaməmə mei. Yə maji ni shıai pii be

15, 16. Meni ke wəfee le etsə ake wəyə falefale, ni te esa ake wəhiə wətadei wəha tənəj?

kun̄tso le amlī le, abaanyē afu sēbo taakē afee yē blema Israel le.—5 Mose 23:12, 13.

¹⁶ Ebīc ni wōfō wōtadei hu ahe daa koni amēhe atse ni amēfee nō ni sa. Jeee doo akē Kristofonyo ko atade afee nō ni jara wa loo nō ni eba nō ehee, shi moṇ esa akē efee nō ni sa, ni he tse, ni yōo hiñmei nō. (1 Timoteo 2:9, 10) Yē shihilei fēe amlī le, esa akē wōha wōhesaamō ‘awula Nyēmōnā ni ji wō-Yiwalaherelō le tsōccō le.’—Tito 2:10.

¹⁷ Wōshīai ke wōnibii. Ekoł jeee shīai wuji loo shīai ke amēmli nibii ní haa mō náa ogbōjō shihile amlī wōcūcō, shi esa akē wōha wōshīai afee falefale ni amēfee nō ni yōo hiñmei nō bō ni wōcōnyē. Nakai nōlōj̄ hu kē wōcūcō tsōne ní wōkeyaa kpeei ke shiēmō le, wōbaanyē wōfee bō fee bō ni wōcōnyē koni wōha emli ke ekponɔgbē atse bō ni sa. Wōhiē akakpa nō ake kē wōha wōshīai ke wōnibii ahe tse le, eyeñ Nyēmōnā ní wōjāa le le he odase. Esa jogbanj̄, ejaaķe wōtsōcō mei akē Yehowa ji Nyēmōnā ni he tse, ni ákē ‘ebaafite mei ni fiteñ shikrōj̄ le,’ ni etsēn ni e-Manjtseyeli le baaha wōshīa ni ji shikrōj̄ le atsō paradeiso. (Krojimē 11:18; Luka 23:43) Leelēj̄ wōmiisumō ni wōha bō ni wōkwraa wōshīai ke wōnibii wōhaa le aha mei ana akē amrō nēe po le wōmiinā falefalefeemō he sui ni he baahia yē jer̄ hee ni baa le mli le.

¹⁸ Wōjāmōhei. Sūmō ní wōcūcō kēha Yehowa le haa wōhiē sōcō wō-Manjtseyeli Asai le, ni ji he ni atsuñ anōkwa jamō he nii yē wōkutsei srōtoi le amlī le. Wōmiisumō ni mei hei ni baa kpee le anā wōkpeehei le ahe miishēe. Bōni afee ni wōsai le aya nō afee hei ni mei baanā he miishēe akē amēaaba jēmē ke nō ni yōo hiñmei nō le, esa akē wōha jēi afee falefale daa ní wōsaa emli ke ehewōj̄ nibii le yē be kē beaŋ̄. Kē wōha wō-Manjtseyeli Asai le fee falefale le, no tsōcō akē wōhiē sōcō asai le. Eji hegbe ni wōnā akē wōke wōbei baashā afle daa ‘kesaa’ wōjāmōhei le ni wōha jēi afee falefale. (2 Kronika 34:10) Wōke shishitoo

17. Meni hewō esa akē wōha wōshīai ke wōnibii ahe atse ni efee nō ni yōo hiñmei nō le?

18. Te wōcōfee tēlēj̄ wōtsōcō akē wōhiē sōcō wō-Manjtseyeli Asai le?

mlai née nōlēn tsu nii kē wākpe ye Kpee Asai loo hei krokomei ní akēfēo kpokpai bibii ke kpokpai wuji anō kpei ye le anō le.

KWA SUI KE NIFEEMOI NI CBULED MO LE

¹⁹ Bōni afee ni wāhe atse ye gboomētsōn le, esa ake wākwa sui ke nifeemoi ni buleō mō tamō zigaret shēremō, dāatō, ke tso-fai ni amēke nitsumō kaa mō he loo amefiteō mōjwējēmō le ni aketsu nii kenā hewōn miishee beni datrefoi eñmeko wā gbe ni wāketsu nii le. Biblia le etsīko sui ke nifeemoi ni he tseeē ni ehīi ní ehē shi ḥmēne le fee tā, shi shishitoo mlai ni baaye abua wā ni wāyōse Yehowa susumō ye nibii née ahe le ye mli. Akēni wāle Yehowa susumō ye saji ni wākēkpeō le ahe hewō le, ní wācōn cōmcōs keha le le tsireō wā koni wākō gbe ni baasa ehie. Nyēhaa wāsusua ḥmale mli shishitoo mlai enumō ahe wākwea.

²⁰ *Nye mei ni asumō nyē, ake nō ni wānā neke shiwoi née hewō le, nyēhaa wātsuua wāhe kejea heloo ke tumō fee he muji mli, ni wāgbe hetsemō naa ye Nyējēmō gbeyeishemō mli.*’ (2 Korintobii 7:1) Yehowa miisumō ní wātsi wāhe kwraa keje nifeemoi ni buleō wāgboomētsei ye heloo mli, ní fiteō wāmu-mō loo susumō, ni nāa wānō hewale le ahe. No hewō le, esa ake wātsi wāhe keje nifeemoi ni kaa mō he ní ale ake eyeō mō awui ye gboomētsōn ke jwējēmō le ahe.

²¹ Biblia le haa wāleō yin̄too hewō ni bō fee bō ni fee le esa ake ‘wātsuu wāhe keje muji fee muji mli’ le. Kadimo ake wie-moi ni akeje 2 Korintobii 7:1 shishi ji: “Ake nō ni wānā neke shiwoi née hewō le.” Mee shiwoi? Taake atsi tā ye kukuji ni tsō ḥmale née hié le amlī le, Yehowa wo shi ake: “Mahere nye atuu, ni matsō nyetse.” (2 Korintobii 6:17, 18) Susumō he okwe: Yehowa ewo bo shi ake ebaabu ohe ní esumō bo taake tse ko sumō ebinuu loo ebiyoo le. Shi ja wātsuu wāhe keje

19. Bōni afee ni wāhe atse ye gboomētsōn le, mee nibii esa ake wākwa, ni mee gbe nō Biblia le yeō ebuua wā koni wānye wāfee enē?

20, 21. Yehowa miisumō ní wātsi wāhe kwraa keje mee nifeemoi ahe, ni mee yin̄too hewō bō fee bō ni fee le esa ake wāye famō née nō le?

ANI CCIBIM LIJADCM AAKA MAFEE WAA IN CN JA?

Shishitoo mla: "Migbalaa mi dięntsę migbəmətsə
le mai ni miyęc le nyęg, koni mi ni mishięc mitsc
məi krokomei le, mi dięntsę le akashę mi af."
—1 Korintobii 9:27.

Saji ni obaanyę obi ohe

- Ké minu he ake mike mihe awo nifeemč ko ni buleč
mō mli le, ani miszczęc amra cułę ní Nyęgħom c
cumt emiċċu tħallu ní?—Mateo 6:13.
- Mee għe no minanem ei, sinii ni mikwəc, ke lalai ni
miboo toi le náa miyinġkree ake mike nifeemči għobhi
efo tako mli le no hewale?—1 Petro 4:3, 4.
- Meni hewċi mō ko nyęg eke nibii kpakpai ni efe
le ajie enaa ye esha ni efe le he?—Mateo 23:
25-28.
- Meni hewċi misumċa ake mana nő taake
Yesu na nő ye Nyęgħom c
nunċċu nia nii ní
efee le hewċi le?—1 Petro 2:21; 4:1.
- Te magħbála no hewċi ní
mishereee zigaret le mli matsċċ
mō ko maha teñġi?—Romabii
12:1, 2.
- Ké miibċi mōdnej
ake matsi mihe kęjx
nifeemč ko ni he tseee
ni eka mihe le he, shi
mike mihe woċċi mli bei
komēi le, ani minu
shishi ake no etsċċa ake
minyęg matsake?
—Romabii 7:21-25.

"heloo ke mumi" muji mli dani Yehowa baaye shiwoi nee an. No hewo le, kwe bō ni ebaafee nō ni nilee bē mli ake wċċ-ġejm għe ni sui loo nifeemni ni ehix afite wekukpāa ni mli wa ni nō bē ni kā wok Yehowa tej le!

²² 'Nyūtcsa Yehowa, o-Nyċċejm u tħalli le, ke otsui muu le fee ke osusuma muu le fee ke ojwnejm u tħalli le fee.' (Mateo 22:37) Yesu kess kita nee ji kitai le amli otu. (Mateo 22:38) Yehowa sa suu ni tam ġeñek ni wċċiex le kpo wċċas le le. Ké wokwa nifeemni ni baanye aha wawala see afo kuku loo nō ni baanye aba jwnejm oġġi nyemni ni Nyċċejm keduro wō le shi le, no dani wċċabaanye wċċasum Yehowa ke wċċasui muu fee ke wċċasuma muu fee ke wċċawnejm u tħalli fee.

²³ 'Yehowa deej wala ke mumi ke nii fee jaċċ haġġomxi fee.' (Bɔfni le Asaji 17:24, 25) Wala ji nikenii ni ja Nyċċejm tħalli. Wħie sċċ nikenii le ejja kawm Nikel le. Wəkkoo su fee su ke nifeemni fee nifeemni ni yeċċ wċċebmetsei awui, ejja-ke wəkkreleċċ nō ake nifeemni ni tam nakai ni wok wħihe aħ-aw mli le tsax ake wħiex esċċa wala ni akeduro wō le kwraa. —Lala 36:10.

²⁴ 'Nyān onaanyo għoġġi tam bō ni osu mċċi bo diegħi oħi.' (Mateo 22:39) Bei pii le sui ke nifeemni ni he tsejj le yeee mō ni ke eħe wo mli le pe awui, shi moq̈ eyeċ mei ni bę́nke le le hu awui. Áke nəkkwemonti le, zigaret lasu baanye aye mei ni bę́nke mō ko ni miishħere zigaret le awui. Ké mō aqirkko ko nifeemni ye mei ni bę́nke le le awui le, belx eeku Nyċċejm mla ni biex ni wċċasum wċċaanyo għoġġi le mli. Agħbeni hu, nakai feemha kċċemni ni ekeċċ ake esum Yċċejm le fei amale.—1 Yohanne 4:20, 21.

²⁵ 'Nyebaa nyetħi shi nyetħħa onukpai ke nzyelci le.' (Tito 3:1) Ye maji pii amli le, mla eż-żejt għe ni ahix tsofai potei komi loo aketsu nii. Áke anokwa Kristofoi le, wħiexx tsofai ni mla eż-żejt għe ni aketsu nii le, ni asaq wəkketsuu nii.—Romabbi 13:1.

22-25. Mee Ijmale mli shishitoo mlai baanye aye abua wō koni wċċ-kpoo sui ke nifeemni ni he tsejj le?

"AAANYE NII FEE AFEE" GBƏFAJ LE CMUJCNY"

Helen* kee ake, "Beni miye afii 15 le, misherec zigaret daa gbi ni mike minanem ei feo ekome kenu dāa ye otsi naagbee fee otsi naagbee mli. See mli le, eye mli ake mibatsō fōlō kome mō ke mibii ete mon, shi mibatsō mō ko ni fuō kokein ní naa wa, ni enē feemo ka mihe. Nonaa ke naagbai yi mishihile mli obo. Shi, miboi Biblia le kasemō ni ye Yehowa yelikəbuamō naa le, miboi mijen baa jogbarj ní minyē mitsi mihe keje kokein fuu he kwraa. Mináaa enē feemo mleo kwraa, titri le bo ni mafee makpa kokein fuu le. Misusuc ake, ej i Yehowa yeee ebuaaa mi kule minyen mafee tsakemōi nee. Shi amri nee manye mawie ke nomimaa ake Yesu wiemōi ni ji, 'Nyənja gbefanj le aaanye nii fee afee' le ji anokwale."

—Mateo 19:26.

* Atsake egbele le.

²⁶ Ké wɔɔya nō wɔhi Nyənja cmwnciaw nō mli le, esa ake wɔhe atse ye nibii fee amlı, shi jeee ekome loo enyō ko pe mli. Eye mli ake ekole ebe mleo ake wɔɔkpo sui ke nifeemōi ni buleç mō le loo wɔɔtsi wɔhe keje he kwraa mon, shi wɔbaanye wɔfee nakai.* Hees, gbe nee ji gbe ni hi fe fee ni wɔbaanye wɔko, ejaake Yehowa tsɔɔ wɔ nii ni hi ha wɔ be fee be. (Yesaia 48:17) Nō ni he hiaa fe fee le, kē wɔha wɔhe tse le wɔtsui baanya wɔmli, ejaake wɔle ake nakai feemo baaha awie Nyənja cmwnciaw le le he ekpakpa, ni no baaha wɔya nō wɔhi cmwnciaw le mli.

* Kwemō akrabatsa ni yitso ji "Ani Miboo Mədeñ Waa ake Mafee Nō ni Ja?" ni yɔɔ baafa 94 le, ke nō ni yɔɔ baafa nee yitenqbe ni yitso ji "Nyənja Gbefanj le Aaanye Nii Fee Afee" le.

26. (a) Ké wɔɔhi Nyənja cmwnciaw le mli daa le, meni esa ake wɔfee?
- (b) Meni hewɔ wɔhe ni wɔchha etse ye Nyənja hiie le ji gbe ni hi fe fee ni wɔbaanye wɔko le?

“Nyęjøa Ajwamaňbōc Naa Foi”

“No hewč iε nyęgbea nyęhe nii ni yčč shikrčj iε no iε: ajwamaňbōc, nyęjemuč nitsumč, milič, akčnč fčj, ke hięjoomč ni ji wčjŋjamč iε.”—KOLOSEBII 3:5.

WOLEENYO ko tee koni eyasha loo yę he ni efčč looshámč yę iε. Eetao eshá loo pčtęe ko. Eke wuoloo ko wo kpoŋ iε naa, ni efčč kewo nu le mli. Beni be shwie mli iε, loo le shi kpāa le ni kpāa le mli bawa, ni nuu le gbala loo ní esha le kęje nu le mli. Ebci ńmčlč, ejaakę eyoo ake wuoloo ni ekętsu nii le sa.

² Yę afi 1473 D. Ƞ. B. iε, nuu ko ni atsęč le Bileam le susu nō ni ekebaatsč tsčne he. Jeee kooloo ko etaoc etsč, shi moŋ eetao etsč Nyęjmuč webii ni no mli le amębč ńsara yę Moab Ƞä kplenee ní ke Shiwoo Shikrčj le jęč husu le nō le tsčne. Bileam kęe ejí Yehowa gbalč, shi yę anökiale mli le ejí hięjoolč ni abč le apaa koni elomč Israel. Shi Yehowa ke ehe wo sane le mli, ni nō pę ni Bileam nyę efee ji ake ejčč Israel. Shi akęni Bileam miitao ni enine ashę apaa ni abč le le nyętmčwoo le nō hewč iε, esusu eyiŋ ake kę enyę elaka Nyęjmuč webii le ni amęfee esha ni yčč hiędčč le, ekole no baaha Nyęjmuč alomč amę. Enę hewč iε, Bileam ke Moab oblayei ni he yčč akčnč le tsč Israel tsčne.—4 Mose 22:1-7; 31:15, 16; Kropjiemč 2:14.

³ Ani ejaatsčč nęe ye omanye? Hęe, eye omanye yę gbe ko nō. Tsčne le du Israel hii akpei nyęjmai abč ketsč ‘Moab biyei le ní amęke amę bo ajwamaň’ le nō. Amębci Moab-bii le anyęjmoč iε ní Baal-Peor, ni ji fčmč loo bčlenamč he

-
1. 2. Meni Bileam ketsč Yehowa webii le tsčne koni ekęye amę awui?
 3. Męe gbe nō Bileam ńmčlč le ye omanye yę?

ní he ycc nyənəmə lə fata he lə po ajam. Nə ni jə mli ba ji ake, Israelbii 24,000 gboi yə Shiwoo Shikrən lə hu-sui lə anaa. Məe osharai asane po nə!—4 Mose 25:1-9.

⁴ Meni ha oshara kpele nəe ba? Israelbii lə aten̄ mei babaoo ná tsui fən̄ ketsə aməhe ni ametsi kəjə Yehowa ni ji Nyənəmə ní jie ame kəjə Mizraim, ni lə ame yə nə lə nə, ni bu aməhe ketee shikrən ni ewo he shi lə husu lə naa lə. (Hebribii 3:12) Beni bəfo Paulo susu sane nəe he lə, eñma ake: "Ni wəsaa wəkabə ajwamaŋ, tam̄ bə ni ameteñ mei komei bə, ní gbi kome nə lə mei akpei nyənəmai enyə kə ete nyənəci lə."*—1 Korintobii 10:8.

⁵ Nyənəmə webii ni ycc əməne ni eshwə fioo ni aməbaabote shiwoo shikrən ni hi kwraa fe nə ni akeha Israelbii lə mli lə baanyə akase nibii babaoo ni he hiaa yə Mose Wolo ni Ji Ejwe lə mli amaniəbə nəe mli. (1 Korintobii 10:11) Áke nəkəwəmənə lə, bə ni anyaa bəlenəmə he waa yə je ləñ əməne lə tam̄ bə ni blema Moabbii lə fee amenii lə nəñj, shi əməne nə lə naa wa kwraa fe amenə lə. Kefata he lə, daa afi

* Eeenyə efee ake "maŋ lə nə onukpai lə" ní kojolci lə gbe ame ni ameyibə aaashə mei 1,000 lə, ke mei ni Yehowa dienətse gbe ame lə fata yibə ni Mose Wolo ni Ji Ejwe lə tsi tā lə he.—4 Mose 25:4, 5.

4. Meni hewə jeñba shara he tsəne lə du Israelbii akpei abə lə?
- 5, 6. Meni hewə amaniəbə ni kəc esha ni Israelbii lə fee yə Moab Əjə lə nə lə he lə he səenənamə kəha wə əməne lə?

Moab Əjə lə cə

le bɔlenamɔ he tsone ní du Israelbii le nojη du Kristofoi akpei abo. (2 Korintobii 2:11) Ƞmene le, Nyɔŋmɔ webii le aten̄ mei komei feo amenii tamɔ Zimri, mɔ ni yakpala Midian yoo ko ekāa naa ketee le dien̄tse ebuu mli ye Israelbii le aŋsara le mli le, ni amenáa mei aŋ hewale gbonyo ye Kristofoi asafo le mli.—4 Mose 25:6, 14; Yuda 4.

⁶ Ƞmene le, ani onaa ohe akε oyε shihile ni tamɔ nɔ ni blema Israelbii le kækpe ye Moab Ƞā le nɔ le mli? Ani onaa akε etsεr̄ ni onine baashε ojweremɔ nɔ ni ji jeŋ hee ni wɔkε be kpalaŋŋ̄ ekpa le gbe le nɔ? Ké nakai ni le, no le feemɔ bɔ fee bɔ ni ooonyε kεye kita ni ji “nyεjօa ajwamαn拜々 naa foi” le nɔ, koni no aha oya cu ohi Nyɔŋmɔ cmɔns cmɔns le mli.—1 Korintobii 6:18.

MENI JI AJWAMAN拜々?

⁷ Ye Biblia le mli le, “ajwamαn拜々” (Hela wiemɔ mli le, *por-nei'a*) kɔɔ bɔlenamɔ ní yaa nɔ ye mei ní boteko gbalashihile mli ye Ƞmale naa le aten̄ le he. Gbalafitemɔ, tuutuufemɔ, bɔlenamɔ ni yaa nɔ ye aŋkroŋkroi ní boteko gbalashihile mli aten̄, ke agbenε hu nuu loo yoo fɔmɔ nii ní akewoɔ daaŋ loo akewoɔ wamɔ he, mɔ ko ni akε le boteko gbalashihile mli ni ashweɔ efɔmɔ nii he le fee ji ajwamαn拜々. Kefata he le, bɔlenamɔ ni yaa nɔ ye mei ni hie bɔɔsu kome loo mɔ ko ke kooloo teŋ le hu ji ajwamαn拜々.*

⁸ Nɔ ni Ƞmalei le tsɔɔ le ye faŋŋ̄: Mei ni yaa nɔ amεbɔɔ ajwamαn le nyεŋ̄ aya nɔ ahi Kristofoi asafo le mli, ni amenine sheŋ naanɔ wala nɔ. (1 Korintobii 6:9; Kpojiemɔ 22:15) Kefata he le, amic nεe po le amεyeɔ amεhe awui waa ejaa-ke amelaajeɔ hekenɔfɔɔ ni mei yɔɔ ye amεmli le ke bulɛ ni

* Ké ootao ole nɔ ni ji muji nitsumɔ ke nyenyen̄tswibɔɔ le, kwemɔ “Sanebimɔ ni Je Kanelɔ Adeŋ̄” ni je kpo ye July 15, 2006 *Buu-Mɔɔ* le ni Yehowa Odasefoi fee le mli.

7, 8. Meni ji “ajwamαn拜々,” ni mεe gbɛi aŋ mei ni yaa nɔ amεke amεhe woɔ mli le kpaa nɔ ni amεduɔ le?

ameycc keha amehe le, agbené hu eke bái baa amegbalashi-hile mli, amehenilee gbaa amenaa, ameycc hó loo amewoo hó beni amesako amehe, amenáa hela, ni amegboi ci po. (Galatabii 6:7, 8) Aso esa ake okó gbe ni naagbai babao eyi no née? Dóle sane ji ake, mei pii kweee nii keyaaa shonj daní ameké amehe woo nifeemci ni haa abcc ajwamanj, ní bei pii le ejí bolenamc he mfonirii akwemc le mli.

CM3KW HE MFONIRI KWEMC HAA AKÉ HE CMW

⁹ Ye maji pii amlí le, anaa bolenamc he mfoniri ye hei ni ahcc adafitswaa woji ye, ye lalai ke telivishij no nifeemci amlí, ni eehe eyi Internet le no obo.* Ani eyeee mō awui taake mei komei kec le? Eye mō awui waa! Mei ni kwec bolenamc he mfonirii le tswomc mei ni ke amefcmo nii shwec keyashic amehe baa, ke mei ni njmec amehe amehaa “hięgbejianii [loo bolenamc he akonci] ahe hiędcci,” ni ebaanye eha amenya bolenamc he fe nine, amená akonci ni be hięjmei no, ebaanye eke gbalashihile mli naagbai ni ycc hiędcci ke gbalamlitsemc po aba.[#] (Romabii 1:24-27; Efesobii 4:19) Niiamlipei ko ke bolenamc ní anyaa he fe nine le to kansa he. Ekees ake: “Emli waa be fee be, ni enáa mō no hewale waa. Bei pii le, enaawale le naa baaa shi, ni etsamc hu wa.”

¹⁰ Susumc wiemci ni aqma ye Yakobo 1:14, 15 le he okwe,

* Ye wɔniiahesusumc nee mli le, “bolenamc he mfoniri” kcc mfonirii ní ashá loo aten, woji amlí niŋmai, loo gbee ni amomc awo kpái anc koni aketee mei abolenamc akonci shi le he. Ebaanye eko mō ko ni efee enii ye gbe ní tec bolenamc he akonci shi le he mfoniri, bolenamc ní yaa no ye mei enyo loo no ni fa fe nakai le aten he mfoniri, ke nifeemci krokomei ahe.

Obaanye ona saji ni kcc fómci nii ní akeshwec keyashic he baa le he ye Saji Krokomei ni Fata He ni ycc baafa 218-219 le.

9. Ani bolenamc he mfoniri kwemc yeee awui taake mei komei kec le? Tswomc mli.

10. Mee gbe anc wobaanye wɔtaké shishitoo mla ní ycc Yakobo 1:14, 15 le atsu nii? (Kwemc akrabatsa ni ycc baafa 101 le hu.)

ekaneo ake: "Mō fee mō le, le dienjtsé ekoncō ni gbalaa le ni lakaal le le kaa le. No sée le akoncō le, kē enjō hō le, efō esha, ni esha le hu, kē afee agbe naa le efō gbele." No hewō le, kē akoncō fōj ba ojwənjmō mli le, bōcō mōdēj ni ojie kejē ojwənjmō mli amrō nōlēj! Ákē nōkwemcōnō le, kē oleee ohe be ni ona mfonirii ni teo bōlenamō he akoncō shi le, jiemō ohinjumēi ye nō amrō nōlēj, kē kompiuta nō ona ye le gbee, ni kē TV nō ona ye le tsakemō kēya he kroko. Feemo nō fee nō ni obaanyē ofee ni okēye bōlenamō he akoncō fōj nō dani eshe he ni onyē ofee he nō ko!—Mateo 5:29, 30.

¹¹ Yijtoo kpakpa hewō Nyōlēj nō le wō jogbanjē fe bō ni

11. Kē wōmiibō mōdēj ni wōcyē akoncō ni he tseee anō le, te wōcfee tējē wōcyē hekēnōjē yē Yehowa mli?

BÓ NI FEE NÍ MINÁ HEWALE KÉBA MIJÉJ YÉ HETSEMI MLI

Oblanyo ko kēe ake: "Beni miji oblanyo fioo le, bōlenamō he mfonirii kē sinii akwemō kē mifōmō nii ni mikeshwē kēyashiō mihe baa le bafee su ni ka mihe. Mitipēnfoi ni mikeyaa skul le na nifeemō nēe ake efata oblahiaj nifeemōi le ahe, ni tōmō bē he. Shi eha mihenilee gbo, ni mitee nō mike mihe wo jeñba shara mli. Beni mihië ba mihe nō le, mina ake mibatsō nyōj kēha mikōnōi le. Shi yē Yehowa kē asafo le yelikēbuamō naa le, minyē mikpa nifeemōi ni he tseee nēe. Akeni mina ake mei krokomei baanyē aná minō hewale waa hewō le, amrō nēe jeee mō fee mō kēke mikebō. Mibayōse ake sōlemō kē Biblia le kasemō daa ji nō ni baaha mike mihe akayawo nifeemōi gbohii amlī ekonj. Yē nō najiaj ní maya nō matsō nyōj maha heloo akoncōi le, minā hegbe kēmisiōcō ake daa gbegbalā amrō nēe."

wōhe le wōhe wā wa ḥaa ake: "No hewō le nyegbea nyehē nii ni yō shikdō le nō le: ajwamānēbōcā, nyānēmō nitsumō, mlila, akōnō fōjō [loo bōlēnamō he akōnō], ke hiejoomō ni ji wānjamō le." (Kolosebii 3:5) Hēe, enē feemō baanyē afee nō ni be mleo. Shi kaimō ake, wōye ḥweī Tsé ni yō cōmcas cōcā ni too etsui shi ni wōbaanyē wōbo wōtsē le. (Lala 68:20) No hewō le, tsī obenjēkē le amrō nōjē kē susumō ni he tseee ba ojwēnjō mli. Sōlemō koni eha bo "hewale ní fá keteke nō," ni obo mōdej ni ogbala ojwēnjō kēya nibii krokomei anō. —2 Korintobii 4:7; 1 Korintobii 9:27; kwēmō akrabatsa ni yitso ji "Te Mafee Tēnē Maye Su Gbonyo ko Nō Lé?" ni yō baafa 104 le.

¹² Nilelō Salomo ḥma ake: "Ohiē akā otsui he fe nii feē; ejaake no mli wala jēō." (Abēi 4:23) Ake 'tsui' le feō bō ni wōji dienjtsē yē wōmligbē, bō ni Nyōnō naa wō ehāa le he mfoniri. Kefata he le, bō ni Nyōnō naa 'wōtsui' ehāa le baatsō ake wōbaanā naanō wala loo wōnāj, shi jeee bō ni mei krokomei naa wō amehaa. Enē yē fañj. Agbēnē hu, ejī wala ke gbele sane. Anōkwafo Hiob ke ehiñjmei kpañ koni ekakwē yoo yē gbe ni esaaa nō. (Hiob 31:1) Mēe nōkwēmōnō krapka enē ji kēha wō nēkē! Lalatse le hu nā nakai susumō le nōjē beni esōle ake: "Jiemō mihiē kējē yaka nii akwēmō nō." —Lala 119:37.

DINA KPE YIJJ GBONYO

¹³ Taake wōna yē Yitsō 3 le, wōnanemēi baanyē anā wō nō hewale yē gbe kpakpa loo gbe fōjō nō. (Abēi 13:20; 1 Korintobii 15:33) Susumō Dina ni ji blematse Yakob biyoo le nōkwēmōnō le he okwē. (1 Mose 34:1) Eye mli ake enine she tsōsemō kpakpa nō beni ejī gbeke le moj, shi eyakpēe

12. Meni ake 'wōtsui' le feō he mfoniri, ni meni hewō esa ake wōhiē akā he le?

13. Namō ji Dina, ni meni hewō mei ni ekēbō le tsōc ake ekpēeey eyin jogbañj le?

**Nilee yε mli ake aaaha ake Internet le atsu nii yε he ni
mɔ fεe mɔ baana yε shĩa le mli**

eyiŋ yε nilee mli ni eke Kanaan yei bɔ nanem ei. Kanaanbii le ajen̄ba ehiii kwraa tamɔ Moabbii le. (3 Mose 18:6-25) Yε Kanaan hii ní Shekem ni “abuɔ le fe” etsɛ we le mli bii fεe fata he le ahie le, Dina tamɔ yoo ni baanya bɔlenamɔ he.
—1 Mose 34:18, 19.

¹⁴ Eeenyε efee ake bɔlenamɔ be Dina jwεŋmɔ mli beni ena Shekem le. Shekem fee nɔ ni Kanaanbii ateŋ mei pii baafee kε bɔlenamɔ he akɔnɔ te shi yε amemli le. Mɔdεŋ fεe ni Dina bɔ koni ekεtsi Shekem naa le eyayeee omanye, ejaa-ke Shekem ‘mɔ le’ ni “efite le.” Etamɔ nɔ ni sεe mli le, Shekem ‘sumɔ’ Dina “sane” loo etsui mɔ le, shi no tsakeee nɔ ni efee Dina le. (1 Mose 34:1-4) Ni jeee Dina pε na nɔ yε nɔ ni Shekem fee le hewɔ. Nifeemɔi ni ba ketsara nɔ ni ke hegugbee ke hiεgbele ba Dina weku muu le fee nɔ le jε mei ni ekebɔ nanem ei le hewɔ.—1 Mose 34:7, 25-31; Galatabii 6: 7, 8.

14. Mεe gbe nɔ nanem ei ni Dina kebɔ le ke naagba ba?

TE MAFEE TΞJNJ MAYE SU GBONYO KO ND 3L?

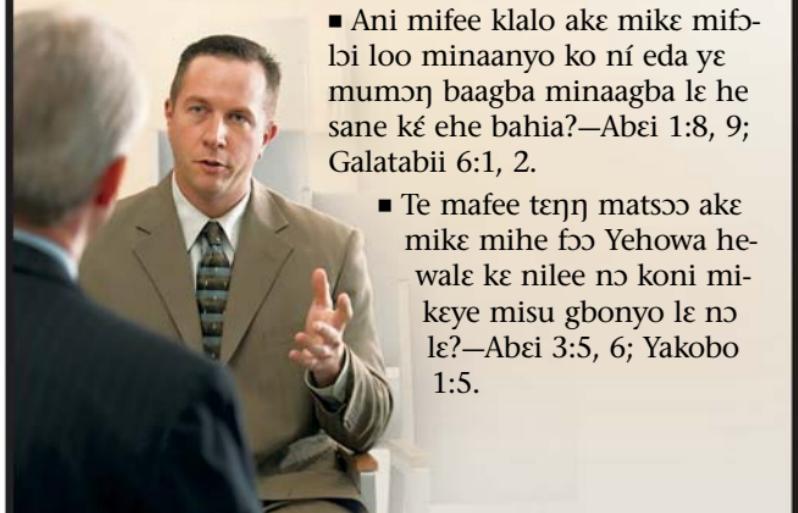
Shishitoo mla: "Nyε mei ni nyεsumcc Yehowa le, nyεnyεa efεη!"—Lala 97:10.

Saji ni obaanyε obi ohe

- Ani mitsi mihe kεjε shihilei ni baanyε atee akonoi gbohii ashi ye mimli le ahe?—Mateo 5:27, 28.
- Ani misusuc nɔ ni baaba kε mitsu akonoi gbohii ahe nii le he?—Abei 22:3.
- Meni pɔtεs miycɔ he miishεs ake mikε ekāa aaafee keye su gbonyo ni yɔɔ mihe le nɔ?—Mateo 5:29, 30.

■ Ani mifee klalo ake mike mifɔlɔi loo minaanyo ko ní eda ye mumɔŋ baagba minaagba le he sane kε ehe bahia?—Abei 1:8, 9; Galatabii 6:1, 2.

■ Te mafee tεnɔ matsɔɔ ake mike mihe fɔɔ Yehowa hewale ke nilee nɔ koni mikeye misu gbonyo le nɔ le?—Abei 3:5, 6; Yakobo 1:5.

¹⁵ Kε Dina kase nɔ ko ni he hiaa le, belε amane ni ená le ni ha ekase. Esaaa ake mei ni sumɔɔ Yehowa ní amεfeɔ toiboo amεhaa le le náa amane koni amεkεkase nii. Akεni amεfeɔ toiboo amεhaa Nyɔŋmɔ hewɔ le, amεhalaa ake amεkε 'nilelɔi aaanyie.' (Abei 13:20a) No hewɔ le, amεtsɔmɔɔ mei

15, 16. Te wɔbaafee tεnɔ wɔná anɔkwa nilee? (Kwεmɔ akrabatsa ni yɔɔ baafa 109 le hu.)

ni nuč "gbe kpakpa fée gbe kpakpa" shishi ni no haaa amēna nō ní amēpiŋ yakatswaa.—Abei 2:6-9; Lala 1:1-3.

¹⁶ Mei fée ni shweč ake amená nilee ni jé ḥwéi, ní tsuč he nii ketsč sōlemč ni ameyaa nō amesoleč, Nyčηmč Wiemč le ke woji ni tsulč anɔkwafo le feč le ní amekaseč daa le nō le baanyę aná nilee née. (Mateo 24:45; Yakobo 1:5) Agbene hu heshibaa, ni ji su ni haa mei jé amesumč mli amefeo toiboo amēhaa Ijmale mli ḥaawoo le he miihia. (2 Maṇtsemei 22:18, 19) Áke nɔkwemčnč le, ekole Kristofonyo ko baakpelle nō ake etsui baanyę ayi ke kutumpoo, ni etsui sane baa-nyę afee nō ni ehiii kwraa. (Yeremia 17:9) Shi kék eke shihile ko kpe ni eyakpreeę eyin yé nilee mli le, aso ebaaba ehe shi, koni ekpele ḥaawoo ke yelikebuamč ní kɔc eshihile le he ní aaaje susumč mli akeha le le nō?

¹⁷ Feemč shihile née he mfoniri yé ojwēηmč mli okwe. Tsé ko ejmeeę ebiyoo ko gbe ní eke Kristofonyo oblanyo ko aje kpo ni mɔ ko fataaa amēhe. Ebiyoo le kée ake: "Ataa, oheee mi oyeee? Wɔfən̄ nō ko ni esaaa!" Eeenye efee ake oblayoo le sumč Yehowa ni ehięę yin̄ttoo fɔn̄ ko, shi ani susumč ni ehię née tsč ake 'eenye yé Nyčηmč nilee mli'? Ani 'eejo ajwamān'bō naa foi'? Aloo eeye kwashiai asane ketsč 'ehię ní ekefɔn̄ le dien̄tse etsui nō le' nō? (Abei 28:26) Ekole obaanyę ona shishitoo mlai krokomei ni baanyę aye abua tsé le ke ebiyoo le koni amekesusu sane née he.—Kwe-mč Abei 22:3; Mateo 6:13; 26:41.

YOSEF JO AJWAMĀN'BŌ NAA FOI

¹⁸ Yosef ni ji Dina tsé bi le ji oblanyo ni baa ejen̄ jogbanj̄ ni sumč Nyčηmč ni jo ajwamān'bō naa foi. (1 Mose 30: 20-24) Beni Yosef ji gbeke le, ena nō ni jé enyem̄ yoo Dina nifeemč ní nilee bę mli le mli keba le. Ijwanejee ko bę he ake sane née ní yoo Yosef jwēηmč mli ke shwele ni eyoo ake

17. Tsčomč shihile ko ní baanyę ate shi yé weku ko mli, ni tsčomč bɔ ni ekole tsé ko ke ebiyoo baasusu shihile le he.

18, 19. Mee kaa Yosef kékpe yé eshihile mli, ni te etsu he nii eha tēn̄?

eya nō ehi Nyələməs cəmcsəs le mli le ha ekpe eyin jogbaŋŋi afi komei asees yə Mizraim, beni enuŋtsə le ḥa le bɔɔ mədəŋ "daa nəe" ní eke le aná bɔle le. Ekā shi fanŋi ake, akəni Yosef ji nyəŋ hewɔ le enyəŋ ekpa enuŋtsə le ssəmə ni eshi shiňa le mli! Esa ake eke nilee kę ekā atsu shihile le he nii. Efee ene ketsə shii abɔ ni Potifar ḥa le bi le ní eke le abawɔ le ní etsuuu he nii le nō, ni beni yoo le mɔ le ake eke le abaná bɔle le ejø foi.—1 Mose 39:7-12.

¹⁹ Susumɔ ene he okwε: Kę Yosef feɔ yoo le he mfoni-ri yə ejwəŋmɔ mli loo efɔ bɔlenamɔ he mfoniri feemo yə ejwəŋmɔ mli le, ani kule ebaanyə eye anɔkwa? Efeemo ba-a-wa. Yə nō najiaŋ ní Yosef kę ejwəŋmɔ aaama eshafeemo su-sumɔ anɔ le, eha wekukpaa ní kā eke Yehowa teŋ le kā etsui nō jogbaŋŋi, ni anaa ene yə wiemɔi ni eke Potifar ḥa le wie le mli. Ekees le ake: 'Mi-nuŋtsə kamaaa mi nō ko nō ko, ake ja bo kękε, ejaake bo le ena jio. Te aaafee teŋŋi ni ma-fee efɔ kpetenŋkpele ni tamɔ neke nəe, ni mafee esha mashi Nyələmɔŋ?'—1 Mose 39:8, 9.

²⁰ Feemo miishɛe ní Yeho-wa ná beni ena anɔkwa ni oblanyo Yosef ni kę eweku teŋ jekε le yeɔ daa gbi le he mfoniri okwε. (Abei 27:11) Səe mli le, Yehowa kę ehe wo sane le mli, ni jeee ake ene ha ajie Yosef kęje tsuŋwoo mli kękε, shi awó le Mizraim shikpɔŋ le fee nō onukpa ke niyenii anɔkwe-łi hu! (1 Mose 41:39-49) Kwε

20. Mee gbe nō Yehowa kę ehe wo Yosef sane le mli?

bō ni wiemci ni yōc Lala 97:10 le ji anōkwale ake: "Nyē mei ni nyēsumcō Yehowa le, nyēnyēa efō! ebaa emei kroñkrōñi le asusumai ayi; ejie ame kejē mei fōji adēn"!

²¹ Nyōjmcō tsuji le atēn mei babaoo ni yōc ḥmene le hu tsōc ake 'amenyēc nō fōji, ni amesumcō nō kpakpa.' (Amos 5:15) Odasefonyo oblanyo ko ni yōc Afrika mañ ko nō le bō amanis ake oblayoo ko ni ji eklasnyo le kē ekāa kēs le ake, ebaaŋme le gbe ni eke le anā bōle kē eye ebua le ye akontaabuu kaa ko ni amebaafē le mli le. Oblanyo le kēs ake, "Mikpoo enibimcō le amrō nōfōji. Akēni miye anōkwa hewc le, mihiē eba nyam ni miye bule keha mihe, ni enē he ye sēenamcō kwraa fe shika kē jwietei." Eji anōkwale ake, esha baanyē eha aye "nōccmō be fioo ko," shi be pii le miishēe ni sēe etsees nēe ke piñmcō babaoo baa. (Hebrabii 11:25) Kefata he le, kē ake naanci miishēe ni jēc toiboo ni afē ahāa Yehowa le mli kēbaa le to he le, ejeee nō ko kwraa.—Abei 10:22.

HA CMJUQNYCNALE 31 AYE ABUA BO

²² Akēni wōyeee emuu hewc le, wōteñ mō ko be ni enaa le mleo ake eeeye heloo le akōnci le anā, ni efee nō ni ja ye Nyōjmcō hiē. (Romabii 7:21-25) Yehowa le enē, "ekaiñ ake sū keke ji wō." (Lala 103:14) Bei komsei le, ekole Kristofonyo ko baafē esha ni yōc hiedcō. Ani no tsōc ake hiēñkamcō ko be keha le? Dabi kwraa! Ekā shi fañj ake, ekole mō ni efee esha le baakpa yibii gbonyo taake eba le ye Mājtse David gbeñañ le. Shi fee sēe le, Nyōjmcō 'nōfaa' mei ni tsuui ekumcō ni 'jaje' amenōtēmōi 'ametsōc' le le "mra" be fee be.—Lala 86:5; Yakobo 5:16; Abei 28:13.

²³ Kefata he le, Nyōjmcō ejē mlihilē mli eke hii ni ji "nikeenii," nōkweñci ni edara ye mumōñ ni baanyē aye abua, ni

21. Mee gbe nō odasefonyo oblanyo ko ni yōc Afrika mañ ko nō le kē ekāa ba ejeñ jogbañj?

22, 23. (a) Kristofonyo ko fee esha ni yōc hiedcō le, meni hewc no etsōc ake hiēñkamcō ko be keha le le? (b) Mee yelikēbuamcō yōc keha mō ni efee esha le?

agbene hu ameyoo he miishoo ake ameaafee nakai le eduro Kristofoi asafo le. (Efesobii 4:8, 12; Yakobo 5:14, 15) Oti ni ma amehie ji ni ameye amebua mo ni efee esha le koni ená eke Nyɔ̄ŋmɔ̄ teη wekukpāa ekonj, ni taake nileb le wie le 'ená jwəŋmɔ̄' koni ekafee esha ekonj.—Abei 15:32.

'NÁ JWƏŋMɔ̄'

²⁴ Biblia le wiec mei ni "nako jwəŋmɔ̄" ke mei ni 'náa jwəŋmɔ̄' le ahe. (Abei 7:7) Ekole akeni mo ni "nako jwəŋmɔ̄" le edako ye tumoŋ ni ebe niiashikpamɔ̄ ye Nyɔ̄ŋmɔ̄ cɔ̄mɔ̄ mli hewo le, ebe sseyyoomɔ̄ ni enyees ekpe eyiŋ jogbaŋj. Tamɔ̄ bɔ̄ ni oblanyo ní awie ehe ye Abei 7:6-23 le fee enii le, ekole ewaaa ake eeefee esha ni yɔ̄ɔ̄ hiɛdɔ̄ɔ̄. Shi, 'mo ni náa jwəŋmɔ̄' le haa ejwəŋmɔ̄ hio mligbe gbɔ̄mɔ̄ le nɔ̄ jogbaŋj, ketsɔ̄ Nyɔ̄ŋmɔ̄ Wiemɔ̄ le ní esɔ̄leɔ̄ kækaseɔ̄ daa le nɔ̄. Ni ehaa esusumɔ̄i, shwelei, henumɔ̄i, ke otii ni ekemamɔ̄ ehiye shihile mli le ke nɔ̄ ni Nyɔ̄ŋmɔ̄ kpeler nɔ̄ le kpāa gbee bɔ̄ ni eeenyé áke mo ni yeee emuu. Enε feemɔ̄ tsɔ̄ ake 'esumɔ̄ esusuma,' loo eená gbeí kpakpa, ni "aaahi aha le." —Abei 19:8.

²⁵ Bi ohe ake: 'Ani miye nɔ̄mimaa ake Nyɔ̄ŋmɔ̄ shishitoo mlai le ja? Ani miheɔ̄ miyeɔ̄ dienjtse ake kέ miketsu nii le maná miishoo ni nɔ̄ bε?' (Lala 19:8-11; Yesaia 48:17, 18) Kέ oyin̄ miifee bo kɔ̄shikɔ̄shi fioo po ye he le, bɔ̄ɔ̄ mɔ̄deŋ ni otsu he nii. Susumɔ̄ nɔ̄ ni baajé mli aba kέ okε Nyɔ̄ŋmɔ̄ mlai le tsuuu nii le he. Kefata he le, ba ojeŋ ye anɔ̄kwale le naa, okε susumɔ̄ kpakpai—nibii ni ji anɔ̄kwa, ni ja, ni he tse, ni adɔ̄ɔ̄ he, ke nii ni kɔ̄ɔ̄ jɛŋba kpakpa he le awo ojwəŋmɔ̄ mli, ni okε no 'asa onaa okwε, ni ooona ake Yehowa hī.' (Lala 34:9; Filipibii 4:8, 9) Obaanyé oná nɔ̄mimaa ake, babao ní ofeɔ̄ nakai le, babao ni oyo ni cmɔ̄s kεha Nyɔ̄ŋmɔ̄ le mli waa, ní onáa suɔ̄mɔ̄ babao ohaa nɔ̄ ni esumɔ̄, ní onyɛɔ̄ nɔ̄

24, 25. (a) Mεε gbe nɔ̄ oblanyo ní awie ehe ye Abei 7:6-23 le tsɔ̄ ake 'enako jwəŋmɔ̄'? (b) Te wɔ̄ɔfee teŋŋ 'wɔ̄ná jwəŋmɔ̄'?

CWUJ3WJCNENI KΕHA SANENI

"Nyē mei ni nyēsumcō Yehowa le, nyēnyēa efō!"
—Lala 97:10.

"Mō fee mō ni kwē yoo ni ehe feo le akōnō le, eke
le efite gbala momo ye etsui mli."—Mateo 5:28.

"Mō ni bōcō ajwamanj le, efeō esha eshiō le diēntse
egbōmōtso le."—1 Korintobii 6:18.

"Migbalaa mi diēntse migbōmōtso le mai ni miyēc
le nyōn, koni mi ni mishicō mitsōcō mei krokomei le,
mi diēntse le akashe mi afō."—1 Korintobii 9:27.

"Nō pē ní gbōmō dūcō le, no nōnō ebaakpa hu.
Ejaake mō ni dūcō nii ye le diēntse eheloo mli le, ehe-
loo le mli ebaakpa fitemō kejē; shi mō ni dūcō nii
ye mumō mli le, mumō le mli nōnō ebaakpa naancō
wala kejē."—Galatabii 6:7, 8.

"No hewō le nyēgbea nyēhe nii ni yōcō shikrōj le
nō le: ajwamanjbcō, nyānemō nitsumō, . . . akōnō fōnō
[loo bōlēnamō he akōnō]."—Kolosebii 3:5.

"Nyētēj mō fee mō ale le diēntse enō le hiemō ye
hetsemō ke woo mli, jeee ye akōnō hiedcō [loo bōlē-
namō he akōnō] mli."—1 Tesalonikabii 4:4, 5.

ni enyēcō le waa ji no. Yosef yeee emuu. Kēlē, enyē 'ejo ajwa-
manjbcō naa foi,' ejaake ejēmē gbe ni Yehowa tsōse le afii ba-
baoo, ni no ha enā jwēnjmō. Eba ake bo hu obaañmē gbe ni
efee nakai nōnō eha bo.—Yesaia 64:7.

²⁶ Wō-Bōlē le fee wōfōmō nii le koni eha wōnyē wōfō ní
wōkē wōgbalashihile mli hefatalō anā miishēe, shi ejeee
shwēmō nō ko ni akēnāa hewōj miishēe ko kēkē. (Abei 5:18)
Abaagbála Nyōnōcō susumō ye gbalashihile he le mli ye yi-
tsei enyō ni nyiē sēe le amli.

26. Mēe sane ni he hiaa abaasusu he ye yitsei enyō ni nyiē sēe le amli?

Gbalashihile—Nikeenii ni Je >NNI 33 CMCUS CY ni CMUJCU

“Kpāa ni akedɔ he shii ete le, etsee mra.”—JAELA 4:12.

ANI cwoosum yookpeemee yaa? Mei pii sumoo nakai feemo, ejaa ke ebaanye efee be ni anaa miishee waa. Mei ni bote gbalashihile mli le saa amehe fefeo. Agbenue hu, amenaa miishee waa! Nakai gbi le, amehe fe oηmoleηmolo ni amenaa hiēnökamō ake nibii baahi aha ame wɔssee.

² Fee see le, wɔbaanye wɔwie ake ηmenē le mei pii agbalashihile yeee omanye. Eye mli ake wɔmiisumō ní mei ni ebote gbalashihile mli ehee le aye omanye moŋ, shi bei komei le wɔbič wɔhe saji tam: ‘Ani amebaaná miishee ye amegbalashihile le mli? Ani ebaahi shi daa?’ Sanebimō nee ahetooodamō hekenčewō ní wu ke na le ycc ye Nyçumō ḥaawoo ni kɔɔ gbalashihile he le mli ke bɔ ni amekebaatsu nii ameħa le no. (Abei 3:5, 6) Esa ake amehee nakai koni ameyaa no ameħi Nyçumō cwoosum le mli. Amrō nee nyehaa wɔsusua hetooi ní Biblia le kehaa ye sanebimō ejwé nee ahe le he: Mee yin̄toi ahewo abote gbalashihile mli? Ké obaabote gbalashihile mli le, namō esa ake ohala ake ogbalashihile mli hefatalo? Te obaafee təŋŋ osaa oħe oto keha gbalashihile mlibotem le? Ni meni baanye aye abua gbalashihile mli hefatali koni amenā miishee daa?

33 MLI? ABOTEC CWAHA IOTLIY 33

³ Mei komei heo ameyeo ake ja mō ko ebote gbalashi-

1, 2. (a) Mee saji ekol wɔbaabi ye mei ní ebote gbalashihile mli ehee le ahe, ni meni hewo? (b) Mee sanebimō wɔbaasusu he ye yitso nee mli?

3. Meni hewo efeñ no ni nilee ycc mli ake mō ko aaabote gbalashihile mli ye yin̄toi ni ycc felefel ahewo le?

hile mli dani ebaaná miishée, ni tsɔɔ aké onyeñ oná mii-shée loo otsui anyɔ omli ye shihile mli ké oji oshijafonyo. Ene be mli kwraa! Yesu ni ji oshijafonyo le wie oshijayeli he aké ejí Nikeenii, ni ewo mei ni baanyé ahi shi nakai le hewale koni améfee nakai. (Mateo 19:11, 12) Bɔfo Paulo hu wie sseenamɔi ni yɔɔ oshijayeli he le he. (1 Korintobii 7:32-38) Yesu kε Paulo wooo mla ye saji nee amlí aké akabote gbalashihile mli; ye anɔkwale mli le, ‘yoowé gbe ní atsɔɔ’ le ji “daimonioi atsɔɔmɔi” le aten ekome. (1 Timoteo 4: 1-3) Kefata he le, oshijayeli he baaba sseenamɔ babaoo keha mei ni sumɔɔ ní nibii pii gbalaa amejwəñmɔ beni amessɔmɔ Yehowa le. Belɛ, nilee be mli aké mɔ ko aaabote gbalashihile mli ye yiñtoi ni yɔɔ felefelé, tamɔ tipenjoi ançnyee ahewɔ.

⁴ Ye gbe kroko nɔ le, ani ayé yiñtoi kpakpai ahewɔ ni abote gbalashihile mli? Hee. Gbalashihile fata nibii ní Nyçñmɔ ni yɔɔ le keduro wɔ le ahe. (1 Mose 2:18) No hewɔ le, sseenamɔi ye he, ni ebaanyé eha aná miishée. Áke nɔkwemɔnɔ le, gbala kpakpa ji shishitoo nɔ ni hi fe fee keha bii atsɔsemɔ. Ehe miihia ni gbekebii aná fɔlɔi ni ke suncɔ baatsɔse ame, ní ameké gbetsɔɔmɔ aha ame ye toinjɔle mli. (Lala 127:3; Efesobii 6:1-4) Shi, jeee bii atsɔsemɔ pe ji yiñtoo hewɔ ni abote gbalashihile mli.

⁵ Susumɔ ñmale ni yitsø ni wɔshe nɔ nee damɔ nɔ le, ke sane ni asusun he dani arma emli wiemɔi le ahe okwe: “Mei enyɔ hi fe mɔ kome; ejaaKE amenáa amedéñmegbomɔ le mli nyɔmowoo kpakpa. EjaaKE kέ shi amegbee le, mɔ kome aaa-wó enaanyo nɔ; shi mɔ kome too le, kέ egbee shi le, kpóo ha le, ejaaKE mɔ ni tia enyɔ ni aaawó enɔ be! Asaŋ kεji mei enyɔ kámɔ shi le, no amehe dɔɔ la; shi te aaafee tεñj ni mɔ kome too he aaadɔ lanj? Kέ mɔ ko batua ameter mɔ kome le, mei

4. Gbala kpakpa bafe mεe shishitoo nɔ keha bii atsɔsemɔ?

5. 6. (a) Taake atsɔɔ ye Jajelɔ 4:9-12 le, mεe sseenamɔi kpakpai komei mei ni ke amehe bɔɔ gbagbalii le anine sheɔ nɔ? (b) Mεe gbe nɔ gbalashihile baanyé afee tamɔ kpāa ni akebɔ he shii ete?

enyo le aaate shi awo le; ni kpāa ni akēbō he shii ete le, etsee mra."—Jajelč 4:9-12.

⁶ Ḥmale née miwie seənamō ni yoo naanyobō mli le he. Héε, gbalashihile ji naanyobō ni yoo gbagbalii fe fee. Taake ḥmale née tsō le, naanyobō ni tamō neke baanyé eha mō aná yelikebuamō, miishejemo, ke hebuu. Ké gbalashihile baaye omanyé le esaaa akē efē naanyobō ni yoo mei enyo le pē aten. Ḥmale née tsō akē abaanyé atse kpāa ni akēbō he shii enyo le. Shi kpāi ete ni alo loo akēbō he shii ete le tseeē mra. Ké Yehowa hié ni ameaasa le ji nō ni wu ke ḥa le kēyeo kleŋkleŋ gbéhe le, amegbalashihile le bafe tamō kpāa ni akēbō he shii ete. Wekukpāa ní kā amekē Yehowa teŋ le náa amegbalashihile le nō hewale, ni no tswaa amegbalashihile le emaa shi jogbaŋ.

⁷ Gbalashihile mli pē abaanyé aná bōle ye. Gbalashihile mli pē abaanyé abu bōlenamō ye gbe ni ja nō akē nō ko ni haa mō náa miishee. (Abei 5:18) Ebaanyé eba akē kē oshijafonyo ko 'sale gbala,' ni tsō akē eho afi amlī ni bōlenamō he akōnī mli wa le he le, bōlenamō he akōnī baagba enaa lolo. Ké eyeee akōnī née anō le, ebaanyé eha eke ehe awo nifeemō ni he tseeē loo ejaaa mli. Akē mumō tsire Paulo ni ewo oshijafoi aŋaa akē: "Ké amenyee amehe nō ameye le, ha amebote gbalashihile mli; ejake gbalashihile hi fe nō ni akōnī aahao."—1 Korintobii 7:9, 36; Yakobo 1:15.

⁸ Esa akē mō ni miitao abote gbalashihile mli le akpēlē nō akē enaŋ nō fē nō mlēo, ekōo he eko oti hewō ni etaoo ebote mli le. Taake Paulo wie le, mei ni bote mli le baaná "heloo gbefan amanehulu." (1 Korintobii 7:28) Mei ni ebote gbalashihile mli le ke naagbai ni oshijafoi kekpeee le kpeo. Shi, kē ohala akē obaabote gbalashihile mli le, te ooofee teŋŋ oná miishee ní otsui anyo omli pii ní okaná naagbai pii le? Gbe kome ji ni oke nilee ahala ohefatalč le.

7, 8. (a) Mee ḥaa Paulo wo Kristofoi oshijafoi ni bōlenamō he akōnī miigba amena le? (b) Mee anōkwa sane Biblia le ha efee faŋŋ ye gbalashihile he?

TE OOOFEETE JUJET ONA CM NI BAAFEE
HEFATAL CRAKPA KEXHA BO?

⁹ Ake mumɔ tsire Paulo ni ejma shishitoo mla ko ni he hiaa ni esa ake aketsu nii kɛ aahala gbalashihile mli hefatalɔ, ekekɛ ake: "Nyɛkɛ mɛi ni heee yeee lɛ akagbalaa kɔŋtso kome ni yeee egbo!" (2 Korintobii 6:14) Enɔkwemɔ-nɔ le kɔɔ okwaafoi ashihile he. Kɛ kooloo bibioo ke kooloo agbo loo kooloo ni he wa ke kooloo ni he waaa miigbala kɔŋtso kome lɛ, ameyi enyɔ le fɛe baana nɔ. Nakai nɔŋŋɔ, kɛ Odasefonyo ko ke mɔ ni jeee Odasefonyo bote gbalashihile mli, ni tsɔɔ ake amemiiqbala kɔŋtso kome lɛ, amekɛ naagbai babao baakpe. Kɛ hefatalɔ kome miitao eya nɔ ehi Yehowa suɔmɔ lɛ mli, ní ejeee mɔ kroko lɛ he sane ko loo enuuu he nakai kwraa lɛ, ebaasoro nibii ni amekɛyeɔ klen-klen gbɛhe yɛ ameshihile mli, ni ewaaa ake amekɛ naagbai babao aaakpe. No hewɔ lɛ, Paulo wo Kristofoi hewale ni amebote gbalashihile mli "yɛ Nurŋɔ lɛ mli" pɛ.—1 Korintobii 7:39.

¹⁰ Bei komεi lε, Kristofoi oshijafoi muɔ sane naa ake ehi ake amεkε mɔ ko aaagbala kɔŋtso ni yeee egbɔ fe nɔ ni amε-he aaafee shoo. Amεterŋ mei komεi kpɔɔ Biblia mli ɳaawoo, ni amεkε mɔ ko ni sɔmɔɔ Yehowa hič shi. Bei pii lε, nɔ ni jɛɔ mli baa le ye mɔbɔ. Ameyɔseɔ ake amεkε mei ni amenyεε amεkε amε agba shihile mli nibii ni he hiaa fe fee le ahe saji le ebote gbalashihile mli. Amεhe feɔ shoo fe shoofeemɔ ni ameyɔɔ mli dani amεbote gbalashihile mli lε. Miishεε sane ji ake, Kristofoi oshijafoi akpei abɔ yε ni yε hekenɔfɔ yε Biblia le mli ɳaawoo le mli ni ameketsuɔ nii daa. (Lala 32:8) Eye mli ake amεbaasumɔ ni amεbote gbalashihile mli be ko moŋ, shi ameyεɔ oshija keyashiɔ amenáa hefatalɔ yε mei ni jáa Yehowa Nyɔŋmɔ le atenŋ.

9, 10. (a) Meni Paulo këfee oshara ni miən cyy ni jeee Odasefoi ní ake ame aaab gbagbalií le he nkawé? (b) Bei pii le, meni cɔj nqaa ni Ny wo áke ake cm ni heeee yeee le akabote gbalashihile mli le ni akdɔr le mli baa?

IN M Y COAT MITI MIKƏBAAHİ SHI LE HE?

Shishitoo mla: "Ameyi enyc le fee ameaats
heloo kome."—Mateo 19:5.

Saji ni obaanyé obi ohe

- Meni hewç ehe miihia ni 'masale gbala' dani mabote gbalashihile mli le?—1 Korintobii 7:36; 13:11; Mateo 19:4, 5.
- Eye mli ake mishe gbala mon, shi mee see maná kē mitee no mihi shi ake oshijafonyo keyashi be ko le?—1 Korintobii 7:32-34, 37, 38.
- Kē mikre miyiñ ake mabote gbalashihile mli le, meni hewç ehe hiaa ake mo ni mikəbaabote gbalashihile mli le akafee mo ko ni kpaako ebci Yehowa ssoc le?—1 Korintobii 7:39.
- Mee gbe no ñmalei ni nyie see nee baaye abua nyemi yoo ko koni ena sui ni esa ake etao ye mo ni ekəbaahi shi le he?—Lala 119:97; 1 Timoteo 3:1-7.
- Mee gbe no Abei 31:10-31 le baaye abua nyemi nuu ko koni eke nilee ahala egbalashihile mli hefatalo?

¹¹ Ekā shi faṇj akē, jeee mō fée mō ni ji Yehowa jálo le baafee gbalashihile mli hefatalō ni sa kēha bo. Ké oosusu gbalashihile mlibotemō he le, taomō mō ni onyaa bō ni ebaa ejen ehaa le he, mō ni sumcō Nyɔŋɔm tamō bo, ke mō ni ke mu-mōn̄ otii ni tamō ono le emamō ehié. Tsulō kuu le ejmala saji babao yé sane nēe he, ni nilee yé mli akē ooosole kesusu Iŋmale mli ḥawoo ní tamō nēke le he, ni oha etsō bo gbe kékpe yin̄ ni he hiaa nēe.*—Lala 119:105.

¹² Maji pii akusum ji akē fōlōi atao hefatalō amēha amēbii. Mei pii kpeler nō yé maji nēe amlī akē, fōlōi yé nilee ke niiashikpamo babao ni baanyé aha amēnye amēkpe yin̄ ni he hiaa nēe. Bei pii le, gbalashihile ni atoo he gbejiano nēke le yē omanyē, taakē eba le yé Biblia beaṇ le. Fōlōi ni yōc̄ shihile ni tamō nēke mli ḥmenē le baanyē akase nō ko kēje tsu ni Abraham tsu etsulō le koni eyatao ḥa ebaha Isak le mli. Jeee mō le shika ke ehienyam ji nō ni he hiaa Abraham. Yé no na-jian̄ le, ebo mōdēn̄ waa kētao ḥa yé mēi ní jáa Yehowa le aten̄ eha Isak.[#]—1 Mose 24:3, 67.

TE OOFEE TEJ̄N̄ OSAA OHE OTO GBALASHIHILE NI YEO OMANYE LE?

¹³ Ké oosusu gbalashihile mlibotemō he waa le, esa akē obi

* Kwemō Nɔ Dierntse ni Ke Weku Miishēe Baa wolo le ni Yehowa Odasefoi fee le yitsō 2 le.

Blematsemēi anɔkwafoi komei ke yei pii hi shi. Beni Yehowa ke blematsemēi le ke heloonaa Israelbii le yē le, ejmē gbe ni amēkē yei pii hi shi. Jeee le eto enē shishi, shi ewo mlai yé he koni aketsu nii yé gbe kpakpa nō. Shi Kristofoi haa ehiā amējwēmō mli akē, Yehowa ejmēe gbe dɔṇj̄ koni ejálōi ke yei pii ahi shi.—Mateo 19:9; 1 Timoteo 3:2.

11. Meni baanyē aye abua bo ni oke nilee ahala gbalashihile mli hefatalō? (Kwemō akrabatsa ni yōc̄ baafa 114 le hu.)
12. Mee kusumii ni kōc̄ gbalashihile he miiya nō yé maji babao amlī, ni mee Biblia mli nōkweomōn̄ ke gbetsōmō haa yé enē he?
- 13-15. (a) Mee gbe nō shishitoo mla ni yōc̄ Abei 24:27 le baanyē aye abua oblanyo ni miitao ebote gbalashihile mli le? (b) Meni oblayoo baanyē afee kesaa ehe eto gbalashihile?

ohe ake, 'Ani mishe gbala?' Jeee susumci ni oyoo ye cmcsas, bolenam, naanyob, loo bii atsasem, he le pe keke baatsas ake oshe gbala. Ye no najiaq le, esa ake mo ni miitao abote gbalashihile mli le asusu otii potei komei ahe.

¹⁴ Esa ake oblanyo ni miitao ja le asusu shishitoo mla ni ji, "saamo onitsumo ye agbó naa, ni ofee le klalo oha ohe ye ḥm̄oshi; no see dani oma otsu" le he jogbaŋ. (Abei 24: 27) Meni sane nee tsco? Ye nakai beaq le, kē nuu ko miitao 'ema tsu,' loo eetao ebote gbalashihile mli keto weku shishi le, esa ake ebi ehe ake, 'Ani mishe mo ni baanye akwe ja ni eye ebua le ke bii ni baanye ajé mli aba le?' Esa ake etsu nii kleŋkleŋ, ni tsco ake ekwe ejmo, loo ejmošhi nii an. Ake shishitoo mla nee noŋt tsu nii ḥmen. Esa ake nuu ni miitao abote gbalashihile mli le asaa ehe eto sō nee. Kē eye gbo-motsən hewale le, bo fee bo ni ji le esa ake etsu nii. Nyɔŋmo Wiemo le haa efə faŋ ake, nuu ni haaa eweku le mli bii le aná amegbɔmotsən, henum, ke mumoŋ hiamc nii le fan mo ni heee!—1 Timoteo 5:8.

¹⁵ Nakai noŋt yoo ni kpə eyiŋ ake ebaabote gbalashihile mli le miitsco ake ebaasumc ni etsu sōi komei ni he hiaa ahe nii. Biblia le tsco hesai ke sui komei ni esa ake ja aná koni ekeye ebua ewu, ní ja le kékwe ewe no. (Abei 31: 10-31) Hii ke yei ni ye oyai kəboto gbalashihile mli beni amesako amehe ketoko ake amebaatsu sōi ni ene kəfɔ ame-nó le ahe nii le ji ḥkomenfatsemey, ni tsco ake amesusuu no ni amebaanye amehee amehe mo ni amekəbaabote gbalashihile mli le he. Shi no ni he hiaa fe fee le, esa ake mei ni miitao abote gbalashihile mli le asaa amehe ameto ye mutmoŋ.

¹⁶ Kē mo ko miisaa ehe eeto gbalashihile le, ebi ni esusu sōi ni Nyɔŋmo kəfɔ wumey ke ḥnamey an le he. Ehe miihia ni nuu le ale no ni Kristofoi aweku yitso ni eeeji

16, 17. Mees ḥmale mli shishitoo mlai esa ake mei ni miisaa amehe amemiito gbalashihile le asusu he?

le tscc ake esa ake efē enii tamō yi-walō. Ye no najiañ le, esa ake ekase bō ni Yesu ke eyitsoyeli le tsuc nii ehā le. (Efesobii 5:23) Nakai nōlē hu esa ake Kristofonyo yoo anu gbeñanu ni yō nyam ni ḥamei tsuc he nii le shishi. Ani ebaajē esuñmli eba ehe shi eha “ewu mla le”? (Romabii 7:2) Eyē Yehowa ke Kristo mla le shishi momo. (Galatabii 6:2) Ebaaya eyaje mla kroko ni ji hegbe ni ewu yō ye weku le mli le shishi. Kē eyaje nuu ni yeee emuu hegbe shishi le, ani ebaanyē efi esee ni eba ehe shi eha le? Kē enyee efē nakai le, esaaa ake ebote gbalashihile mli.

¹⁷ Kefata he le, esa ake gbalashihile mli hefatalōi le afee klalo ketsu amehefatalōi le ahiamō nii kredei le ahe nii. (Filipibii 2:4) Paulo ḥma ake: “Nyeten mō fēe mō asumō le dien̄tse eja nakai, tamō le dien̄tse ehe; koni ḥa le hu ashé ewu.” Nyōlōmō ke emumō le tsire Paulo ni eyoo ake hii ahiamō nii kredee ji ni ameñamei ashé ame loo ameñie bulē ni mli kwō kpo ametsō ame. Ni yei ahiamō nii kredee ji ni ameñumēi asumō ame.—Efesobii 5:21-33.

¹⁸ No hewō le, nyiemō ni tscc gbalashihile hie le jeee be ni akenáa miishee kēkē. Eji be ni nuu ke yoo kēka-sebō ni ameke amehe baaye ye gbe kpakpa nō, ni amekwē ake ebaafee nō ni hi ake amebote gbalashihile mli lo. Eji be hu ni esa ake aye he nō! Henumō ni baanyē eha ake he awo cmcs nifeemōi ni esa ake gbalashihile mli hefatalōi pē ke amehe awo mli le amlī le mli baanyē awa, ejaa-ke eji adebō su. Shi mei ni yō anōkwa cmcs le efen nō ko ni baafite wekukpāa ni kā amesuñlō le ke Nyōlōmō ter le. (1 Tesalonikabii 4:6) No hewō le, kē oke mō ko miinyē kēha gbalashihile le, ye ohe nō; su nee baanyē aye abua bo ye owa-la shihile mli fee, kē nyebote gbalashihile mli loo nyebotee mli.

18. Meni hewō esa ake mei ni miinyē kēha gbalashihile le aye amehe nō le?

TE OOOFEE TĒJĒ OHA OGBALASHIHILE AYE OMANYE LĒ?

¹⁹ Ké gbalashihile mli hefatalbi agbala aaaye omanye lē, esa akē amēnā jwējēmō ni ja ye hetuukēhamō he. Bei pii lē, woji ke sinii haa anaa gbalashihile mlibotemō akē naagbee nifeemō ko ni haa mei náa miishēe ní ameshweō lē. Shi ye anōkwale mli le gbalashihile mlibotemō jeee naagbee nifeemō; ejī shishijee nifeemō—gbejianō ni Yehowa to koni nuu ke yoo ahi shi daa le shishijee. (1 Mose 2:24) Dōlē sane ji akē, ḥmēne le mei pii enaaa le nakai ye je le mli. Ye maji komei amlī lē, mei wieō gbalashihile mlibotemō he akē “kpāi enyō ni akējēmōo kpō.” Ekolē amēleee akē wiemō nee gbálaa bō ni mei babao naa gbalashihile amēhaa le mli jogbaṇj. Ye mēe gbe no? Eye mli akē kē aŋmōo kpō ko jogbaṇj le efēneṇ yē be ni akētsu yinjoo hewō ni aŋmōo le he nii le mli moṇ, shi akpaa gbe akē efee no ni efēnemō waaa.

²⁰ ḥmēne le, mei pii naa gbalashihile akē gbejianōttoo ko ni hič shi be kukuoo ko. Amēyeō oyai kēboteō mli ejaaķe amēsusū akē ebaatsu amēhiamō nii ko he nii eha amē, shi amēfeō enē ke gbekpamō akē kē nibii eyaaa no jogbaṇj nōlē lē amēbaaje mli. Shi ha kpāa ni Biblia le kēfee gbalashihile we-kukpāa he mfoniri le ahi ojwējēmō mli. Afeō kpāi loo tanķpei ni akēshīč leji abalai le bō ni kē ahum ni naa wa po miitswa le etseṇ. Nakai nōlē ato gbalashihile he gbejianō koni ehi shi daa. Kaimō akē Yesu kēs akē: “No ni Nyōnōmō enjōtsa lē, aka-ha gbōmō miigbala mli.” (Mateo 19:6) Ké obote gbalashihile mli wōsēe lē, esa akē ona gbalashihile ye nekē gbe nōlē no. Ani hetuukēhamō ni tamō nekē le haa gbalashihile batsōo ja-tsū? Dabi.

²¹ Esa akē wumēi ke ḥamēi anā jwējēmō ni ja ye amētej mō

19, 20. Te esa akē esoro bō ni Kristofonyo naa gbalashihile ehāa le ye bō ni mei pii naa gbalashihile ye je lejē ḥmēne amēhaa le he eha tēlē? Oke enē he nōkwmēnō aha.

21. Mēe jwējēmō esa akē wumēi ke ḥamēi anā ye amēhe daa, ni meni baanyē aye abua amē ni amēfee nakai?

fee mō he daa. Ké ameteñ mō fee mō bō mōdeñ eke ejwəñmō ma ehefatalō le sui kpakpai ke mōdeñ ni ebō le nō le, mii-shée ke toinjōle baahi gbalashihile le mli. Ani ejí henaagbamō ake mō aaagbala ejwəñmō kęya ehefatalō ni yeee emuu le sui kpakpai an? Yehowa naa nō fee nō ni wōfeç le, kélé wō-miikpa gbe ake ebaaya nō ená wōhe jwəñmō kpakpa. Lala-tse le bi ake: "Kéji bo, Yehowa, okee ooodi nishaianii aseē le, kule, Nunjtsō, namō po aaanye shi adam?" (Lala 130:3) Nakai nōñj̄ esa ake wumei ke ñamēi aná amehe jwəñmō kpakpa ni amekəfafaa amehe.—Kolosebii 3:13.

*Mei babaoo ni nyieç ketsɔɔ gbalashihile hie le jeç nilee mli
amehaa mō ko hīç amemasei*

²² Gbalashihile baanyé aha mō aná miishee ni etsui anyo emli beni esee tseø le. Biblia le gbaa wō Abraham ke Sara gbalashihile ye amegbøle beanj le he sane. Ameké naagbai ke jaramó shihilei babao kpe ye amewala beanj. Feemo bō ni Sara, yoo ni no mli le eye aaafee afii 60 ke see le nu he eha beni eshi shiā kpakpa ni eyoo mli ye Ur ni ji manj ni emli bii le yoo nii babao le mli, koni eyahi bui amlí ewala gbii ni eshwé le fee le he mfoniri okwé. Ni kélé, eba ehe shi eha ewu yitsoye-li le. Eje bulé mli eye ebua Abraham koni etsu eyiñkpei le ahe nii, ni eketsoo ake ejí Abraham hefataló ke yelikébualó dien-tse. Ni eheshibaa le jeee hiænhiæan nifeemó. Etsé ewu le ake enuñtsó ye “etsui mli” po. (1 Mose 18:12; 1 Petro 3:6) Bulé ni eyoo keha Abraham le je etsui mli.

²³ Shi ené etscoo ake Abraham ke Sara kpää gbee be fee be. Be ko le Sara tsco ejwæñmō ye sane ko he ni ebafee “dóle sane kpele” ye Abraham hie. Shi ye Yehowa gbetscoomó naa le Abraham jé heshibaa mli ebo enja le toi, ni ebafee jccmō keha ameweku le. (1 Mose 21:9-13) Wumei ke ñamei ni yoo ñmene, ní mei po ni bote gbalashihile mli afii nyçñmai abó ne le fata he le baanyé akase nō ko keje gbalashihile mli hefataló ni sheo Nyçñmō gbeyei nee ajoó.

²⁴ Aye gbalashihilsí akpei abó ni miishee yoo mli ye Kristo-foi asafo le mli—gbalashihilei ni ñamei jieø bulé ni mli kwó kpo ametsoo amewuméi, ni wumei hu sumco ameñjamei ni ameké woo haa amé, ni amefeo ekome koni ameké Yehowa suñcunaa nifeemó aye klenklen gbehe ye nō fee nō mli. Ké okpé oyin ake obaabote gbalashihile mli le, eba ake oke nilee baahala ohefataló le, obaasa ohe jogbanj oto gbalashihile, ni obaabó moden koni ogbalashihile le afee nō ni toinjolé ke suñcunaa mli ni woø Yehowa Nyçñmō hie nyam. Ké ofee nakai le, ogbalashihile le baaye abua bo koni oya nō ohi Nyçñmō le mli.

22, 23. Mee gbe nō Abraham ke Sara fee nōkwemónó kpakpa keha mei ni ebote gbalashihile mli ñmene le?

24. Mee gbalashihilei woø Yehowa Nyçñmō hie nyam, ni meni hewo?

“Awo Gbala Hiε Nyam”

‘Ná oblahiaŋ እ ε he miishεε.’—ABEΙ 5:18.

ANI obote gbalashihile mli? Ké nakai le, ani ooná miishεε yε mli, aloo oke gbalashihile mli naagbai ni naa wa miikpe? Ani wekukpāa gbagbalii bε oke ohefatalɔ le teŋ? Ani oomia ohie yε ogbalashihile ni abooo daaŋ toi yε mli le mli? Ké nakai ni le, eeneyε efee ake oyε awereho ejaaķe suomč ni tsutsu ko le eyɔɔ nyetεŋ le he ejɔ. Áke Kristofonyo le, ነwanεjεe ko bε he ake oosumč ni ogbalashihile le awo Yehowa, Nyɔnjmč ni osumč le le hie nyam. No hewɔ le, shihile ni oyɔɔ mli amrɔ nee baanyε agba onaa ni eha oyε ɔtsui. Ké nakai ejí po le, ofainε kaamu sane naa ake onyεŋ nɔ ko ofee yε shihile nee he.

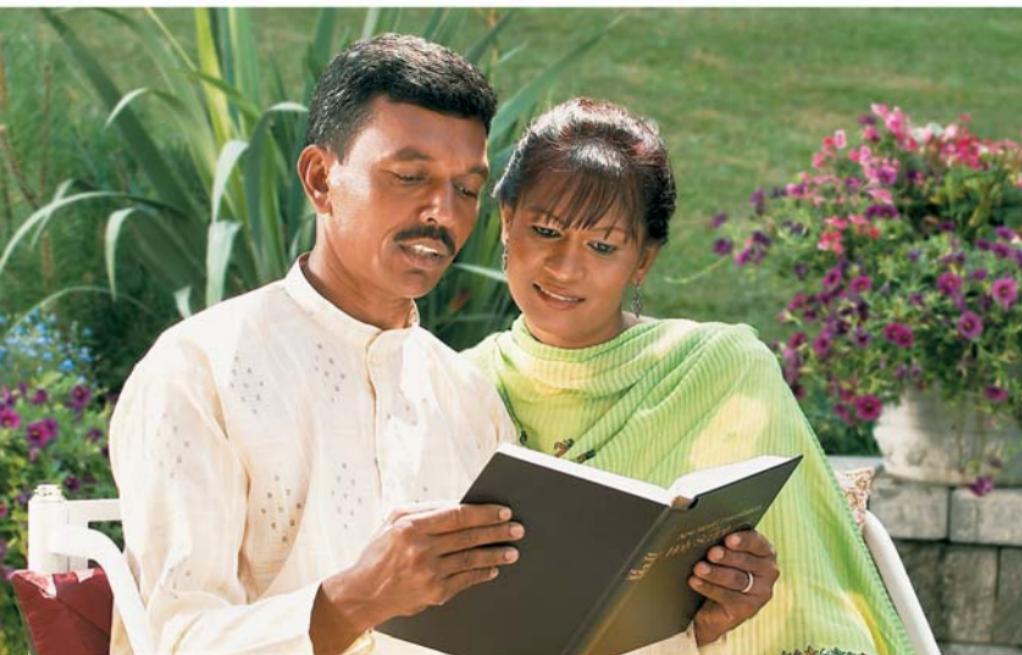
² Ijmenε le, gbalashihile mli hefatalɔ ni ji Kristofoi ni feo nɔkwemčnɔ kpakpa babao yε ni tsutsu ko le wekukpāa gbagbalii bε ameteŋ. Shi amena gbe ni amebaatsɔ nɔ ametswa amεgbalashihile le amεma shi. Bo hu obaanyε oná miishee babao yε ogbalashihile le mli. Mεe gbe nɔ obaatsɔ ofee nakai?

ΝΙ ΚΕ ΟΗΕΦΑΤΑΛΟ ΟΟΟΤΣΙ ΟΒΕΝΚΕ ΚΡΑΑΚΡΑ

³ Ké oke ohefatalɔ le bɔ mɔdeŋ nyetsi nyεbeŋke Nyɔnjmč kpaakpa le, wekukpāa gbagbalii baaba abakā nyetεŋ. Meni hewɔ? Susumč nɔkwemčnɔ nee he okwε: Feemo gɔŋ ko ni shishi leε ni eyiteŋ yɔɔ cιdιcι le he mfoniri okwε. Nuu ko

1, 2. Mεe sanebimč wɔbaasusu he, ni meni hewɔ?

3, 4. Meni hewɔ kέ gbalashihile mli hefatalɔ tsi amεbeŋke Nyɔnjmč kpaakpa le, no baaha wekukpāa ni kā ameteŋ le mli awa le? Oke enε he nɔkwemčnɔ aha.

**Ké oke Biblia mli nilee tsu nii le ebaanye eha wekukpää
ni kā oke ohefatalā le teñ le mli awa**

damō gōj le kooyigbe ni yoo ko damō gōj le wuoyigbe. Amē feē amēboi gōj le kwāc yē he ni amēdamō le. Beni amēboi gōj le kwāc le gbe ni kā ameteñ le da waa. Shi, beni amē feē amekwāc gōj le kēbeñkēc gōj le yiteñ ni yōc pīcīpī le, gbe ni kā ameteñ le boi bibioo feemō. Ani oona nikasemō ni haa mō tsui nyōc emli ni yōc nōkwemōnu nee mli le?

⁴ Abaanye ake mōdeñ ni obōc koni osōmō Yehowa kēmō shi le ato mōdeñ ni abōc kēkwāc gōj le he. Akēni osūmō Yehowa hewō le, abaanye akēs yē mfonirifeemō ake oke mōdeñbōc ebōi gōj le kwāc momo. Shi kē wekukpää gbagbalii bē oke ohefatalā le teñ le, eeenyē efee ake esoro gōj le afā ni nyēdamō kēkwāc gōj le. Shi kē nyētee nō nyēkwā gōj le, mēni baaba? Beni nyēje shishi le, ekolē gbe agbo kā nyēteñ.

Shi ké nyébō mōdeŋ waa ake nyéaakwō kęya gɔṇ lē yiten, ni tsōo ake nyemiiitsi nyemiiibęŋké Nyćńmō kpaakpa lē, weku-kpāa gbagalii baakā nyetęŋ. Hęe, kę otsi obęŋké Nyćńmō kpaakpa lē, ebaaha wekukpāa gbagalii abakā oke ohefatalō lē teŋ. Shi te obaafee teŋŋ ofee ene lē?

⁵ Nyćńmō Wiemō lē mli ḥaawoo ni kō gbalashihile he ní nyékęaatsu nii lē ji gbe ko ni he hiaa ni oke ohefatalō lē baatsō nō kękwō mfonirifeemōŋ gɔṇ lē. (Lala 25:4; Yesaia 48:17, 18) No hewō lē, susumō ḥaawoo pōtēe ko ni bōfo Paulo keha lē he okwē. Ekeę ake: "Awo gbala hie nyam ye nyę fee nyęteŋ." (Hebrubii 13:4) Te wiemō nee shishi lē? Kę akeę nō ko "hie ye nyam" lē, etsōo ake abuč nii lē ni adōč he waa. Nakai pęreępę ji bō ni Yehowa naa gbalashihile—ebuč gbalashihile ake ejara wa.

HA KĘHA YEHOWA YĘ OTSUNIŲ TČC LE ATSIRE BO

⁶ Áke Nyćńmō tsuji lē, ḥwanejee ko be he ake oke ohefatalō lē le momo ake esa ake adō gbalashihile he, ni áke eyę kręŋkręŋ po. Yehowa ji mō ni to gbalashihile shishi. (Matteo 19:4-6) Shi, kę amrą nee oke gbalashihile mli naagbai miikpe lē, ekole le ni ole ake esa ake adō gbalashihile he lē kękę efen nō ni baaha oke ohefatalō lē ajie bule kę sućmō kpo atsōo nyęhe. Bele, meni baatsire nyę koni nyęfee nakai? Kadimo bō ni Paulo wie sane ni kō hięnyamwoo he lē he jogbaŋŋ. Ekeę ake "gbala hie ye nyam"; shi moŋ ekeę ake, 'awo gbala hie nyam.' Jeee ake Paulo miiwie anćkwa sane ko kękę he; ejí wiemō kętsćomč.* Kę oha ene hi ojwęńmō mli

* Kukujı ni tsō Paulo wiemō ake awo gbala hie nyam lē hie lē tsōo ake no mli lē eke għbetsćomči komiei ní gbalashihile he ḥaawoo fata he lē miiha.—Hebrubii 13:1-5.

5. (a) Meni baaha otsi obęŋké Yehowa kę ogbalashihile mli hefatalō lē kpaakpa? (b) Te Yehowa buuč gbalashihile ehaa teŋŋ?
6. Meni kukujı ni tsō Paulo wiemō ake awo gbala hie nyam lē hie lē tsōo, ni meni hewō ehe hiaa waa ake oha ene ahi ojwęńmō mli lē?

le, ekole ebaaye ebua bo koni oná nodaamcnu kroko ni baatséni cmwacs ni oycc keha ohefatal le hie. Meni hewo?

⁷ ለዚህ be fioo ni okesusu bō ni obucu እማለ mli famci krokomei tamc nitsumc ni akewo wādeñ ake wāfee mei Yesu kaselci loo ni abō wākō ake wāfē wāhe naabuamc keha jāmō le he. (Mateo 28:19; Hebrībii 10:24, 25) Eji anokwale ake, ekole bei komēi le ewaa kehaa bo ake ooobo famci nee atoi. Ekole mei ni oshicē otsā le booo bo toi, loo heloonaa nitsumc ni otsā le haa etcō bo aahu ake Kristofoi akpee ni obaaya le bafeñ naagba. Shi ene fee see le, oyaa no oshicē Mañtseyeli le he shēe sane le ni oyaa Kristofoi akpee sirottoi le. Mō ko mō ko nyēj aha okpa enēemēi afeemē—Satan po nyēj! Meni hewo? Ejaake sūmcō ni oycc keha Yehowa ye otsuin tēcō le tsireñ bo koni oye ekitai anō. (1 Yohane 5:3) Mee seēnamci kpakpai jēc nakai feemē mli kebaa? Shiemē nitsumc le ni oke ohe woō mli ke kpeei ni oyaa le haa otsui nycc omli ni otoinj jōcō bo, ejaake ole ake oofee Nyetumca sūmōnaa nii. Ni nakai henumc le haa onāa hewale hee. (Nehemia 8:10) Meni wākasecē yē anokwa saji nee amli?

⁸ Taake cmwacs ni mli wa ni oycc keha Nyetumca le tsireñ bo koni obo famci ni akeha wā ake wāshie ni wākpe kutuu le toi yē naagbai ni okēkpeñ yē nakai feemē mli le fee see le, nakai nōlēj sūmcō ni oycc keha Yehowa le baanye atsire bo ni obo እማለ mli gbetsccomē ake ‘wo ogbala le hie nyam’ le toi, kē etamc no ni nakai feemē wa keha bo po. (Hebrībii 13:4; Lala 18:30; Jajelā 5:3) Kefata he le, taake Nyetumca nejēcmōcō babaoō eshwicē ono yē mōdeñ ni obo koni oke ohe awo shiemē nitsumc le mli ni oya kpeei daa le hewo le, nakai nōlēj Yehowa baajcō bo kē obo mōdeñ owo ogbala le hie nyam le.—1 Tesalonikabii 1:3; Hebrībii 6:10.

7. (a) Mee እማለ mli famci wābōcō toi, ni meni hewo? (b) Mee seēnamci kpakpai jēc toiboo ni wāfē le mli kebaa?

8, 9. (a) Meni baanye atsire wā koni wākē gbetsccomē ake wāwo gbaala hie nyam le atsu nii, ni meni hewo? (b) Mee otii enyā wābaasusu he amrō nee?

⁹ Belε, te ooofee teŋŋi owo ogbala le hie nyam? Esa akε okwa sui ni ke naagba baaba ogbalashihile le mli le. Kefata he le, esa akε ofee nii ní baaha wekukpāa ni kā oke ohefatal-ł teŋŋi le mli awa.

KWA WIEMCİ KĘ NİFEEMCİ NÍ HAAA GBALA HIE ABA NYAM

¹⁰ Be ko le, yoo ko ni ji Kristofonyo le kęe akε: "Mitsi mi-beŋke Yehowa ye solemɔ mli koni eha mi hewale kedula-naa." Kedula meni naa? Etsɔɔ mli akε: "Miwu sopaa mi. Anaaa pilamɔi ye mihe moŋ, shi ewiemɔi tamɔ 'Oji jatsu!' ke 'Sseŋnamɔ ko be ohe!' le tsurɔɔ mi ni eyeɔ mitsui." Yoo nee miwie sane ko ni yɔɔ hiɛdɔɔ he—wiemɔi ni pilaa mɔ ni aketsuɔ nii ye gbalashihile mli.

¹¹ Kwe mɔbɔ sane ni eeeji kę gbalashihile mli hefatalɔi ni ji Kristofoi le ke wiemɔi ni yeɔ awui ní pilaa amεhefatalɔi, ni haa ameyeɔ ametsui be kpalaŋŋi le tsu nii! Ekā shi fanjŋ akε gbalashihile ni akε wiemɔi ní yeɔ awui tsuɔ nii ye mli le hie be nyam. Ani su nee ye ogbalashihile le mli? Gbe kome ni obaanye ɔtɔ nɔ okena ji heshibaa mli ní oooje obi ohefatal-ł le akε, "Te wiemɔi ni mike bo wieɔ le haa onuɔ he ohaa teŋŋi?" Kę bei pii le ohefatal-ł le nuɔ he akε owiemɔi pilaa le ye henumoŋ le, esa akε ɔtsake osu koni nyeshihile le ahi fe tsutsu nɔ le.—Galatabii 5:15; Efesobii 4:31.

¹² Esa akε oha ehi ojwəŋmɔ mli akε, bo ni oke olilei tsuɔ nii ye ogbalashihile mli le saa wekukpāa ni kā oke Yehowa teŋŋi le he. Biblia le keɔ akε: "Shi kę efeɔ nyeteŋ mɔ ko akε Nyɔŋmɔ jáłɔ ji le ni ewooo elilei manyofle shi moŋ eshi-shiuɔ etsui le, neke gbɔmɔ nee jamɔ le yaka ni." (Yakobo 1:26) Wiemɔi ni jec onaa le saa wekukpāa ni kā oke Nyɔŋmɔ teŋŋi le he. Biblia le fiii susumɔ ni ji akε, kę mɔ ko kęe akε

10, 11. (a) Mee nifeemɔ haaa gbala hie aba nyam? (b) Mee sanebimɔ esa akε wɔke wɔhefatalɔi asusu he?

12. Mee gbe nɔ mɔ ko jamɔ baanye afee yaka ye Nyɔŋmɔ hie?

Nyəhmo jálc ji ɬe ɬe no pə kəkə fa, ni bɔ ni mɔ ɬe feɔ enii ye eshia ɬe kɔɔ he eko ɬe səe. Ofaine kaalaka ohe. Eji hiɛdɔɔ sane. (1 Petro 3:7) Ekolə ohe esa ye nifeemɔi komei amlı ni oyə ekāa, shi kɛ ojəɔ gbe oke wiemɔi ni tsurcɔ mɔ pilaa ohe-fatalɔ ɬe, ehaaa ogbala ɬe hie aba nyam, ni ojamo ɬe baanyə afee yaka ye Nyəhmo hie.

¹³ Agbenɛ hu, esa ake gbalashihile mli hefatalɔi akwɛ amɛ-he nɔ jogbaŋŋ koni amɛkapila amɛhefatalɔi ɬe ye henumɔŋ ní ameleee. Susumɔ nɔkwemɔnii enyɔ nɛe ahe okwɛ: Fɔlɔ kome mɔ ko fɔɔ Kristofonyo nuu ko ni ebote gbalashihile mli ni eke ɬe yɔɔ asafo mli ɬe tswaa kəha ḥaawoo, ni amɛ-wieɔ be kpalaŋŋ; Kristofonyo nuu ko ni ji oshijafonyo ɬe ke Kristofonyo yoo ko ni ebote gbalashihile mli ɬe fɔɔ shiemɔ-yaa daa otsi ni ameyɛɔ be kpalaŋŋ. Ekolə gbalashihile mli hefatalɔi ni yɔɔ nɔkwemɔnii nɛe amlı ɬe hie jwəŋmɔ krap-kpa mon, shi mɛe gbe nɔ amɛnifeemɔi ɬe saa amɛhefatalɔi ɬe ahe? Yoo ko ni ke shihile ni tamɔ nɛkɛ miikpe ɬe kɛe ake: "Beni mina ake miwu ená dekā eha yoo kroko ko ye asafo ɬe mli ni egbalaa ejwəŋmɔ keyaa enɔ babaoo ɬe, eye mi awui. Eha minu he ake mihe be səenamɔ."

¹⁴ Shishinumɔ ye he ake yoo nɛe ke mei krokomei ní ke shihile ni tamɔ nɛkɛ kpeɔ ye amegbalashihile mli ɬe aaanu piŋmɔ he. Amɛhefatalɔi ɬe ekpoo gbalashihile he gbetsɔɔmɔ ni he hiaa ni Nyəhmo kəha ake: 'Nuu aaashĩ etsɛ ke enyɛ, ni eeekpete eŋa he.' (1 Mose 2:24) Eji anɔkwale ake mei ni ebote gbalashihile mli ɬe yaa nɔ amɛjieɔ bulɛ kpo ametsɔɔ amɛ-fɔlɔi mon; shi eji Nyəhmo gbejianɔtoo ake amɛkɛ amɛhefatɔi ɬe ahiamɔ nii aye klenklenɛ gbehe. Nakai nɔŋŋ Kristofoi sumɔɔ nanemei Kristofoi waa; shi esa ake ametsu amɛhefatɔi ɬe ahe sɔi ni kamɔ amɛnɔ ɬe ahe nii klenklenɛ. No hewɔ

13. Mɛe gbe nɔ gbalashihile mli hefatalɔ ko baanyə atɔ nɔ apila ehe-fatalɔ ye henumɔŋ?

14. (a) Mɛe gbalashihile mli gbennaa nii 1 Mose 2:24 tsĩ tā? (b) Mɛe sane esa ake wɔbi wɔhe?

lε, kέ Kristofoi ni ebote gbalashihile mli lε ná dekā tsɔ amε-
ha Kristofoi krokomei loo amεke amε bɔ fe nine lε, eke naa-
gba baa amεke amεhefatalɔi lε aten̄, titri lε kέ esoro mei neε
abɔɔ su lε. Ani enε baanyε afee yin̄too hewɔ ni oke naagba
kpeɔ yε ogbala lε mli lε? Bi ohe ake, 'Ani yε anɔkwale mli lε
mináa dekā mihaa mihefatalɔi lε, mibɔɔ lε toi, ni mijiese-
mɔ kpo mitsɔɔ lε taake ebiɔ ni mafee lε?'

¹⁵ Kefata he le, Kristofoi ni ebote gbalashihile mli ni náa be babao aməhaa mɔ ko ni esoro ebɔɔ su ni ejeee aməhefatalɔ le miiyɛ mu aməmiwo la mli. Dɔlɛ sane ji ake, Kristofoi ni ebote gbalashihile mli le ateq mei komei ená nuu ke yoo teq suomɔ henumɔi aməha mei ni aməkəbɔɔ waa le. (Mateo 5:28) Suomɔ henumɔi nee eha aməke aməhe ewo nifeemɔi ni haaa gbala le hie aba nyam kwraa le mli. Susumɔ nɔ ni bɔfo Paulo wie ye sane nee he le he okwɛ.

"AKABULE GBALA SAA"

¹⁶ Beni Paulo ke gbetsəcmɔ ha ake "awo gbala hie nyam" le səe nɔləŋ ni ebo kɔkɔ ake: "Akabule gbala saa hu; shi ajwamaŋbɔlɔi ke gbalanjkulɔi le, Nyəjəmɔ baakojo ame." (Hebribii 13:4) Wiemɔ ni ji "gbala saa" ni Paulo ketsu nii le kɔɔ bɔlenamɔ he. Bɔlenamɔ ye gbalashihile mli 'buleee mɔ,' ejí nifeemɔ ni he tse. No hewɔ le, Kristofoi boɔ wiemɔ ni ajé mumɔŋ aŋma le toi ake: 'Ná oblahiaŋ ɳa le he miishɛe.' –Abei 5:18.

¹⁷ Ké mɔ ko ke mɔ ko ni jeee ehefatalɔ le ná bɔle le, no tsɔɔ ake ebuuu jeŋba he mlai ni Nyəjəmɔ ewo le kwraa. Eji anɔkwale ake ɳmene le, mei pii enaaa tɔmɔ ko ye gbalafitemɔ he. Shi esaaa ake susumɔ ni adesai krokomei hie ye gbalafitemɔ he le náa bɔ ni Kristofoi buɔ gbalafitemɔ aməhaa le nɔ hewale. Aməle ake 'Nyəjəmɔ ji mɔ ni baakojo ajwamaŋbɔlɔi ke gbalanjkulɔi,' shi jeee adesa ko. (Hebribii 10:31; 12:29) Ene hewɔ le, anɔkwa Kristofoi hič shi ye Yehowa susumɔ ni kɔɔ gbalafitemɔ he le anaa. (Romabii 12:9) Kaimɔ ake blematse Hiob wie ake: "Kpaŋmɔ mike mihiŋməi kpaŋ." (Hiob 31:1) Hεε, anɔkwa Kristofoi kudɔɔ aməhiŋməi

15. Taake Mateo 5:28 le tsɔɔ le, meni hewɔ esaaa ake Kristofoi ni ebote gbalashihile mli le ke mɔ ko ni esoro ebɔɔ su le bɔɔ gbagbalii le?

16. Mee kɔkɔ ni kɔɔ gbalashihile he Paulo bɔ?

17. (a) Meni hewɔ esaaa ake je le susumɔ ye gbalafitemɔ he le náa bɔ ni Kristofoi buɔ gbalafitemɔ aməhaa le nɔ hewale le? (b) Mee gbe nɔ wɔbaanye wɔtsɔ wɔkase Hiob nɔkwmənɔ le?

ni amekwées mei ni esoro amebóo su ni jeee amehefataloi le po ye gbe ni baaha amehe afee ame akónó nō, bóni afee ni amekafite gbala.—Kwéemó Saji Krokomei ni Fata He ni yoo baafa 219-221 le.

¹⁸ Te gbalafitemó ji hiédoo sane ye Yehowa hie ha tēnji? Mose Mla le ye ebuuaa wá ni wɔnnaa Yehowa susumó iye gbalafitemó he. Ye Israel le, gbalafitemó ke wɔnjamó fata nibii ni kék mō ko kék ehe wo mli le agbede le le ahe. (3 Mose 20:2, 10) Ani oona ake gbalafitemó tamá wɔnjamó nōnji? Kék Israelnyo ko ke ehe wo wɔnjamó mli le, eku kpaŋmō ni eke Yehowa efee le mli. Nakai nōnji hu kék Israelnyo ko fite gbala le eku kpaŋmō ni eke ehefatalo le efee le mli. Wɔnjaló le ke gbalafiteló le feee eye kutumpoo sane. (2 Mose 19:5, 6; 5 Mose 5:9; Maleaki 2:14) No hewó le, kpa ye mei enyé le feee he ye Yehowa, Nyɔŋmō anokwafo ni anyéen amas afaa enó le hie.—Lala 33:4.

¹⁹ Eji anokwale ake, Kristofoi bë Mose Mla le shishi. Shi kék ameha ehi amejwéñmō mli ake ye blema Israel le gbalafitemó ji esha ni yoo hiédoo le, ebaanye ewo amefai shi ni ametswa ake améke amehe woŋ mli le mli hewale. Meni hewó? Susumó nōkwemó nōnji he okwe: Ani obaaya sôlemotsu ko mli, ni oyakula shi, ni osóle ye amaga ko hie? Obaake ake 'dabida!' Shi kék mō ko kék ake kék ofee nakai le ebaaha bo shika pii le, ani obaafee nakai? Obaaha hetoo ake, 'Ené akagbale mi fɔɔŋfɔ!' Héé, ebe anokwa Kristofoi ajwéñmō mli kwraa ake amebaajá amaga koni amekékwa Yehowa. Nakai nōnji esa ake Kristofoi ahi kwraa ake ameaakwa Yehowa, ame-Nyɔŋmō le ke amehefataloi ketsó gbalafitemó nō, ekóó he eko nō ni tsiree ame ni amefee esha nōnji. (Lala 51:3, 6; Kolosebii 3:5) Wɔsumó kókóóka ake wɔcfee nō ko

18. (a) Te gbalafitemó ji hiédoo sane ye Yehowa hie ha tēnji? (b) Mée gbe nō gbalafitemó tamá wɔnjamó nōnji?

19. Meni baanyé awo wɔfai shi ni wɔtswa ake wɔke wɔhe woŋ gbalafitemó mli le mli hewale, ni meni hewó?

ni baaha Satan aná miishéε, ní ke hegúogbee kpele aaaba Yehowa ke egbejianótoo ni yoo kroñkróñ ni ji gbalashihile le nō.

BO NI OOOFEE OWAJE WEKUKPĀA NI KĀ OKĒ OHFATALC LE TEJ LE

²⁰ Ye ohe ni oootsi keje nifeemci ni wooo gbala hie nyam le ahe le sée le, mœe nibii obaanye ofee ketsiē sucmo ni oyoo keha ofefatalc le hie? Keha hetoo le, okē gbalashihile le ato tsū he. No sée le, okē mljōle wiemci, nifeemci ni ajéa nilee mli afe, ke nibii krokomei ni yoo nyam ní gbalashihile mli hefatalc feo kehaa amehe le ato nibii ni haa tsū ko feo feo le he. Ké onu he ake wekukpāa gbagbalii kā okē ofefatalc le tenj le, no le ogbalashihile le tamc tsū ko ní awula le ffeo ni haa mo tsui nyoo emli. Ké sucmo ní nyeyoo le he jo le, nibii ní haa nyegbalashihile le feo nō ni yoo akonc le laajeo fiofio, ni ebaaha nyegbalashihile le afee nō ni be akonc, tamc tsū ko ni asako emli ke ehewɔj. Ake-ni oosumc ni obo Nyēmō famo ake "awo gbala hie nyam" le toi hewo le, no baatsire bo koni ofee tsakemci. Héé, sée-namo ye he ake aaasaa nō ko ni adoo he ni abuo waa le. Te obaafee tēn̄ ofee nakai? Nyēmō Wiemo le ke ake: "Nilee akemaa tsu, ni sanesekomc akehaa edamc shi, ni nilee akehaa piaian yimc ke nii ni jara wa ni yoo feo fee." (Abei 24:3, 4) Susumc bō ni abaanye ake wiemci nēe ato gbalashihile he le he okwe.

²¹ 'Nii ní jara wa' ni haa miishéε hic gbalashihile mli le atenj ekomei ji sui tamc anokwa sucmo, Nyēmō gbeyeishemc, ke hemokkeyeli ni mli wa. (Abei 15:16, 17; 1 Petro 1:7) Sui nēe haa wekukpāa gbagbalii hic gbalashihile

20. Meni yaa nō ye gbalashihilei komei amlí? Okē ene he nōkwemc nō aha.

21. Mœe gbe nō wōbaanye wōha wekukpāa ni kā wōke wōhefatalc le atenj le mli awa fiofio? (Kwemc akrabatsa ni yoo baafa 131 le hu.)

TE MAFEE TEJNJ MAHA MIGBALASHIHILE LE ASO?

Shishitoo mla: "Sa ake nyę hu nyetən mɔ fɛɛ mɔ asumɔ le dięntsə enja nakai, tamɔ le dięntsə ehe; koni ḥa le hu ashé ewu."—Efesobii 5:33.

Saji ni obaanyę obi ohe

- Mee sui kpakpai mihefatalɔ le yɔɔ, ni te mafee tejnj matsɔɔ ake mihiɛ sɔɔ le?—Abei 14:1; 31:29; 1 Petro 3:1, 6; 4:8.
- Ani miwɔɔ mihefatalɔ le hie nyam ketsɔ mɔdeŋ ni mibɔɔ koni manu esusumɔi ke ehenumɔi ashishi le nɔ?—Filipibii 2:4.
- Ani miyɛ he miishee ake maku mihiɛ mashwie mihefatalɔ le fatɔi le anɔ?—Mateo 6:14, 15.
- Ani mijie hedɔɔ kpo mitsɔɔ mihefatalɔ le etsɛ?
—Salomo Lalai Amla Lala 2:9-14.

- Mee mumɔŋ otii mikɛ mihefatalɔ le tiu sse?—Mateo 6:33, 34; 1 Korintobii 9:24-27.
- Mee gbejianoɔ manye mato koni mikewo mihefatalɔ le hewale ni eke mi afee ekome kɛ-kane Biblia le ni wɔkwɛ daa gbi ḥŋmale le mli?

mli hefatalci atenj. Shi ani okadi *gbe ni atsə nə* aha piai ni atsi tā ye Abei 24:4 le amlı yimo obobo ke nibii ni jara wa le? "Nilee." Həs, kē ake Biblia mli nilee tsu nii le, ebaanyə etsake mei asusumoi ni etsire amə koni ametsiə suəmə ni no mli le ameyə keha amehe le hie. (Romabii 12:2; Filipibii 1:9) No hewə le, be fəe be ni oke ohefatalc le aaafee ekome kəkase nii ni nyəaaje mlıjole mli nyəesusu Biblia mli sane ko, tamə daa gbi əmale ko ni koo gbalashihile he loo gbalashihile he sane ko ni ajə Biblia le mli aŋma ni yoo *Buu-Məcə* loo *Awake!* le mli le he le, etamə nə ni nyəmiisusu nibii fefeji ni akəsaa tsü mli ní baanyə aha nyətsü le mli afee feo le ahe. Kē suəmcə ní nyəyə keha Yehowa le tsire nyə ni nyəke əaawoo ni koo gbalashihile he ni nyəesus he le tsu nii le, ye mfonirifeemə mli le nyəmiihə 'piai' le miiyimə ke nibii fefeji. Enə baanyə aha nyəsaa nyəná miishee ke tsutsu le nyəyə yə nyəgbalashihile le mli le ekonj.

²² Həs, nibii fefeji ni okeawo mfonirifeemə pia le mli fiofio le baanyə ehe be kpalaŋj, ni ebic mədənəbəcə. Shi, kē obə mədənə otsu ogbefaŋnə le, ətsui baanyə omli jogbaŋj ejaaķe ole ake oobo Biblia mli famə ake, "mə fəe mə ke woo aha enaanyo tsutsu" le toi. (Romabii 12:10; Lala 147:11) Nə ni fe fəe le, kē obə mədənə jogbaŋj kəwo ogbalashihile le hie nyam le, ebaaha ohi Nyəmcsas cəməcəy le mli.

22. Te wəbaanu he wəha təŋj kē wəbə mədənə wətsu wəgbefanç koni wekukpää ni kā wəke wəhefatalci le atenj le mli awa le?

Oke Wiemci 'ni Hi ni Haa Mɔ Nane Mɔɔ Shi' Atsu Nii

"Wiemci sha ko wiemci sha ko akaje nyenaa kwraa; shi moŋ wiemci ni hi ni ehia, koni eha mɔ nane amo shi."

—EFESOBII 4:29.

KÉ OKE mɔ ko ni osumco esane nɔ ko, ní eje gbe eketsu nii ye gbe ni ehia nɔ le, te obaanu he oha tənə? Nɔɔ le ake oke le kar, ni sɛɛ mli le oná ole ake ekudco le basabasa, ni eke-pila mei po. Aso edɔŋ bo?

² Yehowa, Mɔ ni Haa "duromci nii kpakpai fee ke nikeenii ni hi kewula shi fee le" ji mɔ ni ke nyemci ni wɔcyci ni haa wɔwies ci wiemci ni anu shishi le duro wɔ. (Yakobo 1: 17) Duromci nii nɛɛ ni kooloi be eko le haa wɔcyci casjies ci wiemci ke wɔhenumci akpo wɔctsɔ mɔi krokomei. Shi taake abaanye ake kar atsu nii ye gbe gbonyo nɔ le, nakai nɔnəjŋ abaanye ake duromci nii ni ji wiemci le atsu nii ye gbe gbonyo nɔ. Kwe bɔ ni ebaado Yehowa eha ké ake wiemci tsu nii ye gbe ni piŋɔ mɔi krokomei ni ehaa ameyec ametsui le nɔ le!

³ Ké wɔchci Nyenaa cu ayawɔc cu cmwɔns cmwɔnɔc le mli le, esa ake wɔkɛ duromci nii ni ji wiemci le atsu nii taake e-Halɔ le su-mɔɔ ni aketsu nii le. Yehowa eha wɔle wiemci pɔtɛe ni saa ehie. E-Wiemci le keɔ ake: "Wiemci sha ko wiemci sha ko akaje nyenaa kwraa; shi moŋ wiemci ni hi ni ehia, koni eha mɔ nane amo shi, ni akeduro mei ni nuɔ le." (Efesobii 4:29) Nyehaa wɔsusua nɔ hewɔ ni esa ake wɔha wɔhie ahi wɔhe

1-3. (a) Mɛɛ duromci nii ko Yehowa keduro wɔ, ni mɛɛ gbe cu abaa-nye aketsu nii ye gbe gbonyo nɔ? (b) Ké wɔcyci Nyenaa cu wɔchci cmwɔns cmwɔnɔc le mli le, te esa ake wɔkɛ duromci nii ni ji wiemci le atsu nii aha tənə?

*Naajole wiemci haa
ccuyu inti emli*

naa jole wiemci haa náa mei an a hewale. Abei 15:4 le ke ake: "Naajole lilei le, walatso ni; shi kutumpoo nõ le, tsuindole ni."⁴ Taake nu haa tso ni egbi fe frftr le, nakai noñja naajole wiemci ni ake lilei ní tsaa mo wie le haa mei ni cuu le atsui nycc amemli. Nõ ni tamcc nakai le, kutumpoo lilei ni wie wiemci kcdjji le baanye eha mei ni cuu le atsui akum. Hæs, wiemci ni wæwies le baanye aye mei ni cuu le awui loo eha ametsui anyo amemli.—Abei 18:21.

3111CM CUDKCM AKE ESA IN CMEH CN

⁴ Yintoo kome ni he hiaa hewo ni esa ake wakwa, ke siliol wakwa ni esa ake wiemci náa mei an a hewale. Abei 15:4 le ke ake: "Naajole lilei le, walatso ni; shi kutumpoo nõ le, tsuindole ni."⁴ Taake nu haa tso ni egbi fe frftr le, nakai noñja naajole wiemci ni ake lilei ní tsaa mo wie le haa mei ni cuu le atsui nycc amemli. Nõ ni tamcc nakai le, kutumpoo lilei ni wie wiemci kcdjji le baanye eha mei ni cuu le atsui akum. Hæs, wiemci ni wæwies le baanye aye mei ni cuu le awui loo eha ametsui anyo amemli.—Abei 18:21.

⁵ Abe kroko hu tscc bø ni wiemci náa mo cu hewale ehaa le mli farñj ake: "Mo ko ye ni wie bambam, tam adumcum klante." (Abei 12:18) Wiemci ni awie le bambam ni assuuu he le baanye aye mei awui waa ye henumcøj, ní efite nanemei atej. Ani ake wiemci ko edumo otsui tam adumcum klante le pñj? Nakai abe le noñja wie lilei le he ye gbe

* Hebre wiemci ni atscc shishi ye Abei 15:4 ake "kutumpoo" le shishi hu ji "kcdjji, loo ehiii."

4, 5. Mæs gbe cu Biblia mli abei komei haa wonaan bø ni wiemci náa mei an a hewale?

kpakpa nɔ ake: "Nilelɔ lilei tsáa mɔ." Wiemci ni nilee yɔɔ mli ni mɔ ni haa ḥwɛi nilee kudɔɔ le ketsuɔ nii le baanyɛ atsá tsui ni ekumɔ ní esaa bei. Ani obaanyɛ okai be ko ni mɔ ko naajɔle wiemci ha ɔtsui nyɔ omli? (Abei 16:24) Akəni wɔle ake wiemci náa mei anɔ hewale hewɔ le, wɔmiisumɔ ni wɔke wɔwiemci atsá mei, shi jeee ni wɔkεye ame awui.

⁶ Bɔ fee bɔ ní wɔkudɔ tsáa mɔ le, wɔnyeŋ wɔkudɔ wɔ-lilei kɛmɔ shi. Ankwa sane nee haa wɔnaa yin̄too ni ji enyɔ hewɔ ni esa ake wɔkudɔ wɔlilei le: *Esha ke emuu ni wɔyeee le tsireɔ wɔ koni wɔke wɔlilei le atsu nii ye gbe gbonyo nɔ.* Nɔ ni yɔɔ gbe tsui mli le no ewieɔ, ni 'gbɔmɔ tsuinj jwεnɛmɔ le efɔn ni.' (1 Mose 8:21; Luka 6:45) No hewɔ le ebiɔ mɔ-deŋbɔɔ dani wɔbaanyɛ wɔwo wɔlilei manyofle. (Yakobo 3:2-4) Eye mli ake wɔnyeŋ wɔkudɔ wɔlilei kɛmɔ shi moŋ, shi wɔbaanyɛ wɔbɔ mɔdeŋ koni wɔya wɔhie ye bɔ ni wɔwieɔ wɔhaa le mli. Taake ebiɔ ni mɔ ko ni miisere kɛmiiibɛŋkɛ he ni faa ko tue kεjɛ le abɔ mɔdeŋ aye hewale ni faa le kεhoɔ le nɔ le, nakai nɔŋŋ esa ake wɔbɔ mɔdeŋ be fee be ake wɔbaaye esha su ni tsɔ wɔmli ni baanyɛ aha wɔke wɔlilei atsu nii ye gbe gbonyo nɔ le nɔ.

⁷ Yin̄too ni ji ete hewɔ ni esa ake wɔkudɔ wɔlilei ji ake wɔbaabu bɔ ni wɔke wɔlilei tsuɔ nii wɔhaa le he akɔntaa wɔha Yehowa. Bɔ ni wɔke wɔlilei tsuɔ nii wɔhaa le saa wekukpāa ni kã wɔke nanemei adesai atenj le he, ni esaa wɔshidaamɔ ye Yehowa hie le hu he. Yakobo 1:26 le kε ake: "Shi kε efeɔ nyetɛŋ mɔ ko ake Nyɔŋmɔ jálɔ ji le ni ewooo elilei manyofle shi moŋ eshishiui etsui le, nεkε gbɔmɔ nee jamɔ le yaka ni."* Taake wɔna ye yitsɔ ni tsɔ yitsɔ nee hie le mli le, wɔwiemci saa wekukpāa ni kã wɔke Nyɔŋmɔ teŋ le he. Ké

* Abaanyɛ atsɔɔ Hela wiemci ni atsɔɔ shishi ake "yaka" le hu shishi ake "ehe be sεenamɔ" loo "ewooo yibii."

6. Meni hewɔ ebiɔ mɔdeŋbɔɔ dani wɔbaanyɛ wɔkudɔ wɔlilei le?
- 7, 8. Ani wɔbaabu bɔ ni wɔke wɔlilei tsuɔ nii wɔhaa le he akɔntaa wɔha Yehowa?

wawooodoo wɔlilei manyofle, ni tsət ake wɔkə wiemci ni ye awui ni tam cəm ebo tsu nii le, mədeŋ ni wɔbə ake Kristofoi le fee baafee yaka ye Nyelŋəm hie. Aso esaaa ake wɔkə hiē-dəns sane nee he?—Yakobo 3:8-10.

⁸ Ekā shi faŋŋi ake wɔye yiŋto kpkpai ahewo ni esa ake wɔkwe wɔhe nō jogbaŋŋi koni wɔkə durom nii ni ji wiemci le akatsu nii ye gbe gbonyo nō. Nyehaa wɔsusua wiemci ni esaaa ake anɔkwa Kristofoi ketsu nii le ahe koni no see le wɔsusua wiemci kpkpai ni haa mō nane mō shi le ahe.

SHI CWA CM AAA IN ICWEMI

⁹ *Hiegbeji awiemc.* ɻmene le, yakayaka wiemci, wiemsha, ke hiegbeji awiemci krokomei le etsə mei adaaŋ kotsa ni ametaa ye je le mli. Mei babaoo ke yakayaka wiemci tsu nii koni amekewo amewiemci ahe loo kē ameleee wiemci ni esa ake amewie le. Bei pii le, mei ni woo mei anaa ɻməci koni awo ame nyemc le ke yakayaka wiemci tsu nii koni ameha mei aŋmo. Shi hiegbeji awiemc jeee ɻməci sane. Aaafee afi 2,000 ne le, ake mumci tsire bɔfo Paulo ni ewo Kolose asafo le ɻjaa koni amekwa “hięgbeji awiemc.” (Kolosebii 3:8) Paulo kee Efeso asafo le ake “feoyeli” ni be hiŋmei nō fata nibii ni esaaa ake ‘atsi tā tete’ ye anɔkwa Kristofoi ‘atęŋ’ le he.—Efesobii 5:3, 4.

¹⁰ Yehowa nyaaa hiegbeji awiemc he. Mei ni sumco le le hu nyaaa he. Hęe, tsu nō wɔcycə kəha Yehowa le tsire wɔ koni wɔkwa hiegbeji awiemc. Paulo tsī “muji nitsumc” ni abaanye ake eko wiemsha hu he le tā efata “heloo le nitsumci” le ahe. (Galatabii 5:19-21) Hiędəci sane ne. Kē mō ko ke wiemci ni kō jeŋba shara he loo wiemci ni haa mei ke ameha woo mli le tsu nii, loo eke wiemci ni baa mei ashi loo ehāa mei baa mei krokomei ashi, loo wiemci

9, 10. (a) Mee wiemci etsə mei adaaŋ kotsa ni ametaa ye je le mli ɻmenne? (b) Meni hewo esa ake wɔkwa hiegbeji awiemc le? (Kwemci shigbe niŋmaa le hu.)

ni náa mεi anɔ hewale gbonyo tsuɔ nii, ni ake le wie shii abɔ ni etsakeee etsui le, abaanye ashwie le kejɛ asafo le mli.*

¹¹ *Oshekuyeli, naafolɔmɔ.* Gbɔmei wieɔ mei ke mei ashi-hilei ahe. Ani sanegbaa ni kɔɔ mei ahe le fee ehii? Ké ejí sanegbaa ni agbeee mɔ he guɔ yε mli, ni awieɔ mɔ he sane ni tswaa mɔ emaa shi loo mɔ ko he adafitswaa ni yɔɔ miishee, tamɔ mɔ ni abaptisi le yε nyεsεe kpee le shishi loo mɔ ni hewalewoo he miihia le nekε le, tɔmɔ ko bε he. Kleŋkleŋ afii 100 le mli Kristofoi le ha nanemei Kristofoi le ahilekehämɔ kā ametsui nɔ, ni amεha Kristofoi krokomei le nanemei Kristofoi le ahe saji ni sa. (Efesobii 6:21, 22; Kolosebii 4:8, 9) Shi, sanegbaa ni kɔɔ mei ahe baanye afee oshekuyeli kέ yε sanegbaa mli le atsɔmɔ amεhe anɔkwa saji komei ahie loo ajie ameteemɔn saji akpo le. Nɔ ni yɔɔ hiɛdɔɔ waa ji ake, enε baanye eha afolɔ mei anaa, ni enε yeɔ awui be fee be. Naafolɔmɔ ji “amale wiemci ni awieɔ keshiɔ mɔ ko . . . ni gbeɔ mɔ le he guɔ ni efiteɔ egbe.” Áke nɔkwemɔmɔ le, Farisisifo le folɔ Yesu naa yε gbe ni yɔɔ hiɛdɔɔ waa nɔ koni amεkεgbe ehe guɔ. (Mateo 9:32-34; 12:22-24) Bei pii le naafolɔmɔ ke bei baa.—Abei 26:20.

¹² Yehowa ebuuu mei ni ke duromɔ nii ni ji lilei le tsuɔ nii kefiteɔ mei agbei loo amekewoɔ mei ateŋ bei le anifeemɔ le ake shwemɔ sane. Enyeɔ mei ni “woɔ nyemimei ateŋ bei” le. (Abei 6:16-19) Hela wiemɔ ni atsɔɔ shishi ake “naafolɔlɔ” le ji *di-a'bo-lɔs*, ni ejí Satan “Abonsam,” mɔ ni folɔɔ Nyɔŋmɔ naa yε gbe ni ehii kwraa nɔ le sabala hu. (Kpojiemɔ

* Ye Ƞmalei le amlı le wiemɔ ni ji “muji nitsumɔ” le hie shishinumɔ srɔtoi, ni ebaanye ekɔ eshai srɔtoi ahe. Eye mli ake jeee muji nitsumɔ fee muji nitsumɔ kέ mɔ ko ke ehe yawo mli le ni ebiɔ ni aye esane mon, shi abaanye ashwie mɔ ko kejɛ asafo le mli kέ eke ehe wo muji nitsumɔ mli vii ni etsakeee etsui le.—2 Korintobii 12:21; Efesobii 4:19; kwemɔ “Sanebimci ni Je Kanelci Adeŋ” ni je kpo yε July 15, 2006 *Buu-Mɔɔ* le mli le.

11, 12. (a) Mεε sanegbaa ji oshekuyeli? (b) Meni hewɔ esa ake Yehowa jálcí akwa naafolɔmɔ wiemɔ?

¹³ *Heguɔgbree.* Taake wɔkadi ketsɔ hiɛ le, wiemɔi baanyɛ aye mei awui. Eji anɔkwale ake, bei komei le wɔwiesi wie-mɔi ni see mli le wɔshwaa wɔhe, ejaa ke wɔjì adesai ni yeee emuu. Ni kele, Biblia le bɔɔ kɔkɔ eshi c wiemɔi ni esaaa ake Kristofoi wiec kwraa ye ameshiai loo ye asafo le mli. Paulo bɔ Kristofoi kɔkɔ ake: "Nyehaa mliloomɔ ke mli-la ke mlifu ke bolɔmɔ ke musubɔɔ [loo hegugbee] fee see afoa ye nyetenej." (Efesobii 4:31) Biblia shishitsɔɔmɔi krokomei c wiemɔi ni ji "musubɔɔ" loo hegugbee le shishi ake, "wiemɔi gbohii," "wiemɔi ni yeɔ awui," ke "jɛmɔ wie-mɔi." Hegugbee ni ji gbɛi gbohii ni aketsɔ mei ke mɔ hiɛ ni ashaa fe nine le baanyɛ aba bulɛ ni mei yɔɔ kɛha ame-he le shi ni eha amenu he ake amehe be seeñamɔ ko. Akəni gbekəbii ajwəñmɔ esako ni ameke amehe fɔɔ mei anɔ hewɔ le, ameji mei titri ni hegugbee baanyɛ aye ame awui waa.
—Kolosebii 3:21.

¹⁴ Biblia le ke wiemci ni mli wa waa wie eshi mei ajemo –ni ji mei ahe guo ni agbeo ketso wiemci gbohii ni akeso-paa ame le no le. Mo ni ke wiemci nee ke nitsumci feo esu le ke ehe miwo oshara mli, ejaaKE kE aye abua mojelO ko shii abo shi etsakeee etsui le, abaanyE ashwie le keje asafo le mli. KEE etsakeee etsui le, eyan jer hee le hu mli. (1 Korintobii 5:

13, 14. (a) Meē hewalā hegwāgbee baanyē aná yē mei ni cuñ lē aŋ? (b) Menī jī mōjewāc̄, nī menī hew̄ā m̄ nī jēc̄ meī lē kē ehē miwī oshārā mlī lē?

11-13; 6:9, 10) No hewɔ le, ekā shi faŋŋ ake kē wɔha wiemci gbohii, amale wiemci loo wiemci ni etsɔɔ ake wɔcye cmɔns fee wɔca ntsuŋ ci Nyɔnɔ Wiemci le wɔ hewale koni wɔwie wiemci “ni hi ni ehia, koni eha mɔ nane amo shi.” (Efesobii 4:29) Kē wɔwie wiemci ni tswaa mɔ emaa shi, ni wɔ koni wɔcye wɔfee nakai; ni asaŋ aŋmalako wiemci pɔ-tei ni akpereɛ nɔ ake ameji “wiemci kpakpa” ye mli. (Tito 2:8) Kē wɔowie wiemci “ni hi ni ehia, koni eha mɔ nane amo shi” le, esa ake otii ete ní he hiaa ni haa ayɔɔ wiemci ni haa mɔ nane mɔɔ shi le ahi wɔjwɛŋmɔ mli: Esa ake efee wiemci kpakpa, anɔkwa wiemci, ke nɔ ni tsɔɔ mɔ. Akəni otii nɛɛ wɔjwɛŋmɔ mli hewɔ le, nyehaa wɔsusua wiemci ni haa mɔ nane mɔɔ shi le he nokwemɔnii pɔ-tei komei ahe wɔkwɛa.—Kwemci akrabatsa ni yitso ji “Ani Miwemci Haa Mɔ Nane Mɔɔ Shi?” ni yɔɔ baafa 140 le.

¹⁶ *Yijiemci ni je tsuiŋ.* Yehowa ke Yesu fɛɛ ke amenifeemci tsɔɔ ake esa ake ajie mei ayi ni aha amenu he ake amehe ye seɛnamɔ. (Mateo 3:17; 25:19-23; Yohane 1:47) Áke Kristofoi le, esa ake wɔ hu wɔjɛ wɔtsui mli wɔjie mei ayi. Meni hewɔ? Abei 15:23 le ke ake: “Wiemci ni awie ye be ni sa mli le ehī pam!” Susumɔ enɛ he okwɛ: ‘Te onu he ohaa tɛŋŋ ke mɔ ko je etsui mli ejie oyi le? Ani etsui enyɔɔ omli ni ekanyaaa bo?’ Hɛɛ, kē mɔ ko je etsui mli ejie oyi le, ehaa

15. Meni haa wiemci ko feɔ wiemci ni ‘hi ni haa mɔ nane mɔɔ shi’?

16, 17. (a) Meni hewɔ esa ake wɔjie mei ayi le? (b) Mɛɛ hegbeɛ wɔbaanyɛ wɔŋɔ kejie mei ayi ye asafo le ke agbene hu ye weku le mli?

'SHI CM NAN CM AHA NI IH' IN ICWEMCI'

?IN AHEM CEMIWI MI NANE CCW CM

Shishitoo mla: "Nyεhia nyεwiem he abaa nyam daa."—Kolosebii 4:6.

Saji ni obaanyε obi ohe

- Ani mijie m̄ ko yi c̄ yε ko p̄t̄eε he etsε?—1 Korintobii 11:2; Kpojiemc̄ 2:1-3.
- Ani mike wiemc̄ ni ji oyiwalađč̄ej ke ofaine c̄nts nii kejic̄ bule kpo mitsc̄ m̄ei krokomei?—1 Mose 19:2; Yohane 11:41.
- K̄e mike m̄ei miigba sane l̄e, ani miwiec̄ nibii ni k̄o mihe babao loo misumc̄ ake mabo m̄ei krokomei asusumc̄ hu atoi n̄ masusu m̄ei krokomei ahenumc̄ ahe?—Filipibii 2:3, 4; Yakobo 1:19.
- Ani mike saji n̄i mile yε m̄ei krokomei ahe l̄e tswaa amε emaa shi loo mikekumc̄ amet̄sui?
—Abei 15:1, 2.
- M̄eni ji misusumc̄ yε wiemc̄ sha he, ni te ehāa anaa c̄ ni ȳc̄ mitsui mli l̄e ahaa tεŋj?—Luka 6:45; Yakobo 3:10, 11.

onou he akə mɔ le naa bo akə ohe ye səenamɔ ni esumcɔ osane, ni səenamɔ ye nɔ ni ofee le he. Yijiemɔ ni tamɔ neke le haa onáa ekāa ni ekanyaa bo koni obo mɔdeŋ waa wɔssee. Akəni kɛ *ajie* oyi le onáa he miishɛe hewɔ le, ani esaaa akə bo hu obɔɔ mɔdeŋ fɛe ni ooonye *kejie* mei krokomei ayi?
—Mateo 7:12.

¹⁷ Bɔɔ mɔdeŋ ni oyɔse mei ahe sui kpakpai, ni ojie ameyi. Ekołe mɔ ko baaha wiemɔ jogbaŋŋ yε asafoŋ kpee ko shishi, obaayɔse akə oblanyo loo oblayoo ko miitiu mumɔŋ otii aseɛ, loo obaayɔse akə mɔ ko ni eda ye afii amlı baa kpee daa ye egbɔlɛ beaŋ gbojɔmɔi fɛe aseɛ. Ké ojε ɔtsui mli ojie mei nεe ayi le, ebaanye eta ametsuiiaŋ ni ewo ame he-wale koni ameyu nɔ amesɔmɔ Yehowa. Esa akə wumei aje ametsuiiaŋ amejie amejamei ayi ni amehiɛ asɔ amejamei, ni esa akə ŋamei hu afee nakai nɔŋŋ ameha amewumei. (Abei 31:10, 28) Ké gbekebii nu he akə amehe ye səenamɔ ni hie sɔɔ ame le, ehaa amebɔɔ mɔdeŋ waa. Taake hulu la kε nu he hiaa tso le, nakai nɔŋŋ ehe miihia ni ajie gbekebii ayi ni aha amenu he akə amehe ye səenamɔ. Fɔlɔi, kɛ nyebii le jie sui kpakpai akpo ni amebɔɔ mɔdeŋ ye nɔ ko feemɔ mli le, nyεŋŋa hegbe le kejia ameyi. Yijiemɔ ni tamɔ neke le baanya eha amená ekāa, ni amebaanu he akə nyεyε hekεnɔfɔɔ yε amemli, ni ebaatsirɛ ame koni amebɔɔ mɔdeŋ waa kεfee nɔ ni ja.

¹⁸ *Miishejɛmɔ ke hewalewoo*. Yehowa susuɔ “heshibalɔ [loo ohiafol]” ke “mei ni tswiaa shi ke dɔle” le ahe waa. (Yesaia 57:15) E-Wiemɔ le woɔ wɔ hewale koni wɔha mei ‘atsɛ ametsui amejame amemli’ ni ‘wɔshɛje mei ni tsui fāa le amii.’ (1 Tesalonikabii 5:11, 14) Wɔbaanyε wɔná nɔmimaa akə Nyɔŋmɔ naa mɔdeŋ ni wɔbɔɔ keshɛjeɔ nanemei Kristofoi ni tswiaa shi ke dɔle le amii ni wɔwo ame hewale le, ni ehiɛ sɔɔ ene.

18, 19. Meni hewo esa akə wɔbɔɔ mɔdeŋ waa keshɛje nanemei Kristofoi amii ni wɔwo ame hewale, ni mεe gbe nɔ wɔctsɔ wɔfee nakai?

¹⁹ Shi məni obaanyə okəe kewo naanyo Kristofonyo ko ni nijiaŋ eje wui loo etsui ekumə lə hewale? Kaasusu ake ja oyə enaa-gba lə naa tsabaa pə dani obaanyə oye obua lə. Yə shihilei pii amlı lə, wie-məi fioo ko kəke yeč ebuaa waa. Ha mə ni tsui ekumə lə ale ake osusuc ehe. Okə mə ni nijiaŋ eje wui lə afee ekome kəsəle; obaanyə obi Yehowa koni eye ebua lə ni ena ake Nyɔŋmə ke mei krokomei sumcə lə. (Yakoboo 5:14, 15) Ha ni ena ake ehe yə sseənamcə ni ejí asafo lə mlinyo ni he hiaa. (1 Korintobii 12:12-26) Kanemə Biblia mli ɻmale ko ni woč mə hewale waa oha lə koni okəha ena ake Yehowa susuc ehe dieŋtse. (Lala 34:19; Mateo 10:29-31) Ké oná dekā oha mə ko ni nijiaŋ eje wui ni ojə etsui mli okə lə wie “wiemə kpakpa” lə, ebaaye ebua lə koni enu he ake asumcə lə ni hie səč lə.—Abei 12:25.

²⁰ ḥaaawoo ni məč shi. Akəni wɔyeee emuu hewč lə, ḥaaawoo he hiaa wɔ feę yə be kə beanj. Biblia lə woč wɔ hewale ake: “Bó ḥaaawoo toi, ni okpelə tsɔsemcə, koni wɔsəe ni ole nii.” (Abei 19:20) Jeee asafon̄ onukpai pə sɔ kā amenɔ ake amewo ḥaa. Fɔlbi woč amebii aŋaa. (Efesobii 6:4) Ehe bahiaa ni nyemimei yei ni edara yə mumcə lə awo oblayei aŋaa. (Tito 2:3-5) Sučmə ni wɔyuccə kəha mei krokomei lə tsirəč wɔ koni wɔwo ḥaa yə gbe ni kumcə mei ni wočamē

Ké wɔwie wiemə ni
ḥaa mə nane məč shi lə,
esaa Yehowa hič

ηaa le atsui le nɔ. Meni baanye aye abua wɔ koni wɔwo ηaa ye nakai gbe nɔ? Susumɔ otii ete ni haa ηawoo mɔɔ shi le ahe okwe: ηawolo le su ke eyiñtoo, he ni ηawoo le je, ke bɔ ni ewoɔ ηaa le ehaa.

²¹ Dani ηawoo ko aaamɔ shi le, klexklex le edamɔ ηawolo le nɔ. Bi ohe ake, 'Mee be kɛ awo mi ηaa le ewaaa kɛha mi ake mikeaatsu nii?' Kɛ oná ole ake mɔ ni woɔ bo ηaa le susuɔ ohe, ni jeee ake ohe miiwo emli la, ni ehieeɛ jwɛñmɔ fɔŋ ko ye sse le. No hewɔ le, ani esaaa ake ojic nakai jwɛñmɔ ke su nɔrɔŋ kpo kɛ oowo mei krokomei ηaa le? Agbenɛ hu kɛ ηawoo ko aaaye omanyɛ le esa ake ejɛ Nyɔñmɔ Wiemɔ le mli. (2 Timoteo 3:16) Kɛ wɔmiitsɛ ηmale ko yisee kəmiwo ηaa loo wɔtsseeɛ ηmale yisee po le, esa ake ηaa feɛ ni wɔwoɔ le ke ηmale le akpā gbee. No hewɔ le, esa ake asafon onukpai akwɛ jogbaŋŋi koni amɛke amɛsusumɔi akanye mei krokomei anɔ; ni asaq esaaa ake amɛtsɔɔcɔmɔ iŋmalei le koni efee tamɔ nɔ ni Biblia le fio amɛsusumɔi le aseɛ. Kɛ atɔɔ gbe kpakpa nɔ awo ηaa le, emɔɔ shi jogbaŋŋi. Kɛ ake mlihilɛ wo ηaa le, ehaa mɔ ni awoɔ le ηaa le nɔ he ake ayɛ bulɛ kɛha le, ni ewaaa ake ekeaatsu nii.
—Kolosebii 4:6.

²² Ye anɔkwale mli le, wiemɔ ji nikeneii ni sseñatɔmɔ he waa ni je Nyɔñmɔ ηɔɔ. Esa ake cmɔns ni wɔcɔyɔ kɛha Yehowa le atsire wɔ koni wɔkɛ nikeneii nee atsu nii ye gbe kpakpa nɔ, shi jeee gbe gbonyo nɔ. Nyɛhaa wɔ-haa ehia wɔjwɛñmɔ mli ake wɔwiemɔ naa mɔ nɔ hewale —ebaanye etswa mɔ ema shi loo ekumɔ mɔ tsui. Belɛ, nyɛ-haa wɔbɔa mɔdɛŋ ni wɔkɛ nikeneii nee atsua nii ye gbe ni Nyɔñmɔ sumɔɔ ake aketsu nii le nɔ—wɔkɛha mei 'anane amɔ shi.' Kɛ wɔfee nakai le, wɔwiemɔ baaha mei ni wɔkɛsharaa le aná miishɛɛ, ni wɔbaaya nɔ wɔhi Nyɔñmɔ cmɔns cムmɔɔ le mli.

22. Te etswa ofai shi ake oke nikeneii ni ji wiemɔ le baatsu nii oha teñŋ?

Gbijuryelii ni Esaaa Nyɔŋmo Hie

**"Nɔ fɛe nɔ le nyekaa nyekwɛa akə esa
Nuŋtsɔ le hie lo."—EFESOBII 5:10.**

YESU kɛe akə: "Anɔkwa jalɔi le aaaja tse le ye mumɔ ke anɔkwale mli, ejaakə mei ni jaa le neke, tse le hu taoo." (Yohane 4:23) Ké Yehowa yɔse mei ni tamɔ neke—taakə eba le ye ogbe-fan lɛ—egbalaa ame kebaa ekə e-Bi le Ქɔ. (Yohane 6:44) Mɛe hegbe kpele po wɔná neke! Shi esa akə mei ni sumɔ Biblia mli anɔkwale le 'aka nɔ fɛe nɔ amekwɛ akə esa Nuŋtsɔ le hie lo,' ejaakə Satan ji shishiulɔ kpanaku.—Efesobii 5:10; Kpojiemɔ 12:9.

² Susumɔ nɔ ni ba ye Sinai Gɔŋ le masei beni Israelbii le bi Aaron koni efee nyɔŋmo eha ame le he okwɛ. Aaron ekuuu ekuɛ, shi moŋ efee tsinabi amaga eha ame, ni ekeɛ ame akə amaga le damɔ shi kɛha Yehowa. Ekeɛ akə: "Wɔ le aye gbijurɔ aha Yehowa." Ani Yehowa nya apasa jamɔ ni akəfutu anɔkwa jamɔ le he? Dabi. Ekpata mei aaafee akpei ete ni ja amaga le ahie. (2 Mose 32:1-6, 10, 28) Mɛni wɔkaseo kɛjɛɔ mli? Ké wɔ-miitao wɔhi Nyɔŋmo suɔmɔ le mli le, esa akə 'wɔkata nɔ ko ní he tseehee,' ni wɔkɛ ekāa awu ashi nɔ fɛe nɔ ni baanyɛ abule anɔkwale le.—Yesaia 52:11; Ezekiel 44:23; Galatabii 5:9.

³ Dɔlɛ sane ji akə beni bɔfoi le ní bɔ mɔdɛŋ akə ametsi hemɔkεyeli kwamɔ naa le gboi le, apasa Kristofoi ni be su-

-
1. Mɛe gbɔmɛi Yehowa gbalaa kebaa enɔɔ, ni mɛni hewɔ esa akə ame-hie ahi amɛhe nɔ ye mumɔn lɛ?
 2. Tsɔɔmɔ bɔ ni Yehowa buɔ mei ni ke apasa jamɔ futuɔ anɔkwa jamɔ ehaa le mli.
 - 3, 4. Mɛni hewɔ esa akə wɔkɛ Biblia mli shishitoo mlai apɛi kusumii ke gbijuryelii ni ehe gbe i amlí lɛ?

mɔ keha anɔkwale le bɔi wɔnjalo akusumii ke gbijurçyelii anɔkpəlemo, ni amekee ake tɔmo be he ake Kristofoi ke ame-he aaawo mli. (2 Tesalonikabii 2:7, 10) Beni ope ci gbijurçyelii nɛe ekomei amlı le, kadimo bɔ ni ajie je le mumɔ le kpo ye mli ni ajieee Nyçlumɔ mumɔ le kpo ye mli le. Be feé be le nibii ni nyie sée nɛe je kpo ye je lenj gbijurçyelii ni esaaa le amlı: Ehaa mei diɔ heloo le akɔnɔi le aseé, ni ehaa apasa jamɔ hemɔkøyelii ke mumɔ atsemɔ nifeemɔi ni ji "Babilon kpeter-kpele" le kadimo nii le heɔ shi.* (Krojiemɔ 18:2-4, 23) Ha ehi ojwənɔmɔ mli hu ake Yehowa na wɔnjamɔ nifeemɔi ni yɔɔ taŋ ní aná gbijurçyelii ni ehe gbeí le babao keje mli le. Ijwane-jee ko be he ake enyaaa gbijurçyelii nɛe ahe taake enyaaa tsutsu nɔɔ le he le. Ani esaaa ake wɔbus Yehowa susumɔ ake no ji nɔ ni he hiaa fe feé?—2 Yohane 6, 7.

⁴ Áke anɔkwa Kristofoi le, wɔle ake gbijurçyelii komei esaaa Yehowa hie. Shi esa ake wɔtswa wɔfai shi waa ake wɔbaahi gbijurçyelii nɛe kwraa. Nɔ hewɔ ni Yehowa nyaaa gbijurçyelii nɛe ahe le mli ni wɔɔpei le baawo wɔfai shi ni wɔtswa ake wɔke wɔhe wonj nɔ ko ni hanj wɔhi Nyçlumɔ cmɔns le mli le mli hewale.

BLONYA—HULU JAMɔ NI ATSAKE EGBEI

⁵ Biblia le etsii tā ake aye Yesu fɔmɔ he gbi jurɔ. Ye anɔ-kwale mli le, aleee gbi tuuntu ni akefɔ le. Shi wɔbaanye wɔkkee ke nɔmimaa ake afɔɔ le ye December 25, ni ji be ni snoo nɔɔ ye he ni afɔ le ye le.[#] Nɔ hewɔ ni wɔbaanye wɔkkee nakai ji

* Kwemɔ akrabatsa ni yitso ji "Ani Esa ake Miye Gbi Jurɔ le Eko?" ni yɔɔ baafa 148-149 le. Atsī gbijurçyelii srɔtoi atā ye *Watch Tower Publications Index* ni Yehowa Odasefoi fee le mli.

[#] Ye Biblia mli be akɔntaabuu ke je lenj yinɔsaji ke gbee kpamɔ naa le, eeenye efee ake afɔ Yesu ye afi 2 D.I.J.B., ye Yudafoi anyɔɔni ni ji *Ethan-* *im* ni gbeɔ September ke October ye wɔnjmenɛjmenɛ beaŋ kalandà nɔ le nɔ.—Kwemɔ *Insight on the Scriptures*, Kpo 2, baafa 56-57 ni Yehowa Odasefoi fee le mli.

5. Meni hewɔ wɔbaanye wɔkkee ke nɔmimaa ake afɔɔ Yesu ye December 25 le?

ake, Luka bɔ amanies ake beni afɔ Yesu le “tookweli komesi ye ኃና” amemiiikwē ametoi. (Luka 2:8-11) Luka amaniesbɔ nne sa kadimɔ ejaake tookweli ehii “ኃና” afi muu fee. Ake-ni snoo ke nugbɔ neç ye Betlehem ye December mli hewɔ le, ahaa toi le hiç tsu mli, ni no hewɔ le tookweli le ehiq “ኃና” ye nakai beanj. Kefata he le, Kaisare Augusto famɔ ake akane jeq fee le hewɔ ni Yosef ke Maria tee Betlehem le. (Luka 2: 1-7) Enyən ebale ake Kaisare baafa gbomei ni be Roma nɔye-li le he miishee le ni amefā gbe keya amemaji amlı ye fēibe ni naa wa tamɔ neke mli.

⁶ Jeee ስማለ ጥ mli aje ato Blonya shishi, shi moj aje blema wɔnjalci agbijurçyelii tamɔ *Saturn* ni ji okwaayeli nyo-ŋmɔ le he gbi jurɔ ni Romabii le yeç le mli ato. Katolik wolo ko (*New Catholic Encyclopedia*) tsɔɔ mli ake ye nyɔŋmɔ ni ji *Mithra* le jálbi le akontaabuu naa le, December 25 ji “hulu ni anyeñ enɔ kunim aye le fɔmɔ gbi,” ni ameyec ehe gbi jurɔ ye gbi nee nɔ. Kristo gbele le see aaafee afi 300, “beni hulu jamɔ he shi waa ye Roma le ni ato Blonya shishi.”

⁷ Ké wɔnjalci nee miiye amebii juji le, amekəc amehe nii ni ameyec niyenii ni yoo sokoo—ni nifeemɔi nee jeç kpo ye Blonyayeli mli ስምኑ. Shi nii ni akec ye blema wɔnjalci agbijurçyeli nee ke Blonyayeli mli ስምኑ le ke 2 Korintobii 9:7 le kpāaa gbee, jeme kaneç ake: “Mo fee mo aha bɔ ni ekpe mli momo ye etsui mli, ni ekaje ብሔሮች aloo fimo mli: ejaake tsuijurcnaa halɔ Nyɔŋmɔ sumcɔ.” Anckwa Kristofoi jeç amesucmɔ mli amekəc nii, amemeeɛ be potee ko dani ameke nii, ni ké ameke nii le amekpaaa gbe ake ato ame najian. (Luka 14:12-14; Bɔfoi le Asaji 20:35) Kefata he le, ameyec mii-sheeë babao ake ameye amehe keje yeyeeye ni Blonyayeli haa afeç ke nyɔmɔ babao ni mei pii bɔɔ ké aaye Blonya le he. —Mateo 11:28-30; Yohane 8:32.

-
- 6, 7. (a) Negbè Blonya mli nifeemɔi babao ná ameshishifā keje?
 (b) Mee srtofeemɔ yoo nii ni akec ké aaye Blonya le ke Kristofoi ani-kee teq?

*Anɔ̄kwa Kristofoi je
nii amekeko mli*

⁸ Shi mei komei baakee ake, ani ηulamiankweloi le eyakeee Yesu nii ye gbi ni afɔ̄ le le no? Dabi. Nii ni ameyake Yesu le ji bule kpo kɛkɛ ni amejeie ametsɔ̄ le ake odehe, ni ejí nii ni afɔ̄ feemɔ̄ ye maji ni abɔ̄ amehe amanis ye Biblia le mli le amlí. (1 Manjtseméi 10:1, 2, 10, 13; Mateo 2:2, 11) Ye anɔ̄kwale mli le, jeee gbi gbeke ni afɔ̄ Yesu le no ameyake le nii le. Beni ameshe jemé le no mli le Yesu jeee gbeke ηmɔ̄ni ni kā kooloi aniyenianɔ̄ mli, shi moŋ ená nyɔ̄ji saŋŋi, ni ameyɛ shiā ko mli.

ΝΙ ΒΙΒΛΙΑ ΛΕ ΚΕΦΑΛΟΥ ΤΩΝ ΚΩΔΙΚΩΝ

⁹ Eye mli ake be fεε be ni aaafɔ̄ abifao ko le anáa mii-sheε babao mɔ̄ŋ, shi Biblia le etsɔ̄ɔ̄ ake Nyɔ̄lumɔ̄ tsuji ye

-
8. Ani ηulamiankweloi le yake Yesu nii ye gbi ni afɔ̄ le le no? Tsɔ̄ɔ̄ mli.
 9. Mεni tee no ye fɔ̄mɔ̄ gbijurɔ̄yelii ni abɔ̄ he amanis ye Biblia le mli le ashishi?

ANI ESA AKƏ MIYE GBI JURC LƏ EKO?

Shishitoo mla: "Yehowa kəe, nyəjea ameteñ,
ni nyətsea nyəhe, ni nyəkataa muji nə ko he,
ni mahere nyə atuu."—2 Korintobii 6:17.

**Saji ni obaanyə obi ohe yə gbijurçyeli loo kusum
ni ehe gbeí waa lə he**

- Ani ená eshishifa kəjə apasa jamə nifeeməi loo apasa tsəcməi ní muməi atsemə fata he lə amlı?
—Yesaia 52:11; 1 Korintobii 4:6; 2 Korintobii 6:14-18; Kpojiemə 18:4.
- Ani gbijurçyeli lə ke woo loo anunyam haa adesa, gbejiançtoo ko, loo maŋ okadi ko yə gbe ni esaaa nə?
—Yeremia 17:5-7; Bəfoi lə Asaji 10:25, 26; 1 Yohane 5:21.
- Ani ehəa anaa ake maŋ ko loo weku ko mli bii hi fe mei krokomei?—Bəfoi lə Asaji 10:34, 35; 17:26.
- Ani ejicə "je neŋ mumə lə," ni ke Nyəcəmənə kənəkənə lə kpāaa gbee lə kpo?—1 Korintobii 2:12; Efesobii 2:2.
- Ani mihe ni mikəaawo mli lə baanyə ato mə ko pampi?—Romabii 14:21.
- Ké mihala ake mikə mihe woŋ mli lə, te majə bulə mli magbála yiŋtoi ahewə ni mikə mihe wooo mli lə mli matsəo mei krokomei maha təŋŋ?—Romabii 12:1, 2; Kolosebii 4:6.

**İ̄malei ni nyiə səe nee baanyə aye abua ni aná
hetoo aha sanebiməi ni kəc gbijurçyelii ni ehe
gbeí waa lə ahe lə:**

- 'Israebii ni yeee anokwa lə ke aməhe futu jerjmaji lə, ni aməkase amenifeemə nii lə.'—Lala 106:35.

- “Mo ni yeo no ko bibioo mli anokwa le, eyeo babaoo hu mli anokwa; ni mo ni yeee no ko bibioo mli anokwa le, eyeee babaoo hu mli anokwa.”
—Luka 16:10.
- “Nyęjeęę je lej.”—Yohane 15:19.
- “Nyęnyęę Nuntsc le okpoc le no nii ke daimonioi anc le no nii nyęye shikome.”
—1 Korintobii 10:21.
- “Efá ha wɔ akę wala be ni echo momo le mli le wotsu jeņmajianjbii atsui naa nii le, ni wɔba wɔjən yę nyenyenjetswibci, akonci, dāatoci, shwemoci, fufeemoci ke wɔnjamoci ní ahio le amli.”
—1 Petro 4:3.

amefōmō gbii. (Lala 127:3) Ani Biblia ḥmaloi le ahie kpa nō? Dabi, ejaake Biblia le tsī fōmō gbii sr̄toi enyō ni aye tā—Farao ni jē Mizraim le nō ke Herode Antipa nō le. (1 Mose 40:20-22; Marko 6:21-29) Shi awieee fōmō gbii enyō nēe ayeli he ekpaka-pka—titri le Herode Antipa nō le, ejaake afo Yohane Baptisilō le yitsō ye shishi.

¹⁰ Wolo ko (*The World Book Encyclopedia*) tsōc mli ake “Mra be mli Kristofoi . . . le bu fōmō gbijurøyeli ake ejí wɔŋjabi akusum.” Áke nōkwemēnū le, blema Helabii le he ye ake mō feé mō yé mumōn̄ bō cu ko ni bua ehe, ni mumōn̄ bō cu nēe ye bua ni afō le, ni no see le ekwēn̄ enō. Wolo ko ni wiec fōmō gbii ahe (*The Lore of Birthdays*) le kēe ake mumōn̄

10, 11. Te mra be mli Kristofoi le bu fōmō gbii ayeli ameha teñj, ni meni hewō?

CMAL JAM "GBIJURØYELII" KE SATAN

Oti ko ni sa kadimo jogbañj ji ake ye jamō ni ji Satan jamō mli le, fōmōgbī ji gbii le ateñ nō ni he hiaa fe feé. Meni hewō? Ejaake Satan jamō mli bii hec yē ake kē mō ko tsē ehe nyōn̄mō le bele nyōn̄jū ji le. No hewō le, kē mō ko miiye efōmōgbī le, no tsōc ake eeye nyōn̄mō ko fōmōgbī. Ejí anckwale ake, mei babaoō ekpelēeē ḥkomenēfa susumō ni naa wa nēe nō. Kelle, wolo ko ni wiec fōmōgbī he (*The Lore of Birthdays*) le kēe ake: “Gbijurøyelii krokomei haa mō náa miishéen̄, shi fōmōgbī yeli haa mō nuu he ake le eyō ni ayō.”

Gbijurøyelii krokomei ni Satan jamō mli bii bua ake ehe hiaa waa ji *Walpurgis Night* ke *Halloween*. Wiemo komekomei ashishitsōomō wolo ko (*Merriam-Webster's Collegiate Dictionary*) tsōc ake *Walpurgis Night* ji “gbeke ni tsōc May 1 hië ni asusū ake ayei filikiə keyakpe yé he ko.”

ba le “ke nyċċejmō ni akēs le efċmō gbi no af Nakai mō le ye le sharaa ye mumoġ.” Keje blema beebe le, fċmō gbii ke nulamiajan kwemō ye tsakpāa ni mli wa.

¹¹ Jeee wċonjalci ke mumo fōji anifeemoi amlī nī fċmō gbii ayeli je le pē hewo ni Nyċċejmō tsuji ni hi shi ye blema le yee le, shi moġ eeenye efee akē ameħfee Nakai ye shishitoo mlai komiċi hu ahewo. Meni hewo wakex nakai? Ejaak āmejji hii ke yei ni baa ameħhe shi, nī amebuuu gbii ni akēf āme le akē eħe miiħia aahu akē esa akē aye ameħhe gbii juji.* (Mika 6:8; Luka 9:48) Ye no najiaq le, ameħwo Yehowa hiex nyam ni ameda le shi ye wala ni jara wa ni ekeduro ame le hewo.[#]—Lala 8:4, 5; 36:10; Kpojiem 4:11.

¹² Mei fee ni yeo anokwa kċeyashi gbele mli le ye Nyċċejmō kaimiċi mli, ni bō fee bō ni fee le abaatee ame shi. (Hiob 14: 14, 15) Jajel 7:1 le kē akē: “Gbeij kpakpa hi fe mu kpakpa, ni gbele gbi hi fe fċmō gbi.” Anokwa ni wċayex Nyċċejmō akē esċċolci le haa wċonāa “gbeij kpakpa” ye ehix. No ni sa kadimō ji akē, gbi jurč pē ni afā Kristofoi akē ameħye le kċċi fċmō he, shi moġ ekċċ gbele—ni ji Yesu nī “gbeij” ni fe fee nī efee le no abaats āhere wċiywala le gbele le he.—Luka 22:17-20; Hebrei 1:3, 4.

CMAL 31 ČCAF AHA 33A IN CMUJCYN—EASTER

¹³ Mei kē akē Easter ji Kristo shitee le he gbijurçyeli, shi ye anokwale mli le ejex apasa jaħo mli. Gbeij Easter le ke Eostre,

* Kwemō akrabatsa ni ji “Gbijurçyelii ke Satan Jamo,” ni yuċċi baafia 150 le.

Awu akpo ye Mla kparjumō le mli akē kē yoo ko fo le, esa akē esħa esha he afħle ħa Nyċċejmō. (3 Mose 12:1-8) Akieni mla naa taomō nii nee kaiċ Israelbii le waa akē bii náa esha kejex amefċolci anċċi hewo le, esha amená jwnejmō ni lqmex perevera ye bifċmō he, ni ekole ehaha ameħke ameħhe awo fċmō gbijurçyeli ni ji wċonjalci anifeemō le mli.—Lala 51:7.

12. Mee għex no wogbele gbi baanye ahi fe wċċmō gbi?

13, 14. Negħex Easter mli nifeemj i ni eħe għbeij le ná esħishifā kęx?

loo *Ostara* ni ji blema Ijleshibii le anyɔŋmɔ yoo ni haa hulu teo shi ni haa nii kwẽ le ye tsakpāa. Ni te fee tɛŋŋi ni ake wawɔŋji ke kpeŋkpel ei bɔi nitsumɔ ye Easter mli le? Wolo ko (*Encyclopædia Britannica*) tsɔɔ mli ake wawɔŋji “feɔ wala hee ke gbohiiashitee he okadi keje blema,” ni ake kpeŋkpel e hu feɔ fɔmɔ he okadi keje blema. No hewɔ le, Easter ji fɔmɔ he kusum dien̄tse ni atsake hiɛ afee le Kristo shitee le he gbijuyoyeli.*

¹⁴ Ani Yehowa baakpel e fɔmɔ he kusum ni yɔɔ nyajemɔ ni akeyeɔ e-Bi le shitee le he gbi jurɔ le nɔ? Dabi kwraa! (2 Kɔrintobii 6:17, 18) Ye anɔkwale mli le, Ijmalei le fääa wɔ ake wɔye Yesu shitee le he gbi jurɔ, ni asan̄ ewooo wɔ hewale ni wɔfee nakai. No hewɔ le, ké wɔye Easter áke Yesu shitee le he gbi jurɔ le, etsɔɔ ake wɔyeee Yehowa anɔkwa kwraa.

HALLOWEEN BE KRɔŋKRɔŋ

¹⁵ Ké *Halloween* ni atsɔɔ le hu ake Hetselɔi Fεε Agbi le shε le, nɔ ni afɔɔ namɔ ji ake mei saa amεhe tamɔ blɔfɔ ayei ni amewoo atadei ni yɔɔ gbeyeigbeyei ni amekε nibii krokomei ni yɔɔ gbeyei saa amεhe—ni ejí nifeemɔ ni Britain ke Ireland shikwẽebii le je shishi. Ké eshwε fioo ni November 1 baashε ní nyɔɔntserε le ye emuu le, ameyeɔ *Samhain* gbi jurɔ, eshi-shi ji “Latsaa Be Naagbee.” Amεheɔ ameyeɔ ake ke *Samhain* shε le, ajiɛɔ afaban̄ ni yɔɔ adesai ke mumɔi aje le teŋ le, ni mumɔi kpakpai ke mumɔi fɔjí fεε baa shikɔŋ le nɔ. Amεheɔ ameyeɔ ake gbohii le asusumai le yaa amesh̄ai amlí, ni we-kui ke niyenii ke nu maa shi amehaa sisai ni baaba le koni amekesa amεhie. No hewɔ le, ké gbekεbii saa amεhe tamɔ si-sai loo ayei ɣmεnε, ni ametee mei ash̄ai amlí ni ameyawo

* Eostre (loo Easter) ji nyɔŋmɔ yoo hu ni haa afɔɔ. *The Dictionary of Mythology* le tsɔɔ mli ake “eye kpeŋkpel e ni sumɔɔ waɔŋji ye nyɔɔntserε le mli, ni bei komεi le atεŋɔ le ake eye kpeŋkpel e yitso.”

15. Negbe aná *Halloween* keje, ni mεni sa kadimɔ ye gbi ni akeyeɔ gbi jurɔ nεe he?

amεhe gbeyei akε kέ amεhaaa amε nɔ ko le amεbaaye amε awui le, amεkε amεhe miiwo *Samhain* kusumii amlı ni amεleee.

KAABULE GBI NI OKΕBOTEΩ GBALASHIHILE MLI LE

¹⁶ Eshwε fioo ni “anuŋ ayemforowu ke ayemforo gbee kwraa dɔŋŋ yε omli [Babilon Kpeterŋkpele].” (Kpojiemɔ 18: 23) Meni hewɔ? Yιntoo kome hewɔ ji akε ekunyaayeli nifeemɔi le baanyε abule gbalashihile ni nuu ko ke yoo ko boteɔ mli le kejε yookpeemɔ gbi le nɔ nɔŋŋ.—Marko 10:6-9.

¹⁷ Maŋ fee maŋ ke ekusum. Kusumii komei ni asusuc akε naagba be he le baanyε afee nɔ ni ná eshishifā kejε Babilon nifeemɔi ni asusuc akε ehaa nuu ke yoo ni miibote gbalashihile mli le loo mei ni eba jemε le ‘shade kpakpa’ le mli. (Yεsaia 65:11) Kusum nee eko ji omɔ ke ehenɔi ni ashwāa. Eeennye efee akε nifeemɔ nee ná eshishifā kejε hemɔkseyeli ni ahie akε mumɔi fɔji le nyaa niyenii he, ni no haaa ameye ayemforo le ke ewu le awui le mli. Kefata he le, asusuc akε omɔ ji fɔmɔ, miishεε, ke wala seetsεle he okadi kejε blema. Iŋwanejee ko be he akε mei fee ni miisumɔ ni amεhi Nyɔŋmɔ suɔmɔ le mli le baatsi amεhe kejε kusumii gbohii nee ahe.—2 Korintobii 6:14-18.

¹⁸ Yehowa tsuji hu tsio amεhe kejε je leŋ nifeemɔi ni eko-le ehaŋ bulε ni sa Kristofoi aba yookpeemɔ ke yookpeemɔ henabuamɔi ahe loo nɔ ni baanyε agba mei krokomei ahenilee naa le he. Áke nɔkwemɔnɔ le, amεkε feoyeli wiemɔi ni yeɔ mɔ awui loo bɔlenamɔ he feoyeli wiemɔi, ke wiemɔi ni baanyε ewo mei ni boteɔ gbalashihile le mli le ke mei krokomei hiegbele le tsuuu nii. (Abei 26:18, 19; Luka 6:31; 10:27)

16, 17. (a) Meni hewɔ esa akε Kristofonyo nuu ke yoo ni miisumɔ ni amεbote gbalashihile mli le ke Biblia mli shishitoo mlai apei yookpeemɔ he nifeemɔi ni yaa nɔ ye henι amεyɔɔ le mli le? (b) Meni esa akε Kristofoi asusu he ye nifeemɔi tamɔ omɔ ni ashwāa loo nifeemɔi krokomei ni tamɔ no le gbefan?

18. Mεe Biblia mli shishitoo mlai esa akε ekudɔ mei ni miito gbejia-nɔ koni amεbote gbalashihile mli le ke mei ni amεbaafɔ amε nine le?

Agbenie hu amefeee yookpeemci henaabuamci ni yoo sokoo ni etscoo peyeeremee, shi mon etscoo "shihile le mli hewoo" loo agboi anifeemci le. (1 Yohane 2:16) Ké ooto gbejianci ni obote gbalashihile mli le, ohie akakpa no kókókó ake Yehowa miisumci ni nakai gbi kredee le afee no ni be fee be ni obaakai le obaaná miishéé, shi jeee no ni baaha oshwa ohe.*

13WΛ ΙΑΥΑΝ ΚΩΑΝ ΚΩΑΝ —ΑΝΙ ΕΙ ΤΑΜΕΕΝΙ ΤΑΜΑΝΙ?

¹⁹ Glase ni awo no cokeyaa ḥwei le ji nifeemci ko ni afonamci ye yookpeemci ke henaabuamci krokomei ashishi. Wolo ko ni wie dāa ke kusum he (*International Handbook on Alcohol and Culture*) ni je kpo ye afi 1995 le wie ake: "Eeennyé efee ake dāa ke glase ni awo no keyaa ḥwei le je blema kusum ni kē aafee le ake nu ko ni abu ake eyé kroukrou ye ḥkpai . . . kεbaa nyɔnjomci le aden jɔcmci le amlí, ni wiemci tamci 'ḥcc wala!' loo 'omanye abla wɔ!' le muua amenibimo le naa."

²⁰ Eji anokwale ake mei babao susuuu ake dāa ke glase ni awo no keyaa ḥwei le ji jamci nifeemci loo hemkeyeli gbo-nyo. Shi fee see le, abaanyé abu glase ni awo no keyaa ḥwei le ake aabi "ḥwei"—baa no ko ni yoo hewale fe adesai le—den jɔcmci ye gbe ni ke ḥmale le kpāaa gbee no.—Yohane 14:6; 16:23.[#]

"NYΞ ΜΕΙ ΝΙ ΣΥΝΑ ΛΕ ΣΥΝΕΝΥΞ ΑΕΓΙ"

²¹ Je le jeŋba ní miiya no eekrɔtɔ ḥmenē—ni Babilon

* Kwemci nikasemci ete ni koo yookpeemci ke henaabuamci he, ni je kpo ye October 15, 2006 *Buu-Mɔɔ* le baafa 18-31 le.

Kwemci February 15 2007, *Buu-Mɔɔ* le baafa 30-31 le.

19, 20. Meni wolo ko wie ye he ni dāa ke glase ni awo no keyaa ḥwei le ná eshishifā keje le he, ni meni hewɔ Kristofoi ke amehe wooo nifeemci nee mli le?

21. Mee gbijuryelii eyé mli ake eke jamci bε tsakpāa moŋ shi esa ake Kristofoi akwa, ni meni hewɔ?

Kpeterkpele le wo he hewale ye gbe ni yoo tēe loo gbe ni be tēe nō—le jē kpo ye joi ni ajo cōkenyiē gbejegbei anō loo *Mardi Gras* ni maji komēi toō he gbejianc̄ daa afi le mli, nī joi ni teō bōlēnamō akōnōi ashi le hu fata he, ni bei pii po le akewoō hii ke hii ke yei ke yei ni ke amēhe hiō shi le he hewale. Ani ebaafee nō ni sa akē ‘mō ko ni sumc̄ Yehowa’ baaya he ni afeō ye le loo ekwē nifeemō nēe? Ani no feemō baatsōo akē enyēc̄ efēlē lēlēlē? (Lala 1:1, 2; 97:10) Kwē bō ni ebaafee nō ni hi jogbañj̄ moṇ̄ akē eekase lalatse le, mo ni sōle akē: “Jiemo mihiē kējē yaka nii akwemō nō”!—Lala 119:37.

²² Kē aaye je leñ gbijuji le, esa akē Kristofoi akwe jogbañj̄ koni amēnifeemōi akaha mei krokomei mīmu sane naa akē amēkē amēhe mīwo mli. Paulo ḥma akē: “Kē nii nyeyēc̄ jio, nii nyenūc̄ jio, aloo nō kroko ni nyefēc̄ jio, nyefea fēe nyekēwoa Nyçηmō hie nyam.” (1 Korintobii 10:31; kwēmō akrabatsa ni yitso ji “Bō ni Ooofee Okpē Yiñ Kpakpa,” ni yoo baafa 158-159 le.) Ye gbe kroko nō le, kē ekā shi fanj̄ akē kusum ko loo gbijurçyeli ko ke apasa jamc̄, mañkwramō loo mañhedōo nifeemō be tsakpāa, ni eteee shi ewooo Biblia mli shishitoo mlai le, no le Kristofonyo fēe Kristofonyo baanyē akpē eyiñ akē eke ehe baawo mli loo eke ehe woñ mli. Nakai beañ nō le, esa akē esusu mei krokomei asusumōi ahe koni ekañtō amēnane.

OKÉ CMEMIOWO KÉ CMEMIOWO AWA MANY 3IH CMUJCAYN

²³ Mei babaoo buñ gbii ni akēyeōc̄ gbijuji ni ehe gbe i le akē bei ni wekui ke nanemei kēbuua amēhe naa. No hewō le kē mō ko wie ye gbe ni ejaaa nō akē Iñmale naa shidaamo ni wōkō le etsccōc̄ mōc̄s loo enaa wa tsō le, wōbaanyē wōjē

22. Mee be mli Kristofonyo ko baanyē ejē ehenilee mli ekpē eyiñ akē eke ehe baawo gbijurçyeli ko mli loo eke ehe woñ mli?

23, 24. Mee gbe nō wōbaanyē wōtsō wōye Yehowa jale shishitoo mlai le ahe odase ni mōc̄ shi?

KE CMJAKWANO MIISHEE KPELE BAA

Yehowa ji 'miishee Nyeljwmo,' ni ccmuse ni esocci aná miishee. (1 Timoteo 1:11) Anaa ene ye qmalei ni nyie see nee amli:

"Mɔ ni tsui enyɔ emli lε, daa nee eeye gbi jurɔ."—Abei 15:15.

"Miyoo ake no ko no ko be ni hi ha ame fe no ni amemii aaashé amehe ni ameaafée ekpakpa ye amewala be le mli. Ni asan̄ miyoo ake, kε gbom̄ fée gbm̄ aaaye ni enu, ni eye nii kpakpai amli qm̄c yé eden̄megbom̄ fée mli lε, Nyeljwmo ni-keenii ni."—Jajelɔ 3:12, 13.

"Shi ablade [loo ejurɔfeels] le abladei anii [loo ejurɔfeemɔi] ahe ejwəŋɔ, ni abladei anii [loo ejurɔfeemɔi] ahe hu ekāa."—Yesaia 32:8.

"Nyebaa miŋɔɔ, nyε mei fεe ni etɔ nyε ni nyε-jatsui fe nyε lε, ni [mi Yesu] maha nyε hejɔmɔ. . . . Ejaake mipā le teremɔ waaa, ni mijatsu le etsiii."—Mateo 11:28, 30.

"Nyεaale anɔkwale lε, ni anɔkwale lε aaaha nyeye nyεhe."—Yohane 8:32.

"Mɔ fée mɔ aha bɔ ni ekpε mli momo ye etsui mli, ni ekaje ḥkɔmɔyeli aloo firmɔ mli: ejaa-ke tsuuijwnaa halɔ Nyeljwmo."—2 Korintobii 9:7.

"Mumɔ le yibii ji miishee, hejɔlε, . . . mlihilε, ejurɔfeemo."—Galatabii 5:22.

"La le yibii ji mlihilε ke jale ke anɔkwale fée."—Efesobii 5:9.

mlihile mli wɔgbála mli wɔha le ake Yehowa Odasefoi ahie sɔɔ wekui ke nanemei ahenaabuamɔi ni tɔmɔ ko be he le. (Abei 11:25; Jajels 3:12, 13; 2 Korintobii 9:7) Wɔke wɔcsu iċċu fek ekomé kienā miishes ye afi le mli fee, shi suċċu ni wɔ-uyu kienā Nyçηmō ke ejale shishitoo mlai le hewo le, wɔcsu ni wɔke kusumii ni enyaaa he le buleq wɔħenaabuamɔi ni yċċu miishes le.—Kwemċ akrabatsa ni yitso ji “Anċkwa Jamo Ke Miishes Kpele Baa,” ni yċċu baafa 156 le.

²⁴ Odasefoi komei ke otii ni yċċu *Meni Biblia le Tsuċċ Diegħ-tse?* wolo le yitso 16 le mli le etsu nii kienā mei ni ke tsui kpa-kpa biċċi ame saji le hetoo ni haa mō tsui nyċċu emli.* Kaino ake otii ni ma wɔħiis le ji ni wɔha mei ale anċkwale le, shi jee ni wɔha amena ake amesane ejaaa. No hewo le, jiġiem bulu kpo, too etsui shi, ni ‘ha owiem ħe aba nyam daa, ni l-noon ahi mli.’—Kolosebii 4:6.

²⁵ Áke Yehowa tsuji le, atċċse wa jogbañġi. Wole no hewo ni wɔħe ġej nibii komei yeċċa ni wɔke wɔħe woċċu mli le, ke no hewo ni wɔtsiż wɔħe ye nibii komei ahe le. (Hebrubii 5:14) No hewo le fċiċċi, nyetċċa nyebbi le ni ameke Biblia mli shishitoo mlai le asusu nii ahe. Ké nyefee nakai le, etswaaw nyebbi le ahemċkeyeli emaa shi, eyeċ ebuaa ame ni ameke Iż-żmale le haa mei ni biċċi ameħemċkeyeli le he sane le hetoo, ni eh�aa amenuu he ake Yehowa sumċċa ame.—Yesaia 48:17, 18; 1 Petro 3:15.

²⁶ Jeeġi gbijurçyelii ni ke żżmale kpāaa gbee le pët mei fee ni jaā Nyçηmō ye “mumċi ke anċkwale mli” le kpoċċi, shi moq ameħba tħadnej koni ameyle anċkwu ye shihilei fee mli. Żże-nie le, mei babaoo susu ake sejjnam be he ake aaaye anċkwu. Shi taake wɔbaana ye yitso ni nyie see le mli le, Nyçηmō għeġi anċċi be.

* Yehowa Odasefoi ni fee.

25, 26. Mee għe no fċiċċi baanyę́ atċċi aye abua amebbi le ni suċċu ni ameċċu kienā Yehowa ke emli hemċkeyeli ni ameċċu le mli awa?

BC NI OOOFEE OKPE YIŋ KPAKPA

Bei komei lε, shihilei komei baanye aka suomni ni wacya kεha Yehowa lε ke bɔ ni wɔnun Biblia mli shishitoo mlai ashishi wo-haa lε. Áke nɔkwmənɔn lε, ekole Kristofonyo ko hefatalɔ ni heee yeee lε baafɔ lε nine koni eke ewekumei afee ekome kεha niyeli yε gbi ko ni je lε kεyeɔ gbi juri lε nɔ. Ekolε Kristofoi komei baaje henilee kpakpa mli amεkpεlε nɔ; shi ekole mei krokomei ekpεlεn nɔ. Kε Kristofonyo ko kpεlε ninefɔ ni tamɔ nεkε nɔ lε, esa akε enifeemɔi atsɔɔ faŋŋ akε eyeee gbijuri lε eko, shi mon ebasara ame kεha niyeli kεke.

Ebaafee nɔ ni nilee yɔɔ mli akε Kristofonyo ko aaatsɔ hiε eke bulε atsɔɔ ehefatalɔ lε bɔ ni ehe ni eke won gbijuryεli lε nifeemɔi lε amlı akεni ejı Odasefonyo hewɔ lε baanye afi-te ewekumei lε amiishεe lε mli. Ekolε hefatalɔ ni heee yeee lε baakpε eyiŋ akε amεyasara ewekumei lε be kroko.—1 Petro 3:15.

Shi kε yε niiamlitsɔɔmɔ ni ɳa ni ji Kristofonyo lε kεha lε fεε sεε lε, ewu lε ma nɔ mi doo akε eke lε aya hu? Ekolε yoo lε baamu sane naa akε nuu lε ji weku yitso, ni ejı esɔ akε eha eweku lε niyenii. (Kolosebii 3:18) Ye shihile nεe mli lε, niyenii ni nuu lε haa ame nakai gbi lε ji nɔ ni yɔɔ ewekumei lε ashia lε. Ekolε yoo lε baanye po eye ame odase jogbaŋŋ yε henaabuamɔ lε shishi. Niyenii ni ayeɔ yε gbi ni je lε kεyeɔ gbi juri nɔ lε etsɔɔ akε abule niyenii lε. (1 Korintobii 8:8) Kristofonyo ko baanye abu akε ejı niyenii ko kεke, ni eke ehe won gbijuryeli lε he ɳamɔi, lalai, dāa ke glase nɔ ni awɔɔ kεyaa ɳwεi, ke ekrokomei lε amlı.

Oti kroko ni esa akε esusu he ji hewale ni henaabuamɔ ni tamɔ nεkε shishi ni eeuya lε baanye aná yε mei krokomei anɔ lε. Esa akε ɳa ni ji Kristofonyo lε asusu bɔ ni ewekumei ni jeee Odasefoi lε aŋŋɔ ni eeuya kεha niyeli yε gbi ni akεyeɔ je lε gbi juri ko nɔ lε baanye atɔɔ mei krokomei anaji kε amená amele lε he.—1 Korintobii 8:9; 10:23, 24.

Kefata he lę, ani wekum ei lę baanyę nja ni ji Kristofonyo lę nō ni eke ehe awo mli? Shwele ni mō yċċ akē efer nō ko ni baafite mei amiišeet lę baanyę aha eke ehe awo mli! No hewo lę ebaafee nō ni hi akē nja ni ji Kristofonyo lę aaatsi hiex esusu otii nnef fęe he jogbañj ni ebo nō ni ehenilee hu kęo lę lę toi.—Bɔfoi lę Asaji 24:16.

Ani Esa akē Mahe Shika ni Minitsumtse lę Kekəo Mi yę Blonya Beaq lę?

Eko lę Kristofonyo ko nitsumtse baake lę nō ko loo eke shika ko baafata enyċomawoo lę he yę Blonya beaq. Ani esa akē Kristofonyo lę akpoo ene? Jeee doo akē ekpoo. Eko lę nitsumtse lę po susuuu akē kę ekpélé nō lę no tsċċ akē eeye Blonya. Eko lę nitsumtse lę miike nitsulbi lę fęe shika ni enā yę enitsumo lę mli lę eko. Aloo eko lę niikeenii lę miijie hiċċċ kpo eetsċċ ame yę nitsumo ni ametsu yę afi muu lę fęe mli lę hewo, ni eke-miwo ame hewale koni ameyya nō ametsu nii waa. Eko lę nitsumtse lę miike nitsulbi lę fęe anii—Yudafoi, Muslimbii, loo mei krokomei—kę ameyea Blonya jio ameyeee Blonya jio. No hewo lę be ni akē niikeenii ko haa loo gbijurṣyeli gbe ni kā niikeenii lę nō lę etsċċċ doo akē esaaa akē Yehowa Odasefoi heo.

Kę akē niikeenii lę ha yę jaġċoġ gbijurṣyeli ko po hewo lę, no etsċċċ akē mō ni krepel lę nō lę ke nikeli lę hiex jaġċoġ susum oħra kome. Eko lę naanyo nitsulbi ko loo wekunyo ko baakę Odasefonyo ko akē, “Mile akē oyeee gbi jurč nnef eko, shi miisum o ni miķe niikeenii nnef akē bo.” Kę Kristofonyo lę henilee baajnej lę gbe lę, ebaanyę ehe niikeenii lę ni eda mō lę shi, ní etsiii gbijurṣyeli lę tā. (Bɔfoi lę Asaji 23:1) Kristofonyo lę baanyę aje buli mli egħbal ħaġda amo lę mli eħha mō lę yę be ni sa mli.

Shi kę mō ni ke niikeenii lę haa lę miitao ekwé akē Kristofonyo lę hemixkeyeli mli wa loo ebaajnej saji ahe kessa yę heloonaa nibii ahewoñ hu? No lę esa jogbañj akē akpoo niikeenii lę. Yę anċkwale mli lę, wċċiisum o ni wċċtuu wħiex kwraa wħha Yehowa Nyċċejm.—Mateo 4:8-10.

Ye Anɔkwa yε Nii Fεε Mli

**“Wɔ̄miitao ake wɔ̄ba wɔ̄jεn fεfεo [loo wɔ̄ye anɔkwa]
yε nii fεε mli.”—HEBRIBII 13:18.**

NYE ko ke ebi nuu fioo ko je kpo kejε shwapo ko mli. Gbe-ke le wa damɔ̄ shi trukaa, ni etsake ehie. Ehiε tsobi bibioo ko ni ekɔ̄ yε shwapo le mli le yε edεn. Ehiε kpa nɔ̄ ake ekebaa-fɔ̄ he ni ekɔ̄ yε le loo ní ebi emami koni ehe eha le. Akεni egba enaa hewɔ̄ le, ebi emami koni eye ebua le. Emami shε-je emii ni eke le tee shwapo le mli koni eke tsobi le ayafɔ̄ he ni ekɔ̄ yε le ní ekpa fai. Be mli ni eke tsobi le fɔ̄ shi ni ekpa fai le, emami tsui nyɔ̄ emli ni emii shε ehe. Meni hewɔ̄?

² Be fεε be ni fɔ̄lɔ̄i aaana ake amεbii le miiyɔ̄se ake sεe-namɔ̄ yε anɔkwayeli he le, amenáa miishεe naakpa. Nakai nɔ̄lεn ejí yε wɔ̄jεnwi Tse, ni jí “Nyɔ̄jɛmɔ̄ anɔkwafo” le hu gbe-faŋ. (Lala 31:6) Ké ena ake wɔ̄miida yε mumɔ̄n, ni wɔ̄miibɔ̄ mɔ̄dεn koni wɔ̄ye anɔkwa le, etsui nyɔ̄ emli. Akεni wɔ̄miisumɔ̄ ni wɔ̄sa ehie ni wɔ̄hi esumɔ̄ le mli hewɔ̄ le, wɔ̄wiesɔ̄ taake bɔ̄fo Paulo wie le ake: “Wɔ̄miitao ake wɔ̄ba wɔ̄jεn fεfεo [loo wɔ̄ye anɔkwa] yε nii fεε mli.” (Hebribii 13:18) Nyehaa wɔ̄gbalaa wɔ̄jwεnɔ̄mɔ̄ keyaa shihile mli hei titri ejwε ni bei komei le ewaa kεhaa wɔ̄ ake wɔ̄ye anɔkwa le nɔ̄. No sεe le wɔ̄baasusu jɔ̄cmɔ̄i komei ni anɔkwayeli haa anáa le ahe.

ΟΚΕ ΑΝΩΚΒΑΥΕΛΙ ΑΡΕΙ ΟΜΛΙ

³ Κλεηκλεη le, ewaa kεhaa wɔ̄ ake wɔ̄cna wɔ̄he taake

1, 2. Meni hewɔ̄ kέ Yehowa na ake wɔ̄miibɔ̄ mɔ̄dεn ni wɔ̄ye anɔkwa le etsui nyɔ̄ emli le? Oke enε he nɔ̄kwemɔ̄n aha.

3-5. (a) Te Nyɔ̄jɛmɔ̄ Wiemɔ̄ le bɔ̄ɔ wɔ̄ kɔ̄kɔ̄ yε oshara ni yɔ̄ɔ mɔ̄ he la-kamɔ̄ he le he ehaa tεnη? (b) Meni baaye abua wɔ̄ koni wɔ̄na wshe taake wɔ̄jɔ̄ dieŋtse le?

wɔjì le. Áke adesai ni yeee emuu le, ewaaa ake wɔɔlaka wɔ diεntse wɔhe. Áke nɔkwemɔnɔnɔ le, Yesu kεe Kristofoi ni yɔɔ Laodikea le ake amelakaa amεhe ake amεji niiatsemεi, yε be mli ni yε anɔkwale mli le mumɔn “ohiafo ke shwi-lafo ke heyayaiatsε” ji amε—amenii yε mɔbɔ diεntse. (Kro-jiemɔ 3:17) Amεhe ni amelaka nεe ha ameyaje oshara kpele mli.

⁴ Ekole okai ake kaselɔ Yakobo bɔ kɔkɔ ake: “Shi kε efeɔ nyeterɛ mɔ ko ake Nyɔŋmɔ jálɔ ji le ni ewooo elilei manyo-flε shi moŋ eshishiɔnɔ etsui le, neke gbɔmɔ nεe jamɔ le yaka ni.” (Yakobo 1:26) Kε efeɔ wɔ ake wɔbaanyε wɔkε wɔlilei le atsu nii yε gbe gbonyo nɔ, ní fee sεe le Yehowa akpεlε wɔjāmɔ le nɔ le, no le wɔmiilaka wɔhe. Kε wɔfee nakai le, jamɔ ni wɔkehaa Yehowa le baafee yaka, sεenamɔ kome folo po banj he. Meni baanyε aye abua wɔ koni wɔtsi wɔhe kejε su gbonyo nεe he?

⁵ Yakobo ke Nyɔŋmɔ wiemɔ le mli anɔkwale le to ashwi-shwε he yε kukuji ni tsɔ nakai ŋmale le hie le amlı. Ewo wɔ hewale ní wɔrei Nyɔŋmɔ mla ni eye emuu le mli koni wɔfee tsakemɔ ni he hiaa le. (Yakobo 1:23-25) Biblia le baanyε aha wɔna mei ni wɔjì diεntse koni wɔna hei ni ehe baa-hia ni wɔfee tsakemɔ yε le. (Yeremia Yaafɔ 3:40; Hagai 1:5) Wɔbaanyε wɔɔsɔle wɔbi Yehowa koni etao wɔmli, koni eha wɔna wɔfatɔni ni yɔɔ hiɛdɔ le koni wɔtsu he nii. (Lala 139: 23, 24) Esa ake wɔbu anɔkwa ni ayeee le taakε wɔŋwei Tsε le buɔ le le, ejaake bei pii le wɔnifeemɔ komei tsɔɔ ake wɔ-yeee anɔkwa shi wɔnaaa le nakai. Abei 3:32 le kε ake: “Yehowa miihi kutumpɔfo; shi mei ni ja ekebɔɔ.” Yehowa baanyε eye ebua wɔ koni wɔnu nii ahe tamɔ le, ni wɔna wɔhe taakε enaa wɔ le. Ha ehi ojwεŋmɔ mli ake Paulo kεe ake: ‘Wɔmiiitao ake wɔye anɔkwa yε nii fee mli.’ Eye mli ake wɔnyεŋ wɔye emuu bianε moŋ, shi wɔmisiunmɔ ni wɔye anɔkwa.

YE ANOKWA YE OWEKU LE MLI

⁶ Esa ake anokwayeli afee nō titri ni kadič Kristofoi aweku. No hewo le, esa ake wumei ke ḥamei ke amehe awie anokwale ni amekē nō ko aketee amehe. Esaaa ake Kristofoi ni ebote gbalashihile mli le ke amehe woč nifeemci ni he tsee ni yeč awui, tamč bōlenamč henumci ni ameaaná ameha mō ko ni jeee amehefatalč, naanyobč fčη ni ake mei bčč yē teemcę ye Internet le nō, loo bōlenamč he mfoniri akwemč mli. Gbalashihile mli hefatalč komei ni ji Kristofoi le ke amehe ewo jeńba shara ni tamč neke mli ni ameketee amehefatalč ni yeee fč le. Enę feemcę etsččč anokwayeli. Kadič Mańtsę David ni ye anokwa le wiemci le, ekeč ake: "Mike yakayaka gbomč trako shi, ni mike osatofoi hu ebčko." (Lala 26:4) Kę obote gbalashihile mli le, okę ohe akawo jeńba ko ni ekole ebaaha okę onifeemci atee ohefatalč le mli kókččč!

⁷ Kę fčlč miitsčč amebii le sęenamč ni yčč anokwayeli he le, nilee yē mli ake amekē Biblia mli nōkwegmčnii aaatsu nii. Saji ni amebaanye ameketsu nii kę amemiiwie mei ni yeee anokwa le ahe le ekomei ji, Akan ní ju ni eka ake ekeaathee le; Gehazi ní male koni ená jwetrii le; kę Yuda ní ju ni emale ketsčč Yesu sęe gbe le.—Yoshua 6:17-19; 7:11-25; 2 Mańtsemč 5:14-16, 20-27; Mateo 26:14, 15; Yohane 12:6.

6. Meni hewo ehe hiaa ni gbalashihile mli hefatalč ke amehe awie anokwale le, ni męe osharai enę feemcę baaha amekwa?

7, 8. Męe Biblia mli nōkwegmčnii baañye aye abua gbekebii ní ameyose sęenamč ni yčč anokwayeli he?

*Anokwayeli hań wętee
kefee nō ko fčη*

⁸ Saji ni amebaanye ameketsu nii kέ amemiiwie mei ni ye anɔkwa le ahe le ekomei ji, Yakob ni wo ebihii le hewale koni amekε shika ni amena ye amefɔlɔtɔi le amlı le aku sεe aya, akεni enu he akε ekole jeee gbe aje akεwo mli le; Yefta ke ebiyoo ni kε ehe shā afle, koni etsε ketsu shi ni ewo le he nii le; ke Yesu ni kε ekāa jie ehe kpo etsɔɔ asafo ko ni feɔ basabasa, ni ekεwo gbale obo ni ekεbu enanemei ahe le. (1 Mose 43:12; Kojolbi 11:30-40; Yohane 18:3-11) Ekole nɔkwemɔnii fioo nεe baaha fɔlɔi ana akε saji ni he hiaa ni baanye aye abua amε ni ametsɔɔ amebii le koni amesumɔ anɔkwayeli ni amena ake sεenamɔ ye he akε ameaaye anɔkwa le ye Nyɔŋmɔ Wiemo le mli.

⁹ Ehe miihia waa ni fɔlɔi afee nɔkwemɔnɔ kpakpa kέ amenitɔɔcɔmɔnɔ ye sane nεe he le baaye omanye le. Bɔfo Paulo kεe akε: “Agbenε bo ni otsɔɔ mei krokomei anii le, otsɔɔ bo diεntse ohe; oshieɔ akε akaju, shi ojuɔ.” (Romabii 2:21) Fɔlɔi komεi haa amebii le ayin futu amε, ejaaκε ametsɔɔ amebii le akε esa akε amεye anɔkwa, shi amε diεntse le ameyee anɔkwa. Ekole kέ amεju nibii bibii ye amenitsumɔhe loo amεmale le, amεjieɔ amεnaa akε “Oo, amεle akε mei baakɔ eko” loo “Kέ efi le akεbalaa he, naagba ko bε he.” Ye anɔkwale mli le, juu fεe juu le juu ni, ekɔɔ he eko nɔ ni aju le jara, ni amale fεe amale le amale ni, ekɔɔ he eko sane he ni ekɔɔ ke bɔ ni ejeee hiɛdɔɔ sane ha le.* (Luka 16:10) Gbekεbii ahe ye oya kε osatofeemɔ yɔsemɔ, ni ebaanyε eye amε awui waa. (Efesobii 6:4) Shi kέ ametsɔɔ amefɔlɔi le anifeemɔ anɔ amekase anɔkwayeli le, ekole ewaŋ kwraa keharj amε akε ameaawo Yehowa hie nyam ye jerɔ ni ayeee anɔkwa ye mli nεe mli.—Abei 22:6.

* Ye asafo le mli le, kέ mɔ ko je gbe egbe mɔ ko he guɔ—ni ekā shi farŋɔ akε efee ni ekεye mɔ le awui le—onukpai le baanye aye esane.

9. Kέ fɔlɔi miitao ni amεfee anɔkwayeli he nɔkwemɔnɔ amεha amebii le, meni esa akε amekwa, ni meni hewɔ nɔkwemɔnɔ ni tamɔ nεkε ni ameaafee le he hiaa le?

**SATAN CCK IN ILEI AMALEI
EH CC'D3IH CCY IN**

Satan miisumni wɔhe amalei komei ni yeɔ awui ni kɔɔ eshai ni cɔɔdhi cɔɔ he le wɔye. Miishɛe sane ji ake, Kristofoi le Abonsam "ηaatsaici" le feɛ. (Efesobii 6:11) Ha wɔsusunu amalei nee aten ete he.

"Abaanyɛ atsimɔ̄ eshai anɔ̄." Anɔkwa sane le ji ake, Yehowa naa nɔ̄ feɛ nɔ̄ ni wɔfeɔ̄ le. "Nibii feɛ ye fañŋ ni agbele nɔ̄ ye le mɔ̄ ni wɔkeyɛcɔ̄ sane le hinjmeiijan." (Hebrubii 4:13) Akènì Yehowa le nɔ̄ feɛ nɔ̄, ni wɔbaabu akontaa wɔha le hewɔ̄ le, ani esa ake wɔkɛ eshai ni yɔɔ hiɛdɔ̄ le atee etsuji ni ji ade-sai le koni wɔkeye fɔ̄ babaoo?—Kwɛmɔ̄ 2 Samuel 12: 12 le hu.

**"Kaakɛe onukpai le nɔ̄ ko nɔ̄ ko, ejaake anyeŋ
akhe afɔ̄ amenɔ̄."** Mañtse Ahab yiwalɔ̄ le tse Elia ake: "Mihenyelɔ̄." (1 Mañtsemei 21:20) Ákè Yehowa gbalɔ̄ ni yɔɔ Israel le, kule Elia baanyɛ eye ebua Ahab ni ená eshaifaa. Yesu kɛ onukpai le eha ake 'hii ni ji nikeenii' ye Kristofoi asafo le mli. (Efesobii 4:8) Eye mli ake onukpai le yeee emuu moŋ, shi 'amebusa wɔsusumai le ahe,' ni tsɔɔ ake amemiisumɔ̄ ni wekukpāa kpakpa akā wɔkɛ Yehowa ten. (Hebrubii 13:17) Amejeee wɔhenyelɔ̄; Yehowa tsɔɔ ame-eye ebuaa cɔ̄ wa.

**"Ké oye obua onaanyo ko ni etsimɔ̄ eshai ni
efee le anɔ̄ le no tsɔɔ ake obu ehe."** Anɔkwa sane le ji ake, ké oye obua mɔ̄ ko ní efee esha ni etsimɔ̄ eshai ni efee le nɔ̄ le, oye le awui waa. Ké mɔ̄ ko fee esha ni yɔɔ hiɛdɔ̄ le, no tsɔɔ ake ehe miiye ye mu-moŋ; eshai ni atsimɔ̄ le tamɔ̄ hela ni yeɔ awui ni aketee datrefonyo ni baanyɛ atsu he nii le. (Yako-bo 5:14, 15) Ekole mɔ̄ ni efee esha le baashe gbeyei ake abaagbala etoi; shi toigbalamo ji gbèi ni Yehowa

tsi ejie cu csts kpo le aten ekome, ni ebaanyε ehene mɔ ni efee esha le yiwala po. (Abei 3:12; 4:13) Kefata he le, mɔ ni yaa nɔ efε esha le kε mei krokomei ni yɔɔ asafo le mli le baawo oshara kpele mli. Ani obaasumɔ ni su gbonyo ni ha efee esha le agbe ashwā? (3 Mose 5:1; 1 Timoteo 5:22) No hewɔ le bɔ fεe bɔ ni ji le, ha mɔ ni efee esha le awó asafo onukpai le atoi nɔ.

YE ANɔKWA Yε ASAFO LE MLI

¹⁰ Nyemimei Kristofoi ni wɔkεbɔɔ le haa wɔnáa hegbe i babaoo kekasec anɔkwayeli. Taake wɔkase ye Yitsos 12 le, ehe miihia ni wɔkwε bɔ ni wɔkε nikenii ni ji wiemɔ le tsuɔ nii wɔhaa le jogbaŋŋ, titri le ye wɔmumɔŋ nyemimei hii kε yei le aten. Ewaaa ake sanegbaa folo kεkε aaatsɔ oshekuyeli loo hegugbee po! Kε wɔnu sane ko ni wɔleee anɔkwale ni yɔɔ mli ní wɔyatā wɔha mei krokomei le, ekole no baaha wɔgbε amale wɔshwā, no hewɔ le ehe miihia ni wɔmɔ wɔnaabu mli. (Abei 10:19) Ye gbe kroko nɔ le, ekole wɔle ake sane le ji anɔkwale, shi no etsɔɔ ake nilee ye mli ake wɔckε mei krokomei. Áke nɔkwemɔnɔ le, ekole sane le kɔɔ wɔhe, loo ekole ebaferŋ nɔ ni hi ake wɔcwie he wɔtsɔɔ mei krokomei. (1 Tesalonikabii 4:11) Mei komei wieɔ kpoonpoo ni amekε ake no csts ake amewieci anɔkwale, shi esa ake wɔwiemɔi ahe aba nyam ni ɻoo ahi mli daa.—Kolosebii 4:6.

¹¹ Ehe miihia waa ake wɔkε mei ni nyiɛ hie ye asafo le mli le aaawie anɔkwale. Mei komei ni efee eshai ni yɔɔ hiedɔɔ

10. Eye mli ake esa ake Kristofoi kε amεhe awie anɔkwale moŋ, shi meni esa ake wɔkwε wɔhe nɔ jogbaŋŋ ye he?

11, 12. (a) Mεε gbe aŋ mei komei ni efee eshai ni yɔɔ hiedɔɔ le haa amesane le mli wo wu? (b) Meni ji Satan amalei komei ni kɔɔ eshai ni yɔɔ hiedɔɔ he, ni mεε gbe nɔ wɔtsɔɔ wɔkwa enεεmei? (d) Te wɔɔfee tεŋŋ wɔkε Yehowa asafo le awie anɔkwale le?

le tsimis eshai le anō ni amemaleo kē asafoj onukpai le bi ame sane ye he, ni no haa ameyaa nō amefeo eshai babaoo. Mei ni tamō neke le hiēc hiē enyō, amefeo amenii tamō nō ni amemiisō Yehowa ni nakai beaŋ nōnē le amekē amehe miiwo eshai ni yōcō hiēdō mli. Enē haa mō le shihile gbe fēe bafeo osato. (Lala 12:3) Mei komei hu gbaa onukpai le sane le mli anōkwalei le ekomei, shi ametsimō nō ni he hiaa waa le anō. (Bofoi le Asaji 5:1-11) Anōkwale ni awieee nēe je amalei ni Satan gbeo eshwāa ni mei hec yē le.—Kwēmō akrabatza ni ji “Satan Amalei ni Kō Eshai ni Yōcō Hiedō He,” ni yōcō baafa 164-165 le.

¹² Ehe miihia hu ni wōwie anōkwale kē wōmiiha saji ni Yehowa asafo le biō wō le ahetooye woji anō le. Ákē nōkweomōnō le, kē wōmiibu wōshiemō nitsumō le he akontaa le, wōkwē jogbanj koni wōkanjma nō ko ni be mli. Nakai nōnē kē wōmiiñmala woji anō nii keha sōcō hegbe i komei le, esaaa ake wōke bō ni wōgbōmōtso hewalenamō yōcō loo wōshihile mli saji krokomei le teo.—Abei 6:16-19.

¹³ Anōkwa ni wōyeo nanemei Kristofoi le hu kō nitsumō mli saji ahe. Bei komei le, ekole Kristofoi hii ke yei baatsu nii ye he kome. Esa ake amekwē jogbanj ni amekagba nitsumō nēe mli saji ye Mañtseyeli Asa le nō loo shiemō nitsumō le mli. Ekole ameterē mō kome ji nitsumōtse le, ni mō kroko le ji enitsubō. Kē wōhe nyeminuu loo nyemiyoo ko wōwo wō-nitsumō mli le, esa ake wōkwē jogbanj ni wōye le anōkwa, ketso shika ni wōkēe wōkēbaawo le nyōmō le ni wōkēaaha le ye be naa, ke nibii krokomei ni wōkēe wōbaafee wōha le loo mla biō ni wōfee wōha le le ni wōfee le nō. (1 Timoteo 5: 18; Yakobo 5:1-4) Ye nakai gbe nō nōnē le, kē nyeminuu loo nyemiyoo ko he wō ewo enitsumō mli le, esa ake wōke be ni esa ake wōketsu nii le fēe atsu nii. (2 Tesalonikabii 3:10)

13. Kē wōke nanemei Kristofoi tsu nii le, mēe gbe nō wōbaanyē wōtsa wōya nō wōye ame anōkwa?

ANI MIYEM CAYIM ANCKWA BE FEE BE?

Shishitoo mla: "Yehowa, namčaa aato obuu lεη?
 . . . Mč ni nyiεč rεrεεrε ni etsuc jalε nii, ni ejεč
 etsui mli ewiεč anckwale."—Lala 15:1, 2.

Saji ni obaanyε obi ohe

- Meni hewč anckwale ni mawie be fεe be lε he hiaa lε?—Abei 6:16, 17.
- Te mafee tεrεj 'mashé amale maf' beni minjmalaa wojī anč nii, tamč skul kaa he wojī, wojī ni haa anaa too abč ni esa ake mawo, loo amralo lε wojī ni ebič ni anjmalā no nii lε?—Efesobii 4:25; Yesaia 28:15; Mateo 22:17-21; Romabii 13:1-7.
- Mεε gbe no miwiemč ke minifeemč koo anckwa ni miyeč ake nitsulč lε he?—Abei 11:1; Efesobii 4:28; Kolosebii 3:9, 10.
- Kε miná shika sumcč lε, mεε gbe no ebaanyε eha mčdεj ni mibč ake maye anckwa lε aba shi?—Lala 37:21; 1 Timoteo 6:9, 10.

Esaaa ake wəkpa a gbe ake jamč kome mli ni wəke nitsumč-tse le yoo hewo le eke wə baaye ye gbe kredes nə, oookee nə ni sə kā enə ake eha wə be ni wəkəyajč wəhe, loo juromč nii krokomei ni nitsulč krokomei le anine shəee nə.—Efeso-bii 6:5-8.

¹⁴ Ni kē Kristofoi fee ekome ketsu nii loo ameteñ mə kome kē shika fa koni aketsu nii le hu? Biblia le kē shishitoo mla ko ni sa haa: Nyənmalaa nə fee nə nyeshwiae shi! Áke nəkwəmənč le, beni Yeremia he shikpoñ ko le, efee woji ye he, eha mei ye he odase, ni eketo shweshweeshwe kəha wəsəe sane ko hewo. (Yeremia 32:9-12; kwəmə 1 Mose 23: 16-20 le hu.) Kē nyəmiməi miifee ekome ketsu nii le, nitsumč le he saji fee ni ameaanjala jogbañŋ ni ake waonaa gbeí awo shishi, ní mei aye he odase le etsəč ake aməheee aməhe ameyeee. Ye no najian le eyeč ebuaa koni nii ashishi ni ayanuuu, nijianwujee, kē naataamči ni kē mligbalamč baa po akaba. Esa ake Kristofoi fee ni feo ekome ketsu nii le aha ehi aməjwənəmč mli ake nitsumč ko be ni he ye seənamč fe ekomefeemč kē toinjče ni yoo asafo le mli le.*—1 Korintobii 6:1-8.

YE ANČKWA YE OKƏ JE LE SHARAMČ MLI

¹⁵ Jeee asafo le mli pə esa ake Kristofoi aye ančkwa ye. Pau-lo kəe ake: 'Wəmiitao ake wəye ančkwa ye nii fee mli.' (He-bribii 13:18) Wə-Bələ le miisumč ni wəye ančkwa ye wəhe-loonaa nitsumči amlı. Awie shishiumč əşenii ahe shii ejwə ye Abei awolo le pə mli. (Abei 11:1; 16:11; 20:10, 23) Ye ble-ma le, ake əşenii kē əşenii te tsuč nii ye guçyeli mli, akeňmas

* Kē ootao nə ni esa ake ofee kē naagbai te shi ye nyenitsumč le mli le, kwəmə Saji Krokomei ni Fata He, ni yoo baafa 222-223 le.

14. Kē Kristofoi miifee ekome ketsu nii le, meni esa ake aməke nilee afee, ni meni hewo?

15. Te Yehowa buč nitsumč mli ojotsawai ehaa təŋŋ, ni te Kristofoi feo amənii ye nifeemči ni ehe shi waa nəe ahe aməhaa təŋŋ?

nibii ni ahe, ke shika ni akewo he nyomc le akwε. Gu-yelci ni yeee anɔkwa le ke ɳseni tei eny ke ɳseni ni ejaaa tsu nii kεtswaa amenihelci le ojo.* Yehowa nyɛ nifeemci ni tamc neke! Ké wɔmii sumc ni wɔhi esu mɔmɔnsumc le mli le, esa ake wɔkwa nitsumc mli ojotsawai fεe.

¹⁶ Akeni Satan ji je le nɔyel hewo le, efeee wɔ naakpεe ake anɔkwa ni ayeee le eyi je lεŋ obo. Ekole wɔke anɔkwayeli he kaa baakpe be fεe be. Bei pii le, kε mei miitao nitsumc le amεŋmalaa amεhe saji ni be mli loo amewo saji nee ahe, ni amεŋmalaa ake amεyε hesai komei, ni amε-ke afi komei etsu nii, be mli ni ebe mli nakai. Ké mei mii-ŋmala woji anɔ nii keha gbeεaa, toowoo, inshuɔrans kε nibii krokomei ni tamc enεεmei le, bei pii le amεŋmalaa saji ni be mli koni amenine ashε nɔ ni ametao le nɔ. Skulbii babaoo sueb be mli ni aafee skul kaa, loo kε amεtɔɔlci le fā amε ake amεŋmala saji loo amaniboo ko kεba skul le amεyaa Internet le nɔ ameyakwε mɔ ko sane ni eŋma yε nɔ le ni amεkebahaa amεtɔɔlci le ake amε amεŋma. Agbene hu, bei pii le mei haa nitsumc mli onukpai ni sumc juu-kε-fɔ le nyɔɔŋni koni amenine ashε nɔ ni ametao le nɔ. Nifeemci nee efeee wɔ naakpεe ejaa ke wɔye je ni mei babaoo ji 'hesuɔlci, shika suɔlci, mei ni sumc ekipakpa' mli.—2 Timoteo 3: 1-5.

¹⁷ Anɔkwa Kristofoi etswa amεfai shi ake amεke amεhe woŋ nifeemci nee atεŋ eko mli. Nɔ ni haa ewaa kehaa mei ake ameaaye anɔkwa le ji ake, etamc nɔ ni nibii hič haa mei ni yeee anɔkwa le ni amεyε omanye yε je ni wɔyc mli ɳmenε le mli. (Lala 73:1-8) Ye nakai bearŋ nɔŋŋ le, ekole

* Amεke ɳseni te le ekome tsuɔ nii keheɔ nii, ni amεke ekome hu hɔɔ nii, ni amεketswaa mei ojo yε fεe mli. Ekole amεke ɳseni ni nine kome ke fe ekome loo enine kome tsii fe ekroko le baatsu nii ketswa mei ni amεkeye jara le ojo.

16, 17. Mεε nifeemci ni etscɔɔ anɔkwayeli eyi je lεŋ obo ɳmenε, ni meni anɔkwa Kristofoi etswa amεfai shi ake amεbaafee?

Kristofoi ke shika he naagbai baakpe, ye anokwa ni amesumco ni ameye ye 'nii fée mli' le hewo. Ani seebamco ye he aké amekə gbe ni tamco nakai? Hëe! Meni hewo? Mee jomco i anokwayeli haa anáa?

ANOKWAYELI HAA ANÁA

¹⁸ Gbei ni mo ko aaafee aké anokwayeli ke mo ni anyeza amuca afco eno le no be kwraa. (Kwemco akrabatsa ni yitso ji "Ani Miyea Anokwa Be Fée Be?" ni yoo baafa 167 le.) Mii-shee sane ji aké mo fée mo baanye afee gbei ni tamco neke! Jeee ohesai, nii ni oyoo, ohefeo, he ni oná tsosemco ye, loo nibii komei ni baa ye henianaa ni baaha onye ofee gbei nee. Ene fee see le, mei babaoo nyeeeee afee gbei kpakpa ni ji jwetri nee. Efco kaa. (Mika 7:2) Ekole mei komei baaye ohe feo ye anokwa ni oyee le hewo, shi mei krokomei ahie baasñ onokwayeli le, ni no baaha amemmu amefo ono ni amebu bo. Yehowa Odasefoi babaoo ena aké anokwa ni ameye le haa amenáa amedaañ ñmaa daa. Ahe ame awo nitsumco ko mli akeni nitsumotsemei le miitao mei ni yoo anokwa le hewo, loo be mli ni ashwiec amenanemei nitsulci ni yeee anokwa le, ashwieee ame.

¹⁹ Ké ebale nakai ye ogbèfan loo ebako le nakai po le, obaana aké anokwayeli haa anáa joomco krokomei ni he hiaa waa. Obaaná henilee kpakpa. Paulo ñma ake: "Wóhié kā no aké wóye henilee kpakpa." (Hebríbii 13:18) Kefata he le, wóñwei Tse ni yoo cmoco le naa gbei kpakpa ni ofeo le, ni esumco mei ni yoo anokwa. (Lala 15:1, 2; Abei 22:1) Hëe, anokwayeli baaha oya no ohi Nyehia cmoco le mli, ni no ko no ko be ni he ye seebamco fe ene. Nyehaa wóñsusua sane ko ni ke anokwayeli yoo tsakpaa, ni ji bo ni Yehowa buu ni nitsumco ehaa le he.

18. Meni hewo seebamco yoo he waa aké aaafee gbei aké mo ni yoo anokwa le?

19. Mee gbe no anokwayeli baanye asa wóñhenilee ke wekukpaa ni kā wóke Yehowa teñ le he?

Gbo Deñme ni Oye Emli Nii Kpakpai le Amlí

**'Gbo feé gbo aye nii kpakpai amlí
edeñmegbom feé mli.'—JAJEL 3:13.**

MEI pii ye ñmené ni amebuuu nitsumó ake nō ko ni haa mō náa miishee. Akeni améké ñmélétswaa babaoo gbo deñme ketsúu nitsumó ni amenaaa he miishee hewó le, améké mlibigbilimó yaa nitsumó daa gbi. Mee gbe nō mei ni hié su ni tamó neke le aaatsó nō amená amenitsumó ahe miishee ni ametsui anyú amemli ye etsumó mli po?

² Biblia le haa anaa ake deñmegbomó ji nō ko kpakpa. Ekeó ake nitsumó ke emli sseenamó le ji jí ñmóm. Salomo ñma ake: "Ké gbo ñmóm feé gbo ñmóm aaaye ni enu, ni eye nii kpakpai amlí ñmóm ye edeñmegbom feé mli le, Nyçñmón nikenii ni." (Jajel 3:13) Yehowa ni ji Nyçñmón ni sumó wó, ni be feé be le esumó ake eke nibii ni hi aduro wó le miisumó ni wóná nitsumó he miishee ni wóye wádeñmegbomó le amlí nii kpakpai le amlí ñmóm. Ké wáuya nō wáhi Nyçñmón le mli le, ehe miihia ni wába wájeñ ye gbe ni ke esusumó ye nitsumó he ké eshishitoo mlai ni kó he le baakpá gbee nō.—Jajel 2:24; 5:17.

³ Wábaasusu sanebimó ejwé he ye yitso née mli: Te wáfee teñjó wágbo deñme ni wóye emli nii kpakpai le amlí ñmóm le? Mee nitsumó esaaa ake anókwa Kristofoi tsú? Te wáfee teñjó wáto wáheloona nitsumó le ahe gbejiano koni ekagba wájamo le naa le? Ni meni ji nitsumó ni he

-
- 1-3. (a) Te mei pii feó amenii ye amenitsumó ahe amehaa teñjó?
(b) Mee susumó Biblia le sumó ni wóná ye nitsumó he, ni mee sanebimó wábaasusu he ye yitso née mli?

hiaa fe fee ni wābaanyé wātsu? Shi, klenklen le nyehaa wāpreia nōkwemētu ni Yehowa Nyēmō ke Yesu Kristo ni ji nitsulci enyu ni nu be le fee le mli wākwea.

31 CLOAA ΗΑΑ NITSUL CI FE FEE LE KÉ IN NITSUL

⁴ Yehowa ji Nitsulci ni Fe Fee le. Mose Klenklen Wolo 1:1 le kec ake: "Shishijee mli le Nyēmō bō cō nwai ke shikrōj." Beni Nyēmō bō nibii ni yō shikrōj le nu egbe naa le, ekec ake "ehi naakpa." (1 Mose 1:31) Nu ni ewiemō nee tsco ji ake, ená nii fee ni etsu ye shikrōj le nu le he miishee naakpa. Iwanejee ko be he ake, Yehowa ni ji 'miishee Nyēmō' le nāa he miishee ake ejí nitsulci ni he yō seənamō.—1 Timoteo 1:11.

⁵ Wā-Nyēmō ni nijian ejecc le le tsu nii daa. Beni agbe shikrōj le ke emli nibii le abo naa afi babao sse le, Yesu kec ake: "Mitsé miitsu nii kēbashi be nee." (Yohane 5:17) Meni Tse le tsu? Ejec nwai etsco adesai agbe ni ekwē ame. Eeto "bō no hee" ni ji Kristofoi ni ake mumo efō ame mu ni ke Yesu baaye manjtse ye nwai le ahe gbejiano. (2 Korintobii 5:17) Eetsu nii ni baaha eyinjtoo ake adesai ni sumco le le anā naanc wala ye jer hee le mli le aba mli. (Romabii 6:23) Nibii ni jec nitsumō nee mli kēbaa le haa Yehowa nāa miishee waa. Mei akpekpei abo bo Manjtseyeli le he shēe sane le toi, Nyēmō gbalaa ame kēbaa emasei, ni ameyaa nu amefē tsakemō ni baaha ameya nu amehi esumō le mli.—Yohane 6:44.

⁶ Ale Yesu keje blema ake mo ni tsu nii waa. Dani ebaaba shikrōj le nu le, etsu nii ake Nyēmō 'nitsulci ḥaal' ye nii fee "ni yō nwai ke nii ni yō shikrōj le nu" ni abo le mli. (Abei 8:22-31; Kolosebii 1:15-17) Beni eyō shikrōj le nu hu le etsu nii waa. Ekase tsumaa he nitsumō le eko ye egbekē-

4, 5. Mee gbe nu Biblia le haa wānaa ake Yehowa ji nitsulci ni he yō seənamō?

6, 7. Mee mōdej ale keje blema ake Yesu bō?

biiashi, ni abale le ake ‘tsonjaal.’* (Marko 6:3) Modenboc ke hesai sr̄toi aketsu nitsumō nee—titri le akeni nakai beaŋ le abe tsɔ̄ji ni akęgbálaa tsei, shwapoi ni ah̄ɔ̄ tsumaa he nibii ye mli, ke deŋdadei ní ke sarawa hewale tsu nii le. Feem̄ Yesu ni miiya eyatao tso—ekole eefolɔ̄ tsei ni eegbála mli, ni eeshɔ̄ le shi kemiiya enitsumōhe le he mfoniri ye ojwəŋmō mli okwε. Feem̄ Yesu ni miimamō tsūi—eefeemplaŋi ni ekemiiwo tsūi ayiteŋ, eekpε shinai, ni eekpε tsu mli nibii po le he mfoniri ye ojwəŋmō mli okwε. Ijwanejee ko bε he ake Yesu diεntse ná miishεe ni jεc modenboc ke nitsumō ní atsu le jogbaŋj le mli kebaa le eko.

⁷ Yesu ke ekāa diεntse tsu esccmō nitsumō le. Eke ehe wo nitsumō ni he hiaa waa nee mli vii afi etε ke fā. Akeni ee-tao ni enine ashε mei babao no hewɔ̄ le, efiteee be, ni ete shi mra ketsu nii keyashič jenamō yi waa. (Luka 21:37, 38; Yohane 3:2) Ekpa “majī ke akrowai amli eshič Nyɔ̄ŋmō manțseyeli le he sanekpakpa le etsɔ̄ mei.” (Luka 8:1) Etswa nantu shitoi ohai abɔ̄ ye gbejegbe ni no ewo mulu no, ke-yashič sanekpakpa le etsɔ̄ mei.

⁸ Ani Yesu ná deňme ni egbo ye sc̄cmō nitsumō le mli le he seε? Hεε! Edu Manțseyeli le he anɔkwale le dumɔwui le, ni beni ebaashi keya ɻwεi le, ɻmɔjī le egba futaa ni sa kpamō. Nyɔ̄ŋmō nitsumō le ni Yesu tsu le ha ená ekāa ni etsui nyɔ̄ emli aahu ake ebu nitsumō nee naa ni eeegbe le ake eniyenii. (Yohane 4:31-38) Akeni etsu nitsumō ni ake-wo edεn le jogbaŋj hewɔ̄ le ená miishεe babao ni no ha enyε ekeε e-Tse ye esccmō nitsumō le naagbee ake: “Mi le miwo ohie nyam ye shikρɔ̄j le no, akeni nitsumō le ní ojɔ̄-ha mi tsumō le, migbe naa le.”—Yohane 17:4.

* Aheč ayeč ake Hela wiem̄ ni atsu shishi ake ‘tsonjaal’ le kɔ̄ “mei fee ni tsu tso he nii le ahe, kε amemaa tsu jio, amekpε tsu mli nibii jio, amefeo nibii krokomei ni ake tso feo le jio.”

⁹ Ye anokwale mli le, Yehowa ke Yesu ta mei fee ni gbooo deejme ni amenáa he see le an. Su ni cmcsas ni wacye keha Yehowa le tsirec wa koni wófee "Nyeljum cmljum kaselci." (Efesobii 5:1) Su ni wacye keha Yesu le kanyaa wa koni 'wonyie enanemahei le asee kpaakpa.' (1 Petro 2:21) No hewo le, nyehaa wacsusua bo ni wófee wogbo deejme ni woye emili nii kpakpai le amlí cmccu le he wókwea.

YEWC IN DÉJME WOGBO CMCCU IN CB EMLI NII KPAKPAI LE AMLI

¹⁰ Anokwa Kristofoi ye hegbe ake ametsusa nii. Wómiisumó ni wóná nitsumó ni wotsu le ahe miishéé ni wotsui anyo wómli ye he, shi ene feemo baanye awa keji ake wóyaje nitsumó ni wónáaa he miishéé amlí le. Ké wóyaje shihile ni tamó neke mli le, mée gbe no cstsca wóná wónitsumó le ahe miishéé?

¹¹ *Ketsa jwelenmo ni ja ni wóconá le no.* Jeee be fee be wóbaanyé wótsake shihilei amlí ni wóyaje le, shi wóbaanyé wótsake wójwelenmo be fee be. Ké wójwelen Nyeljum cmljum susumó yé nitsumó he le no le, ebaanye eha wóná jwelenmo ni ja yé nitsumó he. Áke nökwenemó le, ké oji weku yitso le, ha anokwa sane ni ji ake bo ni abuuu onitsumó le fee see le, no ji no ni haa oweku le náa amedaanq ñmaa le ahi ojwelenmo mli. No hewo ji ake Nyeljum naa oshibabii le ni oookwe le ake no ko ni he hiaa waa. E-Wiemó le kec ake ké mo ko kwéee eweku le, "efaq mo ni heeee yeee [loo mo ni ekwa Yehowa]." (1 Timoteo 5:8) Ké okpélé no ake onitsumó le haa otsu otí ko ni he hiaa he nii—ni tsco ake ehaa otsu s3 ni Nyeljum kewo oder le he nii le—ebaanye eye ebua bo ni oná onitsumó le he miishéé ni otsui anyo omli ye he, be mli ni ekole onanemei nitsulci le nuuu he nakai.

¹² *Ketsa modéenbóó ke anokwayeli no.* Modéenbóó ni wóke-

10, 11. Meni baanye aha wóná jwelenmo ni ja yé wónitsumó ahe?

12. Mée jccmá modéenbóó ke anokwayeli ni aketsu nii le haa anáa?

Biblia mli shishitoo mlai ni okeaaatsu nii le baanye aye abua bo koni oná odermegbomá le he miishée

tsu nii ke nii ni wotsu jogbañj le baanye aha wɔnине ashe јомои аю. Bei pii le nitsumotsemei nyaa nitsulci ni бар мөдөн ni ametsu nii jogbañj le ahe waa. (Abei 12: 24; 22:29) Áke anokwa Kristofoi le, esa ake wɔye anokwa hu ye wɔnitsum mli—wɔkaju shika, nitsum le mli nibii, ni wɔke nitsum be le akafee no kroko. (Efesobii 4:28) Taake wɔna ye yitsu ni tsu hie le mli le, anokwayeli haa anáа јомои. Ewaaa ake aaamu afñ nitsulci ni ale le ake eyee anokwa le no. Ni ke wɔnitsumotse le yøse мөдөн ni wɔcøø ketstu nii le jio, eyøsee jio, "henilee kpakpa" ni wɔcøø le ke le ni wɔle ake wɔmiffee cu sa Nyønøni cɔwɔsu ni cɔwɔsu le hie

le baanyə aha wəná miishəe.—Hebrivi 13:18; Kolosebi 3: 22-24.

¹³ *Ketsə yəsəcəcəni cəməci həzərətə ake wəjənəba baanyə awo Nyələməni hiə nyam le nə.* Ké wəba wəjən jogbañə áke Kristo-foi ye wənitsuməhei le, məi krokomei yəsəc. Meni jəc mli kəbaa? Wəjənəba le baanyə 'ewula Nyələməni ji wəyiwala-herelə le tsəccəmə le.' (Tito 2:9, 10) Həe, wəjənəba kpakpa le baanyə aha məi krokomei ana ake wəjəmə le hi, ni ebaaha amenə he miishəe babaoo. Bo le kwe miishəe ni obaaná ké ojenəba kpakpa ye nitsuməhe le ha onaanyo nitsulə ko boi anəkwale le he miishəe namə! Nə ni he hiaa fe feə le, ani nə ko ye ni baaha oná miishəe fe le ni ole ake ojenəba kpakpa le wəc Yehowa hiə nyam ni ehaa etsui nyəc emli le?—Abeı 27:11; 1 Petro 2:12.

OKƏ HİƏSHİKAMƏ AHALA ONİTSUMƏ

¹⁴ Biblia le ke gəbətsəcəcə ni cəy ni cəy fitsofitso ni kəc heloonaanitsuməni hi ke nə ni ehii he le hako. Ene etsəcə ake wəbaanyə wətsu nitsumə feə nitsuməni bajəc wəgəbə nə le. İjmalei le baanyə aye abua wə koni wəhala nitsuməni hi ni saa Nyələmə hiə, koni wəkwa nitsuməni esaaa ehie le. (Abeı 2:6) Ké wəmiikpə wəyinə ye nitsuməni wəbaatsu he le, esa ake wəsusu sanebiməni enyə ni he hiaa nəe ahe.

¹⁵ *Ani nitsumə nəe baaha mikə mihe awo nifeemə ko ni Biblia le wiec eshiç le mli?* Nyələmə Wiemə le wiec eshiç juu, amale, ke amagai afeemə kəha wənjəmə. (2 Mose 20:4; Bo-foi le Asaji 15:29; Efesobii 4:28; Kropiemi 21:8) Wəbaakpoor nitsumə feə nitsuməni baaha wəkə wəhe awo nifeeməni nəe amli le. Səməni wəyicə kəha Yehowa le haŋ wəkə wəhe awo nitsuməni baaha wəkə wəhe awo nifeeməni ni teşshi wəc Nyələmə mlai le amli le mli.—1 Yohane 5:3.

13. Meni baanyə aje wəjən ni wəbaa jogbañə ye nitsuməhe le mli aba?
- 14-16. Ké wəmiikpə wəyinə ye nitsuməni wəbaatsu he le, məe sanebiməni ni he hiaa esa ake wəsusu he?

ANI ESA AKÈ MATSU NITSUMO NEE?

Shishitoo mla: “Nyεfea fεe nyεkεwoa Nyεjum
hiε nyam.”—1 Korintobii 10:31.

Saji ni obaanyε obi ohe

- Ani nitsumɔ nεe baaha mike mihe awo nifeemɔ ni Biblia le wieɔ eshiɔ le amlí?—2 Mose 20:13-15.
- Ani nitsumɔ nεe tsumɔ baatsɔɔ akε mifɔ nifeemɔ ko ni ehiii sεe?—Krojimɔ 18:4.
- Ani ejí nitsumɔ ni akeyeɔ abuaa adesai, ní eteee shi ewooo Ƞmale le?—Bɔfoi le Asaji 14:16, 17.
- Mεe hewale ebaaná ye mei anɔ; ani ebaagba mei krokomei ahenilei anaa?—Roma-bii 14:19-22.
- Ké mishi miweku le ni miyatsu nii ye maŋ krokko nɔ le, te ebaasa miweku le henumɔ ke amεke Yehowa teŋ wekukpāa le he eha teŋŋ?—Efesobii 5:28-6:4.

¹⁶ Ani nitsumɔ nεe tsutsɔɔ baatsɔɔ faŋŋ akε wɔfi ci nifeemɔ ko ni ehiii sεe loo mɔwɔ mei hewale ni amεke amεhe awo mli? Susumɔ nɔkwemwɔ nεe he okwε. Naagba ko bε he akε mɔ aaatsu nii akε mɔ ni hereɔ gbɔi atuu ye nitsumɔhe ko. Shi kε akε Kristofonyo ko abatsu nitsumɔ nεe ye helatsamɔhe ko ni nitsumɔ titri ni atsuɔ ye jεmε le ji hɔjimɔ hu? Eji anɔkwale akε enitsumɔ le haŋ eke ehe awo hɔjimɔ nifeemɔ le mli tεe. Shi ani nii ni etsuɔ ye jεmε daa le

fīj helatsamōhe ni amēnitsumō titri ji hōjīemō, ni ji nifeemō ni Nyōjīmō Wiemō le ekpelēee nō le gbejiancōtoo le sēe? (2 Mose 21:22-24) Áke mei ni sumōc Yehowa le, cccumscwa ni wōfēc nō ko ni kē nifeemōi ni Ijmale le ekpelēee nō le ycc tsakpāa waa.

¹⁷ W baany  w n  nitsum  he saji babaoo ni w bi le ahetoos kets  saji eny  ni he hiaa ni abi ye kuku 15 ke 16 le he ni w osusu jogba  l  no. Kefata he le, nibii krokomei ye ni esa ake w osusu he jogba  k  w miikpe w yin ye nitsum  ko tsum  he.* Esaaa ake w kpaa gbe ake tsul  kuu le ke

* Ké ootao otii ni kcc nitsumc he saji ni esa ake wɔsusu he le ahe saji ni ycc fitsofitso le, kwemc April 15, 1999 *Buu-Mcc* le baafa 28-30, kē *The Watchtower*, July 15, 1982 le baafa 26 le.

17. (a) Mee otii wɔbaanye wɔcsusu he kē wɔmiikp̄e wɔyiq̄ ye nitsum̄ he? (Kwem̄s akrabatsa ni yoo baafa 177 le.) (b) Mee gbe nu wɔhenilee baanye aye abua wɔ koni wɔk̄p̄e yin̄ ni saa Nyɔlqm̄o hie?

Wəbaanyay Yehowa ketscw shiem
nitsusw ake ccsawc e csumas ni wəkəaaye klenklen gbehe le en

gbetsetsa baaha ye shihile fee shihile ni ekole wɔkεbaakpe le he. Enε hewɔ ni ehe hiaa ni wɔkε hieshikamɔ atsu nii le. Taake wɔkase ye Yitso 2 le, ehe miihia ni wɔjwεnɔ bɔ ni wɔcfee wɔkε Nyɔŋmɔ Wiemɔ le aaatsu nii ye wɔdāa gbi shihile mli le nɔ koni wɔketsetsε wɔhenilee. Ké 'fɔ ni wɔfɔ fee-mɔ' le tsεse 'wɔhenumɔ nii' le, no baaha wɔhenilee le anyε aye abua wɔ koni wɔkpε yin ni saa Nyɔŋmɔ hie, ní wɔya nɔ wɔhi esu le mli.—Hebribii 5:14.

ΤΙΜΟΤΕΟ ΡΕΡΕΕΡΕ ΥΣ ΟΝΙΤΣΥΜΟΥ

¹⁸ Ebe mlεo ake wɔcya nɔ wɔkpε yin ni baasa Yehowa hie ye “naagbee gbii” ni ji “jaramɔ bei” nεe amlí. (2 Timoteo 3:1) Nitsumɔ námɔ kääa shi akɔɔɔ, ni ewaaa ake nitsumɔ aaaje mɔ dεn. Áke anɔkwα Kristofoi le wɔle ake ehe miihia ni wɔtsu nii waa koni wɔwekui le anine ateke ametsεn. Shi kε wɔkwεes jogbanj le, nɔnyei ni wɔkεkpeɔ ye nitsumɔhei loo susumɔ ni je le hie ye ninámɔ he ni náa mɔ nɔ hewale le haŋ wɔkε Nyɔŋmɔjämɔn nibii aye klenklenε gbεhe. (1 Timoteo 6:9, 10) Nyεhaa wɔsusua bɔ ni wɔcfee wɔŋmε pεrεερε koni wɔyoo “nii ni hi titri le” he wɔkwεa. —Filipibii 1:10.

¹⁹ *Oke ohie afɔ Yehowa nɔ kwraa.* (Abei 3:5, 6) Ani ejeee mɔ ni sa ake wɔkε wɔhe afɔ enɔ? Ye anɔkwale mli le, ejwεnɔ wɔnɔ. (1 Petro 5:7) Ele nibii ni he hiaa wɔ fe bɔ ni wɔle, ni enine efoko kuku. (Lala 37:25) No hewɔ le esa ake wɔbɔ nɔ ni e-Wiemɔ le kε wɔ le toi ake: “Shika suɔmɔ akaba nyεjenba mli, ni nyεmii ashea nii ni nyεyɔɔ le he; ejaaκε le diεntse ekeε: ‘Mishinjɔ ni misaa mikwanjɔ gbi ko gbi ko.’” (Hebribii 13:5) Be-fεe sɔɔlɔi babao baanyε aye odase ake Nyɔŋmɔ baanyε eha wɔnīne ashe shihile mli hiamɔ nii le anɔ. Ké wɔkε wɔhe fɔɔ Yehowa nɔ kwraa ake ebaakwε wɔ

18. Meni hewɔ ebe mlεo ake wɔcya nɔ wɔkpε yin ni baasa Yehowa hie le?

19. Meni hewɔ Yehowa ji mɔ ni sa ake wɔkε wɔhe afɔ enɔ kwraa le, ni meni hekenɔfɔ nεe baaye abua wɔ ni wɔkwa?

**"MIYIÎKREES LE EHA MINÁ MIISHHEES
NI MITSUI ENYI CIMALI"**

"Akəni mibə mədeŋ waa ye skul hewə le, miná hegbe ake maya skul ko ni atsəo nii waa ye jemə ni yoo New York City ní miwooo minikasemə le he nyəmə ko kwraa. Ataa nyə minə koni miŋmala woji anə nii kebi gbe ye univesitii srətoi ni abu waa le amlı. Univesitii nee fioo kpəle minə, ni univesiti ko ni ehe gbəi waa ye United States le po kpəle minə ake miba skul le ake mə ni wooo enikasemə le he nyəmə. Shi mikpoo enə ye yinjoi enyə koməi ahewə. Miyəse jerba he naagba ni mayaje mli kē mishi shiā keyahi skul le, ni agbəne hu ekā mitsui nō dienjtsə ake matsu gbəgbamə nitsumə le.

"Amrə nee mikə nō ni fe afi 20 esəmə ake daa gbəgbalə. Mikə ekāa etsu səcəmə nitsumə le fāi srətoi—misəmə ye he ni hiamə le da ye, miye mibua kui ni mamə Maŋtseyeli Asai, ni mitsu nii kəye ebua mei ni oshara eba amenə le. Amrə nee, eŋcə minaa ake mikə kuu ko ni wie manj kroko nō wie-mə ye New York City le miisəmə.

"Kē mifo misəe mikwə be-fée səcəmə nitsumə ni mitsu le, minaa ake ajəc mi dienjtsə. Miyinkpəe le eha miná miishhees ni mitsui enyə mimli. Nō ko kwraa be ni hi fe niiashikpamə kē nanemei ni miná le."—Zenaida.

le, wɔyen̩ wɔtsui fe nine ye daaŋ ᱥmaa ni wɔcha wɔweku le he. (Mateo 6:25-32) Wɔŋmen̩ gbe ni heloonaa nitsumə aha wɔku wɔhiie wɔshwie mumɔŋ nifeeməi tamɔ sane-kpakpa le shiemə ke kpeeiyaa nō.—Mateo 24:14; Hebrubii 10:24, 25.

²⁰ *Ha ohiŋm̄ei n̄ atse.* (Mateo 6:22, 23) Wōhiŋm̄ei n̄ ni wōcha etse le tsɔɔ ake wōkē wōjwēŋm̄ emaa nibii babaoo n̄. Kristofonyo ni hiŋm̄ei n̄ tse le k̄e ejwēŋm̄ maa oti kome p̄e n̄—Nyčŋm̄ emaa nifeem̄. K̄e wōkē wōhiŋm̄ei ema oti ni sa n̄ le, wōhaŋ nitsum̄ ni nyćm̄wooo fa k̄e ogbɔj̄ shihile s̄eetium̄ ahe wōjwēŋm̄. Asaŋ wōnaŋ shwele wōhaŋ nibii hei kpakpai ni eko nyiɛ eko s̄ee, n̄ ni hōol̄i tswaa he adafi koni amēkēkōne wōyin̄ ake ja wōnā eko dani wōm̄ii baash̄e wōhe le. Te ooofee tēŋj̄ oha ohiŋm̄ei n̄ atse daa le? Kaafili nii b̄o ni esaaa. Kaaha nibii ni hec̄ m̄ be k̄e jwēŋm̄ fe nine miyi oshihile mli obo. Oke Biblia mli ḥaaawoo ake k̄e wōyé “ḥm̄āa k̄e hehaanii” le wōm̄ii ash̄e he le atsu nii. (1 Timoteo 6:8) B̄o mōdeŋ ni oha oshihile afee mleɔ b̄o ni ooonye.

²¹ *Oke t̄um̄k̄i nibii aye k̄leŋk̄leŋ gb̄ehe, ni ohi shi ye naa daa.* Ak̄eni nibii ni wōyōɔ ts̄um̄ yé gbi feɛ gbi mli le fa hew̄ le, esa ake wōyōɔse nibii ni he hiaa yé wōshihile mli. Kejeee nakai le, nibii ni he ehiaaa tsɔɔ le baahe wōbe feɛ, ni wōbaaku wōhie wōshwie nibii ni he hiaa waa le anɔ. Meni esa ake efee n̄ ni he hiaa fe feɛ yé wōshihile mli? Mei babao būɔ univesiti k̄e ehenɔi n̄ ameaaya koni amēnā nitsum̄ ni nyćm̄wooo babaoo yɔɔ mli le ake no he hiaa fe feɛ. Kele, Yesu wo eseeenyiel̄i le hewale koni ‘amētao Nyčŋm̄ maŋtseyeli le tsutsu.’ (Mateo 6:33) H̄ee, áke anɔkwa Kristofoi le wōkē Nyčŋm̄ Maŋtseyeli le yeo k̄leŋk̄leŋ gb̄ehe yé wōshihile mli. Esa ake wōshihile gb̄e—yin̄ ni wōk̄r̄eɔ, otii ni wōk̄emam̄ wōhie, ke nibii ni wōt̄iŋ s̄ee le—atsɔɔ ake Maŋtseyeli le he nibii ke Nyčŋm̄ emaa nifeem̄ nii he hiaa wō kwraa fe heloonaa nibii ke je l̄en̄ nibii aseetium̄.

20. Meni hiŋm̄ei n̄ ni aaaha etse le tsɔɔ, ni m̄ee gbe n̄ ooootsɔ oha ohiŋm̄ei n̄ atse daa?

21. Meni hew̄ esa ake wōyōɔse nibii ni he hiaa yé wōshihile mli le, ni te n̄ ni esa ake wōk̄eye k̄leŋk̄leŋ gb̄ehe le?

LE CMWACU CMIEI SHI ATSU ATSĀ EKĀA OKĒ

²² Akəni wāle ake wābote naagbee gbii le amli vii hewō le, wāke wājwənēmō maa anōkwa Kristofoi anitsumō titri ni ji shiemō ke kaselēfeemō nitsumō le no. (Mateo 24: 14; 28:19, 20) Taake Yesu ni ji wā-Nēkwemē le fee le, wāmiisumō ni wāke wāhe awo nitsumō ni herec mō yiwala nēe mli vii. Mee gbe no wāctsā wāctsā ye ake nitsumō nēe he hiaa wā? Nyōjēmō webii le ateŋ mei babaoo jē ametsui muu fee mli ametsuā shiemō nitsumō le ake asafo mli shielbi. Ameteŋ mei komei hu eto ameshihile he gbejianō ni amemisiomō ake gbegbalō loo maŋsēe sanekpakpa shielbi. Akəni fōlōi babaoo eyōse ake mumōŋ otii ni mo ke aaama ehié le ahe ye sēenamō hewō le, amewōo amebii le hewale koni amēke be-fee nitsumō le afee amenitsumō. Ani Maŋtseyeli jajelōi ni yōo ekāa le nāa amedeŋme-gbomo ye shiemō nitsumō le mli le he sēe? Hēe, amenāa he sēe! Susuma muu fee mli ni ajēcācmōca Yehowa le haa mō tsui nyō emli ni enāa miishēe ke jōcmōi babaoo.—Abei 10:22.

²³ Wōtear̄ mei pii ke be babaoo tsuā nii koni wōweku le mli bii le anine atēke ametsen̄. Kaimō ake Yehowa miisumō ni wōgbo deŋme ni wōye emli nii kpakpai le amli ḥōcmō. Kē wōba wōjēn̄ ye gbe ni ke esusumō ye nitsumō he ke eshishitoo mlai ni kō he le kpāa gbee no le, wōbaanā miishēe ye wōnitsumōi amli. Shi nyēhaa wōtswaā wōfai shi ake wōhaŋ wōheloonaa nitsumō agbala wājwənēmō kejē wōnitsumō titri, ni ji Nyōjēmō Maŋtseyeli le he sanekpakpa le shiemō le no. Kē wōke nitsumō nēe ye klenjken̄ gbehe ye wōshihile mli le, wōketsuā ake wōsumōca Yehowa, ni no baaha wōya no wōhi esusumō le mli.

22, 23. (a) Meni ji anōkwa Kristofoi anitsumō titri, ni mee gbe no wāctsā wāctsā ye ake nitsumō nēe he hiaa wā? (Kwemō akrabatsa ni yōo baafa 180 le.) (b) Te otswa ofai shi ye oheloonaa nitsumō le he oha tēŋŋ?

Tee Shi Owo Abonsam kε Eŋaatsɔi Lε

**“Nyɛtea shi nyɛwoa abonsam,
ni eeejo . . . foi.”—YAKOBO 4:7.**

KΕJI akε oke afi babaoɔ esɔmɔ Yehowa lε, no lε eeenyε efεe akε onu baptisimɔ wiemɔi ni ahaa yε kpee i bibii kε kpee i wuji ashishi lε babaoɔ. Shi eyε mli akε oke ohinmεi ena ni-feemɔ nεe shii abɔ moŋ, shi ekole be feε be ni mei ni tara hiegbe seii lε anɔ ni kε amεhe eha kεha baptisimɔ lε aaate shi adamɔ shi lε, fεi gbε kua bo. Kε amεte shi amεdamɔ shi lε, mei ni yɔɔ kpee lε shishi lε feε nāa miishεε, ni amεkε miishεε tswaa amεdeŋ. Ekole kε ona aŋkroaŋkroi nεe ni kε amεhe eha akε amεbaafi Yehowa sεe lε, ohinmεiaŋ kpalaan nu kε miishεε. Kwe miishεε ni wɔnāa yε nakai bean!

² Kpee ni wɔyaa daa afi lε pe ashishi wɔnaa mei ni aa-baptisi amε, shi ɻwεibɔfoi lε ená hegbe akε amεaana mei abaptisimɔ shii abɔ. Bo lε feemɔ ‘miishεε ni amenāa yε ɻwei’ daa otsi kε amεna mei akpei abɔ ni kε amεhe badɔ-mɔ Yehowa gbejianɔtoo lε fā ni anaa lε he yε jeŋ feε lε he mfoniiri okwε. (Luka 15:7, 10) Ekā shi faŋŋ akε ɻwεibɔfoi lε nāa miishεε kε amεna shweremɔ nεe!—Hagai 2:7.

ABONSAM “NYIΣ TAMɔ JATA NI HŪUΣ”

³ Shi, mumɔŋ bɔɔ nii krokomei yε ni mei abaptisimɔ haa amεmli woɔ la waa. Kε Satan kε daimonioi lε na akε mei akpei abɔ ekpoɔ jeŋ fɔŋ nεe lε, amεmli fuɔ waa. Nɔ hewɔ ji akε Satan tswa mpoa akε adesa ko ejεŋ anɔkwa suɔmɔ mli

1. 2. Namei nāa miishεε kε aabaptisi mei?

3. Mεni hewɔ Satan nyiɛ “tamɔ jata ni hūuɔ” lε, ni mεni etaɔɔ ni efεe?

esəmən Yehowa, ni adesa ko bə ni baaya nə eye anəkwa kə eyaje kaa ni naa wa mli. (Hiob 2:4, 5) Be fəə be ni mə ko jə ehe nə ehəa Yehowa lə, anaa Satan ake amalelə. Eba-fə taməni ni mei akpei abə haa Satan mli woč la daa otsi yə afi le mli. Ebə naakrəə mə ake 'enyiə tamə jata ni hūnə eetao mə ni eeemi'! (1 Petro 5:8) "Jata" nəə miitao efite wəcmumən shidaamə lə, ni tsəc ake eetao egəcəjə wəkə Nyəqəmə teŋ wekukpāa lə mli loo ní efite le po.—Lala 7:2, 3; 2 Timoteo 3:12.

⁴ Eyə mli ake henyelə ko ni he yəc gbeyei miitutua wə moŋ, shi esaaa ake wəshec gbeyei. Meni hewə? Ejaake Yehowa etsəc ake "jata ni hūnə" nəə yən omanye yə yin̄toi

4, 5. (a) Yehowa etsəc ake Satan yən̄ omanye yə məe yin̄toi enyə ni he hiaa ahewə? (b) Məe nəmimaa anəkwa Kristofonyo baanyə aná?

*Be fəə be ni mə ko jə ehe nə ehəa Yehowa ni
abaptisiči lə lə, anaa Satan ake amalelə*

enyc komei ni he hiaa ahewo. Meni ji yiŋtoi nee? Klenklen le, Yehowa egba ake anokwa Kristofoi "asafo babao" ko baafo "amanehulu kpeterenkpele" ni kã wohie le. (Krojemo 7:9, 14) Nyɔŋmo gbaile ko ekaaa shi. No hewo le, Satan le ake enyeŋ elaka Nyɔŋmo webii le fee kɔkɔko.

⁵ Yiŋtoo ni ji enyc le ječ kpo ye anokwa sane ko ni mei ni ye Nyɔŋmo anokwa ye blema le ateŋ mɔ kome tsĩ tã le mli. Gbalɔ Azaria kɛe Maŋtse Asa ake: "Yehowa ke nyɛ ye gbii abɔ ní nyekɛ le yɔɔ le." (2 Kronika 15:2; 1 Korintobii 10:13) Nyɔŋmo tsuji ni hi shi ye blema le ahe saji babao ni aŋmala ashwie shi le ye he odase ake Satan nyees elaka mei ni hič Nyɔŋmo masei daa le. (Hebribii 11:4-40) Iŋmenne le, Kristofonyo ni hič Nyɔŋmo masei daa le baanyɛ ete shi ewo Abonsam ni eye enɔ kunim po. Ye anokwale mli le, Nyɔŋmo Wiemɔ le maa nɔ mi ehaa wɔ ake: "Nyɛtea shi nyewoa abonsam, ni eeejo nyenaa foi."—Yakobo 4:7.

'CMCN FCJI ICUMUM ASAFO ENÁ NC'

⁶ Satan nyɛŋ eye omanyɛ ye nɔmɔ ni eke wɔ fee nɔc le mli, shi kɛ aŋkro ko eyakwɛɛɛ ehe nɔ jogbaŋŋ le, ebaanyɛ eye enɔ kunim. Satan le ake kɛ enye egbɔjɔ wekukpāa ni kã wɔke Yehowa teŋ le, enine baanyɛ ashe wɔnɔ. Mɛɛ gbe nɔ Satan tsɔɔ etsuŋ yiŋtoo nee he nii? Ketsɔ tutuamɔ ni naa wa, tutuamɔ ni eketutuaa aŋkroaŋkroi, ke tutuamɔ ni yɔɔ nigii nɔ. Nyɛhaa wɔsusua Satan ḥaatsɔi titrii ete nee ahe wɔkwea.

⁷ *Tutuamɔ ni naa wa.* Bɔfo Yohane jaje ake: "Jeŋ muu le fee kã mɔ fɔŋ le mli." (1 Yohane 5:19) Kɔkɔbɔ ko ye ŋma-le nee mli keha anokwa Kristofoi fee. Akəni Satan nine eshe je le ni ji adesai ni sheee Nyɔŋmo gbeyei le fee anɔ momo hewo le, amarɛ nee eke ehie eka mei ni enine shɛko amenɔ, ni ji Yehowa webii le, ni emia etutuamɔ le amlı. (Mika 4:1;

6. Mɛɛ gbe nɔ Satan tsɔɔ eke Kristofoi aŋkroaŋkroi nɔɔ?

7. Meni hewo Satan ke tutuamɔ ni naa wa baa Yehowa webii anɔ le?

Yohane 15:19; Kropojemč 12:12, 17) Egri naakpa, ejaake ele ake be fioo kkek eyoo. No hewo le ewo enaa la. Ḥmene le, eke naagbee tutuamč ni ekedčč moden ni ekefite wōke Nyeljum teŋ wekukpāa le tutuaa wō. No hewo le, amro nes ji be ni esa ake ‘wōle bei le ahe nii ke no ni sa ake wōfee.’—1 Kro-nika 12:32.

⁸ *Etutuaa aŋkroaŋkroi.* Bōfo Paulo bō nanem ei Kristofoi kōko ake: ‘Wōke mumci fōji asafo ni yōo ḥweiniiaŋ le enā nōmo.’ (Efesobii 6:12) Meni hewo Paulo ke wiemc ni ji “nōmo” tsu nii le? Ejaake wiemc nes tscc mō hię ni adatmc ake le nōc. No hewo le, wiemc nes ni Paulo ketsu nii le maa no mi ake wōteŋ mō fee mō ke mumci fōji miinč. Ké wōye maŋ ni mei babao heč mumci fōji le ameyeo jio, wōbe maji ni tamc neke le amlı jio, esaaa ake wōhię kpaan no ake beni wōjčč wōhe no wōha Yehowa le, wōke mumci fōji le je nōmo ko shishi. Ké hooo kwraa le, Kristofonyo fee Kristofonyo je nōmo nes shishi keje beni ejč ehe no le. Ebe naakpēe mō ake Paulo wo Kristofoi ni yōo Efeso le hewale shii ete ake “nyedamča shi”!—Efesobii 6:11, 13, 14.

⁹ *Tutuamci ni yōo nigii.* Paulo wo Kristofoi ḥaa koni amete shi amewo Satan “ḥaatsci” le. (Efesobii 6:11) Kadimo ake Paulo ekess ake ḥaatscc, shi moŋ eke ḥaatsci. Jeee tsone kome pē mumci fōji le ketsu nii—ni amefeo nakai ye yin-toor kredes ko hewo. Anōkwafoi komei ni nyę amedamo kaa ko ni ba ameno be ko ni echo le naa le eyanyees kaa kroko ni amekēkpe le naa amedamo. Enę tscc ake Abonsam ke daimonioi le kweč wōteŋ mō fee mō nifeemc, ni ameyces hei ni wōtčč fā waa ye. No see le amedamč fātči nes anō amekaa wō. Shi miishhee sane ji ake wōbaanyę wōyče Abon-

8. Beni bōfo Paulo ḥma ake wōke mumci fōji enā “nōmo” le, no mli le meni etscc le?

9. (a) Meni hewo Satan ke daimonioi le ke “ḥaatsci” sr̄toi tsu nii le? (b) Meni hewo Satan bōc moden koni efite wōjwējmo le, ni m̄ee gbe no wōtcsa wote shi wōwo emcdenjbi le? (Kwemč akrabatsa ni yōo baafa 192-193 le.) (d) M̄ee ḥaatscc he wōbaasusu amro nes?

sam ሂታታርዎ le babao, ejaake Biblia le ekpa ይንታታርዎ le ahe mama. (2 Korintobii 2:11) ወርሱስ ይንታታርዎ tamō heloonaan nii aseetium, naanyobco fčj, ke bōlēnamo mli jerjba shara ni ekelaka mei le ahe ye wolo nee shishijee baafai le amli. Agbenē ha ወርሱስ Satan ሂታታርዎ kroko ni ji mumoi atsemō le he wakwe.

CCST CMEEFIN CMSATA ICUMUM CAJA IN 33 CMUJCYN

¹⁰ Ké mo ko ke ehe wo mumoi atsemō nifeemō mli le, eke mumoi fčji le bōc tēe. Kalamo, ashwaifeem, ከሩኅንያይኤል, ke gbohii anibimo le fee ji mumoi atsemō nifeemō le ekomei. Taake wāle le, Yehowa buč mumoi atsemō ake “nihii nii.” (5 Mose 18:10-12; Kropiemič 21:8) Akeni esa ake wā hu ‘wōhi efčj kwraa’ hewō le, ejí nihii nii ake wōke mumoi fčji le aaabč. (Romabii 12:9) Ké wōke mumoi fčji bō le, ebaatsco ake wōmiifee nihii nii ni ji ake wōkpa ye wānjerwei Tsé Yehowa le sée!

¹¹ Akeni Satan le ake mumoi atsemō ni ake he woč mli le tsco ake akpa ye Yehowa sée ni ejí nihii nii hewō le, esa enaa lamulu ake ebaaha wōtej mei komei ke amehe awo mli. Be fee be ni Satan lakaa Kristofonyo ko ni eke ehe woč mumoi atsemō mli le, Satan yeč kunim. Meni hewō? Su-sumo nōkwegomco nee he okwe: Ké atsco asraafonyo ko yiŋ ni ekpa ye asraafoi akuu mli ni eyco le sée, etsco ame sée gbe ni eyafata ameheneyelci le ahe le, ameheneyelci le atatsē nukpa le baaná miishee waa. Ekole eke seegbetscoč le baashi ako kefo shi ake kunimyeli he okadi po, koni ekewo nakkai asraafonyo le tsutsu tatse nukpa le mlila. Nakai nōtēj kē Kristofonyo ko ke ehe wo mumoi atsemō mli le, no

10. (a) Meni ji mumoi atsemō? (b) Te Yehowa buč mumoi atsemō ehā teñj, ni te bo hu obuč mumoi atsemō ohāa teñj?

11. Meni hewō kē Satan nye elaka wā ni wōke wōhe wo mumoi atsemō mli le, no baatsco kunim kpele ni eye le? Oke ene he nōkwegomco aha.

tsco ake eje gbe ekwa Yehowa, ni eke ehe eyawo Satan kudom̄ shishi. Kwe miishee ni Satan baaná beni eke mo ni ekwa Nyɔ̄jum le shi ako kefō shi ake kunimyeli he okadi le! Ani wɔ̄teŋ mo ko baasum̄ ni Satan aye kunim ni tam̄ neke? Dabi kwraa! Wɔ̄jeee seegbetsccoci.

SHI CMEEFISHCOKSHIFEEM CTE ICWIBIMCOKSHIY AKE SANE

¹² Ké wɔ̄tee cu wɔ̄hi mum̄oi atsemo kwraa le Satan nyen̄ ekelaka wɔ̄. No hewo le ebco mɔ̄deŋ koni etsake susum̄ ni wɔ̄hiie ye he le. Ye mœe gbe nɔ̄? Etao gbe ni ebaatsa cu efutu Kristofoi ayin̄ keyashi he ni ameten̄ mei komēi baatse "efəŋ ake ekkapka ke ekkapka hu ake efəŋ." (Yesaia 5:20) Bei pii le Satan ke gbe ni eka ekw̄ shii abo, ni eye oma-nye, ni ji sanebim̄oi ni eketē yin̄koshikoshifeem̄ shi le tsu nii.

¹³ Kadimo bɔ̄ ni Satan ke gbe nee tsu nii ye blema le. Ebi Hawa ye Eden ake: 'Leeleŋ, Nyɔ̄jum kœe ake: Nyekaye trom le mli tsei ayibii le fee eko le?' Beni ɻweibɔ̄foi le bɔ̄ gwa ye ɻwei ye Hiob gbii le amlı le, Satan bi ake: 'Ani yaka Hiob sheo Nyɔ̄jum gbe ye?' Ni beni Yesu shiɛc ye shikrɔ̄ŋ le nɔ̄ le, Satan tsua Kristo mpoa ake: 'Keji Nyɔ̄jum bi jio le, keem̄ koni tei nee atsamo aboloo.' Bo le kwemo sane—Satan ke Yehowa wiem̄oi ni ewie aaafee otsii ekpaa dani Satan yaka Yesu le tsu nii ni ekeye Yehowa he feo, nɔ̄ ni ewie ake: 'Mɔ̄ne ji misum̄ bi ni mináa ehe tsui le'!—1 Mose 3:1; Hiob 1:9; Mateo 3:17; 4:3.

¹⁴ Ijmen̄ le, Abonsam ke gbe ni tam̄ neke noŋŋi miitsu nii koni eke futu wɔ̄yin̄ ní wɔ̄kana ake mum̄oi atsemo ehii. Dole sane ji ake, enye eha wɔ̄nyemimei le aten̄ mei komēi

-
12. Mœe gbe nɔ̄ Satan tsco etsake susum̄ ni wɔ̄hiie ye mum̄oi atsemo he le?
 13. Mœe gbe nɔ̄ Satan ke sanebim̄oi etee yin̄koshikoshifeem̄ shi?
 14. (a) Mœe gbe nɔ̄ Satan ke etsone ni ji mei ayin̄ ni ehaa efē ame koshikoshi ye mum̄oi atsemo he le tsu nii? (b) Meni he wɔ̄baasusu amro nee?

ayiŋ efutu ame. Ameyiŋ ebɔi ame kɔshikɔshifeemɔ ye mu-mɔi atsemɔ nifeemɔi komei ahe. Enε tsɔɔ ake amemiibibii amehé ake, 'Ani tɔmɔ yε he lεεleŋ?' (2 Korintobii 11:3) Te wɔɔfee teŋŋ wɔye wɔbuua mei nee koni amejaje amejwεŋ-mɔi le? Mee gbe no wɔɔtsɔ koni Satan ḥaatsɔi le akadu wɔ? Kεha hetoo le, nyehaa wɔsusua shihile mli nifeemɔi enyɔ ni Satan etsɔ gbe nigii no eke mumɔi atsemɔ nifeemɔi ebul-e ame le ahe. Nomei ji hietserεjimɔ ke helatsamɔ.

ΕΚΕ WɔSHWELEI KE CAMIHC NII LAKAA CW

¹⁵ Ye Europa maji le amlı le, susumɔ ake ashwaifeemɔ, ḥkunyaayeli, ke mumɔi atsemɔ nifeemɔi krokomei le yeee mɔ awui le mihihe shi. Sinii, woji, TV no nifeemɔi, ke kompiuta no shwemɔi miiha mei miiná susumɔ ake daimonioi anifeemɔi haa mɔ náa miishɛe, ejí hiŋmeigbelemɔ nifeemɔ, ni eyeee mɔ awui. Sinii ke woji komei ni wieɔ ashwaifeemɔ he le ehe shi aahu ake mei ni nyaa he le etse kui yε enε he. Ekā shi fanŋ ake, daimonioi le eye omanye yε ashwaifeemɔ ni amehaa mei naa le ake eyeee mɔ awui le mli. Ani susumɔ ake mumɔi atsemɔ yeee mɔ awui le ená Kristofoi anɔ hewale? Ená ameteŋ mei komei asusumɔ no hewale. Ye mee gbe no? Áke nokwemɔnɔ le, bei pii le kέ Kristofonyo ko kwe sini ko ni kɔɔ ashwaifeemɔ he le, eke ake, "Mikwε sini le moŋ, shi mike mihe *wooo* mumɔi atsemɔ mli." Meni hewɔ susumɔ ni tamɔ neke yɔɔ oshara le?

¹⁶ Eye mli ake srɔtofeemɔ yε he ni ake wɔɔ mumɔi atsemɔ mli ke ekwemɔ teŋ moŋ, shi no etsɔɔ ake ashwaifeemɔ ni akwε le nyεŋ aye mɔ awui. Meni hewɔ? Susumɔ enε he okwε: Nyɔŋmɔ Wiemɔ le tsɔɔ ake Satan ke edaimonoi

15. (a) Te mei ni yɔɔ Europa maji amlı le aten̄ mei pii buɔ mumɔi atsemɔ amehaa teŋŋ? (b) Mee gbe no je le susumɔ yε mumɔi atsemɔ he le ená Kristofoi komei anɔ hewale?

16. Meni hewɔ oshara yɔɔ he ake wɔke wɔhe aaawo hietserεjimɔ ni ashwaifeemɔ yɔɔ mli le mli?

le fee nyet amele no ni cusaswa ye wajwajemci amli.* No hewo le, taake wotsi ta ketsa hie le, mumci faji le kwes wa-nifeemci tamci hietserjemci ni wonyaa he le ni amekenaan nibii ni cusaswa he ye wajwajemci mli, ni no haa amenaan wogbajemci. Ké Kristofonyo ko nifeemo tsco ake enyaa sini loo woji ni koo mumci atsemci, ashwaifeemci, daimonioi anifeemci, loo nifeemci ni tamci nakai le ahe le, eekes daimonioi le no ko. Eeha amemiile egbajemci! Ené baaha daimonioi le ke nakai Kristofonyo le gbjemci ni amena le atsu nii, ni amebaamia noco ni ameké le noo le mli keyashi ameké esee baasa shi. Ye anokwale mli le, mei komei na mumci atsemci nifeemci ahe miishhee akeni ameké amehe wo hietserjemci ni ashwaifeemci yoo mli le mli hewo le, ni no ha see mli le ameké amehe wo mumci atsemci nifeemo mli dienjtsé.—Galatabii 6:7.

¹⁷ Jeee hietserjemci pe Satan tsco no elakaa wo, shi mon etsco helatsamo hu no. Ye mee gbe no? Ké Kristofonyo ko miiye hela ko ni ebo moden shii abo koni etsa hela le, shi hela le mli miiwo wu mon le, ekole enijian baaje wui. (Marko 5:25, 26) Satan ke daimonioi le baanye amedamci ene no ameka le. Amele jogbañi ake Nyemci Wiemci le bco koko eshi mei ni yataco "mei ni tsu nishaianii le ayelikebuamci le." (Yesaia 31:2) Ké daimonioi le miitao ni ameha Kristofonyo ni he miiye akpoo koko bco nee le, ekole amebaaha eyatao helatsamo loo helatsamo nifeemo gbèi ni baaha eke ehe awo 'wɔnjamci' loo mumci atsemci ni ji nifeemo ni yeo mo awui le mli le see gbe ye ahuntoo naa. Ké daimonioi le ajaatsco nee ye omanye le, ebaanyé

* Sabalai ni aketsco Satan (Shiteekewolo, Heguagbelo, Shishiulo, Mo ni kaa mo, Amalelo) le etsco ake ebaanyé ele no ni yoo wotsuui ke wajwajemci amli. Shi no ni tamcoo nakai le, awie Yehowa he ake "mo ni kaa tsuui ekwes," ke Yesu hu he ake "mo ni tao sabai ke tsuui amli." —Abe 17:3; Kropoemci 2:23.

egbɔjɔ wekukpā ni kā helatsɛ le ke Nyɔŋmɔ teŋ le mli. Yε mεε gbe nɔ?

¹⁸ Yehowa bɔ Israelbii ni ke amehe wo “nishaianii [loo wɔŋjamɔ]” mli le kɔkɔ ake: “Ke nyegbe nyeniji amlí le, manɔ mihiɛ matee nyɛ; ni ke nyɛsɔle babaoo tete le, mibonj nyɛ toi.” (Yesaia 1:13, 15) Yε anɔkwale mli le, wɔsɔmɔŋ ni wɔfee nɔ ko ni baanyɛ aha Yehowa akabo wɔɔsɔlemei atoi ní ekpoo wɔ—titri le beni wɔhe miiye ni ehe miihia wɔ waa le. (Lala 41:4) No hewɔ le, kɛ nibii komei yɛ ni tsɔ akɛ mumɔi atsɛmɔ ni-feemɔi yɛ helatsamɔ mli nifeemɔ ko ni aketaɔ hela ni yeɔ mɔ ko loo aketsaa hela ko mli le, esa akɛ anɔkwa Kristofonyo akpoo.* (Mateo 6:13) Kɛ efee nakai le, Yehowa baaya nɔ afi esɛɛ.—Kwɛmɔ akrabatsa ni yitso ji “Ani Eji Mumɔi Atsɛmɔ Ni-feemɔ Lɛɛlɛŋ?,” ni yɔɔ baafa 194 le.

*Ha Yehowa aye abua
bo kɛ ohe miiye*

ASΞΞΞ DAIMONIOI ASAJI AHE

¹⁹ Yε be mli ni mei babaoo ni yɔɔ Europa maji amlí le ebuuu akɛ Satan yɛ hewale le, mei ni yɔɔ je lɛŋ hei

* Kɛ ootao ene he saji babaoo le, kwɛmɔ sane ni ji “Gbɔmɔtɔŋ He-walenamɔ He Kaa Keha Bo?” ni yɔɔ December 15, 1994 *Buu-Mɔɔ* le baafa 19-22 le, ke sane ni ji “*The Bible's Viewpoint: Your Choice of Medical Treatment—Does It Matter?*” (Nɔ ni Biblia le Tsɔɔ: Ani Esa akɛ Okpá Helatsamɔ Nifeemɔi Amlí?) ni yɔɔ January 8, 2001, *Awake!* le mli le.

18. Mεε nifeemɔi esa akɛ Kristofonyo akpoo, ni meni hewɔ?
19. (a) Mεε amale Abonsam gbeɔ eshwāa yɛ hewale ni eyɔɔ le he?
(b) Mεε sanegbai esa akɛ anɔkwa Kristofoi akwa?

KWEMD OHO JOGBAÑI YE SATAN LAKAMDI LE AHE!

Satan ni ji malemč tsę lę "eshwila mei ní heee yeee lę ajwəñmɔi" afii akpei abo nę. (2 Korintobii 4:4) Eebč mɔdən̄ hu ni efite mei ni jáa Nyçŋomč lę ajwəñmɔ. Meni hewč? Satan le ake bɔ ni wɔjwəñč wɔhaa lę náa wɔnifeemč anč he-walę. Ele ake kę enyę eha wɔjwəñ nibii gbohii ahe lę, no ba-a ha wɔba wɔjeñ yę gbe gbonyo nę.—Yakobo 1:14, 15.

Kaimč gbe ni Satan tsę nü elaka Hawa lę. Bɔfo Paulo ḡma akę: "Miishe gbeyei ake aleee nü, taake bɔ ni onufu lę ke eku-tumpč lę laka Hawa lę, nakai nɔl̄n̄ aaafite nyę hu nyęjwəñmɔi kejč . . . Kristo lę mli." (2 Korintobii 11:3) Satan tsę onufu nü elaka Hawa ni eko gbe ko ni yɔɔ oshara. Ebo mɔdən̄ koni efite Hawa jwəñmɔ, koni ejwəñ nibii gbohii ahe. Enaatsč lę ye omanye. Akəni ebo Satan toi hewč lę, ejwəñmɔ tsake, ni nifeemč ni ji mlatčmɔ lę batsč nifeemč ni sa kəha lę. Beni afi-te ejwəñmɔ nɔl̄n̄ pę ni eke ehe wo esha mli yę gbe ni waaa nü.—1 Mose 3:1-6; Kropiemič 12:9.

Satan tsakeko. Enaatsč lę tsakeko: No ji, itemč jwəñmɔ lę, ni mɔ lę aaafee esha. Satan tsč je nęe manķwramč, jamč, ja-rayeli, ke hiętseręjimč nü egbeč elakamč wiemč lę eshwāa. (Yohane 14:30) Enyę efite adesai babaoō ajwəñmɔ, ni etsa-ke amęjənbai ke amęsusumči. Bei pii lę abuc nifeemč ni be ko ni eho lę abuc lę ake eji esha—tamč mei ni hię bɔč su kome ni amęke amęhe náa bɔl̄e, mei ni hię shi ake wu ke ḡa beni amęboteko gbalashihile mli, ke bii ni afč beni aboteko gbalashihile mli—lę ake tɔmč be he, ni esa po. Negbe Satan enyę elaka mei keyashę? Biblia lę keč ake: "Jeñ muu lę fęe kā mɔ fęj lę mli."—1 Yohane 5:19.

Áke Kristofoi lę, Satan baanyę alaka wɔ hu. (1 Korintobii 10:12) Akəni Satan le ake be fioo kękę eyč hewč lę, "egiri naakpa" ni eke ehię eka Nyçŋomč webii titri. (Kropiemič 12:

12) Ké wókwééé jogbañé lè, Satan baanyé atsó amalei ni yé cùc nigii ke 'shishiulé pii' ni eketsú nii lè anó efite wójwéñmò koni wófee esha.—Tito 1:10.

Áke nókwemóconú lè, susumó jwéñmò ni je lè hie ye gbalashihile he lè he okwé. Biblia lè tsòò aké gbalashihile ye kriñ-kriñ, ni ejí wekukpáa ni hiñ shi ye wala bear fée. (Mateo 19:5, 6, 9) Bei pii lè je neñ sinii ke télivishinj nò nifeemó haa anaa gbalashihile aké ejí be kukuoo ko kpañmò ni abaañyé aku mli be fée be ni asumó. Áke Kristofoi lè, esa aké wókwé jogbañé koni Satan amalei née akafite wójwéñmò. Ké wókwééé wóhe nò jogbañé ye amalei née ahe lè, ebaanyé efite wójwéñmò ni wónañ kpañmò ni wóke wóhefataibi lè fee lè aké hiendó sane. No baaha ekole ké wóke gbalashihile mli naagbai kpe lè, efee wó aké wóshi wóhefatalé lè ni wóyatao mò kroko ni baanu wó shishi ni baafi wóssé. Etseñ ni wóbaana mò kroko—ekole naanyo nitsulé ko loo naanyo Kristofonyo ko—aké edó wóhe waa. Ké wóñmè gbe ni wónañ wócha mèi née lè, ebaanyé eha wófee esha.

Áke nókwemóconú lè, susumó su ni eyi Satan je lèñ obó ni haa mei sumccó ni ayeç ameno lè hu he okwé. Mei babaoji "yiwalé, hençwolé." (2 Timoteo 3:4) Ké wóñmè gbe ni sui née ná wójwéñmò nò hewale lè, ebaanyé efite jwéñmò ni wóhie ye heshibaa ke toiboo he lè. Ké su née ná nyemí nuu ko nò hewale lè, ekole emli baafu ké onukpai lè wo lè ñaa. (Hebríbi 12:5) Ekole ebaaha nyemí yoo ko awie ashi yitsoyeli he gbe-jianç ni Nyçjémò eto lè.—1 Korintobii 11:3.

Esa aké wóda Yehowa shi ye kókó ni ebo wó ye Satan ñaa-tsci lè ahe lè hewó. (2 Korintobii 2:11) Nyéhaa wótswaa wófai shi aké wóñmè gbe ni Satan amalei lè afite wójwéñmò. Ké wómiisumó ni wóhi Nyçjémò cmócs lè mli daa lè, ehe miihia ni wójwéñ "nii ni yé ñawai lè ahe."—Kolosebii 3:2.

krokomei le buç ake eyə hewale dientse. Abonsam elaka mei ni ycc je leq hei krokomei le ni aməhe ameye ake eyə hewale waa dientse, shi jeee nakai ej. Mei komei ye ni kē aməmiiye nii jio, aməmiitsu nii jio, amewə jio, mumci fəji ahe gbeyei eməmo ame. Asəee saji ni koc naakpəe nii ni daimonioi le feç le ahe. Bei pii le agbaa saji nee ke mii-shəe; saji nee haa mei anaa kpeç aməhe. Ani esa ake wəgbə saji ni tamc neke wəshwā? Dabi, anəkwa Nyələmə le tsuji kpoç ake aməaafee ene ye yiqtoj enyə komei ni he hiaa le ahewç.

²⁰ Kləykləq le, kē wəgbə daimonioi asaji nee wəshwā le, etscə ake wəmiiye wəmiiuba Satan kəmiigbe emalei le kə-miishwā. Ye məe gbe nə? Nyələmə Wiemə le tsəc ake Satan nyəc efeç naakpəe nii, shi ebəc kəkə hu ake eke 'amale oka-

20. Məe gbe nə ekole mə ko baagbə Satan amalei eshwā ni ehis bə ehe nə?

ANI EJI MUMCI ATSEMO NİFEEMCI CMƏSTƏ İCMUMNI?

Shishitoo mla: "Heloo le nitsumci le jec kpo fañj,
noməi ji . . . sūn [loo mumci atsemə] . . . atuatse-
mci, mligbalamci . . . Mei ni feç neke nii nee le,
amenine shəj Nyələmə manşseyeli le nə."
—Galatabii 5:19-21.

Saji ni obaanyə obi ohe

- Ani kusum nifeemci ko ni mikə mihe woo mli le ke apasa jaçməciye tsakpāa?—2 Korintobii 6:16, 17.
- Ani nibii ni miketsuc nii ye mishihile mli le ke mumci atsemə nifeemciye tsakpāa?—Bəfoi le Asajı 19:19.
- Ani wənjamci nifeemci loo ashwaifeemci hewale ye gbe ni mitaoc ake atsc nə atsa mi le mli?—3 Mose 19:26.

dii' ke 'shishiumɔ' tsu nii. (2 Tesalonikabii 2:9, 10) Ake-ni Satan ji shishiulɔi fee atse hewɔ le, ele bɔ ni eehee ená mei ni nyaa mumɔi atsemɔ he le ajwɛŋmɔ nɔ hewale, ke bɔ ni eehee eha amehe amale saji ameye. Ekole mei nee baaje anɔkwale mli amekɛe ake amena nibii komei ni amenu gbei komei, ni amebaagba saji nee ametsɔɔ mei krokomei. Ké be shwie mli le, mei ni nu saji nee ní amebɔɔ mei krokomei le woɔ he. Ké Kristofonyo ko gbe saji ni tamɔ nekɛ eshwā le, no tsɔɔ ake eehee Abonsam, ni ji "malemɔ tsɛ" le suomɔnaa nii. Eegbe Satan amalei le eeshwā.—Yohane 8: 44; 2 Timoteo 2:16.

²¹ Nɔ ni ji enyɔ le, kɛ mɔ ko ke mumɔi fɔji tsu nii dani ebatsɔ Kristofonyo po le, esaaa ake eyaa nɔ egbaa nanemei Kristofoi ene he saji. Meni hewɔ? Abɔɔ wɔ kɔkɔ ake: 'Nyekwea hemɔkεyeli shishijelɔ ke naagbelɔ ni ji Yesu le.' (Hebrabii 12:2) Hεε, esa ake wɔkε wɔjwɛŋmɔ ama Kristo nɔ, jeee Satan. Nɔ ni sa kadimɔ ji ake beni Yesu yɔɔ shikρɔŋ le nɔ le, egbaaa ekaselɔi le mumɔi fɔji le ahe saji, eyɛ mli ake kule ebaanye egba ame saji ni kɔɔ nibii ni Satan baanye afee ke nibii ni enyɛɛɛ efee le ahe. Ye no najianɔ le, Yesu gbalala ejwɛŋmɔ kεttee Maŋtseyeli le he shee sane le nɔ. No hewɔ le, kɛ wɔmiitao wɔkase Yesu ke ebɔfoi le, esa ake wɔha wɔsanegbai ako "Nyɔŋmɔ niwuji le" ahe.—Bɔfoi le Asaji 2:11; Luka 8:1; Romabii 1:11, 12.

²² Ye anɔkwale mli le, Satan ke ᴋaatsɔi srɔtoi ní eko ji mumɔi atsemɔ le tsu nii koni ekefite wɔkε Yehowa teŋ weku-kpaa le. Shi kɛ wɔhi efɔŋ kwraa ni wɔkpɛte ekpakpa he le, Abonsam nyɛŋ agbɔjɔ wɔfai shi ni wɔtswa ake wɔbaakpoo mumɔi atsemɔ nifeemɔ fee le. (Efesobii 4:27) Bo le feemo 'miishɛɛ ni abaaná ye ɳwɛi' kɛ wɔtee nɔ 'wɔdamsɔ abonsam ᴋaatsɔi le anaa' kεyashi ebe dɔŋŋ le he mfoniri okwɛ!—Efesobii 6:11.

21. Meni esa ake wɔsanegbai ako he?

22. Te wɔɔfee teŋŋ wɔya nɔ wɔha 'aná miishɛɛ ye ɳwɛi' le?

'Tswaa Ohe Oma Heməkəyeli ni He Tse le No'

'Nyətswaa nyəhe nyəmaa nyəheməkəyeli ni he tse le nō,
ni nyəhi Nyçəməcəməcs le mli.'—YUDA 20, 21.

İl le akə oke mədənəbəcəbə miitswa tsu ko. Obci tsu neə tswaa etse shi ogbeko naa. Nitsumə le kāaa shi akcəc, shi ehā onāa miishəe. Otswa ofai shi akə kē ashi abele ashi akwē le okpaŋ ni ofeŋ awəŋ, ejaaķe bō ni obaatswa tsu neə oha le baasa owala ke owəsəe po he. Meni hewə? Ejaaķe bo ji tsu ni otswa le!

² Kaselə Yuda wo wō hewale ni wətswa wō dięntse wōhe wōma shi tamə tsu. Beni ewo Kristofoi hewale koni 'amehi Nyçəməcəməcs le mli' le, etsəc amə nō tuuntu ni baa-ha amefee nakai le yē nakai ŋmale le nōləŋ mli akə: "Nyətswaa nyəhe nyəmaa nyəheməkəyeli ni he tse jogbaŋj le nō." (Yuda 20, 21, Ga Biblia Hee) Mee gbəi koməi obaanyə otso nō otswa bo dięntse ohe oma shi, koni oheməkəyeli le mli awa ni oya nō ohi Nyçəməcəməcs le mli? Nyəhaa wəgbalaa wəjwəŋmə keyaa nibii ete ni baaha otswa ohe oma heməkəyeli ni he tse jogbaŋj le nō le nō.

HA HEMƏKƏYELI NI CYO YE YEHOWA JALE TAOMA NII LE AMLI LE MLI AWA

³ Klenjkləŋ kwraa le, esa akə wōha heməkəyeli ni cyaw yē

1, 2. Mee tsutswaa nitsumə kō ohe, ni meni hewə bō ni otswa otsu le ohaa le he hiaa le?

3-5. (a) Mee susumə Satan baasumə ni elaka bo ní oná yē Yehowa taomə nii le ahe? (b) Mee susumə esa akə wōná yē Nyçəməcəməcs le ahe, ni te esa akə ená bō ni wōná nii ahe wōhaa le nō hewale eha təŋŋ? Oke ene he nōkwəməcəməcs aha.

Nyɔŋmɔ mla le mli le mli awa. Okase Yehowa jalə taomɔ nii ni kɔɔ bɔ ni esa ake wɔba wɔjɛn wɔha le he nii babao yε wolo nεe mli. Meni ji osusumɔ ye taomɔ nii nεe ahe? Satan baasumɔ ni elaka bo ni osusu ake Yehowa mlai, shishitoo mlai, ke etaomɔ nii le ye krepη tɔ, ni ebaaha nɔ ko kpakpa aŋmee bo po. Eke ḥaatsɔɔ nεe tsu nii ye Eden ni eye oma-nye, ni ekəmiitsu nii kəbashi biane. (1 Mose 3:1-6) Ani eni-ne baanyε ashε onɔ? Bɔ ni osusumɔ nii ahe ohaa le titri ni baatsɔɔ kε enine baashε onɔ loo enine shεη onɔ.

⁴ ḥɔɔ le ake ooshara shi ye abɔɔ fefeo ko mli, ni ona ake afo afabaŋ ni kwɔ awo abɔɔ le fā ko he koni mei akaya jεmε. Abɔɔ ni yɔɔ afabaŋ le sεe le ye feo pam. Ekole obaasusu áke ake afabaŋ le miitsi onaa ye gbe ni ejaaa nɔ koni okaná he-gbe otee abɔɔ le fā nεe mli. Shi beni okwεɔ nɔ ni yaa nɔ ye afabaŋ le sεe le, ona ake jata ko ni he yɔɔ gbeyei waa mii-dekε shi koni emɔ kooloo ko! Agbenε oyɔse ake mei ahe-buu hewɔ afo afabaŋ le. Ani kooloo awuiyelɔ ko miidekε shi amrɔ nεe koni emɔ bo? Nyɔŋmɔ Wiemo le bɔɔ kɔkɔ ake: "Nyεhie akāa shi, nyεsaraa; ejaa ke nyεhenyelɔ, abonsam le, nyiε tamɔ jata ni hūnɔ eetao mɔ ni eeemi."—1 Petro 5:8.

⁵ Satan feɔ enii tamɔ kooloo awuiyelɔ. Akəni Yehowa su-mɔɔ ni Satan nine shεɔ wɔnɔ hewɔ le, ewo mlai ni baabu wɔhe keje Satan "ḥaatsɔi" babao le ahe. (Efesobii 6:11) No hewɔ le, be feε be ni wɔbaasusu Nyɔŋmɔ mlai le ahe le, esa ake wɔnɔ ake mlai nεe tsɔɔ ake wɔŋwei Tse le sumɔɔ wɔ. Kε wɔsusu Nyɔŋmɔ mlai le ahe ye neke gbe nɔ le, wɔbaana ake amεhaa wɔhi shi shweshweeshwe ni wɔnáa miishεε. Kase-ł Yakobo ḥma ake: "Mɔ ni maa eyi shi ekwεɔ heyeli mla ni hi kewula shi le mli, ni ekāa he . . . le aaajɔɔ le ye enɔyeli le mli."—Yakobo 1:25.

⁶ Gbe ni hi fe feε ni wɔbaanyε wɔtɔɔ cu wɔha heməkεyeli

6. Meni ji gbe ni hi fe feε ni wɔbaanyε wɔtɔɔ cu wɔha heməkεyeli ni ye Nyɔŋmɔ jalə mlai ke eshishitoo mlai le amlı le mli awa? Okε enε he nɔkwεmɔnɔ aha.

ni ake Nyçəməcə waçwa ni nilee ye emlai le amli le mli awa ji, ni waçye ekitai le anç. Áke nəkəwəmənənə le, Yesu famə ake wətsət mei krokomei 'nii fiaa ni ekeə wə le' ji "Kristo mla" le aten̄ ekome. (Galatabii 6:2; Mateo 28:19, 20) Kristofoi kə hiədəcə hu boç famə ake wəkpe kutuu keha jamə ke naanyobəcə ni tswaa mə emaa shi letoi. (Hebrbibii 10:24, 25) Hewale ni awoo wə ake wəjə wətsuiiañ wətsi wəbeñke Yehowa shii abo ye səleme mli daa gbi le hu fata Nyçəmə kitai le ahe. (Mateo 6:5-8; 1 Tesalonikabii 5:17) Beni wəyaas nə wəyaçə Nyçəmə kitai anç le ebafəcə fanjə diəntse kehaa wə ake aməjı gbətsəcəməi ni cməsən yəcə mli. Kə wəye ekitai le anç le, ebaaha wətsui anyə wəmli ni wəná miishəe, ni nə ko be jeñ fəñ nee mli ni baaha wəná ene. Kə osusə səənamə ni ejə Nyçəmə mlai le ni ohič shi ye naa le mli keba le he le, ani ewooo heməkeyeli ni oyəcə ye emlai le amli le mli hewale?

⁷ Bei koməi le, mei koməi yeç ametsui ake amənyəej aməye Yehowa mlai le anç aməwala gbii abo feę. Aməsheç gbe-

7, 8. Mee gbe nə Nyçəmə Wiemə le woç mei ni yeç ametsui ake ekole amənyəej ametsu jale nii aməwala gbii abo feę le hewale?

yei ake ekole amebaagbee shi gbi ko. Ké nakai susumā ba ojwən̄mā mli le, ha wiem̄ci n̄ee ahi ojwən̄mā mli: "Miji Yehowa, o-Nyəl̄mā le, m̄c ni tscoo nii ni hi hao, m̄c ni tscoo gbe n̄i onyiē n̄o le. Eji obo mikitai le atoi kule, ohej̄le aaatam̄ faa, ni ojale hu aaatam̄ ɻsh̄kei." (Yesaia 48:17, 18) Ani osusu b̄c ni wiem̄ci n̄ee woɔ m̄c hewale le he p̄en?

⁸ Yehowa kaič w̄c ye ɻmale n̄ee mli ake k̄e w̄obo le toi le w̄baanā he s̄ee. Ewo w̄c shi ake k̄e w̄fee nakai le w̄baanā he s̄ee ye gb̄ei enȳc n̄o. Kleŋkleŋ le, w̄hej̄le aaatam̄ faa—ebaan̄m̄ d̄emm, ebaafa babao, ni esee efooo. N̄o ni ji enȳc le, w̄ojale aaatam̄ ɻsh̄kei. Ké odam̄ ɻsh̄naa ni okwe b̄c ni ɻsh̄kei le kuc ketsaraa n̄o le, ɻwaneejee ko be he ake onuč he ake esee efor̄. Ole ake ɻsh̄kei le baaya n̄o aku ye ɻsh̄ le naa k̄eya naanc̄. Yehowa k̄ee ake obaanȳe ofee jale nii k̄eya naanc̄. Ké obo m̄deŋ̄ oye le an̄kwa le, ehan̄ ogbee shi k̄ok̄o! (Lala 55:23) Ani shiwoo n̄ee ewajeee hem̄k̄eyeli ni oȳc ye Yehowa ke ejale taom̄ nii le aml̄i le?

'FOŋ K̄EYA DALE MLI'

⁹ Anaa otí ni ji enȳc ni baaye ebua bo ye otsutswaa le mli le ye wiem̄ci ni aje mum̄oŋ̄ aŋma n̄ee mli ake: "W̄foŋ̄ k̄eya dale mli." (Hebribii 6:1) Mum̄oŋ̄ dale ji otí ni hi jogbaŋ̄ ni esa ake Kristofoi kemam̄ amehie. Amr̄c n̄ee w̄on̄ȳeŋ̄ w̄oye emuu, shi w̄baanȳe w̄oda ye mum̄oŋ̄. Kefata he le, beni Kristofoi daa ye mum̄oŋ̄ le, amenáa miish̄ee babao ye Yehowa c̄m̄c mli. Meni hew̄c?

¹⁰ Kristofonyo ni eda ye mum̄oŋ̄ le susuč nii ahe taake Yehowa susuč nii ahe le. (Yohane 4:23) Paulo ɻma ake: "Mei ni hič shi ye heloo naa le, heloo nii ahe amejwəŋ̄; shi mei ni hič shi ye mum̄ naa le jwəŋ̄c mum̄ nii ahe." (Romabii 8:5) Mei ni jwəŋ̄c heloo nii ahe le amiish̄ee faaa, ejaake

9, 10. (a) Meni hew̄c mum̄oŋ̄ dale ji otí ni hi jogbaŋ̄ ni esa ake Kristofoi kemam̄ amehie le? (b) M̄ee gbe n̄o mum̄oŋ̄ nii ahe jwəŋ̄m̄ haa anáa miish̄ee?

amesususū ame pē amehe, amekwēee nii keyaaa shōñj, ni amekē amejwēñmō maa heloonaa nibii aseetiumō nō. Mei ni jwēñj tūmōñj nii ahe lē ye miishēe babao, ejaaķe amekē amejwēñmō maa Yehowa ni ji 'miishēe Nyēñmō' lē nō. (1 Timoteo 1:11) Mō ni eda ye tūmōñj lē ye he miishēe waa akē eeesa Yehowa hie, ni enāa miishēe kē eke kaa po kpe. Meni hewō? Kai haa wōnāa hegbe koni wōketsō akē Satan ji amalelō ni wōkēye anōkwa, ni enē haa wōñjwēi Tsē lē tsui nyōo emli.—Abei 27:11; Yakobo 1:2, 3.

¹¹ Kē mō ko aaada ye tūmōñj lē ebiō ni etsōse ehe. Susumō ḥimalē nēe he okwē: "Mei ni edara lē anō ji niyenii kpa-kpa, mei ni fō ni amefō feemō lē eha amehenumō nii [loo amejwēñmō] lē ele ekpakpa kē efēñj mlikpamō." (Hebrībīi 5:14) Beni Paulo wie wōjwēñmō ni "ele" loo wōtsōse lē lē he lē, eke Hela wiemō ni eeenyē efee akē akēfōo nitsumō ye Helabii akpōiañgbōlelō hei ye kleñkley afii 100 lē mli lē tsu nii, ejaaķe abaanyē atsō shishi akē 'etsōse ehe tamō mō ni tuç ajemelekutu.' Agbēne susumō nō ni nakai tsōsemō lē tsōcō lē he.

¹² Beni afō wō lē, wōtsōsekō wōgbōmōtso lē. Áke nō-kwēmōñj lē, abifao leee hei ni eniji kē enaji yōo. No hewō lē, efō eniji kēkē, ni bei komei po lē egbálaa ehie mai, ni no haa ehaō ni ehie feō lē yaa. Fiofio lē etsōse egbōmōtso lē ketsō egbōmōtso lē fai lē ni ekēfōo nitsumō lē nō. Ekaseō waamō, nyiemō, kē foijee.* Ni mei ni tuç ajemelekutu lē hu? Kē ona krpōiañgbōlelō ko ni eetu ajemelekutu fefeo ye kōoyōo lē mli lē, ekā shi fanjē akē onaa egbōmōtso

* Adebōo he nilelōi kē akē wōnāa henumō kredēe ko ni haa wōleō he ni wōnijī kē wōnajī yōo. Áke nōkwēmōñj lē, henumō nēe haa wōnyēgā wōtswaa wōdēñj kē wōñjamō wōhiñmei po. Beni hela ha henumō nēe ñmēe yoo onukpa ko lē, no haaa enyē shi edamō, enyie, ni eta shi hu.

11, 12. (a) Meni Paulo wie ye Kristofoi 'ahenumō nii' loo amejwēñmō he, ni meni ji wiemō ni atsō shishi akē "ele" lē shishi? (b) Mēe tsōsemō esa akē akēha gbōmōtso lē koni eda ni enyē etsu nii jogbañj?

le tamč tsone ko ni miitsu nii jogbaṇη. Ajemelekutu tulč le hesaa le baaa trukaa —eke ḥmelerstwai babaoo etsose ehe. Biblia le tsco mli ake gbočmotsiong nee seenamc faaa.” Kwe bo ni seenamc babaoo ycc he ake wačatsose wačjwənmo le koni ele ekpakpa ke efəy mlikpamo!—1 Timoteo 4:8.

¹³ Wɔsusu nibii babaoo

he ye wolo nee mli ni baaye abua bo koni otsose ojwənmo koni onye oya nɔ oye Yehowa anɔkwa ake mɔ ko ni eda ye mumɔŋ. Be fəe be ni obaakpe oyin ye oshihile mli le, oke sɔleme asusu Nyɔŋmɔ mlai ke shishitoo mlai le ahe. Dani obaakpe yiŋ ye sane ko he le, bi ohe ake: ‘Mee Biblia mli mlai loo shishitoo mlai kɔo sane nee he? Mee gbe nɔ matsɔ miketsu nii? Meni kɛ mifee le ebaasa miŋwei Tse le hiɛ?’ (Abei 3:5, 6; Yakobo 1:5) Yiŋ fəe yiŋ ni obaakpe ye neke gbe nɔ le baatsose ojwənmo. Tsɔsemɔ ni tamč neke le baaha oda ye mumɔŋ ní oya nɔ ohi shi nakai.

¹⁴ Eye mli ake wɔbaanye wɔda ye mumɔŋ moŋ, shi esaaa ake ewaa jemē kɛkɛ. Niyenii haa adaa. No hewɔ ni Paulo kɛe ake: “Mei ni edara le anɔ ji niyenii kpakpa” le. Mumɔŋ niyenii ni mli tsii ni oooye le ji nɔ titri ni baaha ohemɔkɛ-yeli le mli awa. Ké oke nɔ ni okaseo le tsu nii ye gbe kpakpa nɔ le, etsco ake oji nilelɔ, ni Biblia le kɛ ake “nii ni jara wa fəe anyeŋ aketo he.” No hewɔ le, esa ake wɔná shwele ni mli wa wɔha anɔkwalei ni he ycc seenamc waa ni wɔ-Tse le tsco le. (Abei 8:11; 1 Petro 2:2) Ye anɔkwale mli le, esaaa

13. Mee gbe nɔ wɔbaanye wɔtsa wɔtsose wačjwənmo?

14. Ké wɔda ye mumɔŋ le, mee shwele esa ake wɔná, ni meni esa ake wɔkwæ wɔhe nɔ jogbaṇη ye he?

ake ḥwei nilee ni wənáa lə haa wəcəhe nu loo wəcədu-pus wəcəhe. Esa ake wərəi wəmli daa koni hençwomcə loo gəvəmcəmci krokomei akahe shi ye wətsuii amlı. Paulo ḥma ake: "Nyəkkaa nyə diəntse nyəhe nyəkwea ake nyeyə hem-kekeyeli lə mli lo; nyəkwea nyə diəntse nyəhe ni ahia."—2 Korintobii 13:5.

¹⁵ Ké atswa tsu ko agbe naa lə, ayaa nu atswa nibii bibii koməi ye he. Esa ake akwra tsu lə ni asaa ehe nibii, ni ekole ehe baahia ni ama eko afata he. Meni ebič ni wəfee koni wəda ye mumcəl ni wəhi shi daa ake mumcəl gəbəməi? Sus-məc jí nu ni he hiaa fe fe. Ehe miihia ni wəha susməc ni wəcəyə keha Yehowa ke wənaneməi Kristofoi lə mli awa daa. Ké wəbəe susməc lə, wənilee ke mədeŋ ni wəbəc lə fe baafee efolo tamə ayawa ni jije. (1 Korintobii 13:1-3) Ké wəye susməc lə, wəbaanye wəda ye mumcəl ni wəhi shi daa ake mumcəl gəbəməi.

IN CAMAKNƏHİ AMA CMÜƏWJO OKI CN 31 EWO HE SHI CMÜLCAY

¹⁶ Ha wəsusu oti kroko ni he hiaa ye tsu ni otswaal lə mli lə he wəkwe. Ké ooonyə otswa ohe oma shi ake Kristo anokwa səeniyie lə, ehe miihia ni obu osusumcə he. Satan ni jí je neŋ nəyelə lə he esa waa ake mə ni haa mei náa susumcə ni haa amenijiaŋ jəc wui, amenuc he ake no ko kpakpa ko bə ni baaba, aməhee mə aməyeee, ni aməhiənəkamə tāa. (Efesobii 2:2) Susumcə ni tamə nəkə fitec Kristofonyo tamə bə ni fəte fitec tso tsu lə. Miishəe sane jí ake Yehowa eha wə dəndade ko ni he hiaa koni wəkebu wəhe, no jí hiə-nəkamə.

¹⁷ Biblia lə etsəcə mumcəl tawuu nii feə ni ehe hiaa ni

15. Meni hewə susməc haa adaa ye mumcəl lə?

16. Məe susumcə Satan wəcə he hewale, ni meni Yehowa keha wə koni wəkebu wəhe?

17. Məe gəe no Nyəmcsas Wiemcə lə tsəcə bə ni hiənəkamə he hiaa ha lə mli?

wɔwo koni wɔke Satan kε eje le awu le. Tawuu nii ni he hiaa waa nεe aten̄ ekome ji dadefai, ni ji "yiwalaheremɔ no-hiɛkamɔ le." (1 Tesalonikabii 5:8) Asraafoi ni hi shi beni aŋmaa Biblia le le ake kε amεbuuu dadefai le, amεbaanyɔ mra ye ta mli. Dadefai ni ake too hewolo ehà mli le haa kε nɔ ko tswa asraafonyo le yitso le, eyeee le awui tsɔ. Hiɛnɔ-kamɔ baanye abu ojwεŋmɔ ni ji osusumɔ le he taake dade-fai buɔ yitso he le.

¹⁸ Yesu fee noŋkwenɔnɔ ni cu be ake mɔ ni hieɔ hiɛnɔka-mɔ mli. Kaimɔ piŋmɔ ni etsɔ mli ye gbeke ni enɔ jetsere-mɔ le agbe le le. Enanemei ni bɛŋke le kpaakpa le aten̄ mɔ kome tsɔɔ esee gbe ye shika hewɔ. Ameteŋ mɔ kroko tso ake eleee le kwraa. Ameteŋ mei ni eshwε le kpa ye esee ni amε-jo foi ameshi le. Le dien̄tse emarjbii te shi wo le, ni amε-bolɔ ake Roma asraafoi le apiŋ le ni amεgbe le. Ɛwaneejee ko kwraa be he ake kai ni wɔkɛkpɔɔ le shεeɛ kai ni Yesu kɛkpe le kwraa. Mεni ye ebua le ni enye edamɔ naa? He-bribii 12:2 le haa hetoo ake: "Nyamɔ ni kã ehie le hewɔ le emia ehie ye seŋmɔtso le he amanehulu le mli, ni ebuuu hiegbele le, ni ekeyata shi ye Nyɔŋmɔ maŋtsesεi le nineju-rɔ nɔ." Yesu ejieee ejwεŋmɔ kejɛeɛ "nyamɔ ni kã ehie" le nɔ kɔkɔɔkɔ.

¹⁹ Mεe nyamɔ kã Yesu hie le? Ojogbanŋj, ele ake kε etee nɔ eye anɔkwa ye kai amlı le, ebaaná hegbe kεtse Yehowa gbeí krɔŋkrɔŋ le he. Eke odaseyeli ni mli wa fe feɛ ni tsɔɔ ake Satan ji amalelɔ le baaha. Hiɛnɔkamɔ ko be ni baaha Yesu aná miishɛe ni fe enε! Ele hu ake Yehowa baajɔɔ le babaoɔ ye anɔkwayeli gbe ni eko le hewɔ—ákε eshwε fioo ni nyamɔ be, ni ji e-Tse le he ni ebaayafata ye ɻwei le baashε. Yesu ha hiɛnɔkamɔ ni yɔɔ miishɛe nεe hi ejwεŋmɔ mli ye piŋmɔ ni etsɔ mli le feɛ mli. Ehe miihia ni wɔ hu wɔ-fee nakai nɔŋŋj. Wɔ hu nyamɔ be ko kã wɔhiɛ. Yehowa eha

18, 19. Mεe noŋkwenɔnɔ Yesu fee ake mɔ ni hieɔ hiɛnɔkamɔ mli, ni mεe gbe nɔ wɔbaanyɛ wɔtsɔ wɔkase le?

wəteŋ mə feę mə hie eba nyam ejaaķe eha wə hegbe ake wəye wəbua ni atse egbeı kpele 1e he. Ké wəhala Yehowa ake wə-Nçyelə, ni wəhi wəjwəi Tsə le suṁcə le mli shwe-shweeshwe ye kai ke naagbai ni ekole wəkəbaakpe le feę seę le, wəkətsəo ake Satan ji amalelə.

²⁰ Jeee shwe pe Yehowa shweo ake ejcc enəkwa tsuji, shi moŋ eye he miishee waa ake eehee nakai. (Yesaia 30:18; Maleaki 3:10) Eye he miishee ake eeeha etsuji nine ashə nii kpakpai ni ametsui taoc le anč. (Lala 37:4) No hewə le oke ojwənəmə ama hiənəkamə ni oycc ake onine baashə Nyənəmə shiwoi le anč le nə daa. Kaaha Satan jeŋ ni baaho aya le susumə gbonyo ni jeo mə nijiaŋ wui le miiná ono hewale kəkəoč. Ké oyccse ake je le mumə le miiná ojwənəmə loo otsui nə hewale fiofio le, oke hiedcc asəle kəbi Yehowa koni eha bo "Nyənəmə hejčle ni fe jwənəməi feę le." Nyənəmə hejčle le baabu otsui ke ojwənəmə he.—Filipibii 4: 6, 7.

²¹ Mee hiənəkamə ni ycc miishee ní obaanye ojwən nə po

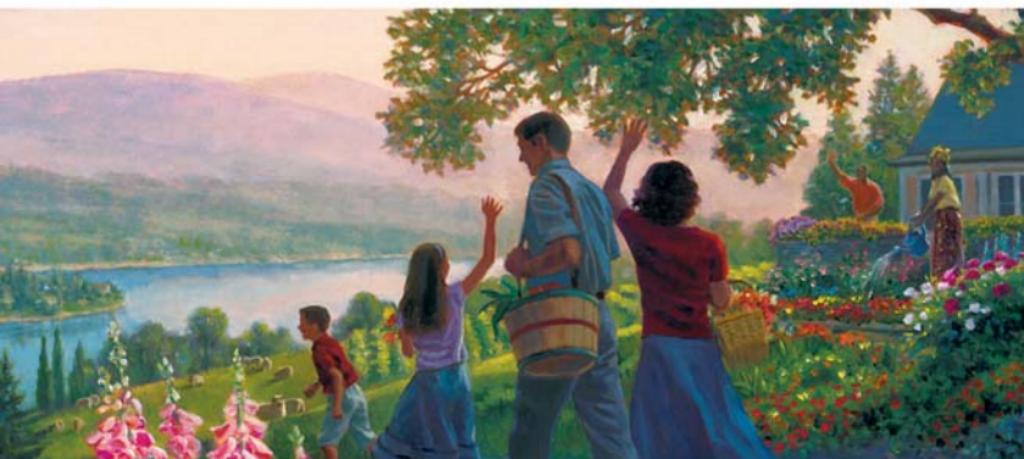
20. Meni baanye aye abua bo koni oná jwənəmə kpakpa ni oná nəmimaa ye Nyənəmə shiwoi le amlı?

21, 22. (a) Mee hiənəkamə ni ycc nyam kā "asafo babao" le mli bii le atsui nə? (b) Te Kristofoi ahienəkamə le ateŋ nə ni kā otsui nə le, ni meni otswa ofai shi ake obaafee?

ne! Ké ofata “asafo babao” ni ‘baafo amanehulu kpeter-kpele le’ he le, susumɔ shihile ni etsɛŋ ni onine baashé nɔ le he okwɛ. (Krojimɔ 7:9, 14) Ké ajie Satan kɛ edaimonioi le kejɛ je le mli le, obaaná hejole babao ko ni ojwəŋmɔ shɛɛ he amrɔ nee. Wɔteŋ namɔ ehi shi ye jeŋ ni Satan *náaa* mei anɔ hewale gbonyo ye mli le mli peŋ? Ké ajie Satan kɛ ehewale gbonyo le kejɛ je le mli le, kwɛ miishee ni wɔbaaná beni wɔtsuɔ nii ye Yesu kɛ mei 144,-000 ni baafata ehe keye nɔ ye ɿwei le agbetsɔɔmɔ shishi, koni wɔkeha shikpoŋ le afee paradeiso le! Kwɛ miishee ni wɔnáa kɛ wɔsusu hiɛnɔkamɔ ni wɔyɔɔ ake abaafø he-lai kɛ kpajei feɛ aseɛ, ni abaatee wɔcsuɔ iɔci ni egboi le ashi ni wɔbaahere ame atuu kehi shi taake Nyɔŋmɔ eto ake adesai ahi shi le he le! Beni wɔtsɔɔmɔ mei ni eye emuu le, etsɛŋ ni shiwoo ni yɔɔ Romabii 8:21 ake wɔbaaná “Nyɔŋmɔ bii le anunyam heyeli le” baaba mli, ni ene ji jɔɔmɔ kpele dien-tse.

²² Yehowa miisumɔ ni oná heyeli babao ni bako ojwəŋmɔ mli peŋ. Toiboo baaha onine ashɛ heyeli nee nɔ. Ani esaaa ake obɔɔ mɔdeŋ feɛ ni ooonye kebo Yehowa toi gbi feɛ gbi ye heyeli nee hewɔ? Bele, yaa nɔ otswa ohe oma heməkəyeli ni he tse jogbaŋŋ le nɔ, koni oya nɔ ohi Nyɔŋmɔ suɔmɔ le mli kɛya naanɔ!

SAJI KROKOMEI NI FATA HE

SANEYITSO

BAAFA

Bɔ ni Esa akə Ake Mɔ ko ni Ashwie lε lε Aye Aha	207
Mεε Be Esa akə Ahà Yi nɔ, ni Mεni Hewɔ?	209
Aflaŋaa Ɲamɔ, Oshikifɔɔ, ke Maŋ Sɔɔmɔ	212
Nibii ni Anáa Kεjεɔ Nibii Titrii Ejwε ni Feɔ Lá lε Mli ke Opireshɛn Mli Nifeemɔi	215
Ye Fɔmɔ Nii ni Akeshwεɔ Kεyashiɔ He Baa lε Nɔ	218
Nɔ ni Biblia lε Kεɔ Ye Gbalamlitsemɔ ke Mligbalamɔ He	219
Bɔ ni Aaafee Asaa Bei ni Jεɔ Nitsumɔ Mli Saji Amli Baa	222

Bɔ ni Esa ake Ake Mɔ ko ni Ashwie Ie ie Aye Aha

Ké ashwie wɔwekunyo ko loo mɔ ko ni wɔke le shes hulu wɔc
ni efee esha ní etsakeee etsui keje asafo le mli le, edɔc wɔ wa.
Bɔ ni wɔfeo wɔnii wɔhaa ye gbetsɔɔmɔ ni Biblia le kehaa ye sane
nɛe he le baanye atsɔɔ nɔ ni wɔcyc keda Nyɔŋmɔ ke we-
kukpāa ni kā wɔke Nyɔŋmɔ teŋ.* Nyehaa wɔsusua saji komei ni
abaanye abi ye sane nɛe he le he wɔkwea.

Te esa ake wɔke mɔ ko ni ashwie le le aye aha teŋ? Biblia
le kɛ ake: "Nyeké ame akabɔ: keji mɔ ko ni atseɔ le nyemí le
ji ajwamanjɔbɔlɔ loo hiɛjoolɔ loo wɔŋjalɔ loo mojelɔ loo daatɔ-
lɔ loo amimyelɔ le, le le nyeké le akayea nii tete." (1 Korintobii
5:11) Beni Biblia le wieɔ bɔ ni esa ake wɔke mɔ ni "ehiii Kris-
to tsɔɔcɔ le mli le" aye aha le he le, ekeɛ ake: "Nyekaherea le
kebaa nyewé, ni nyekaflaa le tete; ejaaKE mɔ ni flaa le le, eke le
fɔɔ ekome ye enitsumɔi fɔjɔ le amli." (2 Yohane 9-11) Esaaa ake
wɔke mɔ ni ashwie le le susuɔ Nyɔŋmɔjamɔŋ saji ahe, ni asaŋ
esaaa ake wɔke le bɔɔ naanyo. Aŋma ye September 15, 1981,
The Watchtower le baafa 25 le mli ake: "Wiemɔ folo tamɔ 'te
oyɔɔ teŋ' keke ni oookee mɔ ko le baanye afee klenjklen nifee-
mɔ ni baaha oke le agba sane, ni ebaanye eha oke mɔ le abɔ
naanyo po. Ani wɔbaasumɔ ni wɔfee nɔ ko ni baanye eha wɔke
mɔ ko ni ashwie le le abɔ naanyo?"

Ani ehe miihia ni wɔke ame akabɔ kwraa? Hɛɛ, ye yin̄toi sr̄toi
ahewɔ. Klenjklen le, ké wɔfee nakai le etsɔɔ ake wɔyeɔ Nyɔŋmɔ
ke e-Wiemɔ le anɔkwa. Jeee be ni eyɔɔ mleɔ keda wɔ ake wɔc-
bo Yehowa toi le pɛ wɔboɔ le toi, shi wɔfeo nakai ye be mli ni
nakai feemo wa hu. Sɔɔni wɔcyc keda Nyɔŋmɔ le tsireɔ wɔ
ni wɔbo ekitai le fee atoi, ejaaKE wɔle ake eyeɔ jale sane ni eyeɔ
cmɔns, ni emlai le ahe ye seenamɔ waa keda wɔ. (Yesaia 48:17;
1 Yohane 5:3) Nɔ ni ji enyɔ le, ké wɔke eshafeelɔ ni tsakeee etsui
le ebɔɔ le, ejen̄ba gbonyo le nyɛɛɛ atseŋe wɔ ke mei krokomei

* Biblia mli shishitoo mlai ni kɔɔ sane nɛe he le kɔɔ mɔi ni kɛ ake ame-
ke asafo le ebɔɔ dɔŋŋɔ le hu ahe.

ni yoo asafo le mli le, ni efiteee wekukpāa ni kā wōke Nyəjəmə teñ le, ni ehaa awieç asafo le he ekpakpa. (1 Korintobii 5:6, 7) Nō ni ji ete le, kē wōke Biblia mli shishitoo mlai tsu nii kəmə shi le, ebaanye eye ebua mō ni ashwie le le po. Kē wōfi yiñ ni saneyeli ajinafoi akuu le ekpe le see le, ebaanye ená eshafeelə ni yelikəbuamə ni onukpai le kəha le le fee see le etsakeee etsui le nō hewale kpakpa. Akəni wekukpāa kpakpa ni kā eke esucələi le aten le ejməe le hewə le, ekole no baaye abua le ni 'ehiə atserə le,' ni ena hiedəo ni yoo esha ni efee le he, koni ekə gbəi ni baa-ha ená eke Yehowa teñ wekukpāa ekoñj.—Luka 15:17.

Ni kē ashwie wōwekunyo ko hu? Ye shihile ni tamə neke mli le, wekukpāa gbagbalii ni kā wōke wōwekunyo le teñ le baa-nye aka səmcə ni wəyəcə kəha Yehowa mlai le. Te esa ake wōke wōwekunyo ko ni ashwie le le aye aha teñj? Wənyən wōwie shihile fee shihile ni ekole ene kəbaaba le he ye wolo nee mli, shi nyəhaa wəsusua shihilei enyə komei ni he hiaa le ahe wōkwea.

Ye shihilei komei amlı le, ekole wekunyo ni ashwie le le ke wə ye shiə kome mli ni efata weku kəkrəo le he. Akəni shwiemə ni ashwie le le etsəcə ake ejeee weku kəkrəo le mlinyo dəñjə hewə le, ebaanye eke ehe awo weku le daa gbi nifeeməi amlı. Shi gbe ni ekə le tsəcə ake efite Nyəjəməjaməni mli wekukpāa ni kā eke eweku le mli bii ni ji Odasefoi le aten be ko ni echo le. No hewə le, weku le mli bii ni yeç Yehowa anəkwa le hañ wekunyo ni ashwie le le awie ye ame-Nyəjəməjaməni nifeeməi ashishi. Áke nəkwəmənənə le, weku kəkrəo le mlinyo ni ashwie le le baanye eta weku Biblia mli nikasemə ni afəc le mli, shi enyən eke ehe awo mli. Shi kē mō ni ashwie le le ji gbeke ye mla naa le, ejí fələi le asə lolo ake ametsəse le ni aməke gbetsəmə aha le. No hewə le, fələi ni yoo cəmcə le baanye aməke le akase Biblia le.*—Abəi 6:20-22; 29:17.

Ye shihilei krokomei amlı le, wekunyo ni ashwie le le fataaa weku kəkrəo le he ni eke ame be shiə kome mli hu. Eye mli ake ekole ehe baahia ni eke weku le mli bii le ashara ye weku

* Kē ootao saji babao ni kəcə bə ni esa áke ake mō ni ji gbeke ye mla naa ni ashwie le le aye aha le he le, kwəmə October 1, 2001, *Buu-Məcə* le baafa 16-17 ke November 15, 1988, *The Watchtower* le baafa 20 le.

saji komei ni he hiaa ni efccā kaa ahe moŋ, shi esaaa ake afec ene nɔtonɔto. Weku mli bii ni ji Kristofoi ni yeɔ Yehowa anɔkwa le taɔŋ naajiemɔi ni baaha efee tamɔ nɔ ni tɔmɔ ko be he ake amekə amewekunyo ko ni ashwie le ni ke ame be shiā kome mli le baashara. Ye no najiaŋ le, anɔkwa ni ameyeo Yehowa ke esafo le baaha amekə ʃɔmale mli gbetsɔɔmɔ ni kɔɔ bɔ ni esa áke ake mɔ ko ni ashwie le le aye aha le he le atsu nii. Anɔkwayeli gbe ni tamɔ nɛkɛ ni ameaakɔ le tsɔɔ ake amemiisumɔ mɔ ni efee esha le ekpakpa, ni no baanyɛ aye abua le koni toigbalamɔ ni akeha le le awo yibii kpakpai.*—Hebribii 12:11.

* Ké ootao saji babao ni kɔɔ bɔ ni esa áke ake wekunyo ko ni ashwie le le aye aha le he le, kanemo ʃɔmale mli ɻaawoo ni yɔɔ April 15, 1988, *The Watchtower* le baafa 26-31 le ke September 15, 1981 nɔ le baafa 26-31 le.

Mεε Be Esa ake Ahà Yi nɔ, ni Meni Hewɔ?

Mεε Nyɔŋmɔjämɔŋ nifeemɔi amlı esa ake yoo ni ji Kristofonyo le ahà eyi nɔ, ni meni hewɔ? Nyehaa wɔsusua nɔ ni ake mumɔ tsire bɔfo Paulo ni ewie ye sane nɛe he le he wɔkwea. Eke gbetsɔɔmɔ ni baanyɛ aye abua wɔ koni wɔnye wɔkpɛ yiŋ kpkpai ni woɔ Nyɔŋmɔ hiɛ nyam ha ye sane nɛe he. (1 Korintobii 11:3-16) Paulo tsɔɔ nibii ete ni esa ake wɔsusu he: (1) *nifeemɔi* ni kɛ yoo ko kɛ ehe miivo mli le esa ake ehà eyi nɔ, (2) *shihilei* amlı ni esa ake efee nakai, kɛ (3) *yin̄toi* ahewɔ ni esa ake eke shishitoo mla nɛe atsu nii.

Nifeemɔi le. Paulo tsı nifeemɔi enyɔ tā: sɔleme ke gbale. (1 Korintobii 11:4, 5) Sɔleme ji jamɔ mli nifeemɔ ni ajɛɔ bulɛ ni mli kwɔ mli ake Yehowa gbaa sane. ʃɔmenɛ le, kɛ Kristofonyo ni abaptisi le le miigbála Biblia mli tsɔɔmɔi le ateŋ eko mli eetsɔɔ mɔ ko loo mei le, no tsɔɔ ake eegba. Ani Paulo miitsɔɔ ake, be fee be ni yoo aaasole loo eeetsɔɔ Biblia mli anɔkwale le, esa ake ehà eyi nɔ? Dabi. Shihile mli ni esele loo etsɔɔ nii ye le baatsɔɔ cu ccɔɔs mli ake efee.

Shihilei le. Paulo wiemci le tsco ake eewie shihilei enyo he –weku mli ke asafoŋ. Ekees ake: "Yoo fee yoo hu yitso ji nuu . . . Yoo fee yoo ni səle aloo gbaa ni eyitso kā efolo le, le hu eegbe eyitso le he guo." (1 Korintobii 11:3, 5) Wu le ji mɔ ni Yehowa eto ake weku le yitso. Ké yoo ko miitsu sɔi ni Yehowa kɛfɔ ewu le nɔ le he nii, ni efeee nɔ ko kɛjieee bulɛ kpo etsco ewu le yitsoyeli le, eegbe ewu le yitsoyeli le he guo. Áke nɔkwemɔnɔ le, ké ehe bahia ni yoo ko akwɛ Biblia mli nikasemo nɔ be mli ni ewu tá nikasemo le mli loo eye jeme le, ehàa eyi nɔ ketsco bulɛ ni eyɔ kɛha ewu yitsoyeli le. Yoo le haa eyi nɔ ké abaptisi ewu le loo abaptisiko le, ejaaKE wu le ji weku le yitso.* Nakai nɔnɔŋ kɛ eesole loo eetsco nii be mli ni ebinuu ni ji gbeke ye mla naa shi abaptisi le le yoo jeme le ebaahà eyi nɔ, jeee ke susumɔ ake ebinuu le ji weku le yitso, shi moŋ ye hegbe ni akeha hii ni abaptisi ame ye Kristofoi asafo le mli le hewo.

Wiemci ni Paulo wie ake, "kɛji mɔ ko miisumɔ ake eeefee ehe beilɔ [loo naataalɔ ye ene he] le, wɔ le wɔfeee nakai, ni Nyɔŋmɔ asafoi le hu efeee nakai" le haa wɔnaa ake asafo le mli ji shihile ni ji enyo le. (1 Korintobii 11:16) Hii ni abaptisi ame ji mei ni nyiɛ hie ye Kristofoi asafo le mli. (1 Timoteo 2:11-14; Hebrubii 13:17) Hii pe ji mei ni Nyɔŋmɔ efā ake ahole ame onukpai ke asafoŋ sɔɔbi koni amekwɛ Nyɔŋmɔ tooku le nɔ. (Bɔfoi le Asaji 20:28) Shi bei komei le, ehe bahiaa ni Kristofoi yei atsu sɔi komei ni hii ni abaptisi ame ni sheɔ taomɔ nii komei ahe le pe tsuɔ he nii le ahe nii. Áke nɔkwemɔnɔ le, ekole ehe baahia ni ekwɛ kpee kɛha shiemoyaa nɔ akeni hii ni abaptisi ame ni sa ni baakwɛ nɔ be jeme le hewo. Aloo ekole ebaakwɛ shia Biblia mli nikasemo ko nɔ be mli ni nuu ni abaptisi le ye jeme. Akeni nifeemɔ nɛe fata Kristofoi asafo le nitsco nitsumɔ le he hewo le, esa ake ehà eyi nɔ ketsco ake eetsu nitsumɔ ko ni esa ake nuu atsu.

Shi jamɔ mli nifeemci krokomei babao yε ni kε yoo ke ehe miiwo mli le, ehe ehiaaa ni ehà eyi nɔ. Áke nɔkwemɔnɔ le, ehe ehiaaa ni ehà eyi nɔ ke eeha sane hetoo ye Kristofoi akpeei ashin-

* Esaaa ake yoo ni ji Kristofonyo le səle ni anuɔ kε ewu ni ji Kristofonyo le ye jeme, ja ye shihilei kredei komei amlı, tamɔ kε hela ko ha nuu le tɔ mu neke.

shi, eke ewu loo nuu kroko ni abaptisi le miitsu shiā kē shiā shiemā nitsumā le, loo eke ebii ni abaptisiko ame le efee ekome kəmiisole loo kəmiika-se nii le. Ye anəkwale mli le, ekole nyemi yoo ko ye sanebi-moi krokomei ye sane nee he, ni kē eyiŋ etəee le ye shihile ko ni kɔɔ sane nee he le, ebaanye etao saji amlı efata ene he.* Kē

ene fee see le eyiŋ etəee le ni kəle ehà eyi nɔ̄ ye ehenilee hewɔ̄ le, ejeee tɔmɔ̄, taake wɔnnaa ye mfoniri le mli le.

Yiŋtoi ni yɔɔ see. Wɔnnaa yiŋtoi enyɔ̄ hewɔ̄ ni esa ake Kristofoi ni ji yei le ahà ameyi nɔ̄ le ye 1 Korintobii 11:10 le, jeme kane ake: “Esa ake yoo aná hewale he okadi ko ye eyiteŋ ye ɻwəi bə-foi le ahewɔ̄.” Kləŋklen̄ le kadimo wiemā ni ji “hewale he okadi ko” le. Kē yoo ko hà eyi nɔ̄ le eketsɔ̄ ake ekpeler̄ hegbe ni Yeho-wa keha hii ni abaptisi ame ni yɔɔ asafo le mli le nɔ̄. No hewɔ̄ le, eketsɔ̄ ake esumɔ̄ Yehowa Nyɔŋmo ni eyeɔ̄ le anəkwa. Wɔnnaa yiŋtoo ni ji enyɔ̄ le ye wiemā ni ji “ye ɻwəibəfoi le ahewɔ̄” le mli. Mee gbe nɔ̄ yei ayi nɔ̄ ni aməħħaa le náa mumɔ̄ bɔɔ nii he-walci nee anɔ̄ hewale ye?

Kē mei ni yɔɔ Yehowa gbejianɔ̄too le mli ye ɻwəi ke shikρɔ̄j le nɔ̄ le ba amehe shi ameħħa emli hegbei ni Nyɔŋmo eto le, ɻwəibəfoi le kaseɔ̄ nɔ̄ ko kejɛɔ̄ mli. Agbenɛ hu, amekaseɔ̄ nɔ̄ ko kejɛɔ̄ nɔ̄kwemɔ̄nii kpakpai ni adesai ni yeee emuu le feɔ̄ ye ene gbefan̄ le mli. Nɔ̄ hewɔ̄ ji ake esa ake ame hu ameħħa amehe shi ameħħa gbejianɔ̄ ni Yehowa too le—nɔ̄ ko ni be ko ni eho le ɻwəibəfoi babao n̄yee ameħħee le. (Yuda 6) Agbenɛ, ekole ɻwəibəfoi le baana ake Kristofonyo yoo ko ye niashikpamɔ̄ babao, nilee ba-baao, ke hieshikamɔ̄ babao fe nuu ko ni abaptisi le ni yɔɔ asafo le mli, shi fee see le eke miishħe baa eħħe shi eħħaa hegbe ni nuu

* Kē ootao ene he saji babao le, ofaine kwemā July 15, 2002, *Buu-Mɔɔ* le baafa 26-27 le, kē February 15, 1977, *The Watchtower* le baafa 125-128 le.

le yoo le. Yε shihilei komei amlı le ebaanyε eba le ake yoo nεe ji Kristofonyo ni afş le mu ni ji Kristo nanemεi niyelbi le atεn mō kome. Yoo nεe baaná hegbe ni nō kwā fe nō ni ḥweib̄foi le yoo le, ni eke Kristo baaye maňtse ye ḥweib̄ wāssee. Mee nōkwemōnō kpakpa enε ji keha ḥweib̄foi le neke! Hεe, ejí hegbe kpele keha nyemimεi yei fεe ake ameaatsō anōkwa ni ameyeo ke amεhe shi ni amεbaa ye ḥweib̄foi anōkwafoi akpekpei abɔ hie le nō amεtsō ake amεji humii ni feo toiboo!

Aflaňaa ḥamō, Oshikifčč, ke Maň Sōcmō

Aflaňaa ḥamō. Yehowa Odasefoi heo yeo ake ameyi shi ni ameaama ye aflaňaa hie loo aflaňaa ni ameaanja beni aatswa jakumaň lala ko le ji jamč nifeemo ni tsō ake Jakumaň le loo ehienyielbi le ni baahere amεyiwala shi jeee Nyelwānā. (Yesaia 43:11; 1 Korintobii 10:14; 1 Yohane 5:21) Maň hiényielbi ni ha mei fee nakai le atεn mō kome ji Maňtse Nebukadnezar ni ye blema Babilon nō le. Maňtse hewalč nεe fee amaga agbo ni efā mei ni eyeo amεnō le koni amεkula shi amεha amaga le beni atswaa lala ko ni tamč jakumaň lala le, ní eketsō amε ake ejε agbo ni eyε jamč he miishεe waa. Shi Hebrībii etε—Shadrak, Meshak ke Abednego—kotooo amaga le, eyε mli ake nakai fee mō baaha agbe amε po.—Daniel yitsō 3.

Yinčsane he nilelč Carlton Hayes ḥma ake ḥmene le “maň aflaňaa le ji maňhedčč okadi titri, ni ejí nō titri ni mei ni dō amεmají le ahe le jáa. . . . Mei jieo amεfaii ye ameyi kε ake maň aflaňaa miiho, ni afolčč lalawiemčč kejicč maň aflaňaa le yi, ni gbekεbii láa lalai kejicč maň aflaňaa le yi.” Ekefata he ake ayeo “gbijuji” tamč July 4 ni ayeo ye United States le ni abuč maň abladei le tamč “hetselbi” ke maň le hei komei tamč “sōlemčtsui” ni akεjicč maňhedčč kpo. Brazil maňsōlč ko ni kwεo asraafoi anč le wie ye maň gbijurčyeli ko shishi ake: “Ake woo haa maň aflaňaa le ni ajáa le . . . taake ajáa Jakumaň le.” Be

ko ni echo le aῆma ye niiamlitaomō wolo ko (*The Encyclopedia Americana*) mli akē, “aflaῆaa le ye krōŋkrōŋ tamō kros.”

Nyēsēe nēe nōlēj le aῆma ye niiamlitaomō wolo ni wōtsī tā ketsō hie le mli akē jakumaŋ lalai ji “wiemōi ni aketsōo akē adō maŋ le he, ni bei pii le akēbiō Nyōŋmō koni etsōo maŋ le gbe ni ebu maŋbii le ke amēnōyelōi le ahe.” No hewō le, nilee ye mli akē Yehowa tsuji buō maŋ nifeemōi ni aῆaa aflaῆaa ni alāa jakumaŋ lalai ye mli le akē jamō nifeemō. Beni wolo ko ni wieō Amerikabii ahe (*The American Character*) le wieō kpoomō ni Yehowa Odasefoi abii kpoō akē amēaaŋa aflaῆaa loo amēaakā maŋ kita ye U.S. skul srōtoi amlī le he le, ekēs akē: “Maŋ Saneyelihe Wulu le ema nō mi ye saji srōtoi ni eye le amlī akē maŋ nifeemōi nēe ni afeō daa gbi ye skul srōtoi amlī le ji jamō nifeemō.”

Eye mli akē Yehowa webii le ke amēhe wooo maŋ nifeemōi ni amēbuō akē etēō shi ewōo ḥmalei le amlī mon, shi amētee shi amēwooo mei ni ke amēhe woō nifeemōi nēe amlī le. Agbēnē hu, amējieō bule kpo amētsōo jakumaŋ aflaῆai le akē maŋ oka-dii, ni amēbaa amēhe shi amēhaa nōyelii ni ato ye gbe krapka nō le akē “hegbei ni yeō nō” ni sōcōo akē “Nyōŋmō sōcōo.” (Romabii 13:1-4) No hewō le, Yehowa Odasefoi boō gbetsōomō akē amēsōle “ahā maŋtsemēi ke mei fee ni yeō onukpai le” toi. Shi yiŋtoo hewō ni wōfēō nakai ji “konī wōhi shi kpoō ye hejōlē mli, ye Nyōŋmō jamō ke jeŋba ni hie sōo fee mli.”—1 Timoteo 2:2.

Maŋkwramōj oshikifō. Anōkwa Kristofoi eteee shi ewooo mei ni fōo oshiki le. Ameshiēee keshiii oshikifō, ni amēbaa amēhe shi amēhaa nōyelii ni atsōo oshikifō nō aholeō amē le. Kēlē, amēkē amēhe wooo maŋkwramōj saji amlī kwraa. (Mateo 22:21; 1 Petro 3:16) Meni esa akē Kristofoi ni yōo maji ni anyēō mei anō doo akē amēfō oshiki loo ateō shi awōo mei ni eyaaa hei ni afōo oshiki ye le mli le afee? Akēni Shadrak, Meshak, kē Abednego tee Dura ḥā le nō hewō le, Kristofonyo ni yōo shihile ni tamō nēkē mli le baanyē eyabote nō ni afōo oshiki ye mli le mli, kē ehenilee baaŋme le gbe. Kēlē, ebaakwē ehe nō jogbanj̄ koni ekafi mō ko sēe. Esa akē esusu shishitoo mlai ekpaa ni nyiē sēe nēe ahe jogbanj̄:

1. Yesu səeniyeləi le 'jəee je leñ.'—Yohane 15:19.
2. Kristofoi damə Kristo ke e-Manțseyeli le najianj.—Yohane 18:36; 2 Korintobii 5:20.
3. Kristofoi asafo le ye heməkəyeli kome, ni Kristo sənəcə le ni ameyəcə le eha aməfee ekome.—1 Korintobii 1:10; Kolosebii 3:14.
4. Mei ni afəc oshiki kehalaa ame le anifeeməi ahe səi bakanəcə mei ni fəc oshiki kehalaa ame le anç.—Kadimo shishitoo mlai ni yəc wieməi ni aῆma ye 1 Samuel 8:5, 10-18 ke 1 Timoteo 5:22 le amlı le.
5. Yehowa bu shwele ni Israelbii le ná akə amená nəyelə ni ji adesa le akə nifeeməi ni tsəc akə amekwa le.—1 Samuel 8:7.
6. Esa akə Kristofoi ke henilee ni ebuuu mə fə awie kə aməmiishie Nyəjəmə Manțseyeli ni ji nəyeli le he sane aməmiitsəc mei ni fəc maňkwraməj kui srətoi le asəe le.—Mateo 24:14; 28:19, 20; Hebrubii 10:35.

Maň ssəməc. Ye maji koməi amlı le, Mla biç ni mei ni egbe skul naa ni kroc ake aməke aməhe aaawo asraafoi anitsumə mli nyçi abə ko le atsu maň ssəməc nitsumə ye no najianj. Kə ehe bahia ni wəkpərə wəyinj ye enə he le, esa akə wəsəle ye he, kə ebaahı le wəkə naanyo Kristofonyo ko ni eda ye muməj asusu he, ni no səe le wədamə wəhenilee ni wətsəse le ye sane nəe he le no wəkpərə wəyinj.—Abei 2:1-5; Filipibii 4:5.

Nyəjəmə Wiemə le keç wə ake 'wəbo onukpai ke nəyeləi le ato, wəsaa wəhe kəha nitsumə kpakpa feə nitsumə kpakpa, ni wəfee kpoo.' (Tito 3:1, 2) Akəni enə yəc wəjwənjəmə mli hewə le, wəbaanye wəbi wəhe saji ni nyie səe nəe ake: 'Akə Kristofonyo le, kə mikpələ maň ssəməc ni akefə mihiə le nə le, ani ebaaha mikə mihe awo maňkwraməj saji loo apasa jamə mli?' (Mika 4:3, 5; 2 Korintobii 6:16, 17) 'Ani nitsumə nəe tsumə baaha ewa kəha mi ake matsu səi ni kā minə ake Kristofonyo le he nii loo ehañ matsu səi nəe ahe nii?' (Mateo 28:19, 20; Efesobii 6:4; Hebrubii 10:24, 25) 'Ye gbe kroko nə le, ani nitsumə nəe tsumə baaha maná hegbe keleə misəməc nitsumə le mli, ni ekole mikə mihe awo be-feə ssəməc nitsumə le mli?'—Hebrubii 6:11, 12.

Ké Kristofonyo ko je ehenilee mli ekpele nō akē ebaatsu maŋ ssōmō nitsumō le koni akawo le tsuŋ le, esaaa akē nanemei Kristofoi wieč shič eyiŋkreez nēe. (Romabii 14:10) Ni kē ekpe eyiŋ akē etsuŋ maŋ ssōmō nitsumō le, no hu esaaa akē awieč ashič.—1 Korintobii 10:29; 2 Korintobii 1:24.

Nibii ni Anáa Kejəč Nibii Titrii Ejwə ni Feč Lá le Mli ke Opireshən Mli Nifeemči

Nibii ni anáa kejəč nibii titrii ejwə ni feč lá le mli. Anáa nibii nēe kejəč nibii titrii ejwə ni feč lá, ni ji wala yibii tsuji, wala yibii yeji, *platelets*, ke *plasma* le amlı. Akē nōkwemčon le, *hemoglobin* ye wala yibii tsuji le amlı. Akē nibii ni anáa kejəč *hemoglobin* ni yoo lá mli le tsaa mei ni be lá loo ameħo lá baao le.

Plasma oha mlijaa 90 ji nu, ni nibii ni haa gbomtso le tsuč nii jogbaŋŋ, ηoo ke niyenii mli hewale hu ye mli. Agbenę hu, nibii ni haa lá woo, nibii ni yoo wala yibii le amlı ni wuč shič helai, ke nibii krokomei tamč *albumin* ye *plasma* mli. Ké mo ko ye he ko ni hela ko baanye amo le le, ekole datrefoi baatsoo akē agbu le *gamma globulin* ni aná kejəč *plasma* ni yoo mei ni amegbomtso wuč eshič nakai hela le mli le. Abaanyę aná *interferons* ke *interleukins* ye wala yibii yeji le amlı, ni akē enę tsaa helai komei ni tseňeoč mo ni muawai haa anáa le ke kansai komei hu.

Ani esa akē Kristofoi akpele helatsamo mli nifeemči ni akē nibii ni anáa kejəč nibii titrii ejwə ni feč lá le amlı le tsuč nii ye mli le nō? Biblia le ke enę he gbetsoomčo ni yoo fitsofitso haaa, no hewč le esa akē mo feč mo aje ehenilee mli ekpe eyiŋ ye Nyčŋmo hie. Mei komei baakpoo nibii ni anáa kejəč nibii titrii ejwə ni feč lá le amlı le feč, ejaake amesusuc akē Mla ni Nyčŋmo wo Israelbii le kęe akē ‘atsi’ lá ni jęč boc nō feč boc nō mli le ‘ashwie shikrəj.’ (5 Mose 12:22-24) Mei komei hej lá loo amekpelej ni akē nibii titrii ejwə ni feč lá le eko atsa ameč, shi ekole

NIBII NI KRISTOFOI HI	LÁ			
	Wala Yibii Tsuji	Wala Yibii Yéji	Platelets	Plasma
NIBII NI ASHI AHA KRISTOFOI	Nibii ni anáa kejəs wala yibii tsuji amlı	Nibii ni anáa kejəs wala yibii yéji amlı	Nibii ni anáa kejəs platelets amlı	Nibii ni anáa kejəs plasma mli

amebaakpele ni ake nibii ni anáa kejəs nibii titrii ejwe ni feo lá le amlı le atsa ame. Ekole amebaasusu ake nibii ni anáa kejəs nibii titrii ejwe ni feo lá le amlı le damccó shi kəhaaa bcc nō ni aná lá le keje emli le wala dɔŋŋ.

Ké ookpe oyin ye nibii ni anáa kejəs nibii titrii ejwe ni feo lá le amlı le ahe le, susumccó saji ni nyie see nee ahe: Ani mile ake kē mikcc misumccó ni ake nibii ni anáa kejəs nibii titrii ejwe ni feo lá le amlı le eko tsu nii ye mihelatsamcc mli le, bele miitscc ake miihi tsfafai ni ake nibii nee fee, ní akewucashic helai ke muawai ni ke helai baa loo nō ni haa lá wcc koni lá akaho mō fe nine le? Ani manye magbála nō hewc ni misumcc nibii ni anáa kejəs nibii titrii ejwe ni feo lá le amlı le atenj ekomei loo nō hewc ni misumcc ekomei le amlı matscc datrefoi?

Opireshen mli nifeemci. Ekomei ji *hemodilution* ke *cell salvage*. Ké ake *hemodilution* miitsu nii le, ajiecc mō ni afecc le opireshen le lá awoc rɔba kotokui komei amlı, ni ahaa le tsfafai ketoc nō ni ajie le najianj, ni kē agbe opireshen le naa le akuc see ake elá le haa le. Ké ake *cell salvage* miitsu nii le, agbalaa mō ni afecc le opireshen le lá ni hoc le awoc nō ko mli, ni adoc nō ni akəhaa le ekorŋ. Akəni esoro gbe ni datrefonyo fee datrefonyo tscc nō etsuc helatsamcc mli nifeemci nee ahe nii hewc le, esa ake Kristofoi aha datrefoi ni baakwe ame le agbála gbe nō ni amebaatscc amefee ene le mli aməha ame.

Ké ookpe oyin ye helatsamcc mli nifeemci nee ahe le, bi ohe saji ni nyie see nee: 'Kéji ye mihelatsamcc le mli le, abaaha milá

le fā ko ayatsō tsōne ko mli, ní ekole abaatsī lá le naa be fioo dani ebaaba migbōmōtso le mli ekoṇṇ le, ani mihenilee ebuṇ mi fo ake lá le eje mimli, ni no hewō le esa ake ‘atsi ashwie shikrōṇ’? (5 Mose 12:23, 24) Ké ye mihelatsamō mli ni ajie milá le eko ni ayabeje le ní aku sēe akewo mimli le, ani mihenilee ni mikē Biblia le etsōse le le gbaṇ minaa? Ani mile ake kē mikē misumōcc helatsamō mli nifeemōi ni ake mi dierṭsē milá baatsu nii

SAJI NI OBAANYE OBI DATREFONYO LE

Ké oná ole ake abaafee bo opiresheṇ loo ake nibii ni anáa kejēc lá mli baatsu nii ye ohelatsamō mli le, kwēmō ake ohie *durable power of attorney* (DPA) wolo le ni ofee nibii ni he hiaa koni akaha bo lá le lo. Kefata he le, obaanye obi odatrefonyo le saji ni nyiē sēe nēe:

- Ani mei fēe ni baafata ohe ketsa mi le le ake Yehowa Odasefonyo ji mi, ni mifā ake *akaha mi lá kwraa* (lá, wala yibii tsuji, wala yibii yeji, *platelets*, loo *plasma* ni anáa ye lá mli) ye shihile fēe shihile mli?
- Ké ekec ebaaha bo tsofa ni nibii ni anáa kejēc nibii titrii ejwe ni feō lá le amlı le ye mli le, meni akefee tsofa nēe? Tsofa nēe enyiē ekole ebaaha bo, ni mēe gbe nō ebaatsō ekeha bo?
- Ké mihenilee ḥmēc mi gbe ni mahe nibii ni anáa kejēc nibii titrii ejwe ni feō lá le amlı le eko le, mēe gbōmōtsoṇ naagbai baanye aje mli aba? Mēe gbēi krokomei yōo ni abaanye atsō nō atsa mi?

Dani obaakpe oyin ye sanebimōi ni etsō hie le ahe le, tsūi otutōmōi le atā otsō Yehowa ye solemō mli. Ewo shi ake ebaaha mei fēe ni nilee eshwē amē, ni ameyaa nō amekē hemōkeyeli ‘kpaa fai’ koni eha amē eko le nilee.—Yakobo 1:5, 6.

ye mli le ateq eko eko le, bele miitscc ake mikpelenj ake ajie milá ni akwə mli, ni miihi tsone ni akejicə muji ye lá le mli loo tsone ni akejicə tsui le najiaj ke aafee tsui le opireshen le?"

Esa ake Kristofonyo fəe Kristofonyo akpe eyiŋ ye bə ni ebāsumc ni ake elá atsu nii aha kē aafee le opireshen le he. Esa ake ekpe eyiŋ hu ye lá ni agbalaa ni akwəc mli ke helatsamc mli ni feemci ni eba nō nyeesee nee, ni ajicəc məc le lá fioo ko, ni ekole ye gbe ko nō le abejec le ni asaa akəhaa le ekonj le he.

Ye Fəmc Nii ni Akəshwəc Keyashic He Baa le Nō

Fəmc nii ni akəshwəc keyashic he baa le esaaa Nyələmə hie, ejaake ehaa məc cənsus le pə emiishəenamc he, ni esusuc nibii ni he tsee he. Agbenə hu məc ni ke efəmc nii shwəc keyashic ehe baa le baanye abu mei krokomei hu ake mei ni haa enáa bəlenamcə miishee kəke. Ehaaa məc le abu bəlenamc ake cənsuc krojiməc ni yaa nō ye mei enyc ateq, shi moŋ ebuc le ake nō ni ekegbəc ebəlenamcə akənəi, koni ená miishee. Miishəenamc nee seetsees. Ye anəkwale mli le, fəmc nii ni akəshwəc keyashic he baa le egbeee gbəmətsənə henumci kəha "ajwamanj-bəc, nyələmə nitsumc, . . . akənə fəŋ," shi moŋ ehaa emli woɔ wu.—Kolosebii 3:5.

Bəfo Paulo ᱥma ake: "Nyə mei ni asumcə nyə, . . . nyəhaa wətsuuwa wəhe kejəa heloo ke mumc fəe he muji mli, ni wəgbe hetsemc naa ye Nyələmə gbeyeishemc mli." (2 Korintobii 7:1) Kē ewa waa kəha bo ake oke wiemci nee aaatsu nii le, onijianj akaje wui. Yehowa 'ŋəfaa mra,' ni eyeə ebuaa məc be fəe be. (Lala 86:5; Luka 11:9-13) Ye anəkwale mli le, ətsui ni buç bo fə, ke mədeŋ ni obəc koni oye su nee nō—eye mli ake bei koməi le oke ohe woɔ mli moŋ le—tsəc ake oye su kpakpa. Ha ehi ojwənəmə mli hu ake "Nyələmə da fe wətsui, ni ele nii fiaa." (1 Yohane 3:20) Jeee wəhe eshai le pə Nyələmə naa; enaa wətsui anfəe. Enə haa emusunj tsəc le ni ebəc səlemei ni wəcəc wətsuiianj

wacces koni ena wa mɔbɔ le toi. No hewɔ le jee ɔtsuiŋ oke he-shibaa atsi abeŋke Nyɔŋmɔ yε sɔlemɔ mli daa tamɔ gbekε yaa etse ḥɔ kε eyaje naagba mli le, ni onijiaŋ akaje wui. Yehowa baaha oná henilee kpakpa. (Lala 51:3-14, 19; Yesaia 1:18) Shi ehe miihia ni ɔtsu osɔlemɔ i le ahe nii. Áke nɔkwemɔnɔ le, ehe baahia ni okpoo bɔlenamɔ he mfonirii fee ke agbene hu nane-meい fɔjì.*

Ké yε omɔdɛŋbɔɔ le fee see le onyeeɛ okpa ofɔmɔ nii ni oke-shwεɔ keyashiɔ ohe baa le, ofaine oke ofɔlɔ ni ji Kristofonyo loo nyεmi ko ni eda yε tumɔŋ ni ji onaanyo, ni susuɔ ohe le agba he sane.[#]—Abei 1:8, 9; 1 Tesalonikabii 5:14; Tito 2:3-5.

* Gbe titri ni wekui pii tsɔɔ bɔ ni ake kɔmpiu ta tsuɔ nii ahaa yε shiā le ji ake amekema he ni mɔ fee mɔ baanye ana. Kefata he le, wekui komei ehe kɔmpiu ta nɔ gbejiaŋttoo ko amewo amekɔmpiu ta le nɔ, koni ekaŋme gbe ni nibii gbohii je Internet le nɔ ebote amekɔmpiu ta le mli. Shi kɔmpiu ta nɔ gbejiaŋttoo ko be ni hi kewula shi.

[#] Ké ootao ḥawoo kpakpai ni tsɔɔ bɔ ni abaafee aye su gbonyo nee nɔ le, kwεmɔ sane ni ji “Young People Ask . . . How Can I Conquer This Habit?” ni je kpo yε November 2006 Awake! le mli le ke Questions Young People Ask —Answers That Work, Kpo 1 le baafa 178-182 le.

Nɔ ni Biblia le Kεɔ Ye Gbalamlitsemɔ ke Mligbalamɔ He

Yehowa miikpa gbe ake mei ni ebote gbalashihile mli le aye gbalashihile he kitā ni amekā amehe le nɔ. Beni Yehowa feɔ klenklenj nuu ke yoo le ekome kεha gbalashihile le, ekeɛ ake: ‘Nuu aaakpεtε enja he, ni ameaatsɔ heloo kome.’ See mli le, Yesu Kristo tī wiemɔ nee mli ekoŋŋ ni ekefata he ake: “No hewɔ le, nɔ ni Nyɔŋmɔ enɔtsa le, akaha gbɔmɔ miigbalaa mli.” (1 Mose 2:24; Mateo 19:3-6) Ene tsɔɔ ake Yehowa ke Yesu buɔ gbalashihile ake wala beaŋ fee wekukpāa, ni gbele pe gbalaa mli. (1 Korintobii 7:39) Akeni gbalashihile ji gbejiaŋttoo ni yɔɔ kɔŋkɔŋ hewɔ le, esaaa ake abuɔ gbalamlitsemɔ ake shwεmɔ nɔ ko. Ye anɔkwale mli le, Yehowa nyεɔ gbala mli

ni atseø yę gbe ni ke Ijmale le kpāaa gbee no le.—Maleaki 2: 15, 16.

Mee gbalamlitsem cę ke Ijmale le kpāaa gbee? Ojogbañj, Yehowa nyęc ajwamañbċċa ke gbalashihile mli hefatalci asseč ni aječ ake mei krokomei náa bɔle le. (1 Mose 39:9; 2 Samuel 11: 26, 27; Lala 51:6) Ehič ajwamañbċċa aahu ake eejmex gbe ni adam no atse gbala mli. (Kę ootao ona no ni ji ajwamañbċċa le, kwemča sane mlitsċċomni ni akha yę wolo nee Yitsō 9, kuku 7 le.) Yehowa ke hegħbe eha hefatalo ni yeee fő le koni le ekpe eyiñ keji ake eke ehefatalo ni yę fő le baahi shi loo eke le baatse gbala. (Mateo 19:9) No hewo le, kę hefatalo ni yeee fő le kpę eyiñ ake ebaatse gbala le, Yehowa mli fuq le. Kęle, Kristofoi asafo le wooo mǎ ko hewale koni etse gbala loo ekatse gbala. Yę anokwale mli le, shihilei komei baanyę aha hefatalo ni yeee fő le aya no eke hefatalo ni yę fő le ahi shi, titri le kę eshwa ehe leelien. Shi yę shihile fee shihile mli le, esa ake hefatalo ni Ijmale le kę ake ebaanyę etse gbala le akpe le dienjsse eyiñ, ni ekpele no fee no ni ekolę ebaaje eyiñkpree le mli aba le no.—Għalatibii 6:5.

No ni efċċa kaa ji ake Kristofoi komei għalaa amemli loo ametseø gbala be mli ni ameħefatalci le eboka ajwamañ. Biblia le kę ake mǎ ni yċċa shihile ni tamči nekke mli le ‘ahi shi nakai, ni ekagħba, aloo eke le ayakpata.’ (1 Korintobii 7:11) Kristofonyo ni yċċa shihile nee mli le nyęx eke mǎ kroko abote għbalashihile mli. (Mateo 5:32) Susumċa shihilei ni efċċa kaa ni mei komei edam no amegħbala mli nee he okwé.

Kę niu je għe ekkwess eweku. Kę wu le baanyę akwē eweku le, shi eje għe ekpoo ene feem cę, ebaanyę eha eweku le aye ohia futaa, ni amenanji shihile mli nibii ni he hiaa titri le. Biblia le kę ake: “Kę mǎ ko kważże... eshiabbi le, ekpa yę hemokę- yeli le sse, ni efañ mǎ ni heee yeee fe le.” (1 Timoteo 5:8) Kę wu le tsakee għe ni ekċa nee le, ja le baanyę akpe eyiñ keji ake esa ake eke le agħbala mli yę mla naa koni eke ebii le anā shihile kpakpa. Shi kę ja ko bɔ Kristofoi onukpai le ake ewu ni ji Kristofonyo le kważże eweku le, esa ake onukpai le aprejxi sane nee

mli jogbaṇη. Abaanyε ashwie mεi ni kwεε amewekui le kejε asafo le mli.

Niseniianifeem. Ekoε gbalashihile mli hefatalɔ ni waa ehefatalɔ yi le baafee le niseniianii aahu akε ehefatalɔ le gbo-mɔtson̄ hewalənamɔ ke wala baayaje oshara mli po. Ké gbalashihile mli hefatalɔ ni yi wa le ji Kristofonyo le, esa akε asafoŋ onukpai le atao sane le mli. Ké mɔ ko mli fuɔ waa loo ejí awuiyelɔ le, abaanyε ashwie le kejε asafo le mli.—Galatabii 5:19-21.

Mɔ ke Nyɔŋmɔ teŋ wekukpāa ni yajeɔ oshara kpele mli. Eko-le hefatalɔ ko baaya nɔ efee nii ni baaha ehefatalɔ le akanyε eke ehe wo anɔkwa jamɔ mli loo ebaanyε enɔ po koni egbo Nyɔŋmɔ mlai le anɔ toi ye gbèi komεi anɔ. Esa akε hefatalɔ ni yajeɔ oshara shihile ni tamɔ neke mli le akwε akε mligbalamo ye mla naa le ji gbe pe ni ebaanyε etsɔ nɔ 'ebo Nyɔŋmɔ moŋ toi fe gbɔmεi' lo.—Bɔfoi le Asaji 5:29.

Ye shihilei fee ni efccɔ kaa tamɔ nɔ ni wɔsusu he ketsɔ hie le amli le, esaaa akε mɔ ko nyεɔ hefatalɔ ni yeee fɔ le nɔ koni eke ehefatalɔ le agbala mli loo eke le ahi shi. Eye mli akε nanemei ni edara ye mumɔŋ ke asafoŋ onukpai baanyε amε-ke yelikεbuamɔ ke Biblia mli ḥawoo aha moŋ, shi amenyeŋ amele nɔ fee nɔ ni yaa nɔ ye gbalashihile mli hefatalɔ le atεŋ. Yehowa pe baanyε ale enε. Ye anɔkwale mli le, kέ ḥa ko ni ji Kristofonyo le wo egbalashihile mli saji ahe koni ana akε enaa-gba le ji hiɛdɔ sane bɔni afee ni eke ewu agbala mli loo wu le hu fee nakai nɔŋŋ le, ewooo Nyɔŋmɔ loo amegbalashihile le hie nyam. Kέ mɔ ko tsɔ ḥaa ni eke ehefatalɔ gbala mli le, Yehowa le, ekccɔ he eko bɔ ni ekoε mɔ le baabɔ mɔdeŋ ni ekεto. Ye anɔkwale mli le, "nibii fee ye fanŋ ni agbele nɔ ye le mɔ ni wɔ-keγɔɔ sane le hiŋmeiaŋ." (Hebrabii 4:13) Shi kέ Kristofonyo ko ke be kakadaŋŋ ehi shi ye shihile ni yɔɔ oshara waa mli, ni naagbee le ekpε eyiŋ akε eke ehefatalɔ le baagbala mli le, esaaa akε mɔ ko wieɔ shiɔ le. Nɔ ni he hiaa fe fee ji akε "wɔ fee wɔ-baadamɔ Nyɔŋmɔ kojɔmɔ sei le hie."—Romabii 14:10-12, Ga Biblia Hee.

Bɔ ni Aaafee Asaa Bei ni Je Nitsumɔ Mli Saji Amlı Baa

Bɔfo Paulo wie Kristofoi ni ke amehe yayeɔ sane ye kojomhei le he ye 1 Korintobii 6:1-8 le. Eye ᯥkɔmɔ ake Kristofoi komei ni yɔɔ Korinto le ke amehe "yayeɔ sane ye mei ni jāaa Nyelum le aŋɔɔ." (Kuku 1) Paulo wie yiŋtoi kpakpai ahewɔ ni esaaa ake Kristofoi ke amehe yayeɔ sane ye man̄ saneyelihei le, shi moŋ ameke gbetsɔmɔi ni akesaa bei ni akəha asafo le atsu nii le he. Nyehaa wɔsusua yiŋtoi ahewɔ ni ake mumɔ tsire Paulo ni eke ᷣawoo nee ha le ekomei ahe, koni no see le wɔsusu shihilei fioo komei ni ᷣawoo nee kɔɔ amehe tsɔ le ahe wɔkwæa.

Ké nitsumɔ mli saji ha bei ba wɔkε nyem̄i ko teŋ le, kleŋkleŋ le esa ake wɔkε ᷣawoo ni Yehowa kehaa le atsu he nii, shi esaaa ake wɔfeɔ nɔ ni wɔsumɔ. (Abei 14:12) Taake Yesu tsɔɔ le, ehi jogban̄ ake aaasaa bei oya dani nu afe mā. (Mateo 5:23-26) Dɔle sane ji ake, Kristofoi komei ke amehe beɔ aahu ake, ameke amehe yayeɔ sane ye saneyelihei. Paulo kεs ake: "Nyeto kpa momo, akəni nyekε nyehε yeyeɔ saji saji le." Mεni hewɔ? Yiŋtoo titri hewɔ ji ake nifeemɔi nee baanyε agbe asafo le ke Nyelum ni wɔjāa le le he gu. No hewɔ le, wɔkε hiedɔɔ susuɔ Paulo sanebimɔ le he, ebi ake: "Mεεba nyehaaa aye nyε amim moŋ?"—Kuku 7.

Paulo tsɔɔ hu ake Nyelum eto gbejianɔ fefeo ni akesaa bei srɔtoi ye asafo le mli. Asafoŋ onukpai ji Kristofoi hii ni Ƞmale mli anɔkwalei eha ametsɔmɔ nilebi, ni Paulo kεs ake 'amebaanyε nyemimεi aten̄ amekojo' ye "je neŋ saji" amlı. (Kuku 3-5) Yesu tsɔɔ ake kε eshai ni yɔɔ hiedɔɔ tamɔ naafolɔmɔ ke ojotswaah ha bei ba le, esa ake atsɔ gbɛi ete nɔ asaa: kleŋkleŋ le, mei ni beɔ le pe abɔ mɔdeŋ amesaa ameteŋ; nɔ ni ji enyɔ le, kε kleŋkleŋ nɔ le yeee omanye le ake odasefonyo kome loo enyɔ ayatsu he nii; nɔ ni ji ete le, kε ene hu yeee omanye le, ayakεs asafo le ni ji onukpai le.—Mateo 18:15-17.

Ye anɔkwale mli le, akewoko Kristofoi ni ji onukpai le adεŋ ake ametsɔɔ nɔ ni esa ake mei afee ye mla naa loo ni

ameaatsco bɔ ni esa ake mei atsu heloonaa nitsumɔ ko ame-ha, ni ehe ehiaaa ake amefeo amenii ye nakai gbe nɔ. Amewooo mla ye bɔ ni esa ake nyemimei le asaa nitsumɔ mli bei ni baa ameteŋ le he. Ye no najian le, ameyeo amebuaa mei ni beo le koni ameke Ijmale le atsu nii ni amesaa bei le ye toinjole mli. Ye saji ni mli wawai amlı le, ekole onukpai le baabi ɳaawoo keje kpokpaa nɔkwelɔ le loo Yehowa Odasefoi anitsumɔhe nine le dəŋ. Shi shihilei komei ye ni Paulo ɳaawoo le kɔɔ he tsɔ. Meni ji shihilei nɛe aten eko-mei?

Ye shihilei komei amlı le, sane ni akεyaa saneyelihe le ji ni-feemɔ ni naagba be he ni mla biɔ ni afee koni aketsu yiŋtoo kpakpa ko ni kε toinjole baaba le he nii. Áke nɔkwemɔnɔ le, saneyelihe baanye afee he pε ni atseɔ gbala mli, mei biɔ ni aha amebii abahi amεŋɔɔ, atsɔɔ shika ni esa ake aha gbalashihile mli hefatalbi ni ake ame be dɔŋŋi, atsɔɔ inshuɔrans he nyɔmɔwoo ni esa ake mɔ ko nine ashε nɔ, abuɔ mɔ ko afataa mei ni nitsumɔ ko ni egbee shi le hie ame nyɔmɔ le he, kε he ni atsɔɔ kε shamanjsheo ko ji ekpakpa loo ejeee ekpakpa ye. Shihilei komei hu ye ni nyemí ko baanye anu he ake esa ake le hu esama mɔ ni yasama le le koni ekefā ehe ye saneyeli-he.*

Ye saji ni tamɔ enεemεi amlı le, kε Kristofoi ni kε amεhe yeo sane le kε amεhe beeε le, ekole no tsɔɔ ake ameteee shi amewooo yiŋtoo ni ȳɔ ɳaawoo ni ake mumɔ tsire Paulo ni enjma le sεe le.[#] Kεle, esa ake Yehowa gbe le he ni aaatse kε toinjole kε ekomefeemɔ ni aaahi asafo le mli le afee nɔ titri ni kā Kristofoi atsui nɔ. Suɔmɔ ji nɔ titri ni haa ayɔseɔ Kristo seε-nyielɔ le, ni “suɔmɔ . . . epeleee le diεntse enɔ.”—1 Korintobii 13:4; 5; Yohane 13:34, 35.

* Ye shihilei komei ni efɔɔ kaa mli le, ekole Kristofonyo ko baafee esha ni teo shi ewɔɔ man mla eshi nyemí ko, tamɔ kabonaatoo, mɔ pilamɔ, gbo-mögbee, loo juu. Kε awó nɔyelɔ le atoi nɔ ye shihilei ni tamɔ nekε mli le, ejeee tɔmɔ, eyε mli ake nakai feemɔ baanye aha ake sane le aya saneyeli-he monj.

[#] Kε ootao enε he saji babaoo le, ofaine kwemɔ March 15, 1997 Buu-Mɔɔ le baafa 17-22 le, kε October 15, 1991 nɔ le baafa 25-28 le.

Ani obaasumɔ ni ole saji babaoo?
Onine baanyɛ ashɛ Yehowa Odasefoi le anɔ yɛ **www.jw.org**.